

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი

საქართველოს პარლამენტის
აქრძველი ბიბლიოთეკა

სოფრომ მგალობლიშვილი კრებული

სოფრომ მგალობლიძვილი

კრებული

ყაყიტას ქურდი

I

მდინარე ფრონის პირზე ყაყიტას სიმინდი ჰქონდა დათესილი. მკათათვის გასული იდგა; სიმინდი დატაროებული იყო, საამურად გაჰქონდა მას ღაღანი და შირიალი. ყაყიტას ისე გამოეწმინდა სიმინდი თოხით, რომ ადამიანი სათითაოდ დასთვლიდა ყოველ სიმინდის ღეროს, რომელიც გალაღებულიყო, თავი მაღლა აეღო, ტარო უხვად დაესხა და ოქროს ქოჩორს ცელქს ნიავს აბურძგვნიებდა. ამ გაფუფუნებულს ყაყიტას სიმინდს მარჯვნივ წისქვილის რუ ჩამოუდიოდა, რუს გაღმით ვენახი მდებარეობდა: მარცხნივ, მდინარის მახლობლად, იდგა უზარმაზარი კაკლის ხე, რომლის ჩრდილი ოდნავ

ჰხვდებოდა სიმინდს. ხე მდინარეს გადასცქეროდა; ერთი მისი ტოტი ფრონის ზვირთებს ელამუნებოდა, ქარი სდევდა ტოტს და წყალი ეშხაპუნებოდა; წინწკლებით შემოპკურებული ფოთლები მარგალიტივით ნაკერს სახეს მოგაგონებდა. ფრონე თავის პატარა, მაგრამ გიჟმაჟ წყალს უშხაპუნებდა იმ კედელს, რომლის გვერდით ამართული იყო კაკალი; კაკლის ძირში ტრიალებდა წყალი, გაეკეთებინა მორევი, რომელიც სოფლის ბავშვებს საბანაოდ ამოერჩიათ.

- ნათლი ყაყიტავ, ვერ გაათავე ე სიმინდის რწყვაი -
გადმოსძახა ვენახიდან მეზობელმა.

ყაყიტამ შუბლზე ხელი მიიჩრდილა და გვერდზე გადახედა.

- აი, საცაა ბოლოში გავა - უთხრა ყაყიტამ.

- გუშინ ჩაუგდე და აქნობამდინ რა დაგემართა ნათლი? ძნელი სარწყავი თუა?

- რა სათქმელია! - დაეყუდა ყაყიტა ბარზე და უთხრა მეზობელს: - ძნელი არ არის ნათლია-შვილობამ, მაგრამ ჯანი აღარ მომდევს: სიბერე ძნელი ყოფილა. შენოდნობისას ემოტოლა მიწა ერთს წამს პირქარათაც არ გამიხდებოდა, მაგრამ რა გაეწყობა, - თქვა ბერიკაცმა თავის ქნევით.

- კარგა დაგიბუჭბუჭებია! ოჰ შენი მადლის კი ჭირიმე! არ აღელვებულა ე დალოცვილი, ესა! ღვთის თვალი ტრიალებს, ნათლი, ღვთისა, ამ შენს სიმინდში.

ყაყიტას სიამოვნების ჟრუანტელმა გაურბინა და სინარულით გული აუტოკდა; მოუნაკადლა წყალი,

აიმართა და ალერსით გადახედა მოლაღანე სიმინდს.

- აჰ კიდევ რა არის! - სთქვა გულ-გაკეთებულმა ყაყიტამ: - აბა, აი, კაკლისკენ წაიარე; ნაკორდალია, წრეულს გადავბარე, ასეთი სიმინდია, რომ ცხენიან კაცს გაუძნელდება გავლა, სულ მაჯის სისხო ტარო აყრია.

- იცი, ნათლი? მე მივუნაკადლებ ბოლოში... აღარა ჰკლებია რა და მერე მე ჩავუგდებ ჩემს სიმინდში. ერთი კვირაა, თან დავდევ მერუეებსა.

- წაიყვანე, შვილო, მე რა დამშლელი ვარ; წყალი ქვეყნისაა.

ყაყიტას ნათლობის სახელი სხვა იყო, მაგრამ სოფელს ერთხელვე ეს სახელი დაერქმია. მისი ნათლობის სახელი აღარც კი ვინმემ იცოდა, სულ “ყაყიტას” ეძახდნენ და

თითონაც კი არ იცოდნენ, თუ რად ეძახდნენ. ყაყიტა მოხუცი იყო, ესე სამოციის წლისა; სახლში ჰყავდა ოთხი გომბიო, როგორც თითონ ეძახდა-ხოლმე. ოთხივე ერთი-ერთმანეთზე მომდევნოი, თითქმის ოთხივე მზა, გასათხოვრად მოწიფული ქალი.

ყაყიტა იყო შუათანა ტანისა, წელში ერთობ მოხრილი, თითქო რკალიაო. სახე ჰქონდა მშვენიერი: პირი მუდამ სუფთად გაპარსული, რომელზედაც გადაჰფენოდა თეთრი და განიერი ულვაშები. თმა მუდამ სუფთად ჰქონდა გადავარცხნილი. ეს თეთრი და გრძელი თმა ჩაფენილი ჰქონდა კისერში და ზედ შავი ჩითის თავშალი ერტყა. შუა ალაგას სიმინდში, მალლა სარზე თავისი ძველი შავი ქუდი ჩამოეცვა და ზედ ფარა-ფარად ნაქცევი ლურჯი ლეინის პერანგი ჩამოეკიდა. ვენახის პირისპირ ედგა ორჩოფებზე შემდგარი ქოხი, რომელიც სიმინდს ზედ დაჰყურებდა.

ყაყიტამ რწყვა გაათავა, ჩაჯდა რუს პირას, თავიდან თავშალი წაიხსნა, პირი რუში ჩაიბანა და სველი სავარცხლით ქოჩორი გადივარცხნა. შემდეგ ავიდა ქოხში, რომელსაც ცალოფები კიბე ჰქონდა მიდგმული. ზის ყაყიტა ქოხში, ჯამზე ცივი წყაროს წყალი დაუსხამს, რომელიც იქვე კაკლის მახლობლად გამოჩნრიალებდა, ჩაუგდია შიგ სიცხისაგან გამომხმარი პური, ალბობს და სჭამს. ილოღნება მოხუცი ყაყიტა, რომელიც ცალი ნიდაყვით დაყრდნობილია მოკეცილ ფეხებზე და მეორე ხელი ჯამში ჩაუყვია და პურს ამტვრევს.

II

- აბა, ვინ უფრო უწინ გაიხდის, ვინა? - მორბოდნენ ბავშვები მორევისაკენ, ეკამათებოდნენ ერთმანეთს და თან ქამრებს იხსნიდნენ.

ხმაურობაზე ყაყიტამ ქოხიდან თავი წამოიგრძელა და ცალი ხელი ჯამში ჩარჩა პურის ამოსაღებად. ბავშვები ჩაცვივდნენ კაკლის ქვეშ, იძრეს ტანისამოსი საჩქაროდ და ფოტოროდგან მორევში გადაეშვნენ. ასტყდა ყიჟინა, გამხიარულდა ჭალა და ვენახები. მწყემსებმაც შუადღის ხარი მორევთან მორეკეს საგრილობლად.

- ეფრემ! აბა მოდი და ე კაკლის ტოტზე გავიდეთ და ისე ჩავიყურყუმელაოთ მორევში! - უთხრა მიხამ.

- გავიდეთ... ერიჰა! მოიცა, კაცო-და! ერთად გადავხტეთ. - აცოცდნენ კაკალზე და გავიდნენ იმ ტოტზედ, რომელიც ზედ მორევზედ იყო გადაშვერილი. მიხამ კაკლიდან გადახედა სიმინდს და მსუნაგობა აღეძრა. სიმინდის ტარობმა სრულიად წარიტაცეს; დაავიწყდა, რომ კაკალზე ზის და საბანაოდ ემზადება.

- გასწი, ბიჭო, რას გაშტერდი? - და ეფრემამ კისერში ხელი წაჰკრა.

- ბიჭო, ეფრემ, რა ტარო აყრია-და! ვინც არ დაამტვრიოს, ელიას მადლი გაუწყრეს.

- წადი, შვილოსა, იმ დღევანდელი არ იყო! დამამტვრევინე ტაროები და კინალამ დედაჩემმა დამარჩო; ნაქურდალი სიმინდი რად სჭამეო.

- შენ რომ დოყლაპია იყო, ვისი რა ბრალია! მაგ პირში ენა არა გქონდა? ეტყოდნი, რომ ჩვენს ვენახში დავამტვრიეთქო... იცი? რო ვიბანაოთ, მოვიცადოთ: ხალხი მილაგ-მოლაგდება და მაშინ შევიპარნეთ. - ეფრემას სულმა წასძლია. თუმცა კი რამდენსამე წამს შეყოყმანდა, მაგრამ მიხას თანხმობის ნიშნად მაინც თავი დაუქნია,

ციყვებივით გაირბინეს ტოტზედ და გადახედეს მორევს.

- აბა, ბიჭებო, გვიყურეთ, რომელი უფრო დიდხანს იქნება დაყურყუმელავებული... ეფრემ! მოდი რაღა, ერთად გადავეშვათ! - დაუძახა მიხამ.

აურ-დაურიეს წყალი, რომელიც სოფლის ბიჭებით აივსო: ზოგი ჭიდაობდა, ზოგი კამეჩზე ჯდებოდა, რომლებიც ჩაყრილიყვნენ მორევში და სიამოვნების ნიშნად კუდებს ასხმარტალებდნენ. ეფრემას საქონელის წვალემა ძლიერ უყვარდა; ჩააცვივდა კამეჩებს: ხან კუდზე მოეკიდებოდა, ხან რქაზე დაეკიდებოდა. ააბორგა მთელი საქონელი. - ბიჭო, რა აბუეტი რამა ხარ? ჩამოეხსენ მაგ კამეჩებსა! - შემოუტია მწყემსმა, რომელიც ფოტოროს პირზე გადმომჯდარიყო. - კიდევ!.. ჩამოეხსენ, თორემ ისეთს გადმოგაწნავ ამ სახრესა, რომ “ვაი, დედაჩემს დაველიე!” იძახო.

ეფრემა განზე გადგა, წამოავლო ქვას ხელი და მოუღერა.

- ასე გაგიხსნი მა შუბლს ამ პირიანი ქვით, რომ... - აქ მწყემსი წამოუხტა. ეფრემა ხარხარით მორევში შევარდა და იხვივით ჩაიყურყუმელავა.

- მაგისტანებს გასწავლიან ქალაქში, ი სკოლაში, ჰა-ე?..

მზე საშუადღეოდან გადაიხარა, სიო დაიძრა. მწყემსებმა საქონელი ჩრდილოებიდან წამოშალეს და მინდვრად საძოვარზე გაირეკეს. ყველა მილაგდა, ყაყიტამაც ფეხი გაშალა და ტკბილს ძილს მიეცა. ეფრემამ და მიხამ იდროვეს, მელასავით წაიგრძელეს კისრები, ფეხაკრეფით შეიპარნენ ნაკორდალს სიმინდში, ჯიბე-უბეები დაიტენეს, გაძვრნენ ჭალაში და ვიწრო ორღობით ქაქანით შინ აცვივდნენ.

ეფრემას მამა შუათანა შეძლების აზნაურიშვილი იყო. ამ ერთ შვილს სასწავლებელში ზრდიდა და დანარჩენებსაც ამზადებდა. “თუ ამ დროში კაცმა სწავლა არ მიიღო, ცუდია გვარიშვილობა, იგი ადამიანს პურს ვერ აჭმევსო”, ამბობდა-ხოლმე ხშირ-ხშირად ცხოვრებისაგან გამოცდილი ნიკოლოზ აბულაძე, მამა ეფრემისა. იმ საღამოზე, რა დღესაც ეფრემამ ყაყიტას სიმინდის ტაროები მოიპარა, ნიკოლოზ აბულაძემ ბალკონზედ ხალიჩა გააშლევინა და ზედ წამოწვა. ცოლი ამისი კარების დირეზე დაჯდა. დედას ბავშვები შემოხვევოდნენ; პატარა ვაჟი დედას უკან ნაწნავებზე დაჰკიდებოდა, აცოცდებოდა ბეჭებზედ და ტკბილად ჰკოცნიდა და ეალერსებოდა. დედა ხმასაც არა სცემდა, თითქოს შვილის ალერსს არა ჰგრძნობდა. ეფრემამ გამოიტანა ცხელ-ცხელი სიმინდები და სათითაოდ დაურიგა. მამა წამოჯდა, გამოართვა სიმინდი და ფხვნა დაუწყო.

- სიღო, სიღო! - უძახის ეფრემა თავის პატარა დას: - აბა, მარილი დააყარე შენცა, ისეთი გემრიელია მარილით, რომ...

- არა, შვილო, გატყუებს: დაგახველებს, გენაცვალოს დედაი.

- იიი, გამოჭორა!.. დაახველებს კი არა, დააქუშებს! მარილიანი უფრო არ აწყენს, - სთქვა მამამ.

- რაც გინდათ ჰქენით, მამით შვილებიანად ჯიუტები ხართ, თქვენ ხომ ადამიანი ვერაფერს შეგასმენთ.

კარგა შელამდა, მაგრამ ამომავალმა ბადრმა მთვარემ გაჰფანტა ღამის სიბნელე და ქვეყანა გაასპეტაკა. თავისი შუქი სვეტ-სვეტად ჩაუშვა ჭალა-ვენახებში და ათასფრად

აბრწყვიალა. ფრონის ისედაც ანკარა წყალმა უფრო ციმციმ-კამკამი დაიწყო.

ამ ბუნების სიმშვენიერესა და სიკეკლოუცეს უფრო ალაზათიანებდა და ფერს აძლევდა ურმის ჭრიალი და ზედ ტკბილი ურმული, რომელსაც მეურმე გულსაკლავად მტრედივით აღულუნებდა, ჰკლავნიდა და შოლტს მარდად უწკაპუნებდა საყევრის ხარებს.

ეფრემას მამა გადაწვა ისევ მუთაქაზედ და ბუნების სიმშვენიერით სტკბებოდა.

- სიღო, სიღო! შეხე, შეხე, მთვარე როგორ გარბის.

- დედა! ი პატარა ვარსკვლავი რომ მისდევს უკან ტუსტუსითა, იმისი შვილი არის, იმ თვარისა? - ჰკითხა პატარა ვაჟმა.

- ჩვენს ცხენს რო მისდევს ხოლმე კვიცი, ისე კი გამოსდევნებია-და? - დაურთო სიღომ.

- შვილი კი არა-და! აი, ის მთვარეა და ის იმისი ვარსკვლავი. მთვარეს შვილი ვინ მისცა! - ჩაერია ლაპარაკში ეფრემა.

- მამა, მამილო! ის მართალია, რომ ცა გაიხსნება-ხოლმე, ღმერთი ხელს ჩამოჰყოფსო და, ვინც იმას დაინახავს, მაშინ რასაც ინატრებს, მისცემს? - ჰკითხა სიღომ მამას და მიუჩოქა წინ.

- ტყუილია, შვილო, შენისთანა მოცლილებს მოუგონიათ.

- გაიხსნება კი არა-და, ის არ გინდა! მასწავლებელმა გვითხრა, რომ ეს რასაც ვხედავთ და ცას ვეძახით, სულ

ჰაერიაო. მზე, მთვარე და ვარსკვლავები სულ ჰაერში
ჰკიდიახო, - სთქვა ეფრემამ ტაროს კბეჩით.

- სიღონია, ქალო! რას ინატრებდი, რომ გახსნილი ცა
დაინახო? - ჰკითხა მამამ.

- ღმერთო, გამომიყვანე იმისთანა ნასწავლი, როგორც
ჩვენებიანთ კატო არის-მეთქი.

- ჰა, ჰა, ჰა! - გაიხარხარეს მშობლებმა: - სკოლაში მიგცემ,
შვილო, და ვნახავთ... - ამ დროს ძირიდგან ფეხის ხმა,
ჯოხის კაკუნის და რაღაცის შრიალი მოისმა. მომავალი
ხანდისხან ახველებდა. ვინც იყო კიბესთან გაჩერდა...
ბალკონზე ბაასი შეწყდა. პაწია ბავშვები კიბის კარებს
მისცვივდნენ.

- ნათლია ნიკოლოზ, შინა ბრძანდებით? - იყო ხმა

ძირიდგან.

- ოჰ, ყაყიტავ, შენა? ამოდო, ნათლიმამ, ზევით.

მოხუცი ყაყიტა ჯოხის ბჯენით კიბეზედ ამოვიდა. ზურგზე მას ეკიდა დიდი კონა სიმინდის ღეროებისა, რომელიც ბალკონის იატაკზე დააგდო, ქუდი იღლიაში ამოიღო და გულზე ხელდაკრეფილი დადგა. ზურგი მთვარისაკენ ჰქონდა შექცეული. ბალკონზე მოკუზული ყაყიტას ჩრდილი წამოდგა. იმის ისედაც თეთრს თმას მთვარის შუქზე ელვარება გაჰქონდა. ყაყიტა უძრავად იდგა, თვალები სისხლის ცრემლით აევსო, ყელში სული მოებჯინა და ძლივსლა წამოილულლულა:

- სალამო კარგა ყოფნისა!

ყაყიტას სახემ ეფრემა დაატორტმანა: მიპროწიალ-

მოპროწიალდა, მაგრამ თვალთ ისე დაუბნელდა, რომ გზა ვეღარ გაიგნო; დაასხა ცივმა ოფლმა, ტანში ცხელმა ალმა გაუარა, აჭინჭრა. სიმინდის ტარო, რომელიც პირთან მიჰქონდა, ჰაერში გაუშეშდა. ყაყიტას მწუხარე სახემ, მისმა თეთრმა თმამ და მოკაკულმა სხეულმა ეფრემას გული დაუწვეს.

- რას იტყვი, ყაყიტ? ეს კონა რას ნიშნავს?

- ნუ შემრისხავთ, შენი ჭირიმე?.. მოგეხსენებათ, ნახევარი დღის სიმინდი მაქვს ჭალაზედ, ჩემი ნაწვავ-ნადაგი, ჩემი ფეხით გადაბარული, სისხლი შიგ ჩამიწვიმებია; სიმინდია, რომ ღვთის თვალი შიგა ტრიალებს. შეპარულან, შენი ჭირიმე, ე თქვენი შვილი ეფრემი და თქვენებთანთ მიხაი; რაც დაუმტვრევიათ, აი ეს ერთი კონა გაახელით, რაც არა და, სულ ძირს დაუგიათ, ახალი მორწყული გახლდათ. ჩემი წვრილ-შვილის ცოდვას ნუ

დაიდებენ, ეს ერთი ღვთისთვისაც დამივალვია და მაგათთვისაც მიჰატევივია ნათელმირონობის ხათრით.

ეფრემას რომ მიწა გასკდომოდა და შიგ ჩავარდნილიყო, ის ერჩივნა. სირცხვილის ცეცხლით იწვოდა, სრულებით გაშეშდა: სულიერი არსების ნიშანი აღარა ჰქონდა.

- შეგირცხვეს ნამუსი, ჰო-და-ჰო, - მიაძახეს მშობლებმა: - ეგ იმედი გვქონდა შენგან?

- არა, ზიარების მადლმა, ჩემი ბრალი არა ყოფილა: მიხამ გამაბრეყვა.

წასქდა ეფრემას თვალიდგან ცრემლი, მოჰყვა ქვითინს და ყაყიტას წინ დაემხო.

ჯორ-ზაქარა

(ბატონყმობის წინ და შემდეგ)

I

- მაშ ვერა ბედავ, ჩემო პეტრე, კვარხეთში ქალის გათხოვებასა?.. შენ ტყუილად გვწუნობ ჩვენ, კვარხელებსა.

- ღმერთი გაუწყრეს, ჩემ-თავადა, დამწუნებელსა, მაგრამ ხომ გითხარი, მეშინიან, ძმაო, თქვენი ბატონისა... რად დავაჯიჯგნინო ჩემი გოგო იმ გულმურდალს თქვენს ბატონსა... არა, ძმავ. მე შვილი მაგისტვის არ გამიზღია! - უთხრა პეტრე ჯილაურმა მაჭანკლად მოსულს სოსეს.

სოსემ თავი ჩაჰკიდა; დარბაზში შუაცეცხლი ენთო, სინათლე ცეცხლისა დაციმციმებდა სოსეს ჩაფიქრებულს სახეზე; სოსეს ლუკმა პირში გაუჩერდა, ყელი აღარ უშვებდა დაბლა, ჩაშტერებოდა ცეცხლს, თითქო სურსიმის ალსა და ნაკვერჩხლებში ამოიკითხოს მიზეზი თავის ბოღმებისაო.

- აჰა, ჩემო სოსე, გადუსვი ე ჯამით მაჭარი, ცოტა შევჭიჭინდეთ, თორემ ბოღმამ ლამის მეც წამიღოს.

- ოჰიმე, რა სიცოცხლეა ჩვენი სიცოცხლე, რა!.. რად გაგვაჩინა გამჩენელმა... ის არა სჯობდა, ისევ პირუტყვ-მხეცებად ვყოფილიყავით! მშურს, როცა ვუცქერი, რომ ისინი ხარობენ თავის შვილებითა, ხელს არავინ უშლის, არავისი მურდალი ხელი მათ ნამუსს არ ეხება... ჩვენა ვართ მხოლოდ დაწყევლილები; ჩვენ გავჩენილვართ მხოლოდ ბატონების ლუკმადა, ნამუსი გაგვიწყეს! -

სთქვა თავჩაქინდროლმა სოსემ და ბოლმამორეული
ხარბად დაეწაფა მაჭრის სავსე ჯამსა. გამოწაფა,
გადმოატრიალა ჯამი და ენით ტუჩ-ულვაში ჩაიწუნა, -
ასე მტერი დაგეცალოს, ჩემო პეტრე, დააყოლა სოსემ და
ჯამი გადააწოდა.

- ჩვენს მტერს რა დასცლის!.. გაიხედე რამდენი
ახალგაზდაა ამ ჩვენ სოფელში უცოლოდ დარჩენილი,
რამდენი ქალია გაუთხოვარი!.. კაცს ქალი ვერ უთხოვნია
ბატონის შიშითა... პირველი ღამე კანონით ჩემიაო... წადი
და შენ სამართალი და კანონი სთხოვე...

- კანონიც მაგითი დაწერილია და სამართალიცა, -
დაურთო შეჭიჭინებულმა სოსემ და პირს ღიმი მოადგა. -
ჰაი, ნეტა ერთი დღე მეცა მქნა ბატონი, ვაჩვენებდი ი დიდ
ქალბატონს სეირს..

- ხა, ხა, ხა! - გადაიხარხარა პეტრემ, - ჰაი თუ, ჰაი თუ... მაგრამ ვინ მოგვცა ეგ ბედი. აი ჩემი შვილი სულ გაიძახის, ბატონყმობა საცაა გადავარდებო. ჩემ ცოლს მაშინ მოვიყვანო...

- რომელი შვილი?

- აი ჩემი ზაქარია! ისეთი გოგო ვუთხოვე ახალსოფელში, როგორც მარწყვი, იმის ნახვას არა სჯობიან რა, მაგრამ, ძმაო, ჩემი ბატონის შიშით ვერ მომიყვანია... აივლის და ჩამომივლის: პეტრე, რატომ რძალი არ მოგყავსო! მეც ვეუბნევი: „რა ვქნა, შენი ჭირიმე ბატონო, შავ და უკულმა ის დღე, როცა ჩემმა ზაქრომ იქორწინა ი ახალშენელ ქალზე. ჭირკოტიანი გამოდგა და რა ოხრად მინდა, ი რო სახლში მოვიყვანო-მეთქი“...,, ჰაი, შენ დიდი კუდიანი ხარო, მეუბნევა ბატონი მუდამა, ალბათ ლამაზი იქნება და მიმალამო, სად წამიხვალ, როდემდის დამიმალამო“...

- ახლა, პეტრე, კარგი, ვთქვათ ბატონყმობა გადავარდა, როგორ გგონია, კარგი იქნება, ან როგორ უნდა გადავარდეს...

- რა ვიცი, როგორ იქნება და რა იქნება...

ამ დროს დერეფნის კარმა ჭრიალი მოიღო; მაჭრით შეხურებულმა მობაასებმა ყურები ცქვიტეს, პეტრე მიხვდა, უთუოდ ზაქარა დაბრუნდა მოყვრებიდან, თორემ სოფელს სძინავს და ამ დროს ვინ მოვიდოდა ძაღლების შიშითაო.

- რომელი ხართ შინა. ერთი მკვარი გამომისინათეთ.

პეტრემ იცნო შვილის ხმა, გაფიცებულ მკვარს წალდის ყუით თავი დაუჩიქვა, მიადო ნაკვერჩხლებს, დაუბერა

და მკვარი სანთელივით აენტო.

შემოვიდა ზაქარა დარბაზში; ის შარვალში იჯდა, ჩონა შემოკაპიწებული ჰქონდა, მხარ-ილლივ საპირისწამლე, წინ ხანჯალი, წელში დამბაჩა და მარჯვენა ხელში თოფი, რომელიც ჯოხივით დაიბჯინა და გაჩერდა ცეცხლის პირსა.

- ძან დავგვიანდი; მინდორმა შემიქცია ნადირობით, ერთი მელა გამოვასალმე წუთისოფელსა და ორი კურდღელი; ვენაცვალე ჩემს ჯეირანას, სწორედ ქორივით აიყონა სამივენი...

- აი, შვილო, ეს სოსე ხმიადაშვილია, ჩამცივებია ი ქალი მიათხოვე ჩემს სახლისკაცსა, კაი ოჯახიშვილიაო... მაგრამ რა ვქნა, ერთი ახორმაზი ბატონი ჰყავთ, სვავივით გაუმაძღარი; ვერც ვერავის გაათხოვებენ, ვერც ვერავის

რძლად მოიყვანენ იმის შიშითა... რა ვქნა, სიბერემდე
ნამუსიანად მიცხოვრია და ეხლა სიბერის დროს
საეშმაკოდ რად გავიხადო სული.

- ფიქრი არ არის, მამაჩემო! ეხლა მე გადავსწყვიტე,
ნადირის მაგივრად ბატონზე ვინადირო... რა არის ჩემი
სიცოცხლე! ორი წელიწადია, ცოლი შევირთე, შვილიც
გამიჩნდა და ჯერ ჩემის სახლის ჭერს არ გაუცინია!.. ეხლა
მე გადავსწყვიტე, დღეისწორებში მომყავს ჩემი ცოლი,
ქორწილი უნდა გადავიხადო, მოვიდეს ჩემი ბატონი
ესტატე და, თუ ბიჭია, გაბედოს რამე. აი ეს ჩემი სიათა
გასცემს პასუხსა... მოიყვანე შენც, სოსე, ჩვენი სასიძო...
თაფლო, გამოდი აქეთ... აი ჩემი დაი, კაი გოგონაა, თუ
ჩვენი სასიძოც კაი ბიჭია, ფიქრი არ არის ბატონისა... ჩემი
სიათა იმასაც ეყოფა.

- ბიჭო-შვილო, ეს ერთი თვეა მე შენ ველარ გცნობ... რა

წერას აუტანიხარ... დაგიჭერენ, შვილო, კოსტროში
გაგატარებენ და მერე იმ ოხერ ციმბირში გიტყუამენ
თავსა*.

- უნამუსოდ სიკვდილს ყველაფერი სჯობიან. ერთხელ
ამოსასვლელი სული უნდა ერთხელ ამოვიდეს...

- ე ოხერი ბატონყმობა რო გადავარდება, მაშინაც ასე
იქნება?.. აქეთ-იქით დადიხარ, შეიტყობდი რასმესა, -
ჩაეკითხა სოსე ზაქარასა და ისეთნაირად ჩააშტერდა
თვალეებში, თითქო შიგ უნდა ჩაუძვრესო.

- ჰმ... არც იმისაგან იქნება ხეირი, თორემ ეს დღე ნიშანი
იყოს, ეს ცხვირი მომჭერით, თუ ხეირი იქნება რამე...

- მაშ ასე უნდა ვეწვალოთ ჩვენი დღენი?!. - ერთად
წამოიძახეს პეტრემ და სოსემ.

- ვინც ჩვენ გვაწვალებს, ჩვენც ვაწვალეთ: მომკლამს, მოვკლამ; გულის საყვარელს მომგლეჯს გულიდან, მეც ამოვგლეჯ...

- მერე, ადამიანო, ის ოხერი კოსტრაი, ი ოხერი ციმბირი!..

- ხა, ხა, ხა! - გადაიხარხარა გულიანად ზაქარამ და ტაში შემოჰკრა, - თქვე დალოცვილი შვილებო, ეხლა სულ მუდამ კოსტრაში არა ვართ? ციმბირი არა გგონია, რო მუდამ ტყე-ღრეში ვმალავთ დედაკაცებსა? ერთხელ გავლა სჯობია ბეწვი ხიდზე, ათასჯერ კანკალსა...

- რას ამბობ, კაცო! - ერთხმად შესძახეს სოსემ და პეტრემ.

- ჰო, ზიარების მადლმა, მართალს ვამბობ... ი ზვალინდელი მზის თვალის მადლმა!.. ახლაც არ

დაიჯერებთ!

პეტრეს პირი ღია დარჩა და ლუკმა პირში გაუშეშდა, სოსე ქანდაკებად დარჩა: მაჭრის ჯამი გაშვერილი, თვალები გაჭყეტილი და მარცხენა ხელის მაჩვენებელი თითი წაკაკული.

- ნწა-არა! ეგრე არ შეიძლება, ნუ იცი ე ახირებაი შენა... ტყუილად კი არ დაგარქვა სოფელმა ჯორ-ზაქარაი: რასაც აიხირებ გაქირ ჯორივითა, უკან აღარ დაიხევ, - უთხრა მამამ. - მე ისევ ესეთი წვალება მირჩევნია ი ოხერ კოსტრას და ციმბირსა... ჰეჰეი! მე რომ კოსტრაში გატარებული კაცი მინახავს!!.. დედა, დედა!.. ღმერთმა ნურავის აჩვენოს... ხორცის ნაფლეთები სულ ცაში ადიოდა, კანსა და ბისტს რო კოსტრო დაჰკრეს*...

- ი კოსტროში ერთხელ მოკვდება კაცი, ჩვენ კი ჩვენი

დღენი სულ სიკვდილში ვართ, სულ ვკვდებით და ვკვდებით, სულ ერთთავად სიკვდილს ვუცქერით... საწყალი კაცის ხარს, ხომ იცი, კისერი მოღლეტილი აქვს მუდამ უღლის ტარებითა, ჩვენც ისე ვართ...

- ბატონყმობა რო უნდა გადავარდესო... გლუხარიჩს ჩამოუტანია რუსეთიდან ამბავი, რომაო უნდა ბატონებმა ყმები გაააზატონო, ისინი თავისთვის იქნებიან, ჩვენ ჩვენთვისაო... თურმე გლუხარიჩს კიდევაც გაუაზატებია თავისი ყმებიო**.

- ბაკში რომ საქონელს დავამწყვდევთ, ისიც თავისუფლად დადის ბაკში, ეხახუნება ბაკის კედლებს, ერთმანეთს ებუჩავებიან; ჩვენ ერთი ბაკიდან გამოგვიშვებენ და მეორე ბაკში შეგვამწყვდევენ... ის კი დაგვავიწყდა, ჩვენმა ბატონმა ესტატემ რო გვითხრა: ლაპარაკობენ, ბატონყმობა გადავარდება, მაგრამ მამული

კი ჩვენი იქნებაო... ეხლა რამდენსაც დავერევით, იმდენსაც ვხნავთ, მერე თუ ბატონმა არ მოიპრიანა, ერთს კვალსაც არ მოგახვნივინებს... არა, თვალი სხვანაირად მითამაშებს, გული სხვაფრივ შემომკვნესის.

- შენ ქრიტეც ვერ დაგაჯერებს. ქრიტეი! - წყრომით უთხრა მამამ... - სოსე, დალიე: ეს ღმერთმა გაუმარჯოს შენს მაჭანკლობასა, ისეთი გოგო მოგცეთ, როგორც მარწყვი, როგორც მოწყვეტილი ვარსკვლავი.

- ჩვენი ბიჭი რალა გგონია რა, ისეთია, როგორც მერცხალი.

ამ დროს ვილაცას ძაღლები მოედვნენ, დარბაზის ბანზე შემოაგდეს და ყეფით ძაღზე მისდიეს.

- ნადირის ყეფა არ არის... სწორედ ვილაც გაჭირვებული კაცი მოგვადგა... ადე, შვილო, ძაღლებმა არა აწყენინონ რა,

სტუმარი ღვთისაა, თუნდ მტერიც იყოს, შემოიყვა, ღვთის მოწყალეობა ყველა გვაქვს...

მინამ ზაქარა ადგებოდა, ბანში ჩამოჰკიდა ვილამაც თავი და ჩამოიძახა:

- პეტრე ჯილაურო, შინა ხარ?

- რომელი ხარ, კაცო!.. დერეფნისკენ მოიარე...

- ძაღლებმა ალყა შემომარტყეს და ფაცური ვერ მიქნია... მე და ნაცვალი ვართ, კარის-კარს დავდივართ...

- ნინიკა, შენაა?.. რა იყო, კაცო?

- ოჯახი რომ დაექცეს ჩვენი დიამბეგის იასაულებსა, - ჩამოიძახა გზირმა ნინიკამ. - ყველა ბატონის კაცებს

გამოუცხადეთ, რომელიცა რომაო ამ თვის რვაშიო...
ნაცვალო, რა თვეა ეხლა?..

- გიორგობისთვე.

- ჰო, გიორგობისთვის რვაში ყველა ბატონის კაცები
უმეტნაკლებოდ გორში გამოცხადდნენ ნაჩალნიკთანაო,
უნდა რვაში გამოუცხადონ ხემწიფის ბრძანებაო...
ბატონყმობის გადავარდნაო.

- ოჰო-ჰო! ბა, ბა-აა! - გააბეს ქვემოდან პეტრემ და სოსემ, -
მაშ შენ და ნაცვალს სამახარობლო გერგებათ... შემოდით,
ერთი მაჭრით ჩაისველეთ პირი.

- მაშ არა და ოქროებით ამომიტენ პირსა! - ჩასძახა
ნინიკამ.

პეტრეს ოჯახში ჟრიაშული ჩამოვარდა, პეტრეს ჯალაბიც გამოძვრა დარბაზის კუთხიდან, თავი წამოყო პეტრეს გოგომაც. ყველას სახე გაუსხივინდა. დანაოჭებული სახიდან დარდი გადაეყარათ. რაღაც სიამეს გრძნობდნენ, მაგრამ რა იყო ეს სიამე, ამისი გულიდან გარეთ გამოტანა ვერ შეიძლეს.

მხოლოდ ჯორ-ზაქარა შეუცვლელად დარჩა: იმის სახეს არც სიამე, არც წყენა არ დასჩენია.

II

თუმცა შემოდგომის სუსხიანი დილა იყო, მაგრამ უქარო იყო, მყუდრო, მზემ ნელ-ნელა მოახურა არე-მარე; აქა-იქ ხეებს კიდევ ჰქონდათ შერჩენილი ფოთლები, სოფლის ბელურა ჩიტები ამ ფოთლებს დახვევიყვნენ, პროწიალობდნენ, ხტობდნენ, ჟივჟივებდნენ და თან

მზეზე თბებოდნენ. აბუზული პირუტყვი საქონელი მყუდრო ადგილებს ამოჰფარებოდა, მზეზე თბებოდნენ და ილოკავდნენ გვერდებსა. აქა-იქ ხალხიც გამოვიდა საბძლებიდან რუსულ ფარაჯებში გახვეულნი და ლეკურ ნაბადწამოსხმულნი. უფრო მეტმა ხალხმა მოიყარა თავი დუქნებთან, რომელიც შიგ შუა სოფელში იყო გაშენებული. ჩავარდა ხმაურობა, სიცილ-კისკისი, ერთი დუქნიდან მეორესკენ გადასვლა. ხალხი ჯგუფ-ჯგუფად დასდევდა ერთს კაცსა; ეს კაცი ხან ერთ ალაგას მიჰყავდათ, ხან მეორესკენ; ბოლოს ერთი დუქნის წინ შეჯგუფდნენ ყველანი: პატარა ბიჭები ჯგუფში ძვრებოდნენ; ასე გასინჯე, სოფლის დედაკაცებიც კი გამოსულიყვნენ სეირანზე. პირები თავშლის წვერებით წაეკრათ, ხელები უბეში ეწყოთ და ცნობისმოყვარეობით გაიცქირებოდნენ იქითკენ, სადაც რაღაც იყო შეჯგუფული და ვიღაცას ლაპარაკს ყურს უგდებდნენ. ამ ხალხში მეტი წილი გლეხობა იყო, ერივნენ შიგადაშიგ აზნაურებიც,

ხოლო ბრწყინვალეთაგან კი არც ერთი. ბოლოს ხმაურობა ნელ-ნელა დაწყნარდა, ჩიტებმაც შესწყვიტეს ჟრიამული, მიყუჩებულ ბუნებაში ისმოდა მხოლოდ ერთის კაცის ბოხის ხმით ლაპარაკი; ამ კაცს ხალხიდან კითხვას კითხვაზე აძლევდნენ და ისიც მკვირცხლად აძლევდა პასუხსა.

ეს კაცი იყო ჯორ-ზაქარა, რომელიც სხვათა შორის დაესწრო გორში ბატონყმობის გადავარდნის ამბავსა*.

- ტევა აღარ იყო გორში, - დაიწყო ჯორ-ზაქარამა, - ჯერ მარტოკა იმდენი ქორ-მეძებრები იყო ბატონებისა, რო ის ეყოფოდა; ეხლა ბატონების ცხენების მხლებლები; ყველა კუთხიდან ნიაღვარივით მოსკდა ხალხი: ქალი, კაცი, გოგო, ბიჭი. რა ვიცი, რა მიღეთის ხალხი არ იყო. დაიარეს მთელი გორი იასაულებმა და ცხვრის ფარასავით მიგვრეკეს რუსების მეიდანზე, აი სალდაათებს რომ

ათამაშებენ ხოლმე, იქა. ბატონებიც ცხენდაცხენ მოვიდნენ, ზოგი დამწუხარებული, ზოგი გახარებული, - “რას ამბობ, კაცო! ქეციან ყმებში ეხლა კაი ლამაზ-ლამაზ ოქროებს ჩამიჩხრიალებენ ჯიბეში, ფული არ მირჩევნიან წილიან-წირპლიან კაცებსა”, ამბობდა ერთი თავადი...

- ჰეიჰე... კაცო! მაშ ჩვენ გვყიდიან, - წამოიძახა ერთმა და გააწყვეტინა ლაპარაკი ზაქარასა...

- დამაცა, კაცო, მე ყველაფერი გავიგე ი გორშია, - დაიწყო ჯორ-ზაქარამ. - ხემწიფეს უფიქრია, ქვიშაზე უმრავლესია ე თავად აზნაურობაო, ყმები რო ჩამოვართვა, დამესევინა და სულ შემჭამენო; მოდი არც მწვადს დავწვავ, არც შამფურსაო. თითო სულზე ფული გადაუწყვეტია; ფულს რო დავპირდებიო, სულ ელეთ-მელეთი მოუვათო. ეხლა თურმე ყველას, ვისაც კი ყმა ჰყოლია, ყველას ფულს მისცემენ... ჰო, იმას ვამბობდი, ზოგი კი ძალიან

დალონებული იყო. ერთმა თავადმა, რო გადახედა რაზმად დაწყობილს მოედანზე გლახობასა, მწარე სიცილით სთქვა: „ჰაი რა დრო დაგვიდგა! ჩემს ნაყმევს ხელს ვერ შეუბრუნებ, კვლავინდებურად დანაშაულისათვის კბილებს ვერ ჩავამტვრევ, ბოსელში ვერ გამოვამწყვდევ, ჯურღმულში სულს ვერ ამოვხდიო. ეს ისევ ჩვენი ძმების საქმეაო. სულ გლახარიჩის ბრალია თურმე... აბა, თავადიშვილი ხემწიფის წინააღმდეგი რო გახდება, ციმბირში თავს ამოაყოფინებენ და მერე ისევ დატრიალდება, რა ხეირს მოიტანს ისაო... გლახარიჩი პირველი ბუნტოვჩიკი კაცი იყო და ხემწიფემ იმას გაუგონაო”... „მერე იმ დალოცვილმა ხემწიფემ, - უთხრა მეორემ,- რატომ ჩვენს მამა მზეს არ ჰკითხა, ყაბულს იყვნენ თავადები თუ არა*”. ბოლოს ხალხმა უცებ დაიძახა: მოდიან, მოდიანო... მოვიდნენ ვიღაცა კაცები, სულ ოქროთი მოქარგულ-მოვარაყებულ ტანისამოსითა; მოედანზე, შუა ალაგას ამალღებული ადგილი იყო, იმაზე

ავიდნენ; დეკანოზმა ლოცვა გადაიხადა... აბა ისიც კი ყოფილა ლომ-კაცი, ის დეკანოზი; რა გითხრა, ძმაო, სწორედ კაცნახევარი სიმაღლე აქვს, ამასთან წამოსადეგობა. რო გაათავა, მერე გაშალა ქალაღდი, წაიკითხა და ისე წაიკითხა ამ მამაცხონებულის შვილმა, რომ ადამიანს ერთი სიტყვა არ გამოეპარებოდა: ჩვენ რუსეთის მავანმა და მავანმა ხემწიფემაო... ესეო და ესეო, დღეის უკან...

- ჰეი ვენაცვალე რუსის ხემწიფესა და! - წამოიყვირა ხალხმა, ქუდები მოიხადეს, პირჯვრის წერა მორთეს.

- ბატონი თავისთვის იქნება, - განაგრძო ზაქარამ, - ყმა თავისთვისაო; ველარცა სცემს, ველარც დააგირავებს, ველარც გაჰყიდის და ველარც ნამუსს შეურცხვენსო...

- ეგრე წაიკითხა იმ დეკანოზმა? სწორედ ეგრე წაიკითხა? -

- ჩაეკითხნენ აქეთ-იქიდან...

- არა, კაცო, იმან წაიკითხა, რომაო, ხემწიფემ ბრძანაო: მე, შენ ხარ ჩემი ბატონი, ბატონყმობა გადამიგდიაო... მერე სწავლული ხალხი, ი ოქრომკერდიანები ლაპარაკობდნენ, კანონები დაიბეჭდაო, რომ ველარც სცემსო, ველარც ნამუსს შეურცხვენსო; ერთი სიტყვითა მთა და ბარი გასწორდაო, - მწარედ სთქვა უკანასკნელი სიტყვები ზაქარამა.

- ეხლა მაშა, ზაქარო, ველარც გვამუშავებენ, ველარც ბეგარას გამოგვართმევენ, ტყეში და ველში თავისუფლად ვივლით, ველარც ღალა-კულუხს წაგვართმევენ, არა? - ჩაეკითხა მოხუცი კაცი, რომელიც ნიკაპით ყავარჯენზე იყო დაყრდნობილი და დაფიქრებით ლაპარაკობდა, თითქო არა სჯერა გლეხობის განთავისუფლება ბატონის ბრჭყალებისაგანაო.

- კაცო, შენ რაღას ამბობ?.. რაკი ხემწიფეს უბრძანებია, ვენაცვალე იმის მაღლსა და ძალსა, მერე ისიც რუსთ ხემწიფესა... მერე იცი რა არის რუსის ხემწიფე? მთელი ალი-ოსმალო სულ ააწიოკა, ფეხებქვეშ გაიფრთხო... ჰო, რაკი იმას უბრძანებია, რომაო ნულარ სცემთო, ნუ გაყიდითო, ნუ გააძევებთო, კიდევ რაო, ზაქარო?.. ჰო ერთის სიტყვით, ბატონი და ყმა გათანაბრდესო, მაშინ ბატონი ველარაფერს ველარ შეეხება... ჰაი, მომეცა ღვთის წყალობა, ჩემი ვენახი დღეის შემდეგ ავაყვავო და ნაფუძარი გავაპატივო! - სთქვა ერთმა თავმომწონე გლეხმა.

- მაგისი კი რა მოგახსენო; მამულის თაობაზე ხეირიანად ვერა გავიგე რა, - სთქვა ჩაფიქრებით ზაქარამა, - სულ ბატონს დავდევი ფენდაფენა; საცა კი ლაპარაკი იყო, ყველგან სულგანაბული ვუგდებდი ყურსა, მაგრამ

მამულისა ვერა გავიგე რა. სწორედ ეგა მწვამს გულსა; ყველაფერი სთქვეს და ე მამულისა კი კრინტი არ იყო. გზაზე გადაველაპარაკე ჩემს ბატონს ესტატესა, ერთი ისეთი გადმომიბღვირა, რომ ენა მუცელში ჩამივარდა; ვიფიქრე, ამ ბატონყმობის გადავარდნისას გულის ბუნარი ჩემზე არ იყაროს-მეთქი. “დედითქვენის თიებსაო, ახლა ჩემ ზვრებსა და ნაფუზრებსაც თქვენ მოგცემენო. შიმშილით რომ დაწყებოდეთ, ერთ კვალს არ მოგახვნივინებთო. ჯერ ერთი ფულები ჩავიჩხრიალოო ჯიბეშიო; თქვენი თავი, მარტო გატლეკილი თავი გამოისყიდა, ჩვენგან ხემწიფემაო”... აი ხალხნო, აქ არის ის ფონი, რომელიც არჩობს... მერე კიდევ მამასახლისებს, სუდიებს თქვენ აირჩევთ და თქვენ საქმეებს თქვენ თითონ გაასამართლებთო...

- ნწარა! მამულიც ჩვენი იქნება, კაცო! მარა ცარიელა გატლეკილ თავს რას ვაქნევ.

- მარა ი დალოცვილი ხემწიფე რად აძლევს ფულებსა! იმიტომ რომ მამულიც ჩვენი იქნება, ესე იგი რომელიცა რომ ჩვენ გვიჭირამს დღესა და საღალო-საკულუხოდ ვმუშაობთ, - ჩაერია ლაპარაკში სოფლის ნაცვალი.

- სულ ერთი-ორი კვირის საქმეა ე ბატონყმობის გადავარდნა, და ჯერ საქმე ისევ ძველებურ ყაიდაზეა, ჯერ ისევ ბატონყმობაა... ჩემი ბატონი ესტატე ისევ ძველებურად გაჰკვივის და იცემება. გუშინ ხაბაზს სულ ყბები შემოამტვრია, პური უღვივარი მოგსვლიათ... მოვიცდით, ვნახამთ, - დაათავა ზაქარამა.

- შენ როგორღაც არ გეჯერება! კაი ბოლო არ უნდა ჰქონდეს ამ საქმესა...

- კაი კი ექნება, მაგრა ბატონყმობა კი ისევ იქნება... მე

გული სულ სხვას მეუბნება.

- იიი, მაგას რო ყური უგდო, სულ გადაირევით, - წარმოსთქვა ნაცვალმა: - რასაც აიჟინებს, გადათქმა აღარ შეიძლება მაგისი... ტყუილად არ გეძახიან ჯორ-ზაქარას...

- მა, კაცო!.. ხემწიფემ ბრძანაო, ამბობს... და კი აღარა სჯერა-რა ხემწიფისა. რაკი ბრძანა, გათავდა - სულ ჩვენია...

- მოიცადეთ, ვნახოთ, - კვლავ ჩაფიქრებით სთქვა ზაქარამ და გამორდა ხალხსა.

III

მთელ სოფელ ტორტლაში პეტრე ჯიღაურის ოჯახი ქებულიყო დოვლათით, პურ-მარლით და შეძლებითაც.

ერთადერთი ჯილაურების ოჯახი იყო საეკლესიო გლეხი, მაგრამ პეტრეს პაპამ ჩააგდო ეს სახლი აქაურ ბატონის ხელში. შეუყვარდა ბატონიანთ ლამაზი გოგო ვაშლა და თავი მოიკლა, მინამ შეირთავდა; ბატონმაც იმ პირობით მიათხოვა, თუ იმისი ოჯახი, იმას ეყმობოდა. სიყვარულმა თავისი გაიტანა და ჯილაურის ოჯახი, მხოლოდ ეს ერთი კომლი, ყმად გადიქცა, დანარჩენი ჯილაურები კი საეკლესიო გლეხებად ითვლებოდნენ ბატონყმობის დროსაც, მაგრამ რაკი ერთს სოფელში ცხოვრობდნენ ყმა-გლეხებთან, იმათაც ხშირად გამოუცდიათ აქაური ბატონის სუსხი და მუქარა.

ჯილაურებს ძალიან კარგი მამული ჰქონდათ და ბლომდაც ეჭირათ; საკუთარი ეკლესიაც ჰქონდათ თავიანთ უბანში; საბოსტნე ადგილები, კარგი შემუშავებული ვენახები... თვით პეტრე ჯილაურსაც ჰქონდა კარგი მამული და კარგადაც შემუშავებული;

ოჯახშიაც ხალხი მრავლად იყო; ზაქარას გარდა სამი ვაჟიშვილი კიდევ ჰყავდა, საკუთარი გუთნეული, უხვად წველა-დღვება, წვრილოფეხა საქონელი და ორმოში პური გამოუღეველი.

ასე შეხვდა ეს ოჯახი ბატონყმობის გადავარდნას.

ჯორ-ზაქარა მართალი, პირდაპირი და ამასთანავე ერთობ ჯიუტი და ხასიათმოუტეხილი იყო, რომ იტყვიან - „თავის ნება კაციო“; თუ თავისი გული არ ეტყოდა, ისე საქმეს არ დაიჭერდა. ბატონყმობის გადავარდნისას ჯორ-ზაქარამ ისედაც თავისუფლების მოყვარემ, მინდორ-ველის თავისუფალმა შვილმა, უფრო ღონივრად ამოისუნთქა, ხელები გაეხსნა, თავისი სახლის ჭერიც გააცინა ცოლ-შვილის მოყვანიტა; ოჯახი უფრო მოკეთდა, ხელის ძალა მოეცა, გაღონიერდა ზნეობიტა.

ბატონის აურ-ზაურთანობასაც ცოტა ყუჩი მოსტყდა, ცოტა შეტკბა ბატონი, თუმცა გული მისი ბოროტებისაგან გაწმენდილი არ იყო, ღვარძლს და სიძულვილს ჯერ კიდევ ღრმად ჰქონდა გადგმული ფესვები ბატონის გულსა და ღვიძლში.

ახალგაზრდა ბატონიშვილები მაინც კიდევ დაიარებოდნენ სოფლად, დააქროლებდნენ ცხენებსა და უწრუწუნებდნენ ქორებსა, მაგრამ გლებებმა, რაკი იგემეს თავისუფლების სიტკბოება, აღარ დაუთმეს ბატონიშვილებს და ბევრჯერ გაუსახრიათ კიდევ ურჩი და გალაზღანდარებული ბრწყინვალეთა ძენი.

ერთი ჩვეულება იყო ბატონობის დროს; იშვიათი იყო ისეთი ბატონი, რომელიც მისდევდა საქონლის მოშენებას, ჯოგების ყოლასა, შინაური ფრინველების გამრავლებასა, ან კი რად უნდოდა: მთელის სოფლის საქონელი, თუ

ჯოგი, ფრინველი იმის საკუთრებას შეადგენდა; როგორც უნდოდა, ისე ცხოვრობდა. მაგალითად: აი ეწვია ბატონს სტუმარი ვინმე, თუნდ დიამბეგი, მაზრის უფროსი; გამოვიდოდა მოურავი ბიჭებით, დაერევოდა სოფლის ძროხა-ხბორებსა, ბატ-ინდაურებს, ერთის სატყვით, რაც მოეწონებოდა, დაიჭერდა და მიჰქონდა ბატონის სახლში. აი ეს ჩვეულება ისევ დარჩა კარგა ხანს კიდევ სოფ. ტორტლაში. მთელი სოფ. ტორტლა, ჯილაურების ოჯახის გარდა, ბატონისა იყო; ტორტლას კიდევ ორი პატარა სოფელი ეკრა დასავლეთ და ჩრდილოეთის მხრივ, ეს სოფლებიც იმავე ბატონისა იყო. თვით ბატონი შუა ტორტლაში იდგა, იდგა მეფურად, ძვირფასად მოწყობილ სახლ-კარში.

ბატონყმობა გადავარდა, ხალხს საკომლო მამული მიუზომეს, ზოგან მიუსაჯეს მეოთხედი, ზოგან მეტ-ნაკლები. ტორტლაში კი სულ სარწყავი და ნაფუძარი

ადგილები იყო, ამიტომ მეოთხედი გადაუწყვიტეს. ისეთი უდიერი გამოდგა აქაური ბატონი, რომ ვენახის მოსავალზედაც კი მეოთხედს ართმევდა: კიტრზე, ვენახის ლობიოზე და სიმინდზე, მწვანილზე, ხილზე ხომ, რასაკვირველია, გლებს არ შეეძლო ერთი ხიჩატელი რამ მოეგლიჯა ვენახში, მინამ ბატონის მოურავი სოსიკა პურიჭამიაშვილი არ ჩამოივლიდა სოფელში და არ დასწერდა მეოთხედსა. ეს სოსიკა ისეთი წყეული იყო, რომ სოფელ ტორტლას დღესაც ახსოვს იმისი ბოროტი სახელი.

ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგაც სოსიკა მოურავი დათარეშობდა სოფლის პირუტყვ საქონელზე: დახოცდა ინდაურებს, ქათმებს, დაიჭერდა კაი ლამაზ გათამამებულ და გალაღებულს, ღიჭით გასუქებულს კვებულა - ხბოსა და მოემზადებოდა ბატონის სახლში ძველებურად სტუმრების დასახვედრად. სოფელი არ უთმობდა

ადრინდებულად: გამოცვივდებოდნენ ქალები, მეხრე ბიჭები და გაჩნდებოდა ერთი ჩხუბი, თავ-პირის ჩეხამტვრევა.

- სოსიკა, ბატონყმობა გადავარდა; ბატონი ჩამოგვეხსნა და ახლა შენ, ჩვენი სისხლი და ხორცი, მოგვევლინე ბატონად და ამაწიოკებლად სოფლისა. ჩამოეხსენ სოფელს, ნუ აწიოკებ, თორემ იაფად არ დაგისვამ მე ამასა... რას მიყურებ? მე ჯორ-ზაქარას მეძახიან... მე ისე ამოგამტვრევ მაგ ცხვირ-პირსა, რომ სთქვა, ეს რას გადავეყარეო.

- მაშე ეს უღვაში ამიწიე და შიგ ჩამაფურთხე, თუ მე შენ უნარი არ გიყო! - დაემუქრა თავის მხრივაც სოსიკა.

- ძრიელ ნუ იკვეხამ თავსა. ბურთი და მოედანი გამოაჩენს ვაჟკაცობასა! - მწარე ღიმილით წარმოსთქვა ჯორ-

ზაქარამ.

მალე, ძალიან მალე შეხვდნენ ერთმანეთს ჯორ-ზაქარა და სოსიკა. ბატონს ბლომად ეწვივნენ სტუმრები, სხვათა შორის, ძველი ნადიამბეგარი. დიდი პურმარილის კაცი და ქებული სოფელში სიტყვაწყლიანობითა იასე რამანიჩი*.

დატრიალდა ბატონი, დაპროწიალდა სოსიკა. ჯორ-ზაქარას გულზე რაღაცამ უკბინა: ამოდენა ზღვა სტუმრებს, რომლებიც, ვინ იცის, რამდენს დღეს დარჩებიანო, მთელი სოფლის ხბო-გოჭები და ქათამინდაურები მოუნდებაო.

- ბიჭებო, დღეს მე გული მეუბნევა, სოსიკა მოურავი ჩამოუვლის სოფელს დავლისათვის და მარჯვედ იყავით, სახრები მოიმარჯვეთ, მე თქვენი სხვა არა მინდარა რა, როცა დავკრა და წავაქციო, მაშინ მომეშველენით და იმის

ბიჭებს ნუ გაახარებთ ჩემზედა.

აი აღრიალდა სოსიკა, დაერია სოფელსა. ისმის აქეთ-იქიდან დედაკაცების წყევლა-ქოქვა, ლანძღვა-გინება. გადმოდგა დარბაზის ბანზე ჯორ-ზაქარა. სოსიკას იქნება ამ დღეს აზრადაც არ ჰქონდა ჯორ-ზაქარას დაწიოკება, მაგრამ რაკი ბანზე დაინახა, გაახსენდა იმისი მუქარა და გაქანდა ზაქარას კარ-მიდამოსაკენ.

- რასაც მიზამ, შევიტყობ? - დაიწყო თავის ქნევით სოსიკამ და თვალები სისხლით დაეგუდა.

- მე კი უკან დაბრუნებას გირჩევ, - უთხრა დინჯად, აუჩქარებლივ ზაქარამ.

- ღორის ტილი ფეხზე დაისვი, თავზე აგაცოცდებო, სწორედ შენზეა ნათქვამი... წამოუარეთ, ბიჭებო, ემა

კვებულასა! - დასწყვივლა სოსიკამა...

ის-ის იყო გაშალეს ბიჭებმა ხელები, სოსიკამ სახრე დაატრიალა და შემოურბინეს ზაქარას ხბორებსა. მაშინ ზაქარა, ეს დინჯი ზაქარა, ფრინველად იქცა, თითქო ფრთები შეესხაო და ბოხის ხმით დასწყვივლა:

- თითონ შენ ღორის ტილო! შენ ხარ ჩვენის სისხლით გაუმაძღარი, ცხენის წურბელასავით გაბერილი სისხლითა, მე შენ დაგცლი მაგ სისხლისაგან. - თქმა იმისი და ჯოხის დარტყმა ერთი იყო: სოსიკას დაჰკრა თავში კომბალი ისე მძლავრად, რომ ის კალმახივით გადატრიალდა ჰაერში და ზღართანი მოსძვრა მიწაზე, წამოიწია ერთი ხელობა, მაგრამ აქ ანაზდეულად გაჩნდნენ ზაქარას ძმები სახრეებით და გველივით გააჭრელეს სოსიკა მოურავი.

როცა ის ჭილობზე დასვენებული კვნესა-გმინვით გაატარეს, სოფლის გოგო-ბიჭების მზიარულებას საზღვარი არა ჰქონდა.

- აი, იხაროს იმისმა მარჯვენამ, ვინც ეგ სიყმე დაგიშავა! - ამბობდნენ მანდილოსნები...

- ვენაცვალე იმის მარჯვენას, ვინც ამოგაშხამა ჩვენი დარბევა-აკლები! - დასძინეს ბერიკაცებმა.

- ჟა, გაიგეთ ვის მიუბეჭნია?.. ჯილაურიანთ ჯორ-ზაქარასა. მივიდა ნამგალი და დახვდა ქვაო!.. ჩვენსავით არავის დაებრიყვინება ზაქარაი!.. უი იმის მარჯვენამ იხაროს ცასა და ქვეყანაზე, გაიხაროს თავის ცოლ-შვილზედა! - იძახოდა ხალხი და იმათ სიხარულს და კიჟინას დასასრული არა ჰქონდა.

გაწყრა თავადი ესტატე, გაწყრა, ისე გაწყრა, რომ სულ ცოფები ჰყარა პირიდან და ისეთი ჩიბუნნი დაამტვრია ბალკონზე კოწიაწითა, რომ ფასდაუდებელი. ამან უფრო გაამწვავა: თურმე ის ჩიბუნნი ბარიათინსკის ცოლის ნაჩუქარი ყოფილიყო. სტუმრებიც ძალიან შეწუხდნენ.

- მომგვარეთ აა, მომგვარეთ ის წყეულ-შეჩვენებული ზაქარა ჯილაური! მაშ მე კაცი აღარა ვყოფილვარ!.. ციმბირს წავალ და მაგას კი არ შევარჩენ! - ყვიროდა თავადი ესტატე.

- კნიაზო ესტატე! „წარვიდენ დრონი, ნაქებნი მტკბარად, მარად და მარად!“ - სიცლით უთხრა იასე რამანიჩმა. - შე დალოცვილო, მე რომ სოფელში შევიდოდი დიამბეგობის დროს, ძაღლებიც კი ყეფვას შესწყვეტდნენ, ისეთს შიშის ზარს შევიტანდი ხოლმე. ეხლა კი წილიან გლებებს გვერდით მოვისვამ-ხოლმე და გულით ცივცივ ღვინოს

ერთად შევექცევით. ჩემო ესტატე, ხელი ხელსა ჰბანს, ეხლა უერთმანეთოდ არ ვარგივართ; რაც იყო, წავიდა, წინა ნაფეხურს უკანა ჰშლის.

- შენში აზნაურის სისხლი ტრიალებს, ჩემში თავადიშვილის; შენ ბევრით არ განირჩევი გლახკაცისაგან; მე კი სულ სხვა ვარ, ჩემი სისხლი იმას ვერ მოითმენს, რასაც შენი და გლახისა.

- მე კი მიყვივლია, მამლისა არ იყოს, და დანარჩენი შენ იცი, იყავნ ნება შენი! - უთხრა დაცინვით იასე რამანიჩმა.

დიდ ხანს იბობოქრა ესტატემ. ვერ მოისვენა, არ გაუგონა არც კნეინა ქეთევანის მუდარასა. „მამგვარეთ და მამგვარეთ, ზაქარა!“ სულ ამას გაიძახოდა.

მოვიდა მოციქულად გაგზავნილი კაცი და მოახსენა:

- ზაქარამ ასე მოგახსენათ: მე მოსასვლელი რა მაქვს ბატონთანაო, იმისი მოურავი მეკობრესავით დამეცა, მეც პასუხი გავეციო. სახლს ბატონყმობის დროსაც ვერავინ მიკლებდა და ეხლა ვის ავაკლებინებო... ასე კი მოგახსენათ.

- ძალღი ძალღის ძვალს გასტეხს განა!.. რატომ ძალაზე არ დაუდექი, შე წუწკის შვილო! - დაუშტიალა ბალკონიდან ესტატემა.

- შე დალოცვილო, გინდა ჩემთვინაც სოსიკას დღე დაეყენებინა!.. ჯორ-ზაქარას ტყის დათვები ვერას აკლებენ და იმასთან ჭიდაობა სად შემიძლიან! - უთხრა მოციქულად გაგზავნილმა.

- მაშ მე დავეჭიდები! ან მე უნდა ვიყო ამ სოფელში, ან ეგ

ჯორ-ზაქარაი... მაშ უღვაში ნუ მსხმია, თუ არ შევასრულო ეს ჩემი მუქარა.

- აბა შენგან არ მიკვირს, რომ თავს უყადრებ გუშინდელ უმასა, - უთხრა ღმობიერად ესტატეს თანამეცხედრე ქეთევანმა. - შენ მაინც ბატონი ხარ და გლახს თავი არ უნდა გაუყადრო: სცემ? კანონი დაგსჯის. აბა, შენ გენაცვალე რად უნდა ჩაიგდო თავი ამისთანა ყოფაში, რად უნდა ვათქმევინოთ სოფელს, რომ ბატონს აღარაფერი მნიშვნელობა და ძალა აღარა აქვსო. თუ ჯორ-ზაქარას გაუმკლავდები, სწორედ ასე იფიქრებს სოფელი, სოფელს კი ამისთანა აზრი არ უნდა ჩავადებინოთ თავში, თორემ ჩვენ აქ არ გვედგომინება.

- შე დალოცვილო, - უთხრეს აქეთ-იქიდან სტუმრებმა. - სუდი და პალატა შენ ხელთ არის, სულ შენი მოკეთებები სხედან, მოუდე რამ მიზეზი და აქედან ააბარგვინე

მაგისტანა მოწინააღმდეგე კაცი. მაგისტვის რად იბოროტებ თავსა. მაგისი სული ხომ შენ ხელშია, მამულში ნუ გაუშვებ, სული ამოჰხადე და თვითონ მოვა შენთან, ძაღლის ლეკვივით მოგელაქუცება და ფეხებზე ლოკვას დაგიწყებს.

დამშვიდდა გარეგნად ბატონი, მაგრამ სისხლი ისევ ბობოქრობდა და შურს ეძიებდა.

ჯორ-ზაქარა იმ დღეს ხალხის თვალში ერთიორად გაიზარდა, ამაღლდა, სიყვარული და პატივი დაიმსახურა. პირველი მაგალითი იყო, რომ ბატონის კაცს სოფელში ხელი შეახეს და როგორ შეახეს? სიკვდილის პირზე მიაგდეს ბატონის დაახლოვებული კაცი, მისი მარჯვენა ხელი. ჯორ-ზაქარამ კარგად იცოდა, რომ ეს ამბავი მუქთად არ ჩაუვლიდა, მაგრამ არ ეშინოდა, გული სალი კლდესავით მაგარი ჰქონდა. ამისათვის სოფელმა

შეიყვარა, უიმისოდ არავითარ საქმეს არ დაადგებოდა, უთუოდ ამისათვის უნდა ეკითხნათ დარიგება. სიკვდილი იყო, თუ სიცოცხლე, ჭირ-ვარამი თუ მზიარულება, გაჭირვება თუ დაღბენა, სოფლის შეწუხება ვისგანმე, მიმართავდნენ ჯორ-ზაქარას და ის ისე სარისტიანად მომართავდა საქმეს, რომ ყველა გაცემაში მოჰყავდა. სოფელმაც დააჯილდოვა: დიდის ხვეწნა-მუდარის შემდეგ ჯორ-ზაქარა მამასახლისად აირჩია სოფელმა. ორჯერ გადაადებინა ზაქარას არჩევა თავადმა ესტატემ. მაგრამ სოფელმა თავისი გაიტანა და თავისი საყვარელი ზაქარა გაამამასახლისა.

IV

ტორტლის მებატონის სახლ-კარი, როგორც ვთქვით, შუა სოფელში იყო. წინ დიდი მინდორი ჰქონდა დატოვებული. მერე მისდევდა ვილასიც ნაკენახარი და

შემდეგ იწყობოდა ზაქარა ჯილაურის სახლ-კარბინადრობა, ისე რომ ახლო მეზობელი ესტატე მარუშიძისა იყო ზაქარა. ვერც პირუტყვი, ვერც ადამიანი ესტატე მარუშიძის სახლის წინ მდებარე მოედანს ვერ ასცდებოდა.

სოფელ ტორტლას შუაზე ჰყოფდა დიდი რუ, გამომდინარე მდინარე ლიახვიდან. ეს რუ გამოდიოდა მარუშიძის სასლიდან და ჩამოდიოდა ზაქარას ბაღ-ვენახს გვერდითა. ჯილაურების ოჯახმა ეს რუ კარგად გამოიყენა: გაჰყო ორად, ერთი ნაწილი ეკლესიის გვერდით გაიყვანა, ზედ წისქვილი გამოჭიმა და მეორე ნახევარი ისევ ძველ კალაპოტში მიდიოდა; ისე მოაწყო ზაქარამ ამ რუს ორივე ტოტი, რომ ქვემოთ მდებარე მოსახლეებს წყალი არ აკლდებოდა.

ესტატე მარუშიძემ უბრძანა ბიჭებს და ერთ ღამეს

სახლიდან სხვა გზით გადაახევა რუ და მოუწყვიტა ზაქარას წყალი; მაშინვე გაცვივდნენ ჯილაურები, და წყალი ისევ გადმოაგდეს. შეიქნა მიხლა-მოხლა: აქეთ ჯილაურები, იქით თავადი ესტატე მარუშიძის მოურავი სოსიკა; ბევრჯერ ამოასველეს რუში სოსიკა, დაუჩეჩქვეს ცხვირ-პირი.

მთელი სოფელი ყალუს დადგა. მარტო ზაქარა ჯილაურს არ მოსდიოდა ზარალი, მთელ უბანს აკლდებოდა წყალი, თუ რუ სხვა გზით წავიდოდა.

ზაქარა ჯილაურმა, როგორც მამასახლისმა, აარჩია მარჯვე ბიჭები და ღამლამობით მიუჩინა რუს ყარაულადა და ბატონ ესტატეს მოახსენა:

- უხსოვარ დროიდან, იმ დროიდან, როდესაც, ვინ იცის, არც შენი გვარი იყო სოფელ ტორტლაში, არც ჩემი, ეს რუ

ასე მოდის; ამას ამტკიცებს რიყე, რომელიც რუს დაუდვია ქვეშა. შენ ეხლა გინდა წყალი აღმა ააბრუნო და მთელი სოფელი ამოარჩო. ჩემთან შურისა და მტრობისათვის მთელს სოფელს უნდა ამოხადო სული. თუ ბატონყმობისას ეს რუ თავის სადინარით მოდიოდა, ეხლა უფრო ივლის; კანონია და სამართალი; წადი და თუ ეხლანდელი კანონი იტყვის, ტორტლის რუ აღმა წაიყვანეთო, მაშინ ბატონი ბრძანდებით.

- მამული ჩემია, ამ რუს სათავე ჩემ მამულშია, მთელი რუ ჩემ მამულზე გამოდის; რაკი მამული ჩემია, მაშ წყალიც ჩემია: მინდა მოგცემთ, მინდა არა,- სთქვა ამაყად და თავისა და თითის ქნევით თავადმა ესტატემ, კაბის სახელო კისერზე შესტყოცნა და ახალოხის ყოში გადიწია, თითქო საბრძოლველად ემზადებო.

- მამული შენია, მაგრამ წყალი ღვთისაა, ქვეყნისაა...

გაბრუნდი, ბატონო, შენსა მზესა, სისხლს ნუ გვაძლევ!! -
შუბლშეკვრით უთხრა ზაქარამ და ჯოხი მაგრა დააბაკუნა
მიწაზე.

- მე შენ გასწავლი ჭკუასა მაგ ახირებული
ლაპარაკისათვის, - გადუბრიალა თვალები ესტატემ.

- თუ ჭკუას მასწავლი, დიდი მადლობელი ვიქნები, -
უთხრა ზაქარამ, ქუდი მოუხადა და მდაბლად დაუკრა
თავი ესტატესა - მაგრამ მე კი არა, თუ სოფელს წყალს
წაართმევ, მაშინ სისხლი დაიღვრება და მიზეზი შენ
იქნები.

- ააა, მამასახლისი და მაგისტანა ლაპარაკი?! აქ შენ ხალხს
აქეზებ განა? მამ კარგი! მამ კარგი!..

- ხალხო, რა ცხვრის ფარასავით გაშტერებულხართ! მე

მართმევს მარტო წყალსა თუ თქვენცა?

- შენ ართმევ ხალხსა წყალსა, შენა! - დასჭყვივლა სოსიკამ,
- შენ რომ ამ სოფელში ამოვარდები, ყველა მოისვენებს.

- ხალხნო, მართლა ასეა?! მაშ მე ვარ თქვენი დამლუპავი?..
თუ ასეა, მე შემიწირავს თავი: ჩემ სახლ-კარბინადრობას
სოფლის ბოლოს გადავიტან ხვალვე, ოღონდ თქვენ ჩემი
გულისათვის უწყლოდ ნუ დარჩებით.

- ვაი, შენ ჩემო თავო! როგორ თუ აიყრები! ვინც კაცია და
ბუზს აგიფრენს! - იგრიალა ხალხმა და მიიწია
სოსიკასკენ, რომელიც ბზობის ყვავივით სადღაც გაჰქრა.

- ზაქარა, ხალხს ნუ აქეზებ, მამასახლისის ჯაჭვისა
გერიდებოდეს! - უთხრა ხმამალლა ესტატემ და
გვერდშებრუნებით გადახედა ზაქარას.

- ჰა, ეს მამასახლისის მედალი და ჯაჭვი, შენმა ბიძაშვილმა ჩამომკიდა და უკანვე წაიღეთ, მე ძალიანაც არ მეპიტნავება მამასახლისობა! - გაიკრა ზაქარამ ჯაჭვს ხელი, ჯაჭვი გაგლიჯა და მენდლიანად ფეხებქვეშ შეუგდო თავად ესტატესა.

ესტატემ ახლა კი იკადრა გაბრუნება, ნელის ნაბიჯით შეიარა სახლისკენა, მალ-მალე დგებოდა გზაზე. ღელავდა, თითქო მოტრიალება უნდა ხალხისკენო. გრძნობდა თუ არა დანაშაულს, ძნელი გამოსაცნობია; იქნება კიდევ გრძნობდა, მაგრამ ხალხთან პირის შერცხვენა არ უნდოდა, არ უნდოდა სახელი გასტეხიყო. ეტყობოდა, თავის კნეინის დარიგებას დაადგა, ეს კი იყო, რომ მეორე დღეს წყალი თავისუფლად მოჩუხჩუხებდა თავის ძველ კალაპოტში.

მუცელს აქორებ - ქორიაო, აღორებ - ღორიაო, ნათქვამია. თავადმა ესტატემ არა თუ მარტო თავისი მუცელი ააქორა და ააღორა, თავისი ქვენა გრძნობანიც კი ააქორ-ააღორა; მოინდომა ისევ ისე პარპაში, როგორც ბატონყმობის დროს. სხვა ხერხს მიმართა ზაქარას დასამცირებლად და მისი ოჯახის შესალახავად. ზურგი მაგარი ჰქონდა და როგორ გაუჭირდებოდა ზაქარას დამარცხება: ერთი ბიძაშვილი მაზრის უფროსი იყო, მეორე - მომრიგებელი შუამავალი, სიძე - ოლქის სასამართლოს თავმჯდომარე, ათასგან ჰქონდა ქსელები გაბმული.

- სოსიკა, მაგ ზაქარას ჯავრს ნუ შემაჭმევ... დღე ხომ სახლში არა გდია, ყველანი მინდორ-ველად არიან: მერე ეხლა ანეულობაა, გუთანზე ყრიან, სახლში პეტრეს ცოლი და ბავშვები თულა არიან; მინდა ერთი როგორმე ზაქარას ცოლი ვიგდო ხელში; დიდი ხანია ჯავრი მჭირს, ძალიან სანდომიანია; რომ მოვიგონებ, სულ ნერწყვი მომდის

პირში, ერთი როგორმე მოვიგდოთ ხელში. დავიჯერო, არსად არ გადის? - ჩაეკითხა ესტატე ერთგულ სოსიკასა.

- მალე მტერი მოგიკვდეს და მეც მომიკვდეს, მალე მე იმას შეგახვედრო, აი ხვალვე, უნდა მეოთხედები დავწერო ხილისა... ჰო!.. ეს კარგად მომაგონდა, ამ საქმეში დიდი გამოცვეთილია ჩვენი დალაქი ხობელა, დიდი გაიძვერაა, ყველას ოჯახში დაძვრება... ზაქარას ვენახი კარ-წინა აქვს, ზაქარას მარინეს გადავატყუებინებ ვენახში... ჰმ, რას ვამბობ! რამ გამამაყრუა!.. მარინეს ხომ ამ ზაფხულს სულ ვენახში ვაშლის ქვეშ უდგია აკვანი და იქვე ხელსაქმობს...

- აბა მაშ კარგა ყოფილა საქმე!.. ერთი იმას ჩემებური თილისმა მოუსვა, - სთქვა ესტატემ.

- რა თილისმა უნდა? ბატონო, გლეხი ქალი ცხვარია, რო

დაგინახავს, სულ ცახცახს დაიწყებს, ენა ჩაუვარდება, იქვე შევართევ ვაზებში და... - ამ დროს თვალი მოჰკრა დალაქ ხოხელას და ხელი დაუქნია. - აქეთ იარე, აქეთ!

ხოხელა მოიჭრა.

- ჩემო ხოხელ, რას დაცანცალებ, შე კუდიანო, შენა!..

- რა უშავს-რა, შენი ჭირიმე, ბატონო, საცა ლამაზი ქალი და გოგოა, ამას არ ასცდება, ყელამდე დაცურავს შიგა. - ეშმაკურად და თვალის ჩაკვრით წარმოსთქვა სოსიკამ.

- რატომაც არა, ქვრივი კაცია, უნდა დროება გაატაროს, - სიცილით უთხრა თავადმა ესტატემ.

- აი, ბატონს ვენაცვალე!. ბატონს ვებრალები, მოურავს კი შურს, - სთქვა დალაქმა ხოხელამ.

- ჰოდა, ჩემო ხოხელ, ჩვენც უნდა წილი დაგვიდო!..

- შე დალოცვილო, მანდაც ხომ მეოთხედი არ გინდათ! - სიცილით უთხრა ხოხელამ და თან თვალ-წარბში დაუწყობ ცქერა, ბატონი ხომ არ გავანაწყენეო.

- ამოგაგდოს ღმერთმა! ეგ კარგი მითხარ!.. სწორე გითხრა, ზაქარას მარინეს სამეოთხედოდ არ დავიწუნებდი.

- ოჰოჰო! - პირის წლაკუნით სთქვა დალაქმა, - უნდა მოგახსენოთ, რომ სწორედ თარაქამული ძროხაა; ორი შვილის დედა რომ მაგითანა ლამაზია, მკვრივხორცაა, გასათხოვარი რა იქნებოდა. იმ ოჯახდაქცეულს ლოყები სულ ზედ ასკდება, გულ-მკერდი და გავა, უნდა მოგახსენო, კარგ გათამამებულ დეკეულსაც არ ექნება იმისთანა... აჰ, იმისი დაძმუძვნა რა მადლია... მაგრამ

ისეთი ქოფაკი ძალღი ადგია თავსა, რომ იმის შიშით ვინ მიუდგება! - წარმოსთქვა დალაქმა.

- მგლის შიშით ცხვარი ვის გაუწყვეტია... ჩემო ხოხელ, არც მე დავიწუნებდი იმ ქოფაკის ცოლსა...

- რას სწუხარ, ბატონო, ხვალვე გაჩვენებ, - თავგამოდებით უთხრა ხოხელამ.

- რა ძნელია, შე დალოცვილო! - გაუადვილა დალაქმა. - ბატონი ხარ, ის ყმაა; რა ძალა აქვს! ვენახში მიბრძანდი! მეც იქ გავჩნდები; პეტრეს ცოლს მაინც უნდა წურბლები მოვუტანო... ამას მოვიმიზეზებ, მე იმას შევიქცევ, თქვენ თქვენი საქმე გააკეთეთ.

სამთა კავშირი დაისკვნა...

ზაფხულია, მკათათვის თვეა, სოფელი მინდორ-ველად არის გაკრეფილი, სოფელი დარჩენია ქალებს, ბავშვებს, ბებერ ძაღლებს და ამაყ მამლებს...

მინდორ-ველიდან მოისმის ჰოპუნას ხმა: ყანას მკიან; ტკბილი ოროველაა, ანუელს ხნავენ.

ზაქარას სახლის წინ ნიგვზის ხის ქვეშ ჭილობის ნაგლეჯზე წევს და ძილს მისცემია პეტრეს მოხუცებული ჯალაბი, მარინეს დედამთილი; იქვე ახლო სძინავს იმისავით ბებერ ჭრელას; ძილისგან მოთენთილა, ხანდისხან დუნედ ამოიფხანს ფეხით გვერდებს, ხან კბილებით მოიჩიჩნის მკერდს, რომ მკბენარი მოიშოროს. იქვე ორ-სამ ნაბიჯს იქით ღობეა გავლებული და ზაქარას ვენახი იწყება. შესავალში სდგას უზარმაზარი ხართუთა,

ვენახს შუაში ხეივანი აქვს, აქეთ-იქით ხეხილი. ხართუთას ქვეშ დაცუნცულებს ოთხი-ხუთის წლის თმახუჭუჭა შაგვრემანი ბიჭი, დასდევს პეპლებს, ბუზებს და დატრიალებს ბალახებში. იქვე ჭილობზე ზის მარინე, ზაქარას ცოლი ქალი ლამაზი, მხნე შეხედულობისა; წინ უდგია აკვანი, ცალის ფეხის ორი თითით აკვნის საგოგავი უჭირავს და არწევს ბავშვსა; ხელთ უჭირავს თითისტარი, საჩეჩელზე გაწმენდილს მატყლს ართავს, თითისტარი პროწიალობს, ბზუის. მარინე არხეინად და უდარდელად არის. ხანდისხან თვალს ავლებს პატარა გიგლას, რომ შორს არ წავიდეს და არამ დაჰკბინ-დასუსხოს.

უცხად ღობემ ლაწუნი მოიღო, მარინემ ყელი მოიღერა და თვალი მიავლ-მოავლო; გიგლას გაშლილი ხელები ჰაერში დარჩა; ჭრელამ კაკალ ქვეშ შეიზმუკუნა.

კვლავ ლაწუნი მოიღო ღობემ. მარინე წამოფრინდა,

თავშალი ჩამოიშალა, ნიკაპთან ანაზდეულად შეიკრა და სარტყელში ჩაკრული კაბაც ჩამოიშალა.

უცნაური სანახაობა წარმოუდგა თვალ წინ. მის წინ გაჩნდა დალაქი ხოხელა სადალაქო იარაღით და დოქით, რომელშიაც წურბლები უსხდა.

- ნათლი-ჯალაბს ვახლავარ! შენს დედამთილს წურბლებს დავპირდი...

- სახლის გზა დაგვიწყებიათ!!. ვენახზე ღობე რომ არ გადმოგემტერია, განა არ შეიძლებოდა, - უთხრა უკმეხად მარინემ.

დალაქი წავიდა განგებ მარინეს დედამთილთან. მარინემ ვერც კი მოასწრო ჭილობზე დაჯდომა, რომ გაჩნდნენ ბატონი და მისი სოსიკა.

მარინე აენტო, სახეზე აღმოურმა აჰკრა, თმა აებურძგლა, ყალყს შეუდგა. თვალებიდან წითელი წინწკლები სცვივოდა, რომელნიც საპნის ბუშტებივით პროწიალობდნენ მის თვალების წინ.

- ხილის მეოთხედისათვის მოვედით... საკალოე მსხალი ძალზე შემოსულა, - უთხრა სოსიკამ.

- ჩემი კაცი შინ არ გახლავს*, ეს მისი საქმეა, - უპასუხა მკვახედ მარინემ, გულზელი დაიკრიფა და ღაზლშემოხვეული თითისტარი მარცხენა ილიას ამოიფარა.

- მე დავბერტყავ მსხალს და შენ გაჰყავ, - უთხრა ალერსით თავადმა, ახლო მიიწია და კისერგადაგდებით სახეში შეაშტერდა.

ბატონს უხვად მოადგა ნერწყვი ვნება-ღელვისა, თავი ველარ შეიკავა და ნიკაპში მაგრა მოჰკიდა თითები მარინესა.

- იქით, შე უსირცხვილო! - და ისე მაგრა ამოუქნია ხელი, რომ ბატონი ძალაუნებურად უკან შესდგა და თითები ჰაერში შერჩა... დასტაცა აკვანს ხელი, გიგლა წინ გაიმძვარა და გააშურა ვენახიდან. მაგრამ სოსიკა დასწვდა უკნიდან, შემოატრიალა. ბატონმა იდროვა და თავ-პირი დაულოშნა მარინეს კოცნითა.

მარინემ იბრძოლა ძუ-ვეფხვივით, დაავიწყდა აკვანიც და გიგლაც, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა გაიწია, დააფრინდა კბილებით, გაუძვრა ბატონს ხელიდან; ბატონს შერჩა ხელში მარტო მარინეს მანდილი.

მარინეს დაღალ-კავები აებურძგლა, სახე გაუმრისხანდა, თვალები სისხლით აევსო და გააბა კივილი.

სოფელი ცარიელია. კივილზე მხოლოდ ინდაურებმა მისცეს ბანი და სოფლის პატარა წვრილოფეხობამ.

მარინემ მოიმარჯვა საბრძოლველად თითისტარი, კვლავ წავიდა აივანისკენ, რომელშიც ბავშვი ჩნაოდა.

ქვენა-გრძნობით აბობოქრებულმა ბატონმა და მოურავმა განიზრახეს მარინეს ვაზებისაკენ გათრევა. აი ორივემ მიიზიდეს. ამ დროს მარინემ გამეტებით და მძლავრად დასცა სოსიკას გულში თითისტარი და შიგ მიამტვრია; ნამუსის შერჩენა არჩია შვილებსა: მივარდა ვენახის კარებს, გავარდა გარეთ ყვირილით, კაკლის ქვეშ მუხლმოკეცილი დაეცა და მეტის მღელვარებით გულს შემოეყარა...

VI

კვირა დღეა... სოფელი ტორტლა თავმოყრილია ეკლესიის მოედანზე. ხალხი ერთმანეთს არ აცლის ლაპარაკსა, ხმამაღალი ლაპარაკი და მითქმა-მოთქმაა. ქალებს ცალკე ჯგუფი შეუდგენიათ, ესენიც ცხარედ ბაასობენ. ქალსაც და კაცსაც გაცხარებული მსჯელობა აქვთ ზაქარას ოჯახის შეურაცხყოფის გამო.

- ჯერ კიდევ ბატონყმობის კუდი არ არის გასწორებული, მაინც გვხვდება ეს კუდი და გვსუსხავს კვლავინდებურად; დიდხანს არ გასწორდება; სწორედ ძაღლის კუდია, თუ გინდ კალაპოტშიაც ჩასდო, არ გასწორდება; სანამ ძირში არ გასწყვეტო... ხელის შეშვება არ ვარგა, თორემ ბატონობას ბოლო არ მოეღება, ბოლო... მე იმისთვის კი არ ვამბობ, რო გული მეწვის და ჩემი

ოჯახის შეურაცხყოფა მოინდომეს. სულაც არა! თუ კი მე, რომელიც კრიჭაში ვუდგევარ ბატონსა და მის სისხლიგუდა მოურავსა, ასე მიშვრებიან, რას უზმენ საწყალს, უილაჯოს, ან ობოლ ოჯახსა, - ასე ამბობდა გაცხარებული ზაქარა ჯილაური.

- ოღონდაც, ოღონდაც! - გაიხმაურა ხალხმა.

- კანონის წინაშე გავერთიანდით, გვეგონა მთა და ბარი გასწორდაო, მაგრამ ფუჭი გამოდგა ჩვენი იმედი: მამული ბატონს დარჩა; უმამულოდ კი ფრთა შეკვეცილს ქათამს ვგევართ, რომელიც, ისეც ფრენას გადაჩვეული, ღობეზედაც ვერ შეფრინდება... ჯანი გავარდეს, ამ უმამულობასაც როდისმე მოუვლით; სოფელი განიერია, მივდგებ-მოვდგებით, მაგრამ ნამუსს როგორ მოვუაროთ, როგორ დავიცვათ მყრალი მგლებისაგან, აი ეს არის საფიქრებელი! - განაგრძო ზაქარამ. - ბატონყმობის დროს

ვინ რას გვკითხავდა: ჩვენი ქალები იმათი იყო... მაგრამ ახლა?.. კანონის წინაშე ერთნი ხართო, ეგენი კი, ე ბატონ-მოურავები, თავისას არ იძლიან. სოფელმა თუ თავი არ გაიმაგრა, ნამუსი გაწყვება სოფელში, სირცხვილს ვჭამთ და ჩვენი სოფელი თითოთ საჩვენებელი გახდება...

- ოღონდაც, ოღონდაც! - დაჰკრა კვერი ზაქარას სიტყვებს ხალხმა... - უნდა ავლაგმოთ ეგენი, უნდა ავლაგმოთ: წამოაყენეთ ჯერ ის ჩვენი გამყიდველი დალაქი ხოხელა! მოიყვანეთ აქ, უნდა დღესვე გავასამართლოთ ჩვენის სამართლითა! - ყვიროდა ხალხი და ბობოქრობდა.

- ჩავქოლოთ, ჩავქოლოთ ის შეჩვენებული ხოხელა! - ამბობდა ერთი.

- სახლი თავზე დავაქციოთ, სახლი! - ყვიროდა მეორე.

- არა, საქვეყნოდ ლაფი დავასხათ, გამოვწყვიტოთ ჩვენში, ავიძულოთ ჭირიანივით, დეე ტყე-ტყე იაროს მგლებთან და დათვებთან. ერთხელ სიკვდილი მაგისტვის ჯილდო იქნება; ეგ უნდა ნელ-ნელა კვდეს, სიკვდილი მუდამ თვალწინ უდგეს; იკვნესოს, გაილიოს, გაიხვეწოს ძაფივით სიკვდილის ლოდინში, - ამბობდა მესამე.

- მარტო დალაქს კი არა, სოსიკასაც არ აწყენს ლაფის დასხმა! - გაიხმაურეს ქალებმა. - ის არის ქვეყნის დამქცევი და ამომგდები. იმისი გაბრიყვებული იქნებოდა ეგ უბედური, ქარაფშუტა ხოხელაი.

- სოსიკას მე მოვურიგდები, ის მე დამანებეთ! - წარმოსთქვა ზაქარამ ულვაშის გრეხითა.

ხალხის მსჯავრი სწრაფი და მკვეთრია: შუადღის ჟამს რუს პირას ხალხს გაეკეთებინა ლაფი შემდგარი

სხვადასხვა უწმინდურებისაგან. მზე საშუადღეოზე იდგა და ძალზე იკბინებოდა. ხალხს დიდი წრე გაეკეთებინა. შუა რუში იდგა წელამდე გატიტვლებული ხოხელა დალაქი, ხელები უკან ჰქონდა გაკრული, იდგა თავშიშველა, ხალხისაგან შეჩვენებული და განრისხული; ადამიანის სახე აღარ ედო, თვალები დაეხუჭა, თავი ჩაეჩინდრა და გულში ჯოჯოხეთის ცეცხლი უტრიალებდა. ეტყობოდა, პირი უშრებოდა, ენას მალ-მალ ტუჩებზე ივლებდა დასასველებლად, მაგრამ ენასაც სისველე აღარ ჰქონდა... როგორც იყო, თავს ძალა დაატანა და წამოიღულღულა:

- მაპატივეთ, ხალხო, მაპატივეთ! დანაშაული ვარ! - მუხლებზე დაეცა წყალში, თავი ჩაჰკიდა და ცრემლი ნაკადულსავით გადმოსკდა თვალთაგან და ჩაერთო რუში. რუმაც კი არ მიიკარა ეს ცრემლი სინანულისა, ზეთივით მოიგდო ზედაპირზე და ნაპირისკენ გაასრიალა.

მაგრამ ხალხი უღმობელია, როცა მის წმიდათა წმიდას შელახავს ვინმე. აი სათითაოდ დაასხა ყველამ ნიჩბებით ლაფი დალაქ ხოხელასა. გათავდა თამაშობა. ხოხელას ნება მისცეს წასულიყო სახლში. ტალახში ამოვლებული დარეტიანებული ამოვიდა რუდან და მთვრალი კაცივით ტორტმანით გასწია სახლისაკენ.

ხალხი სდუმდა; კრინტი აღარავის დაუძრავს; მინამ მიეფარებოდა ხოხელა თვალთაგან, იმის გზას შესცქეროდა; მერე ნელ-ნელა უსიტყვოდ დაიშალა და სახლში წავიდა.

რასაკვირველია, ბატონმაც გაიგო ეს ამბავი. მისი სოსიკა ალექსილი იყო, გული ეწვოდა, თითქო ღველფი ჩაუყრიათო - ორნაირი ცეცხლი ეკიდა იმის გულსა: შიშისა და შურისძიებისა.

ბატონიც ვერ იყო ქეიფზე. რაც უნდა იყოს, სხვა დრო დადგა. ვინც გაიგებს, რას იტყვისო, ამბობდა გულში თავადი ესტატე, მაგრამ რა ექნა, ჩვეულებამ, სისხლხორცში გამჯდარმა ჩვეულებამ, თავისი ქნა და თავის კვალზე წაიყვანა.

კნეინა ქეთევანიც ცეცხლის ალში ატარებდა თავის ქმარსა. როცა მარტონი იყვნენ, მალ-მალ აგონებდა ამ ამბავსა, ამრეზილი ადგა ქმარსა, ბუტიაობა შეეჩვიათ და მთელი დღე გაბღვერილები იყვნენ. როცა სტუმარი გაჩნდებოდა ვინმე, თავად ესტატესათვის დღეობა დადგებოდა ხოლმე. მაშინ ცოლ-ქმარნი, რომ არ ეგრძნობინებინათ სტუმრებისათვის, ბუტიაობას იქით გადასდებდნენ და შეექნებოდათ მხიარულება.

- შენ ისეთი საჭმე ჩაიდინე, რომ ჩვენ სოფელში აღარ

გვედგომება, ჩემო ესტატი. ეხლა ხომ ფული ბლომადა გვაქვს, ჩავიდეთ ქალაქში და იქ ვიცხოვროთ; სოფელს სოსიკაც გაუძღვება. გეუბნებოდი, სოფელს თავს ნუ გაუყადრებ-მეთქი, მაგრამ შენ შენი არ დაიშალე. გლენკაცი გულჩახვეულია. იმას წყლული გვიან გაუმთელდება; თუ გაუმთელდება, წყლულისაგან ტკივილები ისევ ახსოვს, გულზე აქვს დაჭდეული. ახლა რამდენი ჭდე აქვს გულზე ტკივილებისა და მწუხარებისა! ამას ვინ დასთვლის... ავიკრათ ბარგი და ქალაქში გადავსახლდეთ; რაც უნდა იყოს, სულ დიდკაცობაში ვიქნებით და ამ ტეტიების ცქერას მოვრჩებით. ზაფხულობით ჩამოვალთ სოფლად გასართობად და ჰაერის გამოსაცვლელად. ხალხი გულიდან გადიყრის ჩვენს სიძულვილსა. ხომ მოგეხსენება, როგორც თვალი შორს, ისე გულიც შორსაო, თორემ თუ ჩვენ სოფელს ჩავაცივდებით, კარგი არ იქნება. მაინც ჩვენ რა უნდა ვაკეთოთ სოფელში? მუშაობას და

მურეხ საქმეს მიჩვეულნი არა ვართ. იდიდოს ხემწიფე იმპერატორი, თითო სულზე ოცდახუთი მანეთი გადაგვიკვეთა; მამულები რაც მისაზმონი იყო, მიუზმონეთ ჩვენს ნაყმევებსა, დანარჩენი მამული ხელუხლებელია; როგორც ჩვენ გვენებოს, ისე გავცეთ; ჩამოვიყვანოთ ჩვენი მთიდან ოსები და სულ იმათ მივცეთ იჯარითა... მერე ვიცხოვროთ ხემწიფურად... მეორეც ესა, შვილებისთვისაც კარგია ქალაქში ცხოვრება, იქვე სასწავლებლებია... სოფელს ჩვენი ერთგული სოსიკაც ეყოფა. სოსიკა არ იქნება, მაგის ფერი სხვა იქნება, მაგისთანა ძაღლებს ქვეყანაზე რა დალევს.

კნეინა ქეთევანის აზრი ჭკუაში მოუვიდა თავად ესტატესა. დაასკვნა ქალაქში გადასახლება.

დადგა სოსიკას ბატონობის დღე.

VII

თავადი ესტატე მარუშიძე დიდი მამულის პატრონი იყო, ყმაც ბევრი ჰყავდა; გლეხებს საკომლო მოუზომეს; ზოგს ერგო ათი დღიური, ზოგს ნაკლები. ზაქარა ჯილაურის ოჯახს ათი დღიური ერგო დებულებითა (უსტავნი გრამოტითა). არ ეყო ხალხს საკომლოდ მიზომილი მამული (ნადელი). ისინი ძალაუნებურად გადიოდნენ ნაბატონევის მამულში; ერთმანეთის ჯიბრზე უმატებდნეს ღალა-კულოხსა, ოღონდ კარგი მამულები ეგდოთ ხელში; მოქრთამეობა, მოურავის მოსყიდვა, მლიქვნელობა, გაიძვერობა, ძღვენები და პატიჟი მოურავისა, მოურავის დანათლიება სანატრელი გახდა.

ჯილაურების ოჯახი სულ სხვა მდგომარეობაში იყო. თუმცა ზაქარა ნაყმევი იყო, მაგრამ საეკლესიო მამული ჰქონდა თითქმის სამოც დღიურამდე, ამისი საბუთიც

ჰქონდა; თვით ის ნაფუძარი, რომელიც კარწინ ჰქონდა, საეკლესიო იყო. ამიტომ ზაქარას ნაბატონართან და იმის მოურავთან სახვეწარი არა ჰქონდა რა.

გავიდა ხანი და ჟამი იმის შემდეგ, როცა თავადმა ესტატემ შეურაცხყოფა მიაყენა იმის ოჯახსა. ზაქარას თუმცა გულიდან გადაყრილი არა ჰქონდა სოსიკას ჯავრი, მაგრამ მაინც თავის საქმეს დამშვიდებით შეუდგა; პეტრე ისევ ყოჩაღად იყო და გუთნისდებობდა ოჯახში; ზაქარას ძმები წამოიზარდნენ, ორი კიდევ დაქორწილდა; ოჯახი ძაან დააწინაურეს; ყოველწლივ ღვინოსა და პურს ბლომად ჰყიდდნენ; სოფელში სუფთად გამოდიოდნენ. გლეხობის კვალობაზე პირველი ოჯახი იყო ტორტლაში. ფუფუნებდა და ხარობდა ოჯახი.

ბუნებაშიაც ხშირია ასეთი ფუფუნება და მზიარულება: ცა ლაჟვარდოვანი; იგი კიდით კიდემდე მოკრიალებულია;

მზე ეტრფიალება ცას და ქვეყანას, ანათებს, ათბობს, სხივებით ეთამაშება, თავს ევლება ცას და ქვეყანას; ყველა სულდგმული ხარობს, აღტაცებაშია ბუნების სილამაზე-სიმშვენიერით.

აი ოდნავ იჩინა თავი მთის მწვერვალებზე თეთრმა ნისლმა; გრილმა სიომ დაუბერა; ნელ-ნელა თეთრი ქულა ნისლები შექუჩდნენ, ფერი იცვალეს, დალეგავდნენ, დევებივით წამოიყუყუნენ მთებზე, მოიცვეს მთა და ბარი, მოგრაგნეს მთლად ლაჟვარდოვანი ცა...

ჩამოზნელდა, იჭექა, გამოჰკრთა ელვა და კლაკვნით წავიდა ცის სივრცეში; ჭექა-ქუხილმა ჰაერი შეარყია, შეაზანზარა; თავზარი დასცა მზიარულს ცხოველებს; ჰაერის რყევას მოჰყვა ღაჰაღუპით მსხვილი წვიმა. ყველა გულხეთქებით გარბის ბუნაგისკენ. ადამიანი ელვა-ჭექისაგან შეშინებული პირჯვარს იწერს და შესთხოვს წმ.

ელიას მშვიდობასა და შეწყნარებასა...

ერთს წამს შეირყა ბუნების მხიარულება... ერთს წამს შეწუხდა ცხოველი არსება... შეეხუთა გული ერთს წამს ადამიანსაც... ყოველი ცვლილება ასე არყევს და აწუხებს ადამიანსა...

ზაქარა ჯილაურის ოჯახის გარშემოც ნისლი მიადგა, გაიზარდა, მეხად იქცა და ანაზღეულად თავს დაატყდა.

შუადღე გადახრილია... პეტრეს კარწინ ნაფუძარში გუთანი უბია... გუთნისდედა მეხრეებით სამხარს შეექცევინა ნიგვზის ხის ძირში, დღის მეხრეებს გუთნეული რუს პირად საძოვრად ჰყავთ. ზაქარა, რომელიც კარებზე საბარო ურემს ამზადებდა, მოუჯდა მამას და მეხრეებს და ესეც სამხარს ტკბილად შეუდგა.

აგერ დღის მეზრეებმა გუთნეული ნიგვზის ხესთან მორეკეს, ახლა ამათ ისამზრეს... გუთანი კვლავ შეიბა... გაჩაღდა ოროველა, დასვენებულმა გუთნეულმა ხალისიანად გასჭიმა ჭაპანი. ოროველა გაიბა: გუთნეულმა საზრე აღარ დაირტყა... აი გავიდა გუთანი ბოლოს, შემოტრიალდა პეტრე გუთნით მეორე კვალისაკენ, კვლავ აუბა გუთანი.

ამ დროს ორლობიდან გამოვიდა თავად ესტატეს ცნობილი მოურავი სოსიკა ორის შეიარაღებული ოსითა. მოვიდა გულადად გუთნისდედასთან და თამამად უთხრა:

- ბატონისაგან მომივიდა ბრძანება, რომ ამ მამულს ხელი არ შეახო, შენ საკომლოდ (ნადელად) ათი დღიური გაქვს მოცემული, დანარჩენი ბატონისაა; ის არ გიშვებს სხვა მამულში; ვისაც უნდა გამოართვას და ჩემს მამულში კი დღეიდან ფეხს ნულარ დასდგამსო...

პეტრეს ეს ამბავი სიცილადა არ ეყო. ზაქარამ, რომელიც ამ დროს კაკლის ხის ქვეშ საბარო ურმის თვლებს ჰკვერცხავდა ხელეჩოთი, თავი მაღლა აიღერა, მარცხენა ხელი ქამარში გაივლო, მარჯვენა მხარზე ხელეჩო გაილო და დაუწყო ცქერა.

- გააჭიმინეთ ჭაპანი, ბიჭებო, რას გაშტერდით... გაუჯავრდით წინა ხარებსა.

- აუშვი-მეთქი, გეუბნები... ნაბძანები მაქვს! - გადაუდგა სოსიკა წინ გუთნეულსა.

ზაქარა ჩქარი ნაბიჯით წამოვიდა, თვალი ჩაუკრა ძმებსა და ღამის მეხრეებსა, მივიდა მამასთან, გამოართვა გუთანი და დასძახა:

- აბა, ბიჭებო, გაუჯავრდით!..

- სისხლს ნუ იძლევი, ზაქარო! - შემოსჭყვივლა სოსიკამ.

- თითონ შენ ნუ იძლევი სისხლსა!.. ეს მიწა და სხვა ამისთანები ჩემი საკუთრებაა, საეკლესიოა, მე იგი საბუთებით მიჭირავს... შენ თითონ იცი, რომ ბატონყმობის დროსაც გვჭერია, მაშინ არავინ შეხებია და ეხლა ვის რა ნება აქვს?

- წადი და იჩივლე, რაზე მაკვდები!.. აუშვი გუთანი, თორემ ვეტყვი ბიჭებსა და კარგა გავასახვრინებ შენს თავსა.

- გეუბნევი, ამ მიწის საბუთები მაქვს-მეთქი. თქვენ თითონ იჩივლეთ, მე საჩივარი რა მაქვს... მე საბუთს სასამართლოს წარვუდგენ...

ბიჭებმა შეუტიეს გუთნეულსა; წინა ხარებმა გაჰკრეს ჭაპანსა და სოსიკა მიწაზე გაანარცხეს. წამოფორთხდა, იძრო ხანჯალი და უნდა დაეცა ხარისათვის, მაგრამ ღამის მეხრემ გაუქნია სახრე, გაარტყა მაგრა შიგ ჩონჩხში და ხანჯალი გააგდებინა. ამავე დროს ზაქარამ უშვა გუთანს ხელი და მძლავრად დაჰკრა ხელეჩოს ყუა სოსიკას მხლებელს, რომელმაც ჩაიჩოქა, დარეტიანდა და წამოდგომა ველარ მოახერხა. მეორე მხლებელმა იერიში ველარ მიიტანა, გადგა განზე და თავის თავის დაცვას შეუდგა. მეტი ღონე აღარ იყო, უნდა დამორჩილებულიყო სოსიკა ბედსა.

ერთი კვირის შემდეგ მოვიდა ქალაქიდან მომრიგებელი მოსამართლე, ღვიძლი ბიძაშვილი თავად ესტატე მარუშიძისა და გამოუცხადა ზაქარა ჯილაურსა:

- შენი ოჯახი ესტატეს ნაყმევია; თქვენს ოჯახს კანონითა და სამართლით მიეცა ათი დღიური, დებულებაში, უსტავნი გრამოტაში ასე გიწერია... დანარჩენი მამული ბატონისაა; უნდა მოგახვწვევინებს, უნდა არა, ეს სრული იმისი ნებაა. ეს ნაფუძარი უსტავნი გრამოტაში ხომ არ გიწერია?... - ჩაეკითხა მომრიგებელი მოსამართლე.

- არ მიწერია...

- ჰოო, გაცოცხლა ღმერთმა! რაც არ გიწერია, შენი არ არი, ბატონისაა. ხელმწიფე ვერ წაართმევს და შენ როგორ უნდა წაართვა.

- ეს მამული საეკლესიოა; ესტატეს ყმა გახდა პაპაჩემი, მაგრამ იმას საეკლესიო მამულებიც შერჩა, როგორც სხვა ჯილაურებსა. ჩვენ ამისი საბუთები გვაქვს.

- მაშ წარმოადგინე საბუთი.

- უკაცრავად კი განლავართ, ბატონო, მაგრამ ვერ წარმოგიდგენთ... ესტატემ მიჩივლოს და სასამართლოს წარვუდგენ...

- როგორ თუ ვერ წარმოგიდგენ? მაშ მე არ მენდობი, მე მოსამართლე არა ვარ?.. ეს საქმე საკუთარი ჩემი საქმეა, მე მეკითხვის ბატონყმის არიგება და შენ კი...

- ანწუნზედაც რომ დამაგოთ, აიმ ხეზე რომ ჩამომახრჩოთ, მე იმ საბუთს თქვენ ვერ ჩაგიგდებთ ხელში... თქვენ იმისი ღვიძლი ბიძაშვილი ხართ... არ დამინდობთ, იმ საბუთს გამიქრობთ და ამ მამულს ხელიდან გამომაცლით... რომ ეს მამული ბატონისა ყოფილიყო, უსათუოდ ნადელში მოვიყოლიებდი. ეს მამული რო წამერთოს, უნდა სული ამომეხუთოს, სახლიდან

გამოსასვლელი გზა აღარ მექნება; მაშინ მერცხალივით უნდა ბანიდან ავფრინდ-ჩამოვფრინდე...

- მე განაჩენს შევადგენ, რომ არ მემორჩილები, წარვუდგენ სადაც ჯერ არს და შენ ციხეში ამოგაყოფინებ თავსა.

- ციმბირშიაც მზად ვარ წავიდე სიმართლისათვის.

- მაინც მე გირჩევ, შეაყენე ამ მამულის ხვნა-თესვა... სამართალი გაარჩევს საქმეს და ვისაც იგი აკუთვნებს, ის მოუვლის...

- ეგ სამართალი და ეგ ბატონი: წავიდეს, იჩივლოს და თუ აკუთვნებენ, დავინახავ, - უთხრა მტკიცედ ზაქარამა.

- შენთან ლაპარაკი წყლის ნაყვან სწორედ... შენ რასაც

გეუბნებიან, უნდა გაიგონო... დაჰკათ, ბიჭებო, ამ მამაძალსა, ამას! - დააბღღვრიალა თვალები მომრიგებელმა მოსამართლემ, თავადმა ვარდენ მარუშიძემ, თვით მიიწია ზაქარაზე და სილა გაჰკრა; ამ დროს წაეშველნენ იასაულები, სოსიკა ბიჭებით და დააყარეს ზაქარას მათრახი და ჯოხები.

რას იზამდა: ათი ერთს სცემდა, დევიც რომ ყოფილიყო, ვერ შესძლებდა წინააღმდეგობასა, თუმცაღა თითონაც ვისაც მოასწრო კეთილი არ დააყარა.

- აღარ გაბედო ამ მამულში შესვლა... მამასახლისს გამოუცხადებ, რომ ხელი არ ახლო... მე შენი საბუთებისა არა ვიცი რა... სოსიკა! თუ ეს მიწა კიდევ მოუხნავს... ეს ნახნავიც შენ დააფარცხვინე ესტატესათვის... ვეტყვი ესტატეს და ვაი შენს დღესა!..

- ეგრე კი მიბრძანეთ და ვაჩვენებ მე მაგას სეირსა...
მთელი სამი სოფელი ბატონისაა, ახლა ე ჯილაურებიც
ბატონობენ, ჩვენ საეკლესიო გლეხები ვართო... ჰაი, მე ი
ბატონისა ვიყვე, ყველა ჯილაურებს ავაბარგვინებ
აქედანა...

- გლეხს ვინ მისცა საკუთრება, - დაიწყო ვარდენ
მარუშიძემ, - ღმერთს ვედრება შესწირეთ, რომ
ხელმწიფემ საკომლო გიწყალობათ... შენ კიდევ სხვასაც
ეპოტინები...

ზაქარა თითქო ქვად იქცა, ხმას აღარ იღებდა. ის სხვა
ფიქრებმა გაიტაცეს; აღარ გრძნობდა ტკივილებსაც;
სისხლი ღვარად ჩამოსდიოდა შუბლიდგან; სისხლის
ღვარმა მკერდზე წითელი ზოლი გაავლო და პერანგსა და
შალვარ შუა დაგუბდა... გარს ეხვეოდნენ ცოლი, დედა,
ბავშვები...

პეტრემ და სხვა ამისმა შვილებმა ზაქარას მარცხი გვიან შეიტყვეს; მოიჭრნენ ისინიც...

ზაქარა მიიყვანეს კაკლის ქვეშ, დასვეს ჭილობზე. ცოლმა მოჰბანა სისხლი, იარები მოუწმინდა და ერბოში მოშუშული ბამბებით შეუხვია. ზაქარას ერთიც არ დაუკვნესია, კრინტი არ დაუძრავს. ცოლის და მშობლების ლაპარაკი არ ესმოდა..

- რა ვქნა, ეს რა მომივიდა!.. შვილო ზაქარო! შენ გენაცვალოს დედა, ხმა ამოიღე!.. აი ჩაუგდოს ენა ჩემმა სასო ღვთისმშობელმა სოსიკა მოურავსა და იმ ტურა მოსამართლესა!. შვილო მარინე!. გაირბინე დალაქიანთ მოსოსთან, ერთი შეშინებულისა შეულოცოს... სწორედ ენა ჩაუვარდა და რაღა ვქნა! -ოხრავდა და იკაწრიდა ზაქარას დედა სახესა; მარინე უხვად აბნევდა ცრემლებსა,

ზოლო მამა პეტრე და ძმები გულხელდაკრეფილნი და მწარედ დაძმარებულნი შესცქეროდნენ გაყრუმუნჯებულ ზაქარასა.

ზაქარას სახეზე ნისლი გადაეყარა; თვალებზე ხელი მოისვა და წამოვარდა.

- თოფი!.. ჩემი თოფი!.. ოოჰ!.. კაცის სისხლში უნდა გავისვარო ხელი!.. უნდა სისხლით მოვრწყო ეს ნაფუძარი... - დაიწყო ნაწყვეტ-ნაწყვეტად ლაპარაკი...

- ნუუ, შვილო, ნუუ!.. უწინამც დღე დაღევიათ შენს მტრებსა. იმათის გულისათვისა რად უნდა გაიზადო, შვილო, თავი საციმბიროთა, - ეუბნებოდა დედა და დამჭკნარს ძუძუებში იყოფდა შვილის ხელებსა.

- კარგი, კარგი!.. ერთი წყაროსთან მიმიყვანეთ...

გავლამ სისხლი აამოძრავა, წყაროს ცივმა წყალმა გული გაუგრილა, გამოაფხიზლა.

მთელი ტორტლა სალამო ჟამზე პეტრე ჯილაურის კარმიდამოზე გაჩნდა: ყველა კითხულობდა იმის ამბავსა, ყველა ნუგეშს სცემდა, ზოგი მასხარაობდა, რომ ზაქარა ხალისზე მოეყვანათ.

- წყალი აიმღვრა!.. ეს ამბავი მუქთად არ ჩაივლის... სოფელში დიდი ცოდო დატრიალდება: მაგ საწყალ ზაქარას მოუკლავს არ გაუშვებენ, მერე ჩაიგდებენ საწყლის ოჯახს ხელში და სულ დაანიავებენ, - ლაპარაკობდა გზადაგზა ზაქარას მეზობელი.

- ვინ ვის მოჰკლავს, კაცმა არ იცის... ზაქარა ჯილაურს ნუ ეხუმრებით. მთელ ხეობაში კაცი არა სჯობიან,

თავმომწონე კაცია, - უპასუხა მეორემ.

- რაღაც კი დატრიალდება და! - კვლავ სთქვა მოხუცმა.

- მართალია!.. ეს საქმე უბრალოდ არ ჩაივლის, -
დაეთანხმნენ მოხუცს სხვები.

VIII

ზაქარა ჯილაურს სასამართლოებში სიარულით გამოუღამდა: თითქმის ყოველ თვე დაათრევდნენ გორის მომრიგებელ თუ ტფილისის ოლქის სასამართლოებში. თუმცა მომრიგებელმა უარი უთხრა ესტატე მარუშიძეს და როგორც ის ნაფუძარი, ისე - სხვა მამულები, რომელიც კი საეკლესიო საბუთით ეჭირა ზაქარას და სხვა ჯილაურების ოჯახსა, მიუსაჯა ზაქარას და მის სახლიკაცებს საბუთის ძალით, მაგრამ ესტატეს რა

გააჩერებდა: საქმე გადიტანა ოლქის სასამართლოში. აქ კი საბუთი სადღაც გაჰქრა. ათასნაირად ატრიალა საქმე ნათესავების შემწეობით და ზაქარას ოჯახს სულ ტყავი გააძრო „სუდებში“ თრევითა და უბრალო ხარჯითა.

ზაქარაც მოუთმენელი და ჯიუტი იყო, არას უთმობდა, ხშილად ლანძღავდა ბატონს და წელიწადში ამის გამო ორჯერ-სამჯერ იჯდა ციხეში. გამოიცვალა ჯორ-ზაქარა, სახეზე შეიშალა, ოჯახი წელში გატყდა, ნელ-ნელა ვალებში ჩაჯდა. წყეულმა ადვოკატებმა ხომ ბატონზე უარესად ამოწოვეს ტვინი; გაურიგდებოდნენ, გამოართმევდნენ ნახევარს ხელოფასისას წინდაწინ, რაღაც უბრალო ქალღმერთს დაუწერდნენ; მერე ერთი ორი თვის შემდეგ ეუბნებოდნენ: ამ საქმეს ხელს ვერ მოვკიდებთო; ჯერ ერთი იმიტომ რომ ესტატე მარუშიძე მძლავრი კაცია, მაზრის თავად-აზნაურობის წინამძღვარია, ოლქის სასამართლოში და პალატაში ნათესავები, მოკეთეები და

კეთილის მყოფელები ჰყავს, ჩვენ ხელს ვერ მოვკიდებთო.

ეწვალა, ეტანჯა ასე წოწიალითა და სიარულითა. სასამართლომ მამული თავად ესტატეს მიუსაჯა. როცა უკანასკნელად წააგო და განაჩენი გამოუცხადეს, ზაქარამ თავი ველარ შეიმაგრა, ცრემლი მოადგა და ნაკადულივით გადმოსკდა თვალთაგან და უთხრა მოსამართლეებს:

- თქვე დალოცვილებო! საბუთი დამიკარგეთ, მაგრამ ადგილობრივად მაინც გასინჯავდით იმ მამულსა. დაწყვი-დაბადებიდან ჩვენი ოჯახი იმ ნაფუძრის პირს ცხოვრობს, უიმისოდ ჩვენ ცხოვრება არ შეგვიძლიან. როცა ეკლესიას ის მამული მოუცია ჩვენი ოჯახისათვის და იქვე დაუსახლებია, ის ჰქონია სახეში, რომ უმამულოდ ცხოვრება არ შეიძლებოდა და სწორედ იმიტომაც მიუცია ეკლესიასა. თქვე დალოცვილებო, მერცხალი არა ვართ,

ბანიდან ავფრინდ-ჩავფრინდეთ სახლში, ბუზი არა ვართ, კედელს მივეკრათ და ისე ვიცხოვროთ უსახლკაროთა, სად წავიდე, როგორ შეველიო მაგისტანა მამულსა? ავიყარო იქიდან, სხვაგან გადავიდე? მერე სად მაქვს შეძლება, რომ ახლად მოვეწყო კუდამდი ტყავგამძვრალი. ღმერთო! ამისთანა სამართალი გაგონილა!!.

- სამართალს ჩვენსას უკადრისად ნუ ეხები, თორემ ამა და ამ კანონის ძალით ციხეში იქნები ჩასმული, - უთხრა ერთმა მოსამართლეთაგანმა.

- რაღას ვაქნევ ჩემს თავსა: მე ციხეში ყოფნა და იქ სიკვდილი მირჩევნია, ასე გათახსირებასა და სულის წუხილსა...

წაართვეს ზაქარას მამული... მაგრამ ერთი ღონე კიდევ სცადა: მიმართა უმართებულეს სენატს ქალღმერთსა,

რომელიც ვილაც მადლიანმა კაცმა დაუწერა...

ამ ქალღმერთისა ეიმედებოდა; გადაწყვიტა სისხლი დაეღვარა მამულში, შიგ მომკვდარიყო ბარემ და მერე თუნდაც წაერთმიათ, არ ინალვლიდა.

ზაქარა სოფლად აღარ გამოდიოდა; გულხელდაკრეფილი იდგა კარებზე თითქმის მთელი საათობით გაჩერებული, ჩაფიქრებული; ფიქრს დაჰყავდა იგი თავის ყოვლადშემძლებელ ფრთებით ათასგან - ხან აიყვანდა ცად, ხან ჩააფრენდა ქვესკნელში, ხან ტკბილად გაუღიმებდა, ზოგჯერ კი ჯოჯოხეთის ცეცხლს დაუნთებდა-ხოლომე გულ-მკერდში. ყოველივე ეს მის სახეზე იხატებოდა, მის სახეს დაღს ასვამდა.

- რაღაა ჩემი სიცოცხლე! - იფიქრა ზაქარამ - აგერ ორმოც წელს გადავაბიჯე, ბატონყმობის გადავარდნიდან

აქამომდე ამ მამულის გამო ერთი ნათელი დღე არ მინახავს; მოვდივარ და მოვიწვ-მოვიდაგვი. ერთი კევრი არ მოტრიალებულა ჩემს თავზე, წისქვილს არ დაუტრიალნია, თორემ სხვა ყოველივე გადამხდა. აი სულილა შემრჩა, ცარიელი სული და ესეც მუდამ წუხილშია, მუდამ ქენჯნაშია... უნდა ჩამოვიცალო გზიდან ეგ წყეულები, უნდა ჩამოვიცალო... ერთადერთი გზალა დამრჩენია; სისხლით, ადამიანის სისხლით უნდა შევისვარო ჩემი მარჯვენა. ამოდენა ხნით კაჩხაზე ჩამოკიდებული ჩემი სიათა უნდა ავახმიანო.

ერთ ღამეს გაიმზადა ყველაფერი; დუმა, საშალე, საპირიწამლე, სხვადასხვანაირი კაჟი. გატყდა ღამე... სახლში ყველას სძინავს... ჩამოიღო დაჟანგებული სიათა; მოუშალა ჩახმახი; გადუმა ლულა, ჩახმახი გაწმინდა ნაცრით, გამოწმინდა ლულა, დაასხა ჩახმახი, შეურჩია ისეთი კაჟი, რომელიც ნაპერწკლებს უხვად სცემდა:

სცადა რამდენჯერმე, ფაღია მარჯვედ ჰფეთქავდა, არც ერთხელ არ აუწვავს. წვრილ-წვრილად გაასორსოლავა ტყვიები, დასჭრა საფანტად, ჩაალავა საპირიწამლეში. მეორე დილით თოფი მზის გულზე ჩამოჰკიდა, რომ დუმა გასჯდომოდა, ჟანგი მზეს მოეჭამა. ერთი კიდევ გასწმინდა შალითა და ნაცრითა და ისევ დაჰკიდა - გარეთ ბოძის ყბაზე.

ყველას ეუცხოვა ეს ამბავი. აქამდე ზაქარას ხელეჩოსა და გუთნისთვის ხელი არ უშვია, მთელი სოფლის ურმის ამსხმელი ის იყო, ქებული გუთნისდედა, სოფლის მოკეთე, ეხლა კი ყველას თავი დაანება და სახლში ჩაიკეტა.

- კაცო, ზაქრო! ე თოფი რას გამოგიმზევებია? - ეკითხებოდნენ მეზობლები.

- ძველი ხელობა, მონადირობა უნდა დავიწყო! - ისიც დინჯად უპასუხებდა; - რაღა დამრჩენია რა? მამული ადგილი წამართვეს. ვივლი მინდორ-ველად, ტყე-ღრედ. მგელს მოვკლავ, მელას თუ დათვეს, ტყავს ბაზარში გავიტან, სხვა ნანადირევს ოჯახში მოვიხმარ.

- მგონი, კიდევ გადაეჩვიე სროლასა?... მაინც რამდენი ხანია, რაც აღარ გისროლია თოფი? - ჩაეკითხა ერთხელ მეზობელი.

- აბა, როგორ გითხრა? - უპასუხა ზაქარამ. - ბატონყმობის შემდეგ ერთი ოთხი წელიწადი კიდევ დავეხირებოდი სანადიროდ, კიდევ ჩვეულება თავისას არ იშლიდა. მაშინ ოცდაორის წლის ბიჭი ვიყავი... ჰო, ესე ოცდაორი წელიწადიც უნდა იყოს... თუ მეტი არა, ნაკლები მაინც არ იქნება. ეხლა უნდა გავიხსენო.. ერთი ორჯერ-სამჯერ რომ გავისვრი, ისევ დამიტრიალდება სიმარჯვე თვალისა და

მკლავისა, თუმცა მკლავი ისე მტკიცე აღარა მაქვს, მაგრამ თვალი უფრო მიჭრის თითქო... ამითი მაინც გავაყოლიებ დარდიან გულსა... - სთქვა ზაქარამ.

თავადი ესტატე მარუშიძე ამ დროს მაზრის თავად-აზნაურთა წინამძღოლი იყო. ქალაქში ყოფნის დროს ძალიან გამოიქნა, სამშობლოსა და ხალხის სიყვარულზე მაღლა ყვიროდა, თუმცა ორივე ფეხით სთელავდა ხალხსა, სულს ართმევდა, მაგრამ თბილ ოთახში ესეც ტაშს უკრავდა სხვა მაღლა მყვირალებს მამულის და ხალხის კეთილდღეობაზე. თავადი ესტატე ხშირად მღეროდა „მრავალ-ჟამიერს“, „ყანწით ვსვამ ღვინოს, თქვენ სადღეგრძელოს და გაუმარჯოს ჩვენ საქართველოს“; ან კიდევ: „მე შენი მომწონს შავი თვალები, შენ გენაცვალნენ რუსის ქალები“, მაგრამ ღვინო ერჩივნა საქართველოსა და, იქნება, რუსის ქალები მართლა არ უყვარდა, მაგრამ რუსის ჩინოსნების წინ კი ძლიერ

უყვარდა წაკაკვა და მლიქვნელობა.

დიახ, თავადმა ესტატემ წინამძღოლობის დროს უფრო მაღლა დაიწყო ყვირილი საქართველოსა და ერზე, სულ კორიანტელი ააყენა; იაფფასიანი ჩვენი მწერლები - ლიტერატორები ესტატეს ტაშს უკრავდნენ და იმის სტვირზე თამაშობდნენ. ამ მხრივაც ესტატემ ზურგი გაიმაგრა, ყველას თვალში ნაცარი ჩააყარა, დააბრმავა. ამავე დროს იგი რომ თავის გლეხებს აწიოკებდა, ის კანონივრად მიაჩნდათ იმის მწერალ მეგობრებსა, ხოლო ტეტია გლეხის გმინვა და ტანჯვა მოგონილ ამბად.

სოსიკა მოურავი ამ დროს დიდი კაცი გახდა: თავზე კალმუხის ჩატეხილი ქუდი ეხურა, კვირა-უქმით „ენიანი“ კაბით დადიოდა და ისე სადაგ დღეში მუდამ ჩექმაში და მოკლე ქართული შავი შალის ჩოხით გამოწყობილი. იმის ქამარ-ხანჯალს, მასრა-ყაწიმებს, საუცხოოდ

დასევადებულს, ფასი არ ედო. სამოურაოში რო წავიდოდა, შორიანლო მისდევდა ბიჭი ცხენითა; თითონაც, რა საკვირველია, სანაქებო ცხენზე იჯდა. იმ დროს ბატონიც იყო სოსიკა, პატრონიც და ერთიც კიდეც ზედმეტი რაღაცა. ეხლა თავადი ესტატეც და ხალხიც სოსიკას აღარ ეძახდნენ, ეხლა ის ყველასათვის „იოსებ პაატაჩი“ გახდა, და ვაი იმის დედას, ვისაც სოფელში წამოსცდებოდა „სოსიკა“, სულ მათრახით გააჭრელებდა ხოლმე და თან დააყოლებდა: „შე მამაძაღლო, მე შენი რა სოსიკა ვარ, ჰა!!.“

ყველა სოფელში სოსიკას, აწინდელ „იოსებ პაატაჩს“, თითო მსუქანი ნათლიმამა ჰყავდა; ამ ნათლიმამებთან ჩამოხტებოდა ხოლმე; აქ მოჰქონდათ ძღვნები: ცივ-ცივი ღვინო სველი ხელადებით, ცივად მოხარშული დედლები და ჩახრაკულ-ჩაბრაწული ვარიები. სოსიკა გასუქდა წიფელნაჭამ ღორივითა, კისერი მორგვივით

ჩამოურგვალდა. მუდამ ხალისიანად იყო, უდარდელად, და ილაგებდა ჯიბეში ფულებსა, ბელელ-ორმოებში ხორბალსა, სდულდა და გადმოსდიოდა. თავად ესტატეზე ნაკლები შეძლება არა ჰქონდა... იმასავით გიმნაზიაში ზრდიდა შვილებსა. ჩაცმა დახურვით, შეხედულებით, თავად ესტატეს და “იოსებ პატიჩის” შვილები არც კი განირჩეოდნენ.

თავად ესტატეს და მის კნეინას თავი მწვანე კიტრით მოჰქონდათ, რომ სოსიკა, რომელიც ერთს დროს ღორის ტილივით დაძვრებოდა, ეხლა ისე გასუქდა, თავს მოექცა ყველა გლეხს და „იოსებ პატიჩად“ გახდა. აბა, მეტი სამშობლოს და ერის სიყვარული უნდო და კიდევ თავად ესტატეს!.. ერთი კაცი გააბედნიერა. სოფელს თავზე წამოასვა, თავისთან ისვამდა სუფრაზე და სტუმრებთან - „იოსებ პატიჩს“ უწოდებდა. სრული ბედნიერება თავადისა თუ გნებავთ ეს იყო.

სოსიკაც აფასებდა ბატონის სიყვარულსა: ტყავიდან ძვრებოდა, ოღონდ კი ბატონისათვის ესამოვნებინა, შეემატნა რამე იმის ქონებისთვის, გაემდიდრებინა იმისი სახლი. რაკი თითონაც გემო გაიგო სიმდიდრისა, თითონაც ფეხი ჩადგა ბატონობაში, რაკი ისე დააყენა ყველგან საქმე, „ბატონ მოურავს ვახლავართ, ბატონი მოურავი ადღეგრძელა ღმერთმა“ - სულ ეს ესმოდა გლეხებისაგან, უფრო და უფრო უმატა მხნეობას, გლეხების ყვლეფასა. შებრალება და შეწყნარება ვისიმე, ტკბილად დაძმურად მოპყრობა, ქვრივ-ობლის გაკითხვა იმის დროშაზე არ ეწერა, მხოლოდ, როგორც ზემოთაც ვთქვით, თითო სოფელში თითო კაცი ჰყავდა გააზატებული, ნათლიმამად მოკიდებული, რომ მყუდრო ბინა ჰქონიყო. ეს ნათლიმამაც იმ სოფელში ერთ რამეს ნიშნავდა: სოფელი ეფერებოდა და ხანდისხან ხიდად ხმარობდა მოურავთან საქმის გასაკეთებლად.

თავად ესტატე მარუშიძეს ამ ბოროტ სოსიკას წყალობით მთელს მაზრაში, მაზრაში-მეთქი, მთელს გუბერნიაში, კაცი აღარ სჯობდა შეძლებითა. ორი-სამი წლის ნამკალი, თორმეტ-ცამეტი ძირი ბჯა პურის ძნისა მუდამ იდგა იმის კალო-საბძლის წინა. ახალი ძნა რჩებოდა, ძველი ილეწებოდა სალეწი მანქანებითა. თავად ესტატეს საქონელი: ხარ-კამეჩი, ჯიშიანი ძროხები, იმისი ხეხილის ფერმა განთქმული იყო მთელს მაზრაში.

ფუფუნებდა, სდულდა და გადმოდიოდა თავადი ესტატეს ოჯახი... ფუფუნებდა, სდულდა და გადმოდიოდა „იოსებ პაატაძის“ ბოროტი სოსიკას ოჯახიც...

მაგრამ არა ნაკლებ ფუფუნებდა სოფლის გულში შური, მტრობა და სიძულვილი ესტატესა და სოსიკასადმი.

ბოღმა-ვარამმა, ჭირმა და ვაებამ აავსო სოფლის გული, იწყო დუღილი სოფლის გულმა და ფიალა მოთმინებისა აავსო.

IX

ათას რვაას სამოცდაათსა და ოთხმოციან წლებში სოფელ-სოფელ გამოჩნდებოდნენ ხოლმე თითო-ოროლა „ერთობის“ მქადაგებელნი; სთესავდნენ „თესლსა კეთილსა“, თესლსა „ერთობისასა“. ხალხის გული საღი კლდესავით შეხვდა ამ ერთობის მთესველებსა, არ იკარებდა თვისთ მოყვასთა სიტყვებს ადას დევნიდა კიდევცა, მაგრამ თითო-ოროლა ისეთიც იყო სოფლად, ვის გულსაც ღრმად ჩასწვდა კეთილი სიტყვა „ერთობა“ მქადაგებლებისა, იპოვა ამ ზოგიერთების გულში კეთილი ნიადაგი, ღრმად გაიდგა ფესვი; იზარდა იგი, იზარდა და შტო გამოიღო. ეს შტო ერთის გულიდან მეორეზე

გადაიმყნო და ნელ-ნელა ხალხის გული ერთობის ბაღად - წალკოტად გადაიქცა: იხარა, იფეთქა ხალხის გულში “ერთობის” ძალამ, ხელი ხელს მისცეს, პირი პირს, გული გულს შეაჭედეს და თამამად შესძახეს:

- გაუმარჯოს ერთობას, თავისუფლებას!.. სოფელი რად უნდა ემორჩილებოდეს ერთსა, ერთი ათასის ბატონი რად უნდა იყოს? თავისუფლება საერთოა, ყველას უნდა ათბობდეს იმისი სხივები, სიყვარული საერთოა, ყველა თანაბრად უნდა გვიყვარდეს: მიწა ყველასია, თითო-ოროლას ჩაუგდია ხელში და მთელ ხალხს ტვინსა სწოვენო.

მოედო ნელ-ნელა სოფელს ასეთი აზრები. სოფელ ტორტლაში დიდი ხანია ამ აზრების წარმომადგენელი ჯორ-ზაქარა იყო; ჯერ ბუნდად ჰქონდა წარმოდგენილი ყველა ეს ღვთიური აზრები, მაგრამ ნელ-ნელა გაუჯდა;

ცხოვრებამ, ტანჯვა-ვაებამ, თავადმა ესტატემ და მისმა სოსიკამ სისხლსა და ტვინში გაუთქვიფეს ზაქარას ეს აზრები.

- მუსრი ჩვენს სისხლის მწოველებსა, მუსრი!-იმეორებდა ზაქარა გულში და ხალხს კი ჯერ-ჯერობით ვერ უმხელდა. - ხალხი სიტყვით მოგვყვება, მაგრამ სიტყვას საქმედ ვერ გადააქცევს და საქმე წახდებაო, - ამბობდა ცხოვრებისაგან გამობრძმედიებული ზაქარა. - მაგალითებია საჭირო. უნდა დაუმტკიცო, რომ ბატონი ესტატე და მისი მოურავი სოსიკა ისე საშიშარი არ არიან, როგორც ხალხსა ჰგონიათო. - გადასწყვიტა, გასტენიყო ერთ-ორს თავის თანამოაზრე გლეხსა და ისე დაეწყო ბატონების გამუსვრა.

რაც დღე გადიოდა, სოფელი უკან-უკან მიდიოდა, ღარიბ-ღატაკდებოდა: ვისიც ოჯახში ხალხი მრავლად იყო, იმას

კიდევ არა უშავდარა; ვინც მარტოხელი, იმისი საქმე მთლად დაღუპული იყო: სული გაუთავისუფლდა ხალხს ხორცი კი ბატონს დარჩა; სულის ძალა ჯანის სიმრთელეზეა დამყარებული; თუ ხორცი უძლოურია, სულიც უძალოა, მაგრამ ბოლოს და ბოლოს ხალხის სულიც ბრწყალებში ჩაიჭირეს და მისი სულის თავისუფლება გალიაში ჩამწყვდეულ ბუღბუღის ყოფაში ჩავარდა. ყოველ მხრივ შეეზღუდა თავისუფლება; საითაც კი გაიწევდა, მაგარ კედელს აწყდებოდა, როგორც გალიაში ჩიტი-ბუღბუღი.

ბატონებმაც გააბეს ჯაჭვი მონობისა, ხალხის შეწუხებისა და ქენჯნისა. ამათ ტაშს უკრავდნენ იაფფასიანი მწერლებიც, რომლებიც მსუნაგი ძალლივით დაეძებდნენ იმათ სუფრაზე გდებასა, ბოლოში მაინც „ბერი ქედანივითა“.

ზაქარას ოჯახი სრულიად დაინგრა, გაღარიბდა სასამართლოებში თრევიტა; ის ნაფუძარი, რომელსაც ზაქარამ თავისი სიყმაწვილე, თავისი ოჯახის კეთილდღეობა შესწირა, ეგდო უპატრონოდ, მოხვნის ნება არა ჰქონდა და არც ბატონი მისი ესტატე ხმარობდა. ავი ძალღივიტ არც თითონ სჭამდა, არც სხვას აჭმევდა. მარტო ზაქარა არ დაიღუპა, მთლად მის საგვარეულოს, საეკლესიო გლეხებს წაეკიდა და იმათაც წაართვა მამული.

- ფიალა მოთმინებისა აივსო, - უთხრა ერთხელ ზაქარამ თავის მოაზრებებსა, - უნდა გზიდან ჩამოვიცალოთ ბატონი ესტატე და მოურავი სოსიკა. თქვენ ნუ გეშინიანთ, მე ვკისრულობ, მხოლოდ თქვენ ნუ მომაკლებთ თქვენს მეგობრობას, თქვენს სიყვარულსა. სოფელი სულით დაცემულია; მე მესმის, იმათი გული სავსეა ბრაზითა, ჯავრის ამოყრა სწყურიან, მაგრამ ძალა არ შესწევს. ის,

რაც მე უნდა შევასრულო, ხალხს შეადრკობს, შეაშინებს. მაშინვე პირში და ხელში მიაჩეჩებენ დამნაშავესა. მე არც ამისი მეშინიან, სოფლის ჭირის სანაცვლო ვიყო, მაგრამ არ მინდა ხელში ჩაუვარდე მტერსა იმ დრომდე, მინამ არ შევასრულებ ჩემი გულის წადილსა, მინამ სრულიად არ გავუკაფავ სოფელს გზასა...

- მაგას ჩვენ მოვახერხებთ, - უთხრეს ამხანაგებმა.

- თქვენ მარჯვედ იყავით, დარაჯად გაუხდით შემდრკალს სოფელსა და მე გზიდან ჩამოვაცლი მტარვალებსა... მაშ, ბიჭებო: დედა შერთვია ცოლად, ვინც ერთმანეთს უღალატოს!..

- დედამც შერთვია ცოლად! - მკვირცხლად და ერთად მიარტყეს პირში ზაქარას ამხანაგებმა.

ამ წამიდან ზაქარას ბუნება სრულიად გადაუბრუნდა; მშვიდი ზაქარა, გუთნისდედა ზაქარა, გამოვიდა ახალ ასპარეზზედ: განიზრახა სოფლის განთავისუფლება მტარვალებისაგან. ზაქარა ამ წამიდან გავიდა სოფლიდან: დღე ტყე-ღრე დადიოდა, ათასში ერთხელ ღამე მოვიდოდა სოფლად; სადაც დაუღამდებოდა, იქვე უთენდებოდა.

დიდხანს ებრძოდა თავსა: გავისვარო კაცის სისხლში ხელი, თუ არა? ყოფნა მტარვალებისა, თუ არყოფნა? სახესაც დააჩნდა სულის ღელვა. ზაქარა ჩამოთხელდა, ზორცი დაჰყარა, ნელ-ნელა შეაჩვია გული თავის ჭკუა-გონების გარდაწყვეტილებას და ბოლოს ჟამმაც დაჰკრა.

- რომ დამიცდეს, რომ ჩემმა თოფმა ფალია აიწვას, მაშინ წახდება საქმე; სოსიკა ბიჭებით იქნება, შემომეხვევიან, მომკლავენ და სოფელს მთლად აიკლებენ... ასჯერ ზომვა, ერთხელ ჭრაო, ნათქვამია... უნდა იარაღი გამოვცვალო,

ახალი თოფი ვიშოვნო; სოფელში ბევრია... - ფიქრობდა ზაქარა, არიგებდა თავის თავს და აფრთხილებდა.

X

შუა ზაფხულია, კალოობაა გახშირებული. ურემი ურემზე მოდის ბატონისას ღაღები; სოსიკა გაფაციცებით დარბის სოფელში; იმისი ყვირილი თავზარს სცემს სოფელსა. თავად ესტატეს სახლში მუდამ სტუმრიანობაა, ღრეობაა, ყველა მონატური იყო იმის სახლში ყოფნასა.

- რა პურ-მარილის კაცია!.. იშვიათი კაცია, შენმა მზემ, იშვიათი!.. მოკვდება ესტატე და ძველებური ადამიანი მოისპობა, მხოლოდ ზღაპრად დარჩება ქართული პურმარილობა, ძველი ქართველი თავადიშვილის ოჯახის ძლიერება... ეხლანდელი თაობა რის მაქნისია? ღმერთი აღარა სწამთ, ხემწიფე და მღვდელი... აი თვით ჩვენი

შვილები ამას ლაპარაკობენ და რა გავამტყუნო მღვდლის და გლეხუჭა ბიჭები... - ასე ამბობდნენ ხოლმე ესტატეს პურ-მარილით მოყირჭებული სტუმრები.

სოსიკა მოურავმა სოფელში რაკი მოისაქმიანა, ახლა მთისაკენ გაემზადა. მთაც ზანზარებდა იმის შიშით; მთის სოფლები გულის ფანცქალით უცდიდნენ სოსიკას; ვის დაატყდებოდა მისი ძლიერი მეხი - ყველა ამას ფიქრობდა.

მტრედის ფრად ირიჟრაჟა... სოსიკა ორი ბიჭით, შეიარაღებული, გაემგზავრა მთისკენ რამდენიმე დღითა. მთა იყო, რაც იყო: ყველი, ერბო, მატყლი, საბალახე ცხვარი, ძროხა, თუ სხვა პირუტყვი - სულ იქიდან მოჰქონდა და მოუდიოდა... სოსიკას გზა ტყე-ტყე მიდიოდა; ჯონჯლის ტყეს გზის პირი ისე ჰქონდა შეკრული და გადაქოლგავებული, რომ მზე ვერ ატანდა თავის სხივებს მიწამდე. სხივები ფოთლებზე

დაფარფატებდნენ და თუ ნიავი ფოთლებს შეარხევდა, მხოლოდ მაშინ თუ ჩაანათებდნენ ძირამდე სხივები.

ზაქარაც ამ ტყეში ელოდა თავის მსხვერპლსა. ერთ ალაგას გზა ხევიდან სერზე აღიოდა, სერზე მხოლოდ თითო-თითოდ შეეძლო ცხენიანს მგზავრს გავლა; პირისპირ რომ შეხვედრიყვნენ, საძნელო იყო ერთმანეთის აქცევა; ამიტომ სერზე ამოსულს მოსახვევისკენ უნდა ხმა მიეცა მომავალი მგზავრისათვის, რომ შეელოდნა მოსახვევთან. აქ კი ასახვევი გზა იწყებოდა. ამ მოსახვევთან მთა მთას უერთდებოდა და იმ ალაგას, სადაც ერთდებოდნენ, თვით ბუნებისაგან კარი იყო დატოვებული სარკმელივით, რომელსაც ხალხი “გადაკვეთილს” ეძახის დღესაც. ეს ხვრელი აქეთ-იქიდან ტყით იყო მიბურული. გზა შედიოდა შიგ. მიადგება თუ არა კაცი ამ სარკმელს, „გარდაკვეთილს“, საოცარი სანახავი წარმოუდგება: გაჰყოფ თავს სარკმელში, თვალს ხვდება დიდებული

მთები, მყინვარი თავის თეთრი ჩაღრითა, ზღვედ დაწყობილი მთები, სავსე საბალახოდ მორეკილი ცხვრის ფარებითა. “გარდაკვეთილიდან” იწყება საშინელი დაღმართი, კაცი უნდა ცხენს ჩამოუხტეს, რომ დაბლა ჩავიდეს; „გარდაკვეთილიდან” დაღმართისკენ ტყეც თავდება, იწყება ხავერდისავით ბალახი, მშვენიერ სუნოვანი.

აი ამ „გარდაკვეთილთან” იმ მხრივ, საითაც მოდიოდა სოსიკა მოურავი ბიჭებით, ტყიან, მიბურულს ადგილას საფარი გაეკეთებინა ზაქარას. აქ უცდიდა იგი მტარვალსა. ზაქარამ გამოიანგარიშა, როგორც კარგმა სარდალმა: თუ დამიცდა თოფი ნიშანში, შემფთხვალნი მსხვერპლის ცხენი გაფრთხება და მოსახვევს იქით თვით გადავარდება კლდეზე, თუ მტერთან შეჯახება მომიხდა, “გარდაკვეთილში” სარკმელში გავალ და იქით ჩავუსაფრდებიო. იქით ჩასაფრება უფრო საიმედო იყო,

მაგრამ ზაქარას პირისპირ უნდოდა შეხეება.

სოსიკა ღღინით მოდიოდა ტყე-ტყე ვიწრო გზით: უკან ორი ბიჭი მოსდევდა თითო-თითოდ, შორიანლო. მოღიღინებდა და თან მათრახს ხის ტოტებს სცემდა და ფოთლებს აყრევინებდა.

ზაქარას გულმა საათივით ჩამოჰკრა და სული ყელში მიებჯინა.

- შესდევ! - დაუძახა მტკიცე ხმით სოსიკასა. - ან შენ, ან მე!.. პირისპირ შეგვყარა ღმერთმა.

სოსიკა შესდგა, ტორტმანი იწყო, დაიბნა, თითქო ხმა ჩაუწყდა.

- დაემზადე, თუ ბიჭი ხარ!.. ნუ იყოვნი, ერთად

ვესროლოთ ერთმანეთსა... სოფელში მამაცო, ლაჩარო
მთად!..

სოსიკამ ფათური დაიწყო თოფისა, რომელიც ბუდეში
უჯდა და ლაჯს ქვეშ უნაგირზე ჰქონდა გაკრული: ვერ
მოახერხა გამოღება... “

- არიქა, ბიჭებო!.. მიშვ...

აღარ აცადა ზაქარას თოფმა სიტყვის დასრულება, იჭექა
თოფმა. სოსიკა ცხენზე შეტორტმანდა, უზანგებზე
დაეკიდა. ცხენი გაფრთხა და გაიტაცა; სისხლი და ტვინი
მანლობელ ხეს შეასხა.

ბიჭები აირივნენ, ვერ მიაგნეს, ვინ მოჰკლა ამისთანა ყრუ
და უხვედრს ადგილას სოსიკა მოურავი. ძალიან არ
შეწუხებულან, საწუხრად მხოლოდ ის შეექმნათ, რომ რას

გვეტყვის ბატონი, ჯავრს ხომ ჩვენზე იყრისო. როგორ წაგივიდათ ხელიდან მკვლელო.

გოგრაგამოფიტული სოსიკა წამოიღეს ცხენზე დაკრული.

გავიდა „გარდაკვეთილში“ ზაქარა, დაემწვა თავდაღმართზე და მინამ ბიჭები სოფელში ჩავიდოდნენ და სოსიკას მოიტანდნენ ბატონთან, ზაქარა უკვე ჩავიდა ტორტლაში და გაუზიარა ამხანაგებს თავისი ამბავი.

XI

როცა ჩაირბინა ზაქარამ დაღმართი, ძირს დახვდა მშვენიერი წყარო; ხარბად დაეწაფა კალოს ხარივით, გაძღა, მერე ხელ-პირი გაიგრილა და ხეობით წამოვიდა სახლისაკენ.

- კარგად ვქენ, თუ ცუდად, რომ მოურავი გამოვასაღმე წუთისოფელსა? ადამიანის სისხლის დაქცევა ცოდვაა, დიდი ცოდვაა!.. ქრისტიანმა კაცმა არ უნდა ჩაიდინოს!.. ცოლ-შვილმა რა დააშავა? - იფიქრა ამ საკითხზე დიდხან მომავალმა გზადაგზა. იღუმალად ეკითხებოდა თავის თავს მკვლევლობის გამო. ჭკუა-გონება სრულიად კვერს უკრავდა ზაქარასა: შენმა ძმამ სოფლის სისხლს რომ წოვნა დაუწყოს, ბედშავი მოძმე არ დაინდოს, იმისი ჭირი ლხინად მიაჩნდეს, ლხინი კი ჭირად, მოსპე, მოჰკალი და მისი სისხლით შეისყიდე სისხლი ათასთა, უდანაშაულოდ დაღუპულთა იმისი ხელითა. სტიროდა დღე მუდამ სოფელი სოსიკას ბატონობისაგან და კიდევაც დიდხანს იტირებს, იტირონ ახლა მისმა ოჯახმა და თავადმა ესტატემ.

გულსაც ყური მიუგდო ზაქარამ; გულმა მხოლოდ ერთხელ ჩამოჰკრა ზაქარას მაშინ, როდესაც სოსიკას

თოფი გაუღერა სასროლად. გული არ უშლიდა ზაქარას, წინ არ ეღობებოდა, მხოლოდ გააფრთხილა: მსხვერპლი ხელიდან არ წაგივიდესო. ეხლად, როცა მსხვერპლმა ზაქარას წინ ხეს მიასხა ბოროტი ტვინი, გული იოტის ოდენადაც არ შეჰკვნესდა ზაქარას. არ ამხელდა და არა ჰქეჯნიდა იმასა. ამიტომ ზაქარა ერთობ არხეინად მოდიოდა სახლისაკენ. მოკლე გზით მოსჭრა გძელი სავალი და ჯერ გუთნის გამოშვების დრო არც კი იყო, რომ სახლში გაჩნდა. თავის სიათას ჭდე გაუკეთა და თავის ალაგას ჩამოჰკიდა.

ზაქარა თუმცა ერთობ დაღლილი იყო, მაგრამ შინ არ გაჩერდა, გაიარა სოფელში, დაენახვა სოფელსა, ასე გასინჯე, ბედად ბატონი ესტატეც კი წინ შეეხეჩა. ზაქარას თანამოაზრეები, მასთან გაფიცული მეზობლები შეხვდნენ, გაუზიარა ამათ სოსიკას მოკვლა.

- სოფელი მაგრაა, ნუ გეშინიან, ზაქარო, ნუ! როგორც ერთი კაცი, ისეა მთელი სოფელი. თუ ჩვენ სოფელს შესდეს პირად იმის სიკვდილი, ყველა ცულებს ავისხავთ და მთლად ბატონის სახლს ძირს დავუშვებთ.

- სოფელს ბევრი რამ და დიდი რამ შეუძლიან!.. დიდი ხანია გვეუბნებოდნენ ერთობის კაცები, მაგრამ არ გავუგონეთ... ერთხელ კიდევაც სცემეს საწყლებსა: ხემწიფემ ძლივს ბატონყმოზა გადააგდო, და თქვენ კი იმის წინააღმდეგს ლაპარაკობთო, ასე ეუბნებოდა სოფელი იმ ჩვენ მოკეთებებსა. ეხლა სანამ კუდამდე ტყავი არ გაგვძვრა, სანამ სული არ შეგვიწუხდა, ხმა არ ამოვიღეთ. კაცო, სოფელს რა გაუძლებს, რა... დეე, დაგვზოცონ, დეე გვარბიონ, გვაწამონ, ერთი მაინც დარჩება სოფელში მძევლად. აი ეს მძევალი ისეთს ყლორტებს ამოიხეთქს, მძლავრ ყლორტებს სისხლით გაპოხიერებულ ნიადაგიდგან, რომ იმისი მოსპობა

არაფრით აღარ შეეძლებათ...

ზაქარა ამხანაგებით სოფლის დუქანთან მივიდნენ, ჩასხდნენ კარწინ და მოსავალზე დაიწყეს ლაპარაკი.

- მოსავალი, ძმაო, სოსიკამა და ბატონმა გაიხარონ... შეხე ი ბატონის მარშანდელ ბჯებსა. როგორ გაჭიმულან... ი დასაქცევი სოსიკა ხომ ყველის გუდასავით არის გატენილი, ყელამდე ცურავს დოვლათში, - გამოელაპარაკა ტორტლელი გლეხივე... - არც მე მაკლებენ გადასახადსა; მალი-მალ შემოთვლის სოსიკა: ესა და ეს გამოგზავნე, მეც ვუგზავნი და მომცემი ვინ არის...

- დედა ვაცხონე მაგათი და მამა! რატომ უარესსაც არ გვიძვრებიან! - დაიწყო ზაქარამა; - სოფელი ვნახე უძაღლო, შიგ გავიარე უჯოხოო; ჩვენ ყველანი ყურწაყრუებულნი ვართ: გვცემენ, ხმას არ ვიღებთ, პირში

გვაფურთხებენ, უღვაშს გვირცხვენენ, გვაწიოკებენ და ჩვენ გავყრუებულვართ, ხმას არ ვიღებთ. აბა სოფელი დაირხეს, შეინძრეს, ხმა ამოიღოს, სიმართლე მოთხოვოს, თუ ყველა ეს შეწუხება არ მოისპოს, წყალივით არ გადავარდეს...

მზე ჩაესვენა. საღამოს სიომ დაჰკრა არემარესა. მინდვრიდან დაიძრა ნახირი; ბლავილით მოადგნენ ძროხები სოფელსა, იმათ ბანს აძლევდნენ ლოდინით მოქანცული ხბორები; ღორებმა მიაშურეს სასუნალ ბაკებსა. პირუტყვმა საქონელმა აახმაურა სოფელი; გამოცვივდნენ დერეფნიდან მანდილოსნები, ზოგი მოერეკება ხბორებს, ზოგი ძროხას, რომ ხბომ არ მოუწოვოს, ზოგი ღორებს ერეკება საღორისკენ.

მოისმა დუქნის ზემოდან, შარა გზაზე ბავშვების ყრიაშული. მოდის ურემი, უკან მოსდევს ორი ცხენოსანი;

ურემს გარს შემორტყმიან სოფლის გოგო-ბიჭები;
ასდევნებთან დიდრონებიც; სინჯავენ ურემში მწოლარეს.

ჩავარდა სოფელში ხმა, სოსიკა მოურავი მოუკლავთო.
შეიქნა ალიაქოთი. ურემი აღარ სჩანდა, ხალხი
ჭილყვავივით დაედო. ყველა ნატრობდა გაეგო, რომლის
მადლიანმა მარჯვენამ მოუსპო სოფლისჭამიას დღეო.

ზაქარას უღვაშებში ეცინებოდა; მის თანამოაზრეებს კი
გულში ეცინებოდათ.

სოსიკას მზღებლები უჯავრდებოდნენ ხალხსა,
ერეკებოდნენ ურმიდან, მაგრამ ხალხი აჩერებდა უსულო
სოსიკასა. ზოგი თითსა ჰკრავდა სახეში და სინჯავდა,
ზოგი მუჯღოუგუნს გვერდში; არა სჯეროდათ, თუ ის
ბაიყუში კაცი მკვდარი იყო.

ურემი გააჩერეს დუქნის ქვემოთ, საყდრის მოედანთან. სოსიკას ერთი მხლებელი დაწინაურდა ბატონის შესატყობინებლად. თავადი ესტატე თავშიშველა გარბოდა, თან მისდევდა კნეინა თავ-მანდილის სწორებითა.

მოიჭრნენ ურემთან წეწვა-გლეჯით სოსიკას ცოლ-შვილი. ჩავარდა ესტატეს და სოსიკას ოჯახში ალიაქოთი, წივილ-კივილი.

სოფელი გულდამშვიდებით შესცქეროდა იმათ წივილ-კივილსა. “ახლა თქვენ სცადეთ, როგორია მწუხარება - ვაება, სხვის სისხლის და ტვინის წოვნაო”, ამბობდა მთლად სოფელი და თითქო სტკბებოდა იმათი მწუხარებითა.

აქამდე თავად ესტატეს და სოსიკას ოჯახს მწუხარება არ

ენახათ, სულ ფუფუნებასა და განცხრომაში იყვნენ. ამ ამბავმა თავზარი დასცა, ფიქრები ათასგან გაუფრინდათ.

- გაიხარეთ, გაიხარეთ, ხალხნო! ხომ მოუღეთ ბოლო ამ ჩემს ერთგულს კაცსა!.. ნახავთ თქვენს სეირსა!..

- ჩვენ რა, მერე! უალაგო ალაგას, მთაში ვილამაც ეგ მოჰკლა, ჩვენ რა პასუხის მგებელნი ვართ, - დაიწყო ერთმა ზაქარას თანამოაზრემ... - მთელი დუნია მომყრალებული ჰყავდა და მაშ რა ეგონა...

- ოჰი, ჩემი კაბითაც დამჯდარა ამისი სიყმის მომსპობი! - დაიწყო სოსიკას ცოლმა და თან სახეს იკაწრავდა.

- რამდენი ოჯახია მისგან შავი კაბით დამჯდარი, ვინ მოსთვლის! - წამოიძახეს აქეთ-იქიდგან.

- ჰეი, ძალიან მარჯვედ არ უსროლია ი მარჯვენანაკურთხსა, იმასა. ბიჭმა თქვა, შიგ მარჯვენა საფეთქელშია ტყვია ნაკრავიო, ნატამალი ტვინი აღარ დარჩა თავში, სუ ხეს შეესხაო... მერე სად დახვედრია და!. აი გარდაკვეთილთანა... იქ ძე ხორციელი ადამიანი ვერ ნახავდა... ყორნებისა და არწივების მეტი სხვა არა მოიპოვებარა. ჰაი, თუ ყორნები ფერხულ დააბამდნენ სოსიკას სისხლთან და კენკვას დაუწყებდნენ იმის ტვინსა, - დაიწყო ერთმა პირწყლიანმა გლებმა.

- მაგის ლაპარაკის დრო არ არის, - დაიწყო ზაქარამ. - ეხლა სოფელს მისდგებიან, ეგზეკუციას ჩაგვიყენებენ. სოფელმა უნდა თავი გამოიღოს, გვეყო ამდენი მორჩილობა, ამდენი სიჩუმე, ამდენი ლაჩრობა. ყველა უნდა ერთის პირობით შევიკრათ. უნდა გავერთიანდეთ, მთელი სოფელი, როგორც ერთი კაცი, ერთ პირზე უნდა დავდგეთ: შეგვაწუხებენ, შევაწუხოთ, დაგვკვრენ,

დავკრათ, მოგვკლავენ, მოვკლათ... ვაჩვენოთ ჩვენც ქვეყანას, რომ კაცნი ვართ და ქუდი გვხურავს, რომ არც ასე ადვილია ჩვენი დაბრეყება, როგორც ჰგონიათ. აი მე სოფლის ჭირის სანაცვლო ვიქნები... თქვენი გულისათვის თავს არ დავიზოგავ; გავიფიცნეთ აი აქ ყველანი, რომ ერთმანეთს არ ვუღალატებთ. ის ღმერთმა გაათილოს, დაანიავოს, ვინც უღალატოს ერთობასა!

- ამინ! - დასძახა მთლად საყდრის მოედანზე მდგომმა ხალხმა.

- დაარისხეთ, ბიჭებო! ვინც უღალატოს ერთმანეთს, ქრისტე გაუწყრეს, იმისი რისხვა იყოს იმის თავზე!

სამჯერ ჩამოჰკრეს საყდრის ზარი, დაარისხეს, კვლავ დაიძახეს: “ამინ” და დაიშალნენ.

XII

სოფელმა ტორტლამ და მთლად თავად ესტატეს საყმომ მოისვენა სოსიკას მოურავობისაგან; თითქო თავისუფლად ამოისუნთქა, მაგრამ დიდხან არ გასტანა ამ ქარის ამოღებამა. ბატონმა ესტატემ გაიჩინა მთელი რაზმი ჩაჩნებისა, რომელნიც თავითფებამდე იარაღით იყვნენ შელესილნი, ერთი ზარბაზანი არა ჰქონდათ, თორემ სხვა არა აკლდათრა. ერთი სოსიკას ნაცვლად გაჩნდა სოფლად ერთი დუჟინი სოსიკა. თვით ბატონი ესტატე დაბინავდა სოფლად და ქალაქში ცხოვრებას დაანება თავი. ან რაღას გააკეთებდა ქალაქად: ორი შვილი უკვე სტუდენტი ჰყავდა, სოსიკას შვილიც ათავებდა აგერ გიმნაზიასა და ისიც სტუდენტთა სიაში გამოიჭიმებოდა. ახლა უჯობდა სოფლად ცხოვრება, რომ სოსიკას დაწყობილი საქმეები არამც თუ ჩაშლილიყო, არამედ უფრო მეტი სიმტკიცე მისცემიყო. დღე მუდამ მუხრუჭს უჭერდა სოფელსა

თავადი ესტატე, რომ წესრიგს არ გაჰქცეოდა, რომელიც დამყარებული იყო ტორტლაში და მთლად თავადის მამულ-დედულში. ამ მუხრუჭს ხალხის ტოკვა მოჰყვა, ურჩობა, ბატონის შეურაცხყოფა; შური და მტრობა იზრდებოდა და ბოლოს ღელვად იქცა. ჩაჩნები შეუბრალებლად ხოცავდნენ სოფლის პირუტყვ-საქონელსა; მუდამ გამოუღეველი ჰქონდათ ხორცი; როგორც საყასპოს კარზე, ისე იმათ ბინის კარზე მუდამ ფეხშო-ფეხშო ხორცი იყო გამოკიდებული. მაგრამ რამდენსაც ჩაჩნები მოჰკლავდნენ, ნახავდნენ მეორე დღეს, რომ ბატონის რომელიმე ძვირფასი ძროხა, ან ცხენი ეგდო სადმე გამოფაშული და სამგლედ დაგდებული. თავადი ესტატე სულ ტუჩებს იკბენდა, ჩუმათ ხორცებს იგლეჯდა ტანზე, მატულობდა იმისი სიძულვილი სოფლისადმი და განსაკუთრებით ზაქარასა და იმის ამხანაგებისადმი. კარგად იცოდა, საიდან მომდინარეობდა მის წინააღმდეგ ტალღა. ჩაჩნებიც სულ

ალესილი და თვალებში სისხლმორეულნი დააქროლებდნენ ცხენებს სოფელ-სოფელ, სისხლი სწყუროდათ, მაგრამ ხალხი ისე იყო გაწვრთნილი, რომ ცხად მიზეზს არ აძლევდა სისხლის წყურვილის მოკვლისათვის. გადასწყვიტეს ჯერჯერობით იდუმლად მოქმედება.

თავადმა ესტატემაც გადასწყვიტა ზაქარას და იმისი ერთი მუჭა თანამოაზრეების განადგურება... “რაკი იმ საზიზღარ ჯორ-ზაქარას ჩამოვიცლი გზიდან, სოფელი შეჩერდება, შედრკება; გლები ნადირივით, ბავშვივით მიჰყვება ყველასა. ბავშვს კი ვინც დააშინებს, იმას სცემს პატივსა. შიში შეიქმს სიყვარულსა, უთქვამთ ძველებსა. ასე ფიქრობდა თავადი ესტატე და გულში აწყობდა სხვადასხვა გეგმას, რომ ზაქარა მოეკლა და სოფელი ცალ ხელში მაგრად ჩაეჭირა.

მაგრამ მოსტყუვდა ანგარიშში. ზაქარამაც პატარა რაზმი დაამზადა სოფელში, რომელიც სისხლისგუდა ჩაჩნებს არ ჩამოუვარდებოდა. ამ პატარა რაზმმა, სულ ზაქარათი ცხრა კაცმა, ჯერჯერობით ცხადლივ არ დაიწყეს ბრძოლა. ზაქარას აზრი ის იყო, ყოველ დარბევაზე ბატონ ესტატესა და მის ჩაჩნებისათვის ჩუმად გაეცათ პასუხი. გაჩნდა ორსავე მხრივ დევნა. აღარ ხუმრობდნენ ჩაჩნები: ცხადლივ თუ მალვით იკლებდნენ სოფელს და შვილისადარ პირუტყვ საქონელს უხოცავდნენ, ნათესში ცხენებს აბამდნენ: ხშირად შიგ შუა ვენახში ჩაუბამდნენ ცხენებს, რომლებიც იქაურობას სულ ნაცარტუტას ადენდნენ.

არ ეძინა ზაქარას რაზმსაც. ერთს საღამოს, როცა ჩაჩნები ძილ-ღვიძილში იყვნენ, მიიყვანა ზაქარამ რაზმი ბატონის ზვარში. გადასწყვიტეს, ერთად უნდა გავარდნილიყო ცხრა-ცხრა ტყვია და ჩაჩნების ცხენები დაეხოცნათ; ჯერ

კაცის სისხლის დაქცევა არ უნდოდათ. იცოდნენ ესეც, რომ ჩაჩნები მაშინ არიან ყოჩაღნი, როცა მსხვერპლს პირისპირს უიარაღოს ჰხედავენ; საფარიდან ნასროლი ტყვია იმათ სულ თავგზას დაუბნევდა. ესეც იცოდნენ, რომ ისინი ისე სწრაფად ღამე იერიშს ვერ მიიტანდნენ და რაზმი ნელ-ნელა აუჩქარებლივ უკან დაიწევდა სამშვიდობო გზისაკენ. იცოდა ზაქარამ, რომ ამას ზეკუცია მოჰყვებოდა, მაგრამ ცდა აღარ შეიძლებოდა და გამოსაშვები სისხლი უნდა გამოშვებულიყო.

- აბა, ბიჭებო, ფეხაკრეფით იყავით! - უთხრა ზაქარამ, როცა ბინაზე მოიყვანა თავისი რაზმი, - გულმაგრობაა ყველაზე დიდი ვაჟკაცი... ერთად უნდა გავარდეს და ნიშანს მოხვდეს ცხრავე თოფი, მაშინვე ცხრავე მსწრაფლად გამზადდეს და მეორე ცხრავე ვისროლოთ...

შუალამე გაწურული იყო; ბატონის გრძელ საბძელთან

არხეინად ახრამუნებდნენ ჩაჩნების ცხენები თივასა; თვით ჩაჩნები ბინაზე იყვნენ და ის იყო პირველ ძილს მიეცნენ. ბატონ ესტატეს სასახლეში კი ჯერ ისევ ღვიძილში იყვნენ. ის გულგაღებული დადიოდა ბალკონზე და კრიალოსანს ათამაშებდა; საზოგადოდ სიწყნარე იყო ბატონის ოჯახში, თავადი ესტატე, ვინ იცის, ამ დროს რა ფიქრებში იყო. იქნება მეფე ნერონივით ნატრობდა, ნეტა ერთის შემოქნევით, ერთის ხმლით გავაყრევინებდე მთელს ტორტლას თავებსაო, ან არა და ნეტა ერთ დღეს ყველა კელაპტრებივით ამენტოს და ვტკბებოდე იმათის წვითა და ხრაკვითაო. გასაკვირველი არ არის, თუ ასეთი ფიქრები დააფრენდნენ იმას აღმა-დაღმა. ამ დროს ესტატეს ძაღლმა რაღაც ალღო აიღო და ბალკონიდან ზვრის მხარისაკენ ზმუკუნით გაირბინა; ესტატემ შეატყო ძაღლს და ნელ-ნელ გაჰყვა თანა.

სწორედ ამ დროს იგრიალა თოფებმა. ესტატეს მუხლთ

მოჰკვეთა და ძლივს შეეთრია ოთახში. ძაღლმა ასტენა ყეფა. ცხენები ზოგი უსულოდ დაეშვა, ზოგმა დაწყვიტა თოკები და გაფრთხა. აირივნენ გამოღვიძებული ბიჭები. ერთი ცხრა ტყვიაც დააყოლეს არეულ ბიჭებს, და ნელ-ნელა დაიწიეს უკან; ხელახლავ ჩააწყეს თოფებში ტყვია და სამშვიდობოს გამოვიდნენ.

სოფელს არ გაჰკვირვებია თოფის ხმა, არავინ არ გამოიხედა ხმაურობაზე. ზაქარას რაზმი დაბინავდა. ესტატემ მწარე ღამე გაათენა. ჩაჩნები კბილებს იმტვრევდნენ სიბრაზითა. ცხენებს არ სჩიოდნენ, სირცხვილი სჭამეს სისხლით და უდიერებით ქებულმა ჩაჩნებმა: ცხენები დაუხოცეს, ორი ამხანაგი დაუჭრეს და მესამე სიკვდილის პირზე დაუტოვეს. დანარჩენებმა იარაღი აისხეს და მთელი ღამე ჩასაფრებულები ისხდნენ.

ესტატემ დილა-რიჟრაჟზე სტუდენტი შვილი ორის

ჩაჩნით თავის საკუთარს ეტლით აფრინა ქალაქისაკენ
მაზრის უფროსთან.

XIII

ხალხის ღელვა, აბობოქრება ზღვის ღელვასა და
აბობოქრებასა ჰგავს, არა თუ მიაგავს, ნამდვილად ჰგავს.
ხშირად ზღვის შუა გულში იწყობა დუღილი, არევ-
დარევა; ზედაპირი მაშინ ჰმუჭვნას შეიქმს; ცოტა რამ სიო,
მცირე ქარი და ზედაპირი ზღვისა სრულიად შეიცვლება;
ძირიდან მონაწილი ტალღები აქოთდებიან, იქცევიან
მთებად, გარბიან ღრიალით და ეხეთქებიან ნაპირსა.
სარკესავით წმინდა წყალი ზღვისა, რომელშიაც
რამდენიმე ადლის სიღრმეზე ადამიანის თვალი არჩევს
საგნებსა, ღელვის დროს ნაცარტუტასავით ხდება,
შავდება, ჭუჭყიანება, ზედაპირზე მოიგდებს, როგორც
წყალი ზეთს, ყოველნაირს ჭუჭყს, ქაფსა. დაუნდობელია

აბობოქრებული და აზვირთებული ზღვა: ანგრევს და ანადგურებს ყოველივეს, რაც კი მას იმ დროს წინ გადაეღობება; დიდრონს გემებს ნაფოტივით ათამაშებს და შურდულის ქვასავით ისვრის ნაპირისკენ და ვაი იმ გემს, რომელსაც კლდის ნაპირს მიახეთქებს! ლუკმა-ლუკმად აქცევს და ანაჭუჭებს.

ხალხის გულშიც მოგროვილია ათასი დარდი და ვარამი, ყველა უსამართლობა ეჭდევა იმას გულზე. ხშირად აბობოქრდება, იწყებს მისი გული ღელვას, სახეზე იბეჭდება; იჭმუჭნება კაცის სახე, სწუნდება გულის ღელვისა გამო. აღარ ეტევა მის გულში უსამართლობა, მიყენებული ბატონისა, მღვდლისა, მოხელისა და ათასი სხვა მტარვალისაგან, რომელნიც მთავრობამ კისერში წურბელასავით დაასხა. აი ამ დროს, როგორც ზღვაში სიო, მცირე ქარი, შემდეგ ქარიშხლად ქცეული, საჭიროა მცირე რამ სიტყვა, სიტყვა კეთილი, სიტყვა ერთობისა და

საბოლოო ნუგეშისა, სიტყვა, რომელიც ხალხს თვალს აუხელს, გააცნობს აწმყო ცხოვრებასა, უჩვენებს გზას მონობიდან თავის დახსნისა, გააკაფვინებს ეკლიან გზას, რომ თუ თითონ უეკლოდ ვერ გაივლის, მომავალს მოდგმას მაინც შეაძლებინოს უეკლოდ სიარული.

ასე დულდა ჩვენი ქართველის გულშიც ბოღმა, უსამართლობისაგან დაგუბებული. მოაწვა იგი ხალხის გულს. აი აგრე იზრჩობოდა იგი ამ უსამართლობისაგან, რომ გაუჩინდნენ ხალხს მოციქულნი ერთობისა. ამათ დაჰკრეს კვერი ხალხის გულს, გადმოსკდა ბოღმა გულიდან. იწყო ხალხმა ღელვა, ბოზოქრობა, გაისმა კიდითი კიდემდე:

“მიწა და თავისუფლება!..”

“მიწა იმისია, ვინც მუშაობს, ვინც ოფლს აწვიმებს შიგა.

ხალხმა თითონ უნდა უპატრონოს თავის თავსა; კმარა, რაც ხანი ედგა უღელი და ათასი გადიები და ძიძები, მამინაცვალ-დედინაცვლები ხედნიდნენ იმას, სიცოცხლეს უმწარებდნენ, ხორცსა გლეჯდნენ ცხელის შანთებით და ცოცხლივ დღისით, მზისით სჭამდნენ იმას გაუმაძღარი სვავები”.

ხალხმა იხრიალა სოფელ ტორტლაშიაც. გამოცხადდა აქაც სრული თავისუფლება; სოფელს განაგებდა თვით სოფელი, მისგან რჩეულნი.

აი ჯორ-ზაქარა და მისი მოაზრენი განაგებენ სოფელსა. უკვე ხანში შესული ზაქარა გაყმაწვილდა, ახალი ძალა შეემატა მის სულსა, იგი აღფრთოვანდა.

თავადი ესტატეც აბობოქრდა, მაგრამ ეხლა ის ცალად დარჩა, აქნამდე ძლიერკლანჭებიანი უკლანჭო ლომს

დაემგვანა. მაინც იხტიბარს არ იტეხდა. ეგონა, ეს-ეს იყო ზეკუციით სული ამოვართვი და როგორ გაბედავენ რამესო, მაგრამ ის ზეკუცია იყო, რომ ერთობის მოციქულებს ხელი შეუწყო და ხალხის მუწუკი მალე გამორწყო.

ახლა უფრო საშინელება განიზრახა თავადმა ესტატემ; გამოსთხოვა მთავრობას ყაზახ-რუსები, რომ მათის შემწეობით ხალხი აელაგმა, დაწყობილი ღელვა შეეყენებინა.

სოფელმა შეიტყო ეს ამბავი. მსწრაფლ შეიყარა საყდრის მოედანზე.

- დღეს პირი პირს მისცეს მებატონემ და მღვდელმა, ვაჭარმა და მოხელემ, ყველა ჩვენზე ამხედრდება. იმათ ზურგი მაგარი აქვთ ჯარითა: ჯარი, რომელიც ჩვენი

შვილებისაგან არის შემდგარი, იმათ ეხმარება, განსაკუთრებით ყაზახები. რა არის დღეს ყაზახი? ძველად თავისუფლების მოყვარე, თავდადებული იმისათვის, თავგანწირული თავის მოძმისვის, დღეს იგი, ყაზახი, განხორციელებული ტარტაროზია, წყეული სულია, რომელიც ისე დაღევს ადამიანის სისხლს, როგორც წმიდა ზიარებასა, ისე დაჰკლავს ბავშვს, უსუსურ ბავშვს აკვანში, როგორც კრავსა. იგი მხეცია, არაკაცია, კაცთა გარეგანია. აი ამისი იმედი აქვს მთავრობასა, აი მაშინვე იმათ მიმართავენ ხოლმე თავადები, მღვდლები და ათასი წურბელა და სისხლისმსმელი სოფლისა. რამ გარდაჰქმნა ძველად თავის უფლების მწყურვალი ყაზახი დღეს სისხლისმსმელად? თვით მთავრობამ: დაასახლა მდიდარ ადგილებში, მისცა უხვად მიწა, იმდენი, რამდენსაც დაერევა კაცი; გაააზატა ყოვლიფრისაგან, მხოლოდ ჯარისკაცად უნდა გამოვიდნენ; აქაც მეტი პატივისცემა აქვთ, ვინემ სხვა ჯარისკაცებს; “შენ მიერთგულე და აი,

რაც გინდა, წაიღეო”. ერთადერთი გლენი, რომელიც უზრუნველად ცხოვრობს მთელ ამოდენა რუსეთის სახელმწიფოში, ყაზახია; ერთადერთი გლენი, რომელსაც მთელ ამოდენა რუსეთში კუჭი არ ეწვის შიმშილით, ყაზახია. ვისი ბრალია მისი ასეთი ყოფა-ცხოვრება? მთავრობისა. ყაზახიც მადლს უხდის. მადლიც არის და მადლიც. ბოროტს ბოროტით უხდის მადლს, სისხლის მსმელს უმანკოთა სისხლით უკლავს წყურვილსა. აი ამათთან გვაქვს დღეს ჩვენ საქმე, - დაიწყო ერთმა ერთობის მოციქულმა. - დიდი შეწუხება მოგველის, დიდი ბრძოლა... მაგრამ თუ არ ვიბრძოლებთ, არავინ არას მოგვცემს. დაწყვიტ-დაბადებიდან ჩვენ დაბეჩავებული ვიყავით, გვხედნიდნენ, გვჭამდნენ, სისხლს ნელ-ნელა, წვეთ-წვეთად გვწოვდნენ. ჩვენ ეხლა უსულო საგანს წარმოვადგენთ, ცარიელს უსისხლო ლემსა. ისედაც მკვდარი ვართ, მაშ გავინძრეთ და დიდებით მოვკვდეთ. ბოროტება იმის ბოროტებაა, რომ სიმართლე არა სწამს;

ნათელი სიმართლისა სწვამს იმასა, თვალებს უბრმავებს.
ნუ შეგეშინდება ძალისა, თოფისა, ყაზახის მათრახის,
მისი უდიერობისა. თვით ქრისტეს, რომელმაც თვისში
განხორციელა ღვთაებრივი სიმართლე, ერთობა,
სიყვარული და თავისუფლება, თვით ქრისტე, ეს
განხორციელებული სიყვარული ყველასადმი, ჰგვემეს,
სცემეს, გაამათრახეს და ბოლოს ჯვარს აცვეს... აი ამ
წამსაც რომ აქ იყვეს იგი, განხორციელებული სიმართლე -
ქრისტე, რომელსაც ცისმარე დღე საყდრებში
ხელგაპყრობილნი ემუდარებიან, შესთხოვენ ათას
სიკეთესა თავისა თვისისთვის მხოლოდ, და შესთხოვენ
ხალხის მყვლეფელნი, ხალხის სულის ამომხდელნი,
თვით იმ ქრისტეს-მეთქი ჯვარს აცმენ, გაამათრახებენ ის
წყეულნი, ის მუდამ ჟამს იმის სახელის მახსენებელნი!..
მაშ ვიყვიროთ კიდითი კიდემდე: მიწა და
თავისუფლება!.. გათანასწორება, გაერთიანება ყველასი!..

- ხალხნო, - დაიწყო ჯორ-ზაქარამა, - მე აგერ სიბერე მეთქმის; ჩემი დღენი თქვენთან გავატარე; მარტოდ მარტო ვიბრძოდი ბატონებთან, მოხელეებთან; ბევრი მწარე დღენი ვნახე; ბევრჯერ ვხეხე ციხის, სატუსალოს კედლები. სამართალი ვერსად ვპოვე; ალერსიანი სიტყვა ვერსად გავიგონე; ყველასაგან გლეხია დაჩაგრული. ის დაბალი ღობეა და ყველა ზედ გადადის, ამტვრევს იმას, სწიხლავს. ყველას ჩვენ ვაცხოვრებთ: თავადს, მღვდელს, მოხელეს, ვაჭარს, თვით იმ ჯარს, რომელიც ჩვენ დასაწიოკებლად ჰყავთ გამოყვანილი; ჩვენ ერთს დღეს ხარჯი რომ არ გავიღოთ, ამ წუწკ ქვეყანას ღერძი გამოეყრება, ჩაინგრევა ის ტახტი, რომელზედაც, ტკბილად განისვენებს ჩვენგან განებივრებული დიდკაცობა... შევინძრეთ, შევირყეთ ერთად და შევარყიოთ იმ განცხრომილების ცხოვრება, გავუმწაროთ წუთისოფელი, მართალია, დიდი განსაცდელი მოგველის: წვა-დაგვა, დარბევა-დაქცევა ნამუსის შერცხვენა, ხოცვა-

ჟღერა; ეს არასდროს არა გვკლებია, მაგრამ არ გავმწყდარვართ. მიქვალი მაინც დარჩენილა და კვლავ ყლორტი ამოუტანია... ძალას ძალა ვუფაროთ; ხალხს რა გაუმაგრდება, თუ მთელი ხალხი გადიბმის ჯაჭვით, პირს მისცემს ერთმანეთს და ერთგულად შეებმის გაბატონებულ ბოროტებასა... შევისხათ ჩვენც იარაღი, აღვიჭურვოთ, ვისაც რითი შეგვეძლოს და მტერს მედგრად შევხვდეთ: მომყევით, ძმებო, მომყევით!.. მე ცუდის გზით არ მივლია, არც თქვენ გატარებთ... დღეიდან ვსპობთ ყოველივე კავშირს ბატონებთან, მღვდლებთან, მოხელეებთან; დღეიდან სოფელი ტორტლა თავისუფალი ქვეყანაა. ის თვით განაგებს თავის საქმეებსა... ძალა ერთობაშია. თუ ერთად ვიქნებით, ერთ პირზე ვიდგებით, ისე დაიმსხვრევა ძალა მთავრობისა, როგორც კიდეზე მიხეთქებული გემი...

- ყველაზე საშიშია, - დაიწყო ერთობის მოციქულმა ქალმა,

ქალთა მდგომარეობა. ყაზახობა ნამუსს ხდის
დედაკაცებსა... ამიტომ ყველა ქალმა, ყველა ოჯახის
დედამ უნდა მამაკაცებს მივბაძოთ. დროებით უნდა
გადავდოთ თითისტარი და ნემსი; აკვანიც მივდგათ
გვერდზე, მოვიკრიფოთ სულის ძალა; თუ იარაღით ვერა,
ბასრის ფრჩხილებით შევებრძოლოთ უსამართლობას,
ბოროტებას. სისხლი სისხლით უნდა მოიბანოს, სისხლს
სისხლი მოსდევს, მსხვერპლს მსხვერპლი.
გარდავაქციოთ სახლი, კარი, ბაღ-ვენახი და თვით ეს
ჩვენი გულის ფიცარი ციხე -სიმაგრედ, საღ კლდეთა. დეე,
მოვიდნენ ჩვენზე ბნელი ძალებით იერიშითა, ნუ
შევუდრკებით: ბნელს სინათლისა ეშინიან; ქურდი,
ავაზაკი, ყველანაირი მტარვალი სინათლეს გაურბის;
მივიტანოთ ჩვენც სიბნელეზე იერიში, ვიდინოთ
მკერდიდან სისხლი თავისუფლებისათვის. მტარვალი
მხდალია, ხალხი კი მძლავრი, სავსე ზნეობით,
სათნოებით და ქვეყნისადმი სიკეთითა. ხალხი

ცხრათავიანი დევია. რა გაუმაგრდება იმას, თუ მოინდომა, თუ გაიწია და დაამტვრია უღელ-ტაბიკი მონობისა!..

ერთობის მოციქულთა მაღლიანი სიტყვა მოეფინა სოფლითი-სოფლათ. ხალხი აზვირთდა, აბობოქრდა. ადგა ქარიშხალი და დაუწყო მტვრევა აქა-იქა შეყუჟულს გემებსა. მოიკუნტნენ გემთა პატრონნი, აღძრეს ტკბილად ბაგენი, იწყეს ღიღინი “ახალ მოდაზე” მაგრამ ნემსკავმა თევზი ველარ დაიჭირა: ტკბილ სიტყვებში რამდენი ბალღამი ერია, “ახალ მოდაზე” ღიღინში რა გესლი იყო ჩართული, სოფელი მიხვდა და აღარ მოტყუვდა.

XIV

ახალმა სიომ მოძრაობამ ხალხისამ თანდათან იმატა; აქნამდე დაბრმავებული თვალი აუხილა ხალხსა,

უცნაური სანახაობა ანახვა, გული და გონება გაუნათლა და გაუნათა მოძრაობამ, ერთობის ხმამ, თავისუფლების დროშის ფრიალმა.

ერთი ხანი სოფელი ტორტლა და ყველა მის გარემო მდებარე სოფლები სამოთხედ გადაიქცა; დაემკვიდრა ის სასუფეველი ღვთისა, ის სასუფეველი სიმართლის, სიყვარულისა და ძმობისა, ერთობის და სათნოებისა, რომელიც ქრისტემ ცით ქვეყნად ჩამოიტანა, როგორც ამირანმა ცეცხლი, რომლის დამყარებას კაცთაშორის თავი შესწირა და ჯვარს ეცვა.

აღარ იყო სოფლად ქურდობა, ავაზაკობა. ცილისწამება, მრუშობა, ერთმანეთზე საჩივარი, კიცხვა-დაცინვა, გაუკითხაობა ურთიერთისა; აღარ აწუხებდა ამ სოფლებს მამასახლისი და გზირი, მღვდელი და ბერი, მთავარი და მედავითნე, იასაული და ყაზახი, ბატონი და მისი

მოურავი.

მთელ ამ სოფელს თავისუფლების სწივი დაადგა თავზე შარავანდედად, გულს სიყვარულისა და ძმობა-ერთობის სწივი სვეტად ჩაადგა. ყველა წყნარად და, მშვიდად მუშაობდა. შემოვიდა, დამწიფდა მინდვრის და ბაღ-ვენახის მოსავალი. სოფლად რთვლობაა.

თუ სოფელში სამოთხე დამყარდა, ურთიერთის სიყვარულით გაიმსჭვალა ყველა, თავად ესტატეს სულსა და გულში ჯოჯოხეთის ალი ტრიალებდა. მის სულში და გულში დაისადგურა ტარტაროზობამა, ბოროტმა სულმა. მას ხელს უმართავდნენ შვილები, მეზობელი მებატონეები. თავად ესტატეს რთვლობის დროს ხალხმა გამოუცხადა: „იმდენს ღალა-კულუხს ველარ მოგცემთ, რაც გვიძლევია; არსად მთელ საქართველოში ვენახის მოსავალზე, ლობიოზე კიტრზე, ნესვზე, სხვადასხვა

ხილზე ღალას არ იღებენ, თქვენ კი თითო კვალი ხახვისა და კართოფილის ღალასაც კი გვართმევთ, ხახვის ფოჩს თავისუფლად ვერ მოვგლეჯთ პურის შესატანებლად. დღეის შემდეგ ხელს ნულარ ახლებ ვენახის მოსავალს, გარდა კულუხისა, და ამასაც მეათედს მოგცემთ, სახნავ-სათესიდანაც მეათედი მიირთვი. არ დაყაბულდები და სულაც არასფერს მოგცემთ. ნებაყოფლობით გავათავოთ საქმეო...

თავადმა ესტატემ შორს დაიჭირა; “ერთს მუჭასაც არ დავიკლებ, ერთს მუჭასაო”, შემოუთვალა.

- შენ ნუ გველაპარაკები, - შეუთვალა სოფელმა ბატონსა, - გამოგვიგზავნე შენი შვილები, ახალგაზრდები არიან, სტუდენტები, ქვეყნიერობის ავ-კარგი უეჭველია გაცნობილი ექნებათ; მოვიდნენ, იმათ მოველაპარაკებით: კმარა, რაც სისხლი დაიღვარა; ეყოფა ხალხს ამდენი

ტანჯვა-ვაების გამოვლა. ღმერთი მოიახლოვებო, მოვრიგდეთ და დავზავდეთო.

სოფელი მართლაც ბევრჯერ იწვევდა, ეხმაურებოდა ესტატეს ორს შვილსა, უმაღლესის სასწავლებლის სტუდენტებსა, მაგრამ ისინი არ ეკარებოდნენ სოფელსა.

- მე თქვენ ყაზახებს გამოგიგზავნით მოსალაპარაკებლად,
- შემოუთვალა ბატონმა ესტატემ მამასახლისის პირითა. -
ვიღაც წუნკალებს უნდათ საუკუნოებით ჩემი
კუთვნილი მიწა-წყალი წამართონ. ვის შეუძლიან
სისხლითა და ოფლით ნაშოვარი, მეფეებისაგან
ბოძებული სიგელ-გუჯრებითა, ვინმემ წამართოს. თვით
რუსთ ხელმწიფემ ვერ გაბედა მამულის წართმევა და
გლეხუჭები ვინ ოხრები ყრიან, რომ წამართვანო.

- მამასახლისო, მამულის დათმობა როგორ შეიძლება! არც

მამაჩვენი იზამს იმას, რომ შეუძლებელი და ხელმოკლე გლები დააზრჩოს, შეღავათი არ მისცეს, ღალა-კულოუნი არ აპატიოს. მიწა ჩვენიაო. მიწა და თავისუფლებაო: მიწა იმისია, ვინც შრომობსო, რომ ყვირიან - ეს სულ ტყუილია. მიწა იმისია, ვინც თავდაპირველად სისხლით იშოვა იგი. არც ერთი თავადი და აზნაური არ არის, რომლის ოჯახს რამდენიმე შვილი არ შეეწიროს მსხვერპლად მამულისათვის, საქართველოსათვის. თავად-აზნაურობა სისხლსა ღვრიდა თავის ქვეყნის და სარწმუნოების დასაცავად მგლებივით მოსეულს მტრებისგან, - დაიწყო მჭევრმეტყველოურად ესტატეს შვილმა სტუდენტმა არჩილმა; - აი ამ სისხლის ნაცვლად მეფე ასაჩუქრებდა თავადაზნაურობას მამულებითა, ყმითა, ღირსებითა.

- მაშ, ბატონო, მაშ!.. ეგ სულ მართალია. თქვენ რომ არ იყოთ, თავი არ მომიკვდება, სოფელში ძაღლსაც არ შემოესვლება, არა თუ კაცსა, - უთხრა ცბიერებით

მამასახლისმა.

- ახლა, შე დალოცვილის შვილო, - წამოუმხარდამხარდა არჩილს შინა მოსამსახურე და უთხრა: - განა მარტო თქვენა ღვრიდით სისხლს! ჩვენ სადღა ვიყავით? აი სწორედ ჩვენა ვღვრიდით მაშინაც სისხლსა, ჩვენ ვიცავდით ქვეყანასაც და სარწმუნოებასაც, მაგრამ სახელი თქვენ დაგრჩათ, სახრავი ჩვენა... აი ეხლაც სისხლის ოფლს ვაწვიმებთ, წელებზე ფებს ვიდგამთ, მოსავალი მოგვყავს, თქვენ მიგაქვთ, ჩვენ მშრალზე ვრჩებით თევზივით და მშვიერი კუჭით დავწოწავთ ქვეყნად...

- დახე, დახე, ამ... წუწკის შვილსა, ამასა! - შემოუტია ესტატემ, - სულ კბილებს ამოგამტვრევ...

- ვერც ამომამტვრევ და ვერც ვერაფერი! ამომამტვრიო რა, შენი მჭადით ხომ არა ვარ გაზრდილი. შენ ხარ ჩემით

გამოზრდილი და გაბერილი, და არა მე! - უთხრა რიხიანად ბიჭმა და ცალი ხელი ქამარში ჩაირჭო.

- სახლში მყოლია მტერი, სახლში!.. წადი ჩემი სახლიდან. წადი!..

- მე დღეს ისედაც მივდიოდი, შენი დასტური არ მინდა, - უთხრა ბიჭმა და განშორდა ბატონის სახლსა.

- აი წადი და ელაპარაკე ამათა, - სთქვა არჩილმა, - ჩემ თავში არ ვარჩევდი, სულ გვერდზე მიჯდა ფაიტონში ხელგადახვეული და დახე რეები სთქვა!

- არა, ყაზახი მაგათ, ყაზახი!.. - დაიღრიალა ესტატემ.

თავადი მარუშიძის სახლი არაჩვეულებრივ სანახაობას წარმოადგენდა: აგერ წელიწადი გავიდა, რაც სოფლად დაბინავდა, და ამოდენა სტუმარი ჯერ არ ყოფილა იმის სახლში: აივანზე, კარმიდამოზე, ბალებში ფუსფუსით ირეოდნენ. ძმა ძმისთვისაო და ამ დღისათვისაო, ნათქვამია. გაჭირების დღისთვის შეჰყარა მთელი მდიდარი და გავლენიანი ნათესაობა: ბიძაშვილი შუამავალი, სიძე ოლქის სასამ -ართლოს, თუ პალატის წევრი, ამისი შვილები - მომრიგებელი მოსამართლენი, ახლა ამათი მხლებელი წვრილ-წვრილი ჩინოსანნი: მაზრის უფროსი ბოქაულებით, კაზაკების ოფიცრები და ერთი ასეულიც კაზაკი. დიდი ხმაურობა, მითქმა-მოთქმა, ხან სიცილ-ხარხარი, ხან მუქარა გამოისმოდა ესტატეს კარ-მიდამოდან. ყველა ეს ხალხი სოფელ ტორტლის დასაზავებლად იყო მოსული.

- არ გაგონილა, ყმაწვილებო, ასეთი საქმე: იდიდოს იმისი

სახელი-ხელმწიფე იმპერატორმა გამოგვართვა ყმა, ჩამოგვაშორა, კანონის წინაშე ყველანი ერთნი გაგვხადა; ქვეყნის ოდენა კანონები გამოიცა, ყველა ამ კანონებს უნდა ემორჩილებოდეს. იმპერატორმა რომ ჩამოგვაშორა ყმა, სამაგიეროდ მამული დაგვიტოვა ჩვენ საკუთრებად, ყმასაც მოუზომა საკომლო, რომელიც იმის საკუთრებად დარჩება, როცა გამოსყიდვას შეიძლებს. აჰა, ჩემო ძმაო, გამოისყიდე და ღმერთმა მოგახმაროს. ჩემსას რად მართმევ? - ასე ჩიოდა თავადი ესტატე სტუმრებთან. - ეს არ მაკმარეს: საუკეთესო ერთგული კაცი მომიკლეს, ჩემი სოსიკა, ის დიდებული მოურავი, თავიანთივე გლეხი, თავიანთივე ღვიძლი შვილი, დამიწიოკეს ბიჭები-ჩაჩნები: ცხენები დაუხოცეს, ერთი მომიკლეს, ორი დღესაც სავსაობენ, ძლივს გადაურჩნენ სიკვდილსა. ამითი სოფელს ჩემი შეშინება უნდა, მაგრამ ჩემს გვარს შიში არ უწერია თავის დროშაზე, თავის საგვარეულო სიგელში! ჩემ წინაპრებს ვაჟკაცობისათვის აქვთ ბოძებული ეს

მამული. ეხლა კი სოფელი მეუბნევა: აიკრიფე ბარგი და მიბრძანდიო: მიწა ჩვენიაო. ჰაიდა-ჰაა!.. რა კარგია და!.. კარგია შენმა მზემ, მეც ვიტყვი: დუნია სულ ჩემია, მიბძანდით ყველანი-მეთქი... ამ თქმას საფუძვლად კანონი უნდა ედოს. ყვირილით რა იქნება...

- მართალს ლაპარაკობ, ჩემო ესტატე, - უთხრა თავადმა პეტრემ, ცოლის ძმამ, მაგრამ დრო მიდის, ცხოვრებაც იცვლება, რთულდება, კანონებიც ამისდაგვარად ნელ-ნელა თანდათან იცვლება, ცოტა რამ ჩვენც უნდა დავუკლოთ გლეხებსა, ცოტა რამეს ისინიც დაიკლებენ და მოვრიგდებით. აურზაურით არა გამოვა რა; როგორც ცხვირი პირისაგან არ მოიჭრება და თუ მოიჭრება, ადამიანი დასახიჩრდება, ისე გლეხი და თავადი ვერ ჩამოშორდებიან ერთმანეთსა, ესე იგი უერთმანეთოდ ცხოვრება იმათი სიმახინჯე იქნება. ჩვენ ისტორიის მსვლელობას ვერ შევწყენებთ; ის თვით მოიტანს, რის

მოტანაც საჭიროა...

- ჰოო ვაცხონე შენი დედა-მამა! - გააწყვეტინა ესტატემ. - მეც სწორედ მანდა ვარ!.. კაცო, შვილო, ძმაო! რად უსწრებ ისტორიასა? ყველა იმას, რასაც შენ თხოულობ, დრო მოიტანს. მოთმინება იქონიე. როგორც ყმობიდან გაგანთავისუფლა იმ სულგანათლებულმა ხელმწიფე იმპერატორმა, ისე კიდევ მამულს მოგცემს, გამოგისყიდის მამულსა და შენ შენთვის იქნები, მე ჩემთვის... არაო, შენ უნდა ამოსწყდე, ქვეყნის პირისაგან აიგავოო და მე უნდა ვიპარპაშოო... სად გაგონილა ამისთანა ამბავი... აბა ერთი ქვეყანა დამისახელე, რომ მთა და ბარი გასწორებული იყოს; მდიდარ-ღარიბი, მამულიანი და უმამულო, გლეხი და თავად-აზნაურობა არ იყოს? - ცხარობდა და კითხვას კითხვაზე იძლეოდა თავადი ესტატე.

- ჰოდა! კიდევ ეს მიმართულება, წინამასწარობა გლეხებისა და მუშების უნდა აილაგმოს, ჩადგეს ძველს კალაპოტში, და რასაც დრო მოიტანს და მთავრობა თვით დაინახავს თავის დროზე საჭიროდ, ისე გაწესრიგდეს მაგათი ცხოვრება. ყველა რიგიანი კაცი. მთავრობისა და ხალხის გულშემტკივარი, ამას უნდა ეცადოს. ეხლა ჩვენ ყველა სოფელი უნდა გავმარგლოთ; დავიჭიროთ მოთავე კაცები, რომელნიც სოფელს რე - ვენ, და ცივ ქვეყნებში ამოვუყოთ თავი, ციხეებში გავგზავნოთ. ჩვენი მისსია, ჩვენი დანიშნულება ეს არის - სთქვა კაზაკ-ოფიცერმა. - რასაც ვერ შესძლებს კანონი, იმას მათრახი შესძლებს! - დაიქნია მძლავრად მათრახი და ჰაერს ზუზუნნი შეაქნევინა.

ესტატეს სახე გაუბრწყინდა, კრიალოსანი რამდენჯერმე სიამოვნებით შეაპროწიალა და ყარაულ-სალდათივით ამაყად დაიწყო აივანზე ბოლთა. კნეინა მისი ხომ

სიამოვნებით კინალამ სულ ერთიანად დადნა. ამათი სტუდენტებიც არ ჩამორჩნენ დედ-მამას, აქეთ - იქით შემოუდგნენ ოფიცერს, მკლავი-მკლავში გაუყარეს და ტკბილად მოახსენეს:

- თქვენზეა, გაბრიელ ევტევიჩი, დამყარებული ჩვენი იმედი და ნუგეში.
- თქვენ მაგის დარდი ნუ გაქვთ: როგორც ქორი, ისე ავკრებ, ავმარცვლავ სოფლიდან ყველა, “ბუნტოვჩიკსა”.

სადილობა მოტანებულიყო; სახლიდან ისმოდა ჭურჭლის რახარუხი; სამზარეულოდან სხვადასხვა საჭმლის სუნი ტრიალებდა და მადას უღვიძებდა სტუმრებსა. იმ დროისთვის თავადმა ესტატემ რამდენიმე ქვევრს მოშვლიპა თავი, სადილობამდე დააჭაშნიკეს ღვინოები. სტაქანი ჭაშნიკისა უწინ ძვირფას სტუმრებთან

მიჰქონდათ, ხოლო ძვირფასი სტუმარი ოფიცერი იყო, რომელიც წესიერების დამცველს იარაღს მათრახს არ იშორებდა და მაჯაზე ჰქონდა ჩამოკიდებული, როგორც ძვირფასი რამ ნივთი.

- ნუ გედარდება, ჩემო კნიაზო! სადილს უკან ერთიან ბოლოს მოვუღებთ თქვენს საქმესა. რა ძალა აქვს გლახსა! იმისი სული ჩვენს ხელშია. თითო-ოროლა კაცი ურევს სოფელსა. თქვენ ისინი გვაჩვენეთ, დავიჭერთ, ჯერ კარგა გავამათრახებთ, რომ სამუდამოდ ახსოვდეთ, და მერე ციხეში ამოვაცოფინებთ თავსა. თქვენ, რასაკვირველია, იცით ვინც არიან? - ჰკითხა მაზრის უფროსმა.

- რას ბრძანებთ, როგორ არ ვიცით, სულ თითებზე ჩამოგითვლით. ან რად გვინდა ჩამოთვლა. ერთი კაცია აქ, სულ ის მირევს სოფელსა; ის რომ წავიყვანოთ, მორჩა და გათავდა! სოფელი კრინტს ველარ დასძრავს... ეს ამრევია

ზაქარა ჯილაური, რომელსაც მეტსახელად, როგორც ჯიუტს და შეუპოვარს, ჯორ-ზაქარას ეძახიან. აი ეს კაცი მოვაშორეთ სოფელ ტორტლის საზოგადოებას და ყველანი მოვისვენებთ, - უთხრა ესტატემ.

სადილზე დიდი მხიარულობა ჩამოვარდა: სიცილი, კისკისი, სადღეგრძელოები, სხვადასხვა მრავალ-ჟამიერები. მოურავები და ჩაჩნები შერბოდ-გარბოდნენ სახლში, ეზიდებოდნენ საჭმელს, ცივცივს ღვინოებს.

სოფელი ამ დროს მთლად მინდვრად იყო, იცოდა კი სოფელმა, რომ ყაზახები მოვიდოდნენ. ბატონთან დიდი წვეულება, ღრეობა, და თათბირი იყო. სოფელი თავის საჭმეს აკეთებდა ჩუმად, წყნარად. მინდვრიდან მოისმოდა “ჰოპუნას” ძახილი, კიჟინა მომკლებისა, ტკბილი გუთნური “ოროველა”.

სოფელი შრომობდა. ქვეყნის პატრონნი ქეიფობდნენ.

სოფელს შრომის ოფლი ჩამოსდიოდა გულ-მკერდზე; შუბლიდან წურწურით ჩადიოდა ოფლის წვიმა ყანაში, ხნულში.

ესტატეს სახლში კი ხარხარი იყო. ღვინით შეხურებულს და შეოფლიანებულს შუბლს სტუმრები ნელსაცხებელში დასველებულის ხაიათის ხელსახოცებით იწმენდნენ.

სტუმრების კიჟინას გალიაში დამწყვდეული იადონები დასჭიკჭიკებდნენ; შეხურებული სტუმრების ყურს არ ესმოდა ჩიტების კვნესა-გოდება, რომელსაც ისინი სიმღერაში ხატავდნენ და თან ეხეთქებოდნენ გალიის კედლებსა.

მინდვრად მუშებს ხშირ-ხშირად გადუვლიდნენ თავზე

ჩხავილით ჭილყვავეები; კირკიტები ჩამოჰკირკიტებდნენ ზემოდან ყანებს, ხელებში ჩამოსცქეროდნენ მუშებს და ამოფრინდებოდა თუ არა კალია, ან გამოსრიალდებოდა ხვლიკი, მაშინვე დაეჩანებოდნენ და პროწიალ-პროწიალით მიჰქონდათ ჰაერში. ხანდისხან ტოროლა ამოფრინდებოდა ბამბი-ქულას ბუჩქიდან, წავიდოდა ისარივით ჰაერში გალობით და ახარებდა ეს თავისუფალი ბუნების შვილი ოფლში გაწურულ მუშის გულსა. მუშა ერთ წამს შედგებოდა, შეხედავდა თავისუფალ ფრინველს და მადლობას უხდიდა გამჩენელს, რომ ათასში ერთხელ მაინც ესალმუნება რამე იმის გულსა, შეიტანს გულში სიამოვნებას და ერთს წუთსაც არის დაავიწყებს ჭირს და ვაებას.

აიშალა ესტატეს სახლში სტუმრობა. შეჟინჟლილებული სტუმრები გამოიშალნენ აივანზე; ჩრდილებში გაიშალა ნარდი, ქალღმრთის სათამაშო სტოლები; ყვითელ ოქროებს

სტოლზე სრიალი გაუდიოდა.

მაზრის უფროსს განკარგულების მიცემა არ დაავიწყდა, აფრინა ჩაფრები მამასახლისთან.

მამასახლისი ისაკა ტეტუნაშვილი სულ ცუნცულით მოიყვანეს.

- ამ წუთში, აღარც აცივო, აღარც აცხელო, წაიყვა ჩაფრები და ზაქარა ჯილაური და ყველა ისინი, ვინც სოფელს რევენ, აქ მომგვარე. გესმის? - გადმოხედა გვერდზე მაზრის უფროსმა და თან ქალაღდს ატყაპუნებდა სტოლზე.

- მინდვრად გახლავან, შენი ჭირიმე, აი აგერ გუთნის გამოშვებაა, საცაა მოვლენ და გაახლებ.

მაზრის უფროსს და ჟაზახის ოფიცერს ქართული არ
ესმოდათ, თარჯიმანი უთარგმნიდა.

- მე გიბრძანებ, ამ წუთში აქ გააჩინე - მეთქი.

- მანამ შევაგროვებდე, აქა-იქ დაფანტულნი არიან,
მოვლენ სოფელში და გაახლებ.

- ააა, ჯიუტობ კიდევ! ჩემს ბრძანებას არ ასრულებ?..

- მოითმინეთ! - მკლავი დაუჭირა ოფიცერმა მაზრის
უფროსს... - მაგას ამას ჩავაყლაპებ... ბიჭებო, მათრახი
მაგას!.. მხოლოდ რბილ ალაგას.

მგლებივით გამოცვივდნენ ყაზახები. მათრახმა ზუზუნნი
იწყო. მამასახლისი ისაკა სიმწვავისაგან ხტოდა და სულ
ასკიკუკას უვლიდა.

სტუმრები იცინოდნენ. ესტატე ხარობდა.

- კიდევ, კიდევ!.. ჩლიქებში, ჩლიქებში!.. ჰო, ეგრე, ეგრე!..-
ეუბნებოდა ოფიცერი, რომელსაც მაგრა ჰქონდა
ჩაბლუჯული სათამაშო ქალღიმილი ხელში.

- წავალ, ბატონო, წავალ! - გაიძახოდა ისაკა.

ისაკა ზვითქში გაცურდა, ძალა გამოელისა და ჯონის
ბჯენით ლასლასით წავიდა. თან გაჰყვნიენ სოფელში
ჩაფრები და სანამ ესტატეს სახლს მოეფარებოდნენ,
ისაკას მუჯლოუგუნებს სცემდნენ.

XVI

შუაგული კალოობაა!.. დათარეშობენ, როგორც მტრის

ბანაკში, ყაზახები, დაათრევენ თან ისაკა მამასახლისს და აგროვებენ ღალას. ავსებით აივსო თავადი ესტატეს პურის ბელლები, კვლავ გაიჭიმა იმის საბძელ-კალოს პირზე ბჯები. ესტატე ცას ეწევა სიხარულითა, ნიშნს უგებს სოფელსა. სოფელი კი გაყრუმუნჯებულია, თითქო მთელს ტორტლის სოფლის საზოგადოებაში ხალხის მაჯის ცემა შესდგაო; ძალას აღმართი ახვნივინა თავადმა ესტატემ: ყაზახები ცემა-ტყეპით ართმევდნენ ღალას; არ ინახებოდა სოფელში არც ერთი ადამიანის სული, რომ დასახიჩრებული არ ყოფილიყოს ყაზახის მათრახისაგან. განსაკუთრებული იერიში მიჰქონდათ ზაქარა ჯილაურის და მთლად ჯილაურების ოჯახებზე. ზაქარას დარბაზის ბანი მთლად მოუნგრის, ბოსელი ჩაუქციეს, ვენახი აუოხრეს ყაზახის ცხენების შიგ ჩაბმითა. ქალები ხომ ვერა ჩნდებოდნენ; ბოლოს ეს ხერხი იხმარეს: ყმაწვილი ქალები განიზნეს მეზობელ სოფლებში ნათესავებთან, ნათელმრონებთან, კეთილ მეზობლებთან; დარჩნენ

ხნიერი დედაკაცები და ისინიც ღამე ჯიხურებში იმალებოდნენ და დღე, დილაადრიან, ქმარ-შვილებს მისდევდნენ მინდორ-ველად, კალოზე ერთად მუშაობდნენ.

- მე დღეიდან ხალხისა აღარ მეშინიან! - კვებულობდა თავადი ესტატე, რადგან ძალა შესწევდა საქადილოდ. - მერმისიდან სულ პატარ-პატარა “კაზაკები” მოედებიან სოფლად. იმათი შერეული სისხლი გასწმენდს გლეხების ღვარძლსა და ტორტლა თავის დროზე აივსება ყაზახის ჩამომავალთა სისხლითა. სრულად გადავქმნი მე ტორტლელებსა.

თუმცა ასე კვებულობდა, მაგრამ მაინც გულში შიში ჰქონდა და უყაზახოდ ვერ დადიოდა; იმისი შვილები ხომ სულ ყაზახების უფროსთან (ოფიცერთან) ერთად დასეირნობდნენ ხან ცხენებით, ხან ეტლითა; უკან

შეიარაღებული და თოფებგაწვდენილი ყაზახ რუსები მისდევენ. ყოველ საღამოს იყო ერთი ჟრიაში, სიცილ-კისკისი ესტატეს აივანზე. სტუმრებიც არ აკლდა; ახლომანლო მეზობელი მემამულეები აქ იყრიდნენ თავს, ესტატეს ჭერქვეშ პოულობდნენ მყუდრო ბინას და შენატროდნენ. ესტატეც გულლიად უხვდებოდა და თან აგრძნობინებდა:

- ჰაი, თქვე ლაჩრებო! ჰხედავთ, როგორ დავარჯულე ჩემი სოფლები. როგორ აღვადგინე ისევ ძველი წესწყობილება! თქვენც ასე მოიქეცით!

მაგრამ არც იმდენი ყაზახი იყო, რომ ყველა სოფელში ერთი ასეული გაეგზავნათ და არც იმდენი გაბედულობა და გავლენა ჰქონდათ მთავრობასთან, რომ იმათაც გამოეთხოვნათ მცველად ყაზახები.

ესტატეს ოჯახმა გული გულის ალაგას დაიდო... სოფელი
კი ჩუმად ღელავდა, კვლავ გროვდებოდა იმის გულში
ბოღმა-ვარამი და ლამობდა ამოხეთქვასა.

აი შუალამე გაიწონა... სოფლის ბოლოს, სამების ეკლესიის
ეზოში, რომელიც გარშემორტყმულია დიდრონ ცაცხვებით
და რცხილებით, ხალხს ზიმზიმი გაუდის.

- მოთმინების ფიალა აივსო, ამხანაგებო, - დაიწყო აწ
მოხუცებულმა ჯორ-ზაქარამ, - წელში გაგვწყვიტეს,
მამულ-დედული გაგვიოხრეს, ნაშრომ-ნაჭირნახულევი
წაგვართვეს. კვლავ ივსება ესტატეს ოჯახი ჩვენის ნაშრომ
ნაჭირნახულევით და ჩვენი, ისეც დაცარიელებული
ოჯახი, მთლად გამოიფიტა, გამოიფშუტა. ხომ გინახავთ
ობობისგან გამოფშუტული ბუზი!.. რომ ნახავ, ბუზია
როგორც ბუზი, მაგრამ თითები რომ გაუსვა,
ბურნუთივით გახდება. ჩვენც ესე გამოგვფიტეს

ყაზახებმა ესტატეს წყალობითა. ჩვენ გავძვალტყავდით, ღმერთმანი, არ ვხუმრობ, და ვინმე მკლავლონიერმა რომ მოგვიჭიროს ხელები, ბურნუთივით მოვიფშვნიტებით... თითქო ერთობა ჩაქრა ჩვენში, იმისი ძალა აღარ გვასულდგმულებს. ნუთუ ყაზახთა ძალამ ჩააქრო ჩვენში ერთობის ძალა! ძალას ძალა უნდა ვუფაროთ, ნუ დავქალაჩუნდებით... ბარემ ერთს დღეს დავიხოცნეთ, უცბად მოვისპოთ სიცოცხლე, ასე წვეთ-წვეთად დაწრეტას სისხლიდანა...

- “გასწიე, ბერო მინდიავ, მუხლი მოიბი მგლისაო, გაიყოლიე უმცროსნი, ვისაც თავი აქვს ცდისაო”, - მესძახეს ჯორ-ზაქარასა ახალგაზრდა გლეხებმა.

- მე, ამხანაგებო, მოვხუცდი, სისხლში ხელს ნულარ გამასვრევინებთ...

- შენ წინ გაგვიძეხ, შენი გამოცდილებით გვასულდგმულე და ჩვენ ვიცით, რასაც ვიზავთ.

- უნდა თავზედ დავანგრიოთ სახლ-კარი... სულ ერთიანად გადავბუგოთ მისი ძნები: ნურც ჩვენ და ნურც იმას! - აყვირდა ხალხი.

- წყნარად, ამხანაგებო, წყნარად, ნუ ახმაურდებით!.. უნდა მოვსპოთ, ძირიანად ამოვაგდოთ ესტატეს სახლ-კარი. ჩვენ იმის წინაშე დანაშაულნი არა ვართ. ჩვენ ვსთხოვეთ მორიგება, შეთანხმება ღალა-კულუხზე, იმან არ ინება და ძველი გზით დაიწყო სიარული, უფრო ტყავი გაგვადრო. ეს არაფერი: ნამუსი შეგვიგინა, კვებულობს, რომ ჩვენს ქალებს ნამუსს ახდის და “პატარა ყაზახებს” გაამრავლებს...

- სიკვდილი, სიკვდილი!.. ცეცხლი, ცეცხლი!.. - გაისმა

ერთხმად მთელ კრებაში და არემარემ ხმა გამოსცა, ყოველივემ ირგვლივ გაიმეორა: - სიკვდილი, ცეცხლი!!.

გადასწყდა!.. სიკვდილს და ცეცხლს თხოულობდა ხალხი! - სიკვდილს და ცეცხლს თხოულობდა მთელი არემარე, ბანს აძლევდა ხალხის გულს, ტაშს უკრავდა და ამხნევებდა...

ტკბილია სისხლით ნაშოვნ თავისუფლება.

XVII

თავადმა ესტატემ ჩაჩნებისა და ყაზახების წყალობით ძალიან გაიმაგრა მამული; რამდენიმე ჩაჩან-ყაზახი ეყენა ფერმაში; ეს ფერმა ჰქონდა სამ ვერსზე სოფლიდან, თავის სახლიდან; ფერმა იქნებოდა ასე ორმოცი მძლავრი დღიური, ირგვლივ შემოვლებული მაღალის ქაცვის

ეკლის ღობითა; ფერმაში ხილის ბაღი ცალკე იყო, შვეიცარული ძროხების ბინა ცალკე, სხვადასხვა ჯიშის ღორებისა, ქათმებისა და სხვა ორფეხა ცხოველებისა ცალკე. ჰყავდა ყველა ეს, ხარობდა, მზიარულობდა იმათით. არც სოფელს, არც ვისმე სხვა თავისსავე მსგავს მეზობელს არ გაუჩინა არც თავისი ძროხის ჯიში, არც ღორისა და არც სხვა ცხოველებისა. მხოლოდ მარტოდმარტო თვით სტკბებოდა; ბოლოს ყაზახ-ოფიცრებს თუ უფემქაშებდა-ხოლმე გოჭს, წიწილებს და ხანდისხან ხბოსაცა.

ყოველ საღამოს თვით და კნეინა მისი ეტლით, შვილები, ოფიცრები და უკან ყაზახ-რუსები იორლა ცხენებით ჩაისეირნებდნენ ფერმაში; იქ დიდებულად მომზადებული საღამოს საუზმე დაუხვდებოდათ, იქეიფებდნენ და როცა გულს მოიჯერებდნენ სიამოვნებით, ბრუნდებოდნენ ისევ სასახლეში (ასე

ეძახდა სოფელი ესტატეს სახლ-კარსა). სოფლის კვნესა ესტატეს ოჯახისთვის ღზინი იყო, ზოლო სოფლის ღზინი კვნესას შეჰყრიდა ზოლომე მთელ ესტატეს ოჯახსა.

- რატომ არ იძლევი ღალასა? - ჰკითხა აივანიდან გადმომდგარმა ესტატემ გლესს, როდესაც ის თავპირდასისხლიანებული მოიყვანეს ყაზახებმა.

- აი ეს ცარიელი ნაგვემ-ნაცემი თავილა შემრჩენია, თუ გამოსადეგია რაშიმე, სისხლილა შემრჩა ცოტა რამ ძარღვებში, აი დალიეთ! - უთხრა გაბოროტებულმა გლესმა.

- თქვენ მაინც თქვენს სიჯიუტესა და ბოროტებას არ იშლით... რომ პოპოქივით გასკდებოდე, უნდა მამცე; შენ რომ გაპატიო, სხვაც მამთხოვს. ყველას სად ვაპატიო, მე ცხოვრება არ მინდა! - უთხრა ცალ დოინჯ შემოყრილმა

ესტატემ, რომელიც მეორე ხელით ქარვის კრიალოსანს აპროწიალებდა.

- ბატონო, შენ ღმერთმა მოგცეს, სდულ და გადმოდიხარ, რაღა ჩემისთანა კაცის გაგლეჯა გინდა.

- მაშ მე შენ გგლეჯავ, ჰა, გგლეჯავ! - პირში ხელები ჩააქანა ესტატემ ნაწამებ გლეხსა და თვალები გადაუბრიალა.

ყაზახებმა, რომლებიც თვალ-წარბში შესცქეროდნენ ესტატესა, შენიშნეს რა ბატონის წყრომა, მოუბრდნდნენ გლეხსა, მათრახები მოუღერეს. გლეხმა წარბიც არ შეხარა.

- სჯობია, უბრძანო ამ კაციჭამიებს, რომ შენ ფეხთ წინაშე ბარემ მომკლან და მომაშორონ წუთისოფელსა! - უთხრა ხელგაპყრობით გლეხმა.

- ეგრე დაიტანჯები, სანამ იჯიუტებ... წადი, იშოვე, ისესხე და ისე გადაიხადე... მომიტანე და გაპატივებ, ისევ უკან მოგცემ, დაგიბრუნებ. ხალხს უნდა დავანახვო, რომ მე ყველას ვართმევ ღალასა და არავის არ შევაწევ.

- ისესხე!.. ვის ვესესხო, რომ ყველა ჩემს ტაფაში იწვის...

- კიდევ?.. - შეუტია ესტატემ და თვალები ისე გადააბრიალა, რომ ყაზახებმა შეაზუზუნეს ჰაერში მათრახები და უწყალოდ დაუშინეს გლებსა.

საბრალო ჩაიკეცა, გული წაუვიდა და გულშეწუხებულს მაინც არ ეშვებოდნენ ქორივით ყაზახები. ამჟამად მხოლოდ ოფიცერმა გამოიჩინა ღმობიერება და დაშოშმინებით უთხრა ყაზახებსა:

- ეყოფა, ძმებო! მოსულიერდეს და თუ საჭირო იქნება, კიდევ იზმარეთ გამომაფხიზლებელი საშუალება. გლენს ძაღლის ხორცი აქვს, აგრე ადვილად არ მოკვდება.

გლენმა სოსემ როდის-როდის მოითქვა სული, მოცნობილდა და ფორთხით წამოდგა.

- წადი, დღეს ეგ გეყოფა და არ მოიტან ღალასა, ხვალ სხვა იქნება! - უთხრა ოფიცერმა.

გლენკაცი ფარფატით გაუდგა გზასა.

თავადმა ესტატემ დინჯად დაიწყო აივანზე სიარული. არ ეტყობოდა, თუ გლენის ტანჯვამ იმის სულს რამე კვალი დაამჩნია, პირიქით თითქო კმაყოფილება იხატებოდა იმის სახეზე, რომ ხასიათი გამოიჩინა, გული გაიკლდევა და აჩვენა გლენს სოსეს, რომ იმან უთუოდ უნდა

მოუტანოს ღალა, თუნდა სიცოცხლედ დაუჯდებოდეს.

- მაგათ ჯიშს მე კარგად ვიცნობ, - უთხრა ყაზახ ოფიცერს თავადმა ესტატემ. - რამდენსაც სცემ, უფრო თავს მოიკატუნებს, უფრო თავს შეგაბრალებს, რა არის, გული მოიბრუნო იმისაკენ და აპატიო დანაშაული.

- უნდა მოგახსენო კი, რომ ძალიან ამტანი ყოფილა ქართველი გლეხი, ჩვენებურს რუსის გლეხს არ ჩამოუვარდება. ვირი რა არის, ვირი ვერ აიტანს ამოდენა ცემასა... სცემ, სცემ, მაგრამ ის მაინც თავისას გაიძახის... ოჰ, რომ შემეძლოს და ერთის მათრახის შემოქნევით ყველას თავებს წავწყვეტდე! - კბილების კრჭიალით დაიწყო ოფიცერმა.

- ყმაწვილო, მაგათ რა გააწყობს ქვეყანაზედ? ერთ ბაღლინჯოს მოჰკლავ, აგერ მეორე გამოცოცდება. მაგათ

კაცი ვერ გააწყობს სწორედ, ბაღლინჯოს ჯიშისანი არიან: მყრალი, საძაგელი და ერთობ ჯიშისანი გამრავლებ- მოშენებაში. მაგათ რა გააწყობს, შავი ჭირის მეტი! - ბრძანა თავადმა ესტატემ.

- ოჰ, ჩემ ხელთ რომ იყოს, შევუშვებდი სოფლად შავს ჭირსა, რომ ბარემ სულ გაწყდნენ და ჩვენც მოვრჩეთ ამდენს დავიდარაბასა! - სთქვა აღელვებით ოფიცერმა, - თორემ რასა ჰგავს ჩვენი ყოფა: მთელი დღე მათრახის ტრიალი, ცემა-ტყეპა; ჯერ ნახევარ დუჟინი მათრახი დამიგლეჯნია მაგათ ზურგზედა... - მკლავები აღარ მერჩის, სწორედ მომწყინდა მათრახრს ტრიალი... ოჰ, თავადო, რა კარგად სთქვი: შავი ჭირი, შავი ჭირი!!.. ოჰ, სადა ხარ, შავო ჭირო, სად! - ამბობდა გონებააღერლილი ოფიცერი.

- ყველა ეგ კარგია, მაგრამ გლებობას გაწყვეტა კი არ

უნდა, - ჩაერია ლაპარაკში სტუდენტი, შვილი ესტატესი. - გლები რომ გაწყვეს პირისაგან ქვეყნისა, მაშინ აღარც სახელმწიფო იქნება; იგი ფუძეა, რომელზედაც სდგას სახელმწიფო; მოსპე ხალხი, სახელმწიფოს მკვებავი, მისი ჩარხის მტრიალებელი, მოისპობა თვით სახელმწიფოცა. ჩვენი სანეტარო ის არის, რომ ხალხი ხალხადვე დარჩეს, მაგრამ ჩადგეს, ანუ ჩაყენებული იქნას ისეთს კალაპოტში, რომ იგი ისევ მკვებავი იყოს სახელმწიფოსი, მთავრობისა, მისი მოხელეებისა, ბატონებისა, სხვათა და სხვათა. რასაკვირველია, უნდა მიეცეს მამულიც იმდენი, რომ ეყოს თვითონაც და იმყოფინოს იმ ხარჯებისათვის, რომელსაც მისგან სახელმწიფო ითხოვს... მთავრობა გამოუყიდის მამულებსა... მაშინ მოისპობა ხალხის, ანუ უკეთ რომ ვთქვათ, გლებობის ყვირილი: მიწა და თავისუფლებაო!.. მიწა დიდი ხნიდან საკუთრებაა მემამულეებისა, სახელმწიფოსი, ეკლესიისა. საკუთრებას ვერავინ შეეხება, იგი მესაკუთრისაა. მესაკუთრეს შეუძლიან შეღავათი

მისცეს მისი საკუთრებით მოსარგებლესა - ეს მისი ნებაა, მაგრამ ძალას ვერავინ დაატანს, ასე და ასე მოიქეციო. გლენს ვინ მისცა უფლება მოითხოვოს, ბატონის მამული ჩემიაო. აი აქ უნდა აილაგმოს გლენის სურვილი და კალაპოტი გაუკეთდეს, აქ უნდა ჩაიგდოს დიდი სამანი, რომლის იქით გადასვლა აღარ უნდა შეეძლოს. თორემ კარგია, შენმა მზემ, ვისიც არ მინდა საკუთრებას წავსწვდე. ეს ჩემია-მეთქი. ასე თუ დავიწყეთ, სახელმწიფო დაინგრევა... გლენმა დაიხსნას მამული, ჩვენც ხელი მოვუმართოთ, და იგიც მესაკუთრე გახდება თავის დროზე: მერე კიდევ საგლენო ბანკისაგან იყიდის მამულებსა, წავა და ღმერთი უშველის.

- ჰოო, სწორედ ჩვენც მანდა ვართ, - ერთხმად კვერი დაუკრეს თავადმა ესტატემ და ყაზახ ოფიცერმა; - რაც მართალია, მართალია! თუ არა და მოჰყოლიან: მიწა ჩვენიაო!! არა, შე ყურუმსაღო, როდის იყო შენი, ჰა! -

დაუმატა გაცხარებით ესტატემა. - მე გაყურებინებთ
სეირსა და გაჩვენებთ, ვისიც არის!..

XVIII

გაიხრწნა მთლად სოფელი ტორტლა; სოფლად ჰაერში
მხოლოდ მათრახის ზუზუნითა გაისმოდა; ხალხს
მხოლოდ მათრახის ზუზუნი უდგა ყურში.

ხალხი საშინელმა უკიდურესმა მოძრაობამ, მთავრობისა
და ბატონების გულქვაობამ, სიკერპემ უმაღლეს
უკიდურესობამდე მიიყვანა: იგიც გაგულქვადა,
გაკერპდა, ულმობელზე ულმობელი გახდა.

დაიმშა სოფელი, საზრდოს მოპოება უნდა; შიმშილი
ყველაზე დიდი ავაზაკია; დამშეულმა ხალხმა ბატონების
ორმოებს მიმართა; გაჩნდა ქურდობა, ავაზაკობა;

მშრომელი, მშვიდობიანი ხალხი ავაზაკთა ბრბოთ
გადაიქცა.

დაუზოგველად იხოცებოდა ხალხი, არც ყაზახ-
სტრაჟნიკებს ადგათ კარგი დღე.

უარესად წაუჭირეს სოფელს თოკი ყელში; ხალხს
ხრიტინილა გაუდიოდა.

- ერიჰა, ძმებო! ესე დალაჩრება არ ივარგებს, მითქვამს და
ვამბობ: ბოროტებას ბოროტებით უნდა ვეომოთ,
მოვსპოთ ჩვენი მომსპობი, მოგვიკლან, მოვკლათ,
აღარავისი დანდობა აღარ შეიძლება. - დაიწყო ჯორ-
ზაქარამ ხალხის იდუმალ კრებაზე. - ჩვენს ხორცსა სჭამენ,
ჩვენც უნდა დავიწყოთ ჩვენი მტრების ჭამა: მე, ამ დღეს
უკვე თეთრწვერა კაცი, ვისაც შევხვდები, არ დავინდობ;
შამფურზე შევწვავ და შევჭამ, ცოცხალს დავმარხავ,

ღორივით გამოვფაშვავ. დღეიდან დანდობა აღარ შეიძლება, აღარ!..

- აღარ შეიძლება, აღარ! - იგრიალა ხალხმა.

- მაშ შეუდგეთ საქმეს!.. მაგრამ ვინც ჩვენს საიდუმლოებას გასცემს, იმას ძალღივით სიკვდილი უწერია, ჩამოხრჩობა, ჩაქვავება! - წარმოსთქვა მრისხანედ ჯორ-ზაქარამა.

- თავად ესტატედან უნდა დავიწყოთ, ის უნდა გამოვასაღმოთ წუთისოფელსა, ის არის თავდაპირველი მიზეზი ჩვენის განადგურებ-განიავებისა, - დაადგინა კრებამ. - ამინ, ამინ! - დაიგუგუნა კრებამ.

არც მოწინააღმდეგე მხარეს ეძინა: გაფრთხილებული იყო, ციხე-სიმაგრეებს ამზადებდა, ადგენდა მოწინააღმდეგეთა

სიებსა, ზოგს იჭერდნენ, ზოგს ხოცავდნენ.

გაზაფხულია; ბუნება ახლდება, ახალის სამოსით იმოსება; ყველა ხარობს, რაც კია მიწად თუ ცად: ჭია-ლუამ გაიღვიძა მიწაში, გაყინული სისხლი გაუთბა, თავის სოროს ბანი ახადა, ამოღონდილდა ზემოთ, გვერდები გაუთბა, ცხოველმყოფელმა ჰაერმა გუნება შეუცვალა და ჩაება ჭია-ლუაც საერთო სამხიარულო ფერხულში...

- ნეტავ შენ, ჭია-ლუავ! შენ, მშრომელო ჭიანჭველავ!.. შენ, ბზუილა ფუტკარო! შენ, ბელურა ჩიტო!.. შენ, ვარდის ჩიტო, გაზაფხულის შემამკობელო!.. მხოლოდ თქვენ სტკბებით თავისუფლებით! მხოლოდ თქვენშია ხელშეუხებლობა პიროვნებისა, თავისუფლება სიტყვისა, დატკბობა ერთობითა და სიყვარულითა... მართალია, თქვენც გყავთ მტერი, მაგრამ მტერი ერთ ორს თუ გამოაკლებს თქვენში, მეტს ვერა. დიდი უმრავლესობა კი

თქვენი ისევ თავისუფლებას ელტვის, სტკბება იმით, ხარობს და მთელი ბუნების ბატონ - პატრონია... ვაი ჩვენდა!... მეტყველს ხალხს ყოველივე უფლება ჩამორთმეული აქვს და პირუტყვად იქცა!.. ვაი ჩვენდა!.. შემოგნატრით, მინდორ-ველის შვილნო, თქვენს თავისუფლად ჭიკჭიკ-ფრენასა! - ასე ფიქრობდა სოფელი.

დიახ, გაზაფხულია!.. აღსდგა ყველა ახალის ცხოვრებისათვის. მხოლოდ ადამიანიღაა ჩამრჩვალნი ძველს ჭაობში, ხავსი აქვს მოკიდებული მის სულსა და გულსა.

აყვავდა მთლად ბუნება, გაიფოთლა მცენარეულობა, აღსდგა, გაფუფუნდა მცენარეთა სამეფო!..

პირუტყვიც ხარობს ბუნების აღდგომით... მწვანით მოსილს ველზე კოწიაწობენ, ხტიან, ბუჩაობენ ხბორები,

ბატკნები, გოჭები სიამოვნებით შესცქერიან აღტაცებასა და დიდის სიამოვნების ნიშნად ძროხები ზმუკუნებენ, ბატები სისინებენ. ბუნების განახლებამ, გაზაფხულმა, მისმა ცხოველმყოფელმა სიო-ჰაერმა ყველანი აღადგინა, განაახლა, სისხლში სიცოცხლის ახალმა ძალამ ჩუხჩუხი დაიწყო. ბუნების აღდგომას ყველა “დიდება მაღალთა შინას” უგალობს...

აი დღეს, თუ ხვალ, ეკლესიაც იგალობებს: “აღსდგა ქრისტე და მოგვანიჭა ჩვენ ცხოვრება საუკუნო”!.. ეკლესიამაც ბუნების აღდგომას შეუფარდა აღდგომა ქრისტესი და დღესასწაულად მიუჩინა გაზაფხული...

ქრისტემ განაახლა კაცთა ცხოვრება; აღადგინა კაცი ახალის ცხოვრებისათვის; შემოაცალა ადამიანის სულს ძველი ქერქი, ძველი ჭუჭყი, ათას წლოებით მობეგებული ხავსი. ახალი სული ჩაუდგა, ახალი სამოსლით შემოსა და

რომ დაემყარებინა ქვეყნად ეს ახალი ცხოვრება, რომელსაც იესო ტკბილი უწოდებდა “სასუფეველსა”, იტვირთა ყოველივე შეურაცხყოფა, ჯვარზე ავიდა და წამება ტანჯვით დალია ჯვარზე მილოურსმულმა იესომ თავისი სიცოცხლე. ამ სიკვდილით დასთრგუნა სიკვდილი ხალხისა და აღადგინა ახალის ცხოვრებისათვის.

ეს აღდგომა, ეს გაზაფხული სულის ძლიერთა ამა სოფლისათა არ იწამეს, ზამთარი დაუყენეს და იესო ტკბილი მუდამ ჯვარზედ ჰყავთ გაკრული...

XIX

აღდგომაა!!.. სოფელს დამშეულს, მშვიერ-მწყურვალს სოფელს ტორტლას რა ეაღდგომება!.. მაგრამ ხალხის გული მაინც ნუგეშობს ქრისტეს აღდგომითა. სული

რატაც ახალს მოელის, რიტაცის იმედი აქვს.

სოფელმა ტორტლამ მოიკრიფა სულის ძალა, მიდგამოდგა, რომ ქრისტეს აღდგომას პირნათლად შეხვედროდა. დედაბრები ხეხვენ, წმენდენ ჯამჭურჭელსა, ქვაბ-ქოთნებსა, ჰგვიან და ასუფთავებენ კარმიდამოს. მეხრე ბიჭები დადიან ვენახებში, ენდროს სთხრიან კვერცხების შესაღებად. აქა-იქ ამღერდნენ. მეჭონეებმაც ჩააწკრიალეს “ჭონა”, მაგრამ ხალხის ის აღტაცება, ის ტკბილი მოლოდინი, რომლითაც წინათ ღარიბი ხალხი შეეგებებოდა-ხოლომე “ქრისტე აღსდგასა”, აღარ ემჩნეოდა სოფელსა, მხოლოდ ბჟუტავდა, ოდნავ ციალებდა ხალხის სახეზე მოლოდინი ქრისტეს აღდგომისა.

დიდი სამზადისი იყო თავად ესტატეს სახლში. ძალიან გაიჭიმა თავადი. აბა როგორ არ უნდა გაჭიმულიყო და არ

დაენახვებინა ძვირფას სტუმრებისათვის - ყაზახ-
რუსებისა და მის უფროსისათვის თავისი გულუხვობა,
დიდებული მასპინძლობა. თავადის დიდი ეზო აივსო
ბატკნებითა; ძუძუს გოჭები სიმსუქნით
დატიკნულიყვნენ და ძლივსლა დაბაჯბაჯებდნენ.
უშობელი ხომ მორთულ პატარძალსა ჰგავდა; ჩვილი
ხბორები ერთთავად რძეზე იყვნენ მიშვებულნი. თავადის
ოჯახი თუმცა კანტიკუნტად ინახავდა მარხვასა, მაგრამ
მანც სულის კაწკაწით მოელოდა გამხსნილებასა,
განსაკუთრებით თავადის “კნეინა”, რომელიც მხოლოდ
თევზეულით იმხსნილებდა და ხორცზე კბილს არ
ადგამდა. “ადამიანი მოხუცებაში ვარ და ხორცის
ლეშისათვის სული როგორ წავიწყმიდოო”, ამბობდა
ხოლმე კნეინა. თავადი ესტატე მუდამ ასე
გამოეხმაურებოდა-ხოლმე:

- ბარემლა სული გიკაწკაწებს, მაგრამ რაკი ერთი თქვი,

სიტყვა არ უნდა გასტეხო.

- კაცები ხართ მხოლოდ სულწასულები, არც ღმერთი გწამთ და არც ხატი; არ გინდათ სუფთად შეეგებოთ ქრისტეს აღდგომის დღესა, - ეტყოდა-ხოლმე კნეინა სახუმაროდ აღერლილ ქმარსა.

ამით თავდებოდა ამათი კინკლაობა.

თავად ესტატეს თუმცა ახალ დროში ედგა ფეხი, მაგრამ მაინც ძველი ყაიდის კაცი იყო; პირის პატივი ძლიერ უყვარდა და მადის გასაღვიძებლად სულ ეზომში დაუდიოდა საკლავი წვრილფეხი, სოფლად ნადავლი, თუ საბალახეში ანაყვანი.

- გაბრიელ ევტევჩი, სწორედ თერთმეტ საათზე უნდა გავიხსნილოთ აღდგომა, - უთხრა ტუჩების ტლაშუნით

თავადმა ყაზან-ოფიცერსა.

- როგორ იქნება, ჯერ ლიტანია უნდა გათავდეს და მერე შეიძლება... უკურთხ სუფრაზე ხომ ვერ დავჯდებით, - უთხრა ცოტა არ იყოს უსიამოვნოდ კნეინამა.

- მართალია, ჩვენ, რუსები, უკურთხად არა ვჭამთ-ხოლმე აღდგომის პურსა.

- რა არის ადამიანი! ყველა მხეცზე დაუნდობელია! რავდენი წვრილოფენა უნდა გამოასაღმოს წუთისოფელსა... ოჰ, იმათი ბლავილი, ჭყვიტინი, ზმუკუნი, ფრთხიალი! როცა დანას დააჭერენ ყელში, ან გულში ჩასცემენ, მე გული წუხილს დამიწყებს-ხოლმე, ავძაგძაგდები-ხოლმე იმათი საცოდაობისაგან! - წარმოსთქვა კნეინამ და სახემ მთლად თამაში და თრთოლვა დაუწყო შეწუხებისაგან.

- მართლა და შესაბრალოდია! - სთქვა ოფიცერმა. - რას ვემართლებით პირუტყვსა... მე რომ პირუტყვთა მფარველ საზოგადოებისა ვიყო, სასტიკად ავკრძალავდი პირუტყვების ხოცვასა. რავდენი პირუტყვია, რომ ადამიანის უმჯობესია.

- ოღონდაც რომ არ ის, - სთქვა კნეინამ.

- აკი ძველად კიდევაც ფასი ჰქონდა პირუტყვსა, - სთქვა ესტატემ და დოინჯი შემოიყარა. - წარმოიდგინეთ, აი ერთი ისტორიული ამბავი: აი, ის პატარა სოფელი, თეროვანი, უღელ კამეჩად უყიდნია პაპაჩემის მამას ნოშრევანსა. თავად რატისა და ბიბილასი იყო თურმე. თავად ნოშრევანს უღელი ასეთი კამეჩი ჰყავდა, რომ მთელ დუნიაზე ბადალი არ იყო. ფერით ყორანა, რქებით ჩანგალა, ახოვნებით, ძალოვნებით და სიფიცხით

უბადლონი იყვნენ თურმე. გადაეკიდნენ თავად ნოშრევანს, უნდა დაგვითმო და უნდა დაგვითმოო. რას იზამდა? რატი და ბიბილა სახელოვანი თავადები იყვნენ, უარი არ გაეწყობოდა, მისცა და სოფელი თეროვანი გამოართვა ოცი კომლი გლეხითა. ჯერ ეხლა რა არას გლეხი და მერე მაშინ ჩალის ფასი არა ჰქონდა... უფრო კარგა გითხრა: ეს სულ ახლო ამბავია. განსვენებულმა მამაჩემმა უღელ მწევარში ექვსი კომლი გლეხი მისცა თავად ვარდენ ჭიმიაშვილს. მაგრამ უნდა გითხრა, რომ სწორედ კალმით ნახატები იყვნენ. აი ჩემი მწევრები სულ იმათი ჯიშისაა... წარბა, წარბა! - დაუწრუწუნა ესტატემ. მწევარი წარბა მოიჭრა ბატონთან და ძაღლურად მიუაღერსა... - აი, გაბრიელ ევტევიჩ! რა ლამაზია! ძველი დრო რომ იყოს, არც ათი კომლი დაიშურება ამისთანა ძაღლში. ეხლაც, რომ შეიძლებოდეს, ამისთანა ძაღლში, თუნდ სხვა კარგ პირუტყვში, დიდი სიამოვნებით მივცემდი ზაქარა ჯიღაურის სახლობასა და მთლად

ჯილაურებსა.

- მშვენიერია, მშვენიერი! - სთქვა ოფიცერმა, ხელი გადუსვა თავზე სუფთად მოვლილ-დაწმენდილ წარბასა.

- თუ მოგწონს, ამის ჯიშის ლეკვებს მოგართმევ დედალ-მამალსა!

- ძალიან კარგი, მაგრამ სად წავიყვანო? მთელი დღეები აქეთ-იქით წოწიალში ვართ...

- შეგინახავ, ბატონო, შეგინახავ!.. თქვენ მთხოვეთ რამე და შესრულება ადვილია... თუ გნებავთ მთლად ჯილაურებსაც მოგართმევთ, - უთხრა სიცილით და ვითომ ოხუნჯობით თავადმა ესტატემ. - ისეთი ლამაზი გოგოები ჰყავთ იმ ჯილაურებსა, რომ როგორც მწყრები. - სთქვა ესტატემ და სიამოვნების ნიშნად თითები კოცნით

ჩაიწუნა.

- გოგოებისა კი რა მოგახსენოთ, იმათ კი არ დავიწუნებდი, სწორედ მოგახსენო, - სთქვა ოფიცერმა, თვალები სისხლით აევსო და მსუნაგი ძალღივით დაიწყო პროწიალი.

- აი ნააღდგომევეს ვინადიროთ იმათზე.

- ურიგო არ იქნება, შენმა მზემ.

- გავუსიოთ ყაზახები და მწყრებივით ვიჭიროთ ლამაზ-ლამაზი გოგოები.

- სად გახლავან მერე? - ჩაერია ლაპარაკში კნეინა. - თქვენ ყურზე გძინავთ, მთელი სოფლის ქალი სულ განიზნულია-თურმე.

- ნუთუ მართლა?! - გაოცებით სთქვა ესტატემ და ოფიცერს გადახედა.

- ვიპოვნით, მივაგნებთ! - სთქვა არხეინად ოფიცერმა და გადიხარხარა. - ვხუმრობთ, კნეინა, ვხუმრობთ!... ცუდობისაგან გულს ვაყოლებთ; თავი შეგვაბეზრა ერთფერობამ: ქეიფი და ქალაქის თამაში, მათრახი და გლეხის ზურგი, ჭირივით მომბეზრდა ასეთი საქმე.

- მართლა რომ მოსაწყენია! მაგრამ რას იზამს კაცი, რომ ვერ გავტეხეთ მაინც ხალხი.

- ჯიუტია, როგორც ჯორი, - სთქვა ოფიცერმა; - ცემა არას შვრება: ჩეხვა, ხოცვა, ხოცვა და ჩეხვა, სისხლი!!.. მინამ ნადირი სისხლს არ დაინახავს, არ შედრკება, არ გაიფანტება. გლეხიც ასეა...

- ნადირს რა უშავს; ბატონო! იმასთან ან თოფი გაგივა, ან ხანჯალი, ამათთან კი არაფერი, - დაურთო ესტატემ.

ვინ იცის, რამდენ ხანს გასტანდა ამ ქვეყნის გულშემატკივართა ბაასი, რომ ერთს ახალ ამბავს არ შეეცვალა კილო იმათის ლაპარაკისა.

ესტატეს შვილმა, სტუდენტმა არჩილმა, და მისმა მოურავმა ჩაჩანმა ისმაილამ თქარათქურით შემოარბენინეს ეზოში ეტლი; არჩილი გადმოხტა და საჩქაროდ აირბინა სახლში; ისმაილამ უყივლა სხვა ჩაჩნებსა, ყველანი შეიყარნენ, გადუკრა თვალი ისმაილამ, ყველა იარაღში ჩაჯდა.

არჩილი მირბოდა კიბეზე, თან ხელსახოცით შუბლს და თავს იწმენდდა. თავადი ესტატე, მისი კნეინა ქეთევანი

და გაბრიელ ევტევიჩი მისცვივდნენ კიბის ამოსავალთან.

- რას გადაფითრებულხართ? - სამივემ ერთხმით მიაძახეს არჩილსა, რომელიც თეთრი სერთუკის ღილებს იხსნიდა და თან ფშვინავდა დაღალულობისაგან.

- ფერმაში დაგვეცნენ წითელი რაზმელები, საუკეთესო ძროხები და დიდი მოზდოკური ბულა მომიკლეს. მე და ისმაილამ, როგორც იყო, გამოვასწარით. მოგვაცოლეს ზუზუნით ტყვიები, არც ისმაილა ჩამორჩა, ჩვენც ვისროდით... უეჭველია აიკლებდნენ იქაურობასა... ეს კი ხუმრობა აღარ არის... დათმობა აღარ შეიძლება... ვიცი, ვინც არიან ეს ვაჟბატონები... ერთი ზაქარა ჯილაურის ბიჭია ნასლდათარი... ცუდ აღდგომას გავუთენებ მე იმათა... ისმაილ, დაამზადე ბიჭები!

- ნუ გენაცვალოს დედა! ნუ შვილო. შენ ნუ!.. აი ბიჭები

გაუსიოთ... აი გაბრიელ ევტევიჩი აქ არ არის? - უთხრა დედამ და გულში მიიხუტა არჩილი...

- დათმობა აღარ შეიძლება!.. მე ძმასავით ვექცევოდი, ვისაც არა მგონია ხელს გადავხვევდი, იმათთან ვჭამდი, ვსვამდი, არა ვზიზღობდი იმათთან ყოფნასა და ასე კი მიყვეს...

- დაგვაცა ჩვენ, ყმაწვილო კაცო! მეცნიერების სწავლა და ცოდნა შენი საქმეა, გლეხების დამშვიდება და დარბევა ჩვენი... ამალამ საეჭვო სახლებს შემოვივლი და ყველას გავთოკავ... ეი, მზად იყავით სალამოსთვისა, მზად! - დაუყვირა ოფიცერმა ყაზახებს და მათრახით მძლავრად შეარხია ჰაერი, რომელმაც ზუზუნნი იწყო.

კაზახებში ჩოჩქოლი ჩავარდა, ჟრიაბუელი შეუდგათ, სახეზე ღიმი ააჩნდათ და ტანში სიამოვნების

ჟრუანტელმა გაურბინათ: ერთი კვირაა კაცის სისხლი არ დაუქცევიათ, ადამიანის ხორცი არ უღეჭნიათ. ამ ბრძანებამ ფრთები შეასხა, მადა გაუღვიძა და სულის კაწკაწით ელოდნენ განავარდებას სოფლად საღალოდ და საჟლეტად.

XX

შუა აპრილი იყო 1906 წლისა; გაზაფხული სამეუფეო ტახტზე იჯდა; ბუნება ხარობდა: ბალახი სასიამოდ ბიბინებდა, ბრჭყვიალებდა, ნამი ათასფრად ღვიოდა და უფრო ალამაზებდა ნორჩს მცენარეულობასა. ფრინველთა ჭიკჭიკ-სტვენას საზღვარი არა ჰქონდა. დასრიალებდნენ ჰაერში მერცხლები, ეზიდებოდნენ ჩაღაბულასა და ბუდეებს სდგამდნენ. გაზაფხულის მკბენარა მზე კონაკონად აფრქვევდა ქვეყანაზე თავის სხივებსა, სიცოცხლის ნექტარს აწვეთებდა ყველას. მცენარეულობა

ანაზდეულად იზრდებოდა, კეკლოცად იღერებდა შტოებს, თითქო მადლი უნდა გადაუნადოს თავის მაცოცხლებელ მზესაო. ყველა შესტრფის მას: მცენარე, ჭია-ღუა, ფრინველნი, გაჭირვებული მუშა, ძონძებში გამოხვეული მათხოვარი; შესტრფის ყველა იმიტომ, რომ ერთნაირად ათბობს ყველას, ერთნაირად სწვავს, ერთნაირად უგზავნის ყველას სხივებსა. იგი მეფეა ცისა და, როგორც მეფე, ერთნაირად უგზავნის ყველას თვისს უნვს მოწყალებას. იგი ცისაა და ცა ხომ ყველაზეა გადაფარებული.

ცისქვეშეთში კი სულ სხვა იყო იმ დღესა... სოფელი ტორტლა ბუნების ფერხულში არ ება, იგი გაყრუმუნჯებული იყო, მშვენიერება ბუნებისა სასიამოდ არ უტოკებდა გულსა; ტორტლაში სიცოცხლე შეწყვეტილიყო, ტორტლას მაჯა აღარ უცემდა; ძაღლის ყეფა, მამლის ყოყლოჩინაობაც კი არ ისმოდა და არ

არღვევდა სოფლის ყრუმუნჯობასა.

ჯორ-ზაქარას კაკლის ხის ქვეშ რამდენიმე ტორტლელი შეკრებილიყო, ზოგი ჯონზე იყო დაბჯენილი, ზოგი სახრეს აპროწიალებდა; ჯორ-ზაქარა კაკლის ძირას ქვაზე იჯდა, ხელში ჩეკი ეჭირა, მიწას სჩიჩქნიდა, რაღაც ხაზებს ავლებდა. ხმა-კრინტს არავინ სძრავდა. მათი სახის გამომეტყველება მოწმე იყო იმისი, რომ ისინი რაღაც ღრმა, მოუნელებელ მწუხარებას შეეპყრო. უცნაური სიჩუმის დარღვევა არავისა სურდა. ყველა დაუსრულებელ ფიქრს მისცემოდა. ეტყობოდა, სოფელ ტორტლას რაღაც ახალი უბედურება დაატყდა თავსა და ხალხის გული შებოჭა, განსაცდელსა და საგონებელში ჩააგდო.

ფოხოლა ყვავი კაკლის კენწეროში ბუდეს ხლართავდა, მამალს მოჰქონდა კლერტები, დედალი დურგლობას

ეწეოდა. ერთ ხანად მამალი მხიარულად მივიდა და დიდის ხმით დაიჩხავლა: ყვავა!

- აი ოხრობა შენი!.. შენლა გვაკლიხარ გულის გასახეთქათა! - შეუკურთხა ვილაცამ მუშაობით გაძეძევებულს ყვავსა.

კვლავ სიჩუმე; კვლავ ნაღვლიანობა, კვლავ გულჩათუთქული ყოფნა კაკალ ქვეშ მყოფთა...

ამ დროს ვენახის კარმა გამოიჭრიალა, გამოჩნდა მანდილოსანი, შემოკარწახებული კაბის კალთები აევსო ჭინჭრითა და სხვა მხალეულობითა. მანდილოსანი შესდგა, დაბეჩავებულად მდგარი ტორტლელები რომ შეამჩნია.

- ლეჩაქებს თქვენ მოგახვევთ და დღეიდან მამაკაცობას

ჩვენ ვიკისრებთ, - რიხიანად უთხრა მანდილოსანმა. - რას ჩაგიქინდრიათ თავები ჭირიანი ინდაურებივითა! განსაცდელი კარზე მოგდგომიათ; თქვენ ცოლ-შვილს ნამუსის ახდას უპირობენ. ესლა შეგვანარჩუნა ღმერთმა და ამასაც ხელიდან გამოგლეჯას ემუქრებიან. სოფელი გაატყავეს, საწყალმა სოსემ მათრახ ქვეშ დალია სული... იცით, რომ სოსე მოკვდა! იცით, რომ იმისი ცოლ-შვილი წყალში გადასაყრელად დარჩა... ოი! იმის კაბითაც დამჯდარა ესტატეს ცოლი! ჰო-და-ჰო!!.

- ვიცით, მარინე, ვიცით!.. ჩვენც მაგ ამბავმა ჩაგვყარა საგონებელში, ვფიქრობთ და თავი გერ გაგვირთმევია.

მარინე ჯორ-ზაქარას ჯალაბი იყო, მთელი ტორტლის გოგოების აღმზრდელი და მასწავლებელი, ერთადერთი მცოდნე წიგნისა, წერა-კითხვისა; სოფლის გოგოებს ის ასწავლიდა ანაბანასა, ყველას უყვარდა, ყველა

მოწიწებით ეპყრობოდა და “დედა მარინეს” ეძახდა.

- დიდი ლარი და ხაზი არ უნდა ჩვენს საქმესა. დღეს სოსე მოჰკლეს მათრახ ქვეშ, ზვალ მეორეს სახლის ბანს დააქცევინ თავზედა, ზეგ თოფით მესამეს დახვრეტენ. ჩვენს სიტყვას და ვედრებას გასავალი არა აქვს. სოფელმა თვით უნდა იზრუნოს თავისთვისა. დღეს შევყრი ტორტლელ მანდილოსნებსა, ჩვენ, ჩვენის სუსტი ძალით გავუმკლავდებით ძუ ლომებივით და ნამუსს დავიცავთ ჩვენი ოჯახებისას. სიკვდილი რით არ სჯობიან ჩვენის შვილების ნამუსის ახდის ცქერასა.

ჯორ-ზაქარა წამოდგა, გამოერკვია, სხვებიც შეიშმუშნენ, სიცოცხლის ნატამალი აღჩნდა მათში.

- მეც მაგაზე ვარ გაბოროტებული. ხსნა არსაით არის. სამართალს და სიმართლეს ვერ ვპოულობთ და ვერც

ვიპოვით. ჩვენის სამართლით უნდა ვეძიოთ სიმართლე...
ყველა აღვსდგეთ: ქალი და კაცი, დიდი და პატარა,
გავიფიცნეთ სამების საყდარში სოსეს საფლავთან, რომ
არავის არ შევარჩენთ ჩვენს უწყალოდ გაქელვასა...
წავიდეთ, ხალხო! - დაიძახა ჯორ-ზაქარამა და ჩეკის
ტრიალით გაუძღვა ამხანაგებსა.

სისხლმა ჩქეფა დაუწყო ყველას, ყველამ ანაზღეულად
მძაფრი სახე მიიღო, ხალხს აუქოთქოთდა სული და გული
და სტიქიონად იქცა.

XXI

სოსე ინაური იქნება ყაზახების მათრახებს გადარჩენიყო,
ესტატეს ახალი მოურავი ვანო ქებაძე რომ არ
გადაჰყრიყო. აქაოდა, რად მეურჩეო, მათრახებით
გაჭრელებულს სოსეს ვანო ქებაძემ კიდევ დაურთო

მათრახი და წიხლი, გვერდები ჩაამტვრია ქუსლიანი წაღებითა.

სოფელი ტორტლა მთლად ააღელვა ამ ყოვლად საწყალი, ღარიბ-ღატაკი და უდანაშაულო გლეხის სიკვდილმა, სიკვდილმა წამებითმა, სიკვდილმა ძალადობისამ.

ჯერ სოსეს სახლ-კარბინადრობის სანახაობა აუკვნესებდა ადამიანს გულსა და მისი სახლობის ზილვა ზომ სრულიად შხამავდა ადამიანის სულსა და გულსა...

მინამ ზედ არ წაადგებოდა კაცი, ვერ შეატყობდა, თუ ამ სოროში სულიერი ადამიანი იდგა. ამ სოროს ვიწრო შესავალი ჰქონდა; აქედან შეზვიდოდი ოთხკუთხიან პატარა მიწურ ჯურღმულში, სადაც უკუნო სიბნელე გამეფებულიყო: მინამ კარგად არ მოაშინაურებდი თვალსა, ჯურღმულში ვერაფერს ვერ გაარჩევდი. ერთ

კუთხეში იყო ბუნარი, გარდიგარდმო ქვაბის საკიდელი იყო გაჩხირული, იქვე ეგდო პატარა ყურიანი ქვაბი, გაშავებული, გამურული, ჩაჟანგებული. მეორე კუთხეში იდგა ნეხვით გალესილი გოგროზი, რომელიც საფქვილეს იყო, სახორბლესა. ბუნრის გვერდზე იდგა სასთუმლიანი ტახტი და ერთი რუსული ფარაჯა. თახჩაზე დამხობილი იყო ორი ჯამი, ქოთანის და ერთი პირამომტვრეული ციცხვი.

სოროს პირდაპირ იდგა ძველი, მიღრეცილ-მოღრეცილ ბოძებზე შემდგარი სასიმიინდე ძარი, რომელშიაც აქა-იქ მხოლოდ ცარიელი ნაქუჩებილა იყო გამოჩრილი. სასიმიინდეს გვერდით ჩაურბოდა პატარა რუ. ღორებს მის გარშემო წუმპეები გაეჩინათ და შიგ ტკბილად განისვენებდნენ, რასაც მათი წყნარი ხრუტუნის ასაბუთებდა.

სოსემ ვნების ორშაბათ დილით დალია სული. მისმა ჯალაბმა თინამ თავის შვილის სოლოს პირით ამცნო სოფელსა. მამის სიკვდილს მხოლოდ სოლო გრძნობდა და მისი დამწვარი დედა თინია. სოლო უკვე მეხრე ბიჭი იყო, გუთანზე იჯდა და წელიწადში ერთს ანეულს აძლევდნენ და ერთს დღიურს კიდევ გაზაფხულისას. სოლომ იგრძნო, რომ რაღაც ჩასწყდა, ეგდო ძარს ქვეშ და ჩაჰბლუოდა მიწასა.

სოფელი დატრიალდა, ყველას მიჰქონდა შესაწირავი. პავლე კახნიაშვილი, სოფლის დურგალი და ხურო, დილითვე მივიდა, მუხის ფიცრები მიიტანა და ხელეჩოთი მუყაითად სთლიდა და კუბოს ამზადებდა. მისი ხელეჩოს კაკუნი შორს გაისმოდა; პავლეს შუბლიდან კუბოს ფიცრებს ოფლი ეღვენთებოდა და ფოლაქებად აჩნდებოდა ზედა.

- ეეჰ, ღმერთმა გაცხონოს, სოსე, ღმერთმა!.. ვის რათ უნდოდა შენი სიკვდილი, ვისა, შე საწყალო, უენო ადამიანო?! ვის რა შეშურდა შენი!.. ვაჰი, სოფელო!! - სთლიდა პავლე ფიცრებსა და თან ასე ჩაჰლაპარაკებდა.

სოსეს ექვსი წლის გოგო კი სრულიად ვერა გრძნობდა მამის სიკვდილსა: თმა ქაჯივით გაბურძგნოდა, ფეხები და კანჭები შერუჯოდა და ზედ წუმპეს ტალახი შემხმარიყო. ხელეჩოს კაკაკუკზე მელა-გოგოს ჩვილი, უმანკო გული აუტოკდა, პირით “ჩივთი-უთო” დაუკრა და ძირს ქვეშ კონტად ლეკური ჩამოუარა. მისი პაწია ძმა ზაქრო სწორედ გოჭსა ჰგაგდა: მთლად წუმპეში იყო ჩურჩხელასავით ამოვლებული, ტანზე ჭუჭყისაგან შეჭმულ-გალესილი პერანგის ნახევი ეცვა, ცხვირზე ბოტოტები ჩამოსდიოდა, ვილაცასაგან მოცემულს ფეტვის მჭადსა ღულნიდა და ცა ქუდად არ მიაჩნდა და დედამიწა ქალამნად...

- ღულნე, ღულნე, პაწიავ, ფეტვის მჭადი!.. იცეკვე, იცეკვე, პაწია მელო... ჩაბლუვლე, ჩაბლუვლე, პაწია სოლო, მიწასა!.. თქვენც ოდესმე გაიგებთ სოფლის მუხანათობას.
- ჩაილაპარაკა პავლემ... პავლე კი აკაკუნებს ხელეჩოს, მუყაითად უმზადებს მეზობელს საუკუნო სამყოფელსა. ძლივს ეღირსება სოსეს ახალი, მყუდრო ბინა. ტანჯვა-ვაება მოეხსნება ზურგიდან.

XXII

სოფელმა შეემოსა სოსეს ცოლ-შვილი, სამების ეკლესიის ცაცხვ ქვეშ გაამზადა სოსეს მოსახსენებელი სადილი. ვის რაც გააჩნდა, ცაცხვთან მოჰქონდა: ჯამ-ჭურჭელი, დოქებით ღვინო, ხაზვი, ღოღო; ლობიოს და მუხუდოს დიდი ქოთნები მიადგეს ცეცხლსა. ჯორ-ზაქარას ცოლი მარინე თონეს თონეზე ახურებდა და ნამცხვარს

ამზადებდა.

ზარმა მწუხარედ გაიზრიალა, სოსე ჩასჭედეს პავლეს გამოკუთხულ კუბოში. ცოლი წიოკობით მისდევს მიცვალებულს. სოლო-ბიჭი დიდი ხმით ბლუის. მელოს და ზაქროს გულმაც კი იგრძნო რაღაც გამოუთქმელი ბოღმა. მელო ძარის ბოძს მიჰყუდებოდა, ზაქროს თავი მიედო მელოსთვის და ორივენი იმდულრებოდნენ. ხანდისხან ბავშვური სიცელქე მოუვლიდათ და აკვიატებულ ბუზს დასაჭერად მიმართავდნენ, ღიმი ააჩნდებოდათ ტუჩებზე, მაგრამ ეს წუთიერი ღიმი მალე ითუთქებოდა.

- ნუ ტირით, შვილებო, ნუ! მამა ისევ დაბრუნდება, დედა-შვილობამა, - ატყუებდა მარინე, რომელმაც პავლე კახნიაშვილს კარზე გამოაყრევინა ტახტი და სოსეს მაზარა.

- ტირილი, მარინე, შვებაა; ნუ უშლი, ნუ! დეე, იტირონ მაგ საცოდავებმა, - უთხრა პავლემ; - თუ სხვას ვერ მოუღობენ გულსა, თითონ ხომ მაინც ეშელავათებათ.

ამ დროს ესტატე მარუშიძის სახლის აივნიდან სიცილ-ხარხარის ხმა მოისმოდა, საუზმეს შეეჩქეოდნენ. გაბრიელ ევტევიჩი რაღასაც მღეროდა, ცალკე არჩილიც რაღაც რომანსს დამღეროლა ფორტოპიანოზე.

ესტატე დიდს ჩიბუნს აბოლებდა და თავის ცოლის ძმას პეტრე ერკემლიძეს შორს მდგომ კაკლის ხეზე უთითებდა.

- აი ის ჩემსაში დგას, ვერას გზით ვერ ვიხსენ ზაქარა ჯილაურის ხელიდან. პირველი ადგილია ეგ ადგილი მთელს ტორტლაში. ხვალ მინდა ღობე გავუვლო ზედ კარწინ და აი ის კაკლის ხეც შიგ დავატოვინო.

ზარის სამგლოვიარო ზრიალმა ლაპარაკი შეუცვალა.

- ეს რა ამბავია, მოურავო? - შეეკითხა ესტატი.

- სოსე ინაურს ასვენებენ.

- ჰაა! ჩაკვდა? ეგრე მოუვა ყველა ურჩსა.

- თქვენი რისხვა ყველას უწევს, ჩემო ბატონო! - უპასუხა მოურავმა ვანო ქებაძემ.

- ახლა ჯერი ჯორ-ზაქარაზე მიდგა.

- მინამ ეგ სოფელშია, შენი კვნესამე, ბატონო, სოფელი არ დაწყენარდება, მუდამ ყალყზე იდგება. თქვენი რისხვა არა მაქვს ი სოსეც მაგის გაბრიყვებული იყო, მაგან

იმსხვერპლა.

- ხვალიდანვე, ხვალიდანვე, ჩემო მოურავო... ოღონც შენ და ეს ჩემი ჩაჩნები ყოჩაღად იყავით, რომ ერთი მაგასაც ზურგზე ბოლი ავადინოთ. ვნახოთ. მაგათი ერთობა რას მიზამს.

- რა ამბავია, ამოდენა ხალხი ვის მოსდევს? - გაოცებით იკითხა ოფიცერმა გაბრიელ ევტევიჩმა.

- სოფელი მარხავს სოსე ინაურსა; დიდი აურზაურია სოფელში, - დაიწყო მოურავმა, - მე მემუქრებიან: ცოცხლივ დავმარხავთ მოურავსაო; სოსეს მკვლელებს არ გავახარებთო. აი მინამ არა ჭამონრა, მინამ მე მიზამდნენ რასმესა. თქვენ კარგად მყვანდეთ, თორემ მალე მტერი მოგიკვდეთ, მალე მე ი ჯორ-ზაქარა მოვტეხო და თქვენ წინ ქედი მოვახრევიხო.

- მე კი ვიტყვი, საქმეს ნუ გაამწვავებთ. აი, მე ამ ხალხის ყრილობაზე ვამჩნევ, რომ რაღაც მზადდება. თუ მდაბიო ხალხი აზვირთდა, სტიქიონად იქცევა და ყოველივეს წაღეკავს! - ჩაერია ლაპარაკში ესტატეს შვილი არჩილი.

- შენ სულ ი ოხერა წიგნები გალაპარაკებს, ჩვენ კი როგორც გვიწირავს, ისევ ისე ვწირავთ. გლები უნდა მუჭაში გვეჭიროს, შიგ უნდა მოახრჩო. თუ შვება მიეცი, თავზე დაგაჯდება... ეგ ჩვენ ვიცით... შენ გზილამ ჩამომეცალე... წადი, იმსახურე ხელმწიფის სამსახურში, აქაურობა კი მე და მოურავს მოგვანებე.

- სწორედ დემონსტრაციაა ეს, სწორედ! - გაიძახოდა ყაზახის ოფიცერი. - თქვენ ეი, მოდით აქ, - უბრძანა ყაზახებსა. - წადით სასაფლაოზე და თუ ვინცობაა შეატყოთ რამე, მაშინვე მათრახი და თუ საჭირო გახდეს-

იარაღიც.

- მაგ გაფრთხილებას კი არა უშავს რა, - სთქვა არჩილმა.

- არა, შვილო, - ჩაერია ლაპარაკში კნეინა; - დაე იტირონ და დამარხონ მიცვალებული ისე, როგორც იმათ უნდათ. თუ რამეს ჩაიდენენ, მერეც გავუსწორდებით.

XXIII

- თავადი ესტატე დროთი სარგებლობს, სოფელს სულის ამოხუთვას ემუქრება. აი მეც გამიღობეს კარ-მიდამო, საუკუნოებით რომ სჭერიათ ჩემს მამა-პაპასა, სიკვდილს თურმე მიპირობს ვანო მოურავი, ჩვენივე სისხლი და ხორცი. ჩვენივე გლეხი, ღორად ქცეული, - დაიწყო ჯორ-ზაქარამა.

- დაყოვნება აღარ შეიძლება, ჩვენც უნდა ვაჩვენოთ ჩვენი ძალა და უნარი, - ჩაერია ლაპარაკში მარინე.

- რითი, ნათლიავ ჩემო, რითი? ძალაც იმათ ხელშია და სამართალიცა! - მწუხარებით ჩაილაპარაკა ერთმა მხცოვანმა გლეხმა.

- მაშ ავიყარნეთ აქედან, ავიყარნეთ! არ ავიყრებით და ნამუსს შეგვიგინებენ, ქალიშვილებს გაგვიუპატიურებენ; ცემით სულს ამოგვხდიან. აი გავიფიცნეთ ამ წამებული სოსეს საფლავის წინაშე, რომ ბატონს არაფერს არ მოუთმენთ, სიმართლის ხმას ღმერთამდის მაინც მივაწვდენთ, - მტკიცედ დაიწყო მარინემ. - როგორ თუ ძალა იმათ ხელშია? ჩვენცა გვაქვს იარაღი: დედის გული, ვინმართ ფრჩხილები, კბილები, ქვა და გუნდა, ბარი, თოხი, ხელი, ფეხი, - წარმოსთქვა მტკიცედ მარინემ, კალთა ჩაიკრა სარტყელში და ქორივით შემოავლო თვალი

ხალხსა.

ხალხი აზრიალდა; დედაკაცი იწვევდა საბრძოლად. ეს არ მომხდარა მის დღეში: დედაკაცი შვილს ზრდიდა, მამულს გმირს უმზადებდა. მამაკაცი კი, დედის რძესთან გმირობაში აღზრდილი, თავს იცავდა, იცავდა მამულ-დედულსა და დედასთან პირშავად არ გამოდიოდა. ახლა კი მამაკაცი დალაჩრდა, ქალის მანდილი დაიხურა და დედაკაცმა ვაჟკაცობა იწყო. ხალხმა, სოსეს საფლავის წინაშე თავჩაკიდებულმა, იგრძნო საყვედური მარინესი.

- არა, მარინე! - იგრიალა ხალხმა. - ვფიცავთ წამებული მეზობლის საფლავსა, რომ არავის შევარჩენთ ჩვენს დაბრეყებას!

- ამინი ვთქვათ, ხალხნო! - გულდინჯად წარმოსთქვა ჯორ-ზაქარამ, ქუდი მოიხადა და საფლავთან დაიჩოქა.

- ამინ, ამინ! - შესძახა ხალხმა და ყველამ დაიჩოქა.

- წმიდაო სამებაო; შენ იყავ მოწმად ამ გაფიცვისა, - ხელგაპყრობით მიმართა სამების საყდარს მარინემ და დედათა სქესმა ყველამ სასოებით ხელი განაპყრო.

XXIV

- თქვე დალოცვილო, ბუზი ხომ არა ვარ, კედელს მივაჯდე. მერცხალი ხომ არა ვარ, ბანიდან ჩავფრინდ-ამოვფრინდე!... რად მხუთავ სულსა... მიწყივ-დაბადებიდან გუშინდლამდე ჩემს კარმიდამოს და ზედ მოდგმულს ნაფუძარს არავინ შეხებია... ცოცხლობდნენ, იყვნენ თქვენი პაპანი, მამანი, ჩემს კარ-მიდამოსა და ნაფუძარზე ხელი არავის წაუტანებია. თქვენ რაღათ ინებეთ წართმევა? - დინჯად და დალაგებით დაუწყო

ლაპარაკი ძირიდან აივანზე მდგომს თავადს ესტატეს
ჯორ-ზაქარამა.

ზაქარა ჯილაური ჩეკზე იყო დაბჯენილი, თავშიშველა და
ისე ზდილობიანად ელაპარაკებოდა.

თავადი ესტატე აივანზე იდგა, ხელში კრიალოსანს
აპროწიალებდა. ბიჭი გძელი ჩიბუხით განზე იდგა და
ელოდა, როდის ინებებდა ბატონი ჩიბუხსა. ზაქარას
ლაპარაკზე თავად ესტატეს ხან ეღიმებოდა და ხან სახეზე
აღმური აჩნდებოდა.

- მე მამა-პაპას რას დავდევ, - დაიწყო ესტატემ, - მე ეს
ვიცი მტკიცედ, რომ გლეხი ბატონისა იყო სულითაც და
ხორცილთაც, მას საკუთრება არა ჰქონდა; შენ კი
მიგითვისებია სამი-ოთხი დღის ნაფუძარი და
უშველებელი კარ-მიდამო.

- ჩვენი გვარი საეკლესიო ყმა გახლდათ, - დაიწყო ისევ აუჩქარებლივ ზაქარამა, - ჩვენ ქათალიკოზის სიგელი გვაქვს, ჩვენი წინაპარი მღვდელი ყოფილა და ქათალიკოზს ეგ ადგილი უბოძებია; ის სიგელი მთავრობისაგან განხილულია; ალბათ თქვენმა წინაპრებმა იცოდნენ ქათალიკოზის სიგელი და არ ეხებოდნენ დღეს თქვენგან წართმეულს მამულსა; ნუ ინებებთ, ბატონო, უსამართლობასა; სამოსამართლოთ ნუ გამიხდით საქმესა, თქვენსა მზესა და თქვენის ცოლ-შვილის დღეგრძელობასა! - უთხრა თავაზიანად ზაქარამა.

- მამა გიცხონდა, ყურებზე ხახვი არ დამაჭრა!.. - უთხრა მკვანედ ესტატემ, ბიჭს ჩიბუხი გამოართვა და ლელვით წრუპვნა დაუწყო ჩიბუხსა.

- მამა რომ მიცხონდეს, ძალიან მესიამოვნება, ყურებზე

ხანვის დაჭრისა კი რა მოგახსენო. თქვენი ბრძანება იმასა ჰგავს: არას მამცემ, ყბასაც მამტებო... ნუ ინებებთ, ბატონო! როგორც სიამტკბილობით ერთმანეთში მამა-პაპას უცხოვრიათ, ისევ ისე ვიცხოვროთ... იცოდეთ, ბატონო, მე მუქარას არ შევუშინდები; ყურებზე ხანვს თუ დამაჭრის ვინმე, იქნებ მე უარესი ჩავიდინო... პირიდან ლუკმას არავის გამოვაცლევინებ.

- ხა, ხა, ხა! - გადიხარხარა თავადმა ესტატემ. - დახე, დახე! ეს ღორის ტილი რაებს მიბედავს. შენ თუ გგონია, ყაზან რუსები ამ სააღდგომოდ რომ წავიდნენ, მით მე ძალა გამომელია? ჩემი მოურავი?! ჩემი ჩაჩნები?!. დაგისევ და, მამაჩემი არ წამიწყდება, ისე გავაგუდინებ შენ თავს, რომ გაძახო: ვაი, დედა ჩემს დაველიეო! - ისე მაღლა დაიძახა ეს სიტყვები ესტატემ, რომ კნეინას გული გაუფთხა და შვილი არჩილი აივანზე გამოვარდა პირის წმენდითა.

- რა ამბავია, რა ამ ბავია? - ჩაეკითხნენ ესტატეს ცოლ-შვილი.

- ჰმ, რა ამბავია?!. მამული ჩემიანო, ბრძანებს, რად გამიღობე და რად მართმევო.

- უი, დამიდგა თვალები! - მიიღო ორი თითი ტუჩებზე კნეინამ და წყრომით წარმოსთქვა: - საკუთრება გლენს ვინ მისცა, ჭა! მამულიც ჩვენია და შენც ჩვენი ხარ.

- არა, გლენს საკუთრება როდისმე ჰქონიყო, შენს ლაპარაკს კადევ ფასი ექნებოდა, - დაიწყო არჩილ მარუშიძემ. - მაგრამ რაკი გლენს არასდროს საკუთრება არა ჰქონია, მამული ბატონისაა...

- მე მოვახსენე ბატონსა, რომ მამული ეკლესიას უბოძებია ჩემი წინაპრისთვისა, ამისი სიგელი მაქვს... თქვენ

ყმაწვილი კაცი ბრძანდებით, ნუ ინებებთ ჩემს აწიოკებასა, სისხლს ნუ დამაქცევინებთ.

- რაო, რაო? წამოყელყელდა აივანზე არჩილი, ხელებით დაებჯინა და შუბლშეკვრით გადასძახა: - იმუქრები კიდევ?!. ჩემს მამულს ისაკუთრებ და სისხლის დაქცევას მიქადნი?!. ნუ მეხუმრები!!. გასწი აქედან, გასწი!.. თორემ წითელ კვერცხივით შეგიღებავ მაგ გველაძუა თავ-პირსა.

- ჩიტსაც ვერ ამიფრენ, ჩიტსა! - უთხრა ზაქარამ დინჯად, დაუჩქარებლივ. - მართალია შენს ხელში ძალადობაა, მაგრამ ჩემს ხელში სიმართლეა; სიმართლისათვის უკან არ დამიწევია, ეს ჭალარაშერეული ზაქარა უკან არც ეხლა დაიწევს.

- მოურავო, ჩაჩნები!!. პანღურის ცემით გააგდეთ აქედან, ნუ აპილწვინებთ ჩემს მიდამოს მაგის წანკლიანს ენასა.

ზაქარამ ქუდი დაიხურა, შეიმუშნა მხოლოდ და ადგილიდან არ დაიძრა. ჩაცვივდნენ მოურავი და ერთი ჩაჩანი. როგორც კი გაშალეს ხელი და მათრახი უნდა ეშხუილნათ ზაქარასთვის, მან ანაზდეულად დაჰკრა მძლავრად ჩეკი მკლავში ჯერ ერთსა და მერე მეორესა. ორთავეს მაჯები დაუდუნა და ნელის ნაბიჯით წავიდა. დაადევნეს სხვა ბიჭები. ზაქარამ ჩოხის ქვეშ მიმალოული ხანჯალი იძრო, აალაპლაპა მზეზე და მაღალის ხმით შესძახა:

- თქვენ ღმერთს აპატივეთ, ამ წითელ პარასკევს სისხლში ხელს ნუ გამასვრევიანებთ!

ბიჭები შედრკნენ. იცნობდნენ ზაქარას, მის გულადობას, შეუპოვრობას, იცოდნენ, რომ თითონაც მოკვდებოდა და დამცემთაც იმსხვერპლებდა.

- მაცალე, მაცალე და როცა შენ სხვის სისხლში ხელი გაგასვრევინო, მე არჩილს ნულარ დამიძახებ... ჩემში მარუშიძის ძველი სისხლი ტრიალებს.

- მობძანდით და დაგიხვდებით! - მიაძახა ჯორ-ზაქარამა.

XXV

დიდ შაბათს თავად ესტატეს მიუვიდა ამბავი, რომ ჯორ-ზაქარამ შემოაგლიჯა თავის კარ-მიდამოს და ნაფუძარს მისი ბრძანებით შემოვლილი ღობე, რომ სოფელი მთლად ღელავს და ვინ იცის, რა ბოლო ექნება ბატონისა და გლეხების უსიამოვნებასაო.

თავადის შვილი არჩილ მარუშიძე დიდი მომხრე იყო საკუთრებისა. ერთს გოჯს მიწას არ დაუთმობდა არავის,

თუ დარწმუნებული იყო, რომ იგი მის საკუთრებას შეადგენდა. დარწმუნებული იყო, რომ ჯორ-ზაქარას კარმიდამო, დიდი კაკლის ხე მისი სახლის წინ და ზედმოდებული ნაფუძარი თავად ესტატესი იყო, რადგან გლეხი ბატონის საკუთრება იყო, როგორც უბრალო რამ ნივთი, მთავრობამ იგი გაათავისუფლა და საზრდოდ მიუგდო თითო-ორი დღიური მიწა, ისიც თავის დროზე გამოსასყიდი. მარუშიძენი სრულიადაც არ უწევდნენ ანგარიშს იმ გარემოებას, რომ ჯორ-ზაქარა ჯილაურის ოჯახს ის მამული ჰქონია მიკუთვნილი ძველად საეკლესიო უწყებისაგან.

ახალგაზრდა არჩილი აღიჭურვა საკუთრების უფლების დასაცავად და გადასწყვიტა, თუნდ სიცოცხლედაც დასჯდომიყო, წაერთმია უკანვე მამული და ისევ შემოერაგვა. წაიყვანა ჩაჩნები, მოურავი, თვით შეიარაღდა რევოლვერით და ეწვია განრისხებული ზაქარას ოჯახსა.

ამ დღეს მთელი სოფელი შინ იყო თითქმის, ემზადებოდა ბრწყინვალე აღდგომის დახვედრასა; ყველა ოჯახის წინ გამოფენილი იყო სარეცხი, ყველა დიასახლისი ჰგვიდა და ასუფთავებდა კარმიდამოს, რეცხდა ჯამ-ჭურჭელსა, ხეხდა ქვაბებსა. სოფლის გოგო-ბიჭები გულის ფანცქალით მოელოდნენ დაღამებასა, რომ აღდგომა დილას, ლიტონიის დროს, ახალი რამ ჩაეცვათ: ვის ახალი წულა-ჩუსტი, ვის კაბა, ვის ახალუხი. ყველას სიხარულის კანკალი მოსდიოდა.

ჯორ-ზაქარა ქალაქად წასულიყო საჭირო საქმისთვის. სახლში იყვნენ მისი ცოლი, შვილები და ძმები.

მოულოდნელი იყო ზაქარას ოჯახისათვის არჩილის თავდაცემა, მაგრამ მარინე არ შედრკა; მაზლები და შვილები ვენახში რაღასაც საქმიანობდნენ.

არჩილმა მისვლისვე უმაღლესი, პირველმა უჩვენა მაგალითი მხლებლებს: აიღო მარგილი და თავის ადგილას დაარქო. მხლებლებიც შეუდგნენ ღობის ადგილას, ხოლო ორი ჩაჩანი თოფებზე დაყუდებულნი დარაჯობას ეწეოდნენ.

მარინე სახლის წინ იდგა და გამშრალ სარეცხს აგროვებდა.

- ბატონო, რად ღებულობთ მძლავრობას, - დინჯად უთხრა მარინემ არჩილ მარუშიძეს, - უფროსი შინ არ არის, საცაა გაჩნდება ქალაქიდან. მოითმინეთ, იქნება სიამტკბილობით გავათავოთ საქმე.

- რა დედაკაცის საქმეა ჩარევა... თითქო არ იცოდეს თავის ქმრის სიჯიუტე... მე მსურს აღვადგინო ჩემი საკუთრება. არავის ვალაპარაკებ.

- ძალიან კარგად ვილაპარაკებ-და დოინჯშემოყრილმა მარინემ წინ წამოიწია. - ნუ შვრები, მოურავო, თორემ სისხლი დაიქცევა! - შეჰკვივლა ახლა კი გულზე მოსულმა მარინემ.

- იქით, დედაკაცო! რა შენი საქმეა.

დაიძრა უცბად სოფელში ხმა, ზაქარას ოჯახს დაეცა თავს ბატონის შვილი არჩილი და აკლებას ლამობსო; მოზღვავდა მთელი სოფელი. გამოცვივდნენ ვენახიდან ზაქარას ძმები და ვაჟიშვილები, გადაეღობნენ წინ. შეიქნა ჩოჩქოლი, მიწევ-მოწევა, ღორღალი.

- მიწა ჩვენია!! - იგრიალა ხალხმა. - ჩვენ ვამუშავებთ, ჩვენ ვაწვინებთ ოფლსა, ოფლით ვანაყოფიერებთ და ოფლითვე ვკრებავთ მოსავალსა.

შედრკნენ არჩილი და მისი მხლებლები, მაგრამ შედრკომა თავადმა იუკადრისა, შეჰყვირა მხლებლებს:

- მოიმარჯვეთ იარაღი! მე ვაჩვენებ ამ ღორებს სეირსა; რაც ჩემია, ჩემი უნდა იყოს, რაც მაგათი, მაგათი იყოს, მე არავის საკუთრებას არ ვეპოტინები. - არჩილმა იძრო რევოლვერი და ჰაერში შეათამაშა: - აი, ამითი გულს გაუხვრეტ, ვინც ჩემს საკუთრებას ხელს შეახებს!

ამ დროს მარინე და მისი შვილი ეცნენ თავადს არჩილს რევოლვერის წასართმევად.

- აბა, ბიჭებო, თოფი!..

დაიგრიალა წყვილმა თოფმა და მარინე და მისი უფროსი შვილი უსულოდ დაეცნენ მიწაზე.

გლების “შავი” სისხლი რუდ წადგა ხალხის თვალწინ, წითელი ზოლი გაავლო მიწას, ჩაეხვია მას გულში და შეუერთდა იმ ოფლს, რომელიც ნაწვიმი იყო იმავე მიწაზე.

XXVI

ხალხში რწმუნებაა: აღდგომის გარიჟრაჟზე ცაზე, მზის ამოსვლის ალაგას, ნორჩი ბატკანი გაჩნდება, ხტის, თამაშობს, მზის ამოსვლას შეჰხარისო. ეს ბატკანი, ბატკანი უმანკო, ქრისტეს აღდგომას გვახარებსო.

ბევრჯერ ჩემი ყურით გამიგონთა სოფლის გოგობიჭებისაგან:

- აიგერ, აიგერ! მზის გარშემო, ღრუბელში ბატკანი როგორ

ხტის და ეთამაშება მზის სხივებსაო.

ისე მძლავრია ხალხში ასეთი რწმენა, რომ ეს რწმენა მართლაც მოაჩვენებს ხოლმე იმ საგანს, რომლის დანახვა იმათ სწამთ.

მაგრამ იმ აღდგომა დილით, როცა ზაქარას სახლში ორი მსხვერპლი აჯამობისა და გულქვაობისა ესვენა, გარიჟრაჟისათვის არავის სცალოდა შეეხედნა აღდგომის ბატკნის დასანახავად. მთელი სოფელი აღდგომა დღეს მგლოვიარედ შეხვდა. შურისძიებით იყო შემსჭვალული.

აღდგომის ზარი დარეკეს!..

მღვდელი სალიტანიოდ ემზადებოდა ღვთისმშობლის ეკლესიაში, რომელიც თავად ესტატე მარუშიძის მეზობლად იდგა. მთელი სახლობა თავად ესტატესი

ხელში ჯვარგაპყრობილ მღვდელს მოსდევდა.

- ქრისტე აღსდგა, ქრისტე აღსდგა! - შესძახა მღვდელმა.

ამ დროს ჯორ-ზაქარას და მისი უმცროსი შვილის თოფებმა იჭექეს.

თავადი ესტატე და მისი ძე არჩილი მიწას გაერთხნენ. დაიქცა “აღისფერი” სისხლი თავადებისა.

- სტყუი, მამაო, ჯერ ხალხისათვის ქრისტე არ აღმდგარა, მაგრამ მწამს, იგი ოდესმე აღსდგება და მოგვანიჭებს ჩვენ სასუფეველსა.

მჭექარედ წარმოსთქვა ჯორ-ზაქარამ, წასდგა ხალხის წინ და დაეყრდნო თვისს ერთგულს სიათასა.

ხალხი სდუმდა, მაგრამ გული კი მისი ქოთქოთობდა.

ცაზე აღდგომის ბატკანმა თამაში დაიწყო და მზის შუქებში ჩაყურჭუმავებული გაცისარტყელდა.

* კოსტრო გადამახინჯებული რუსული სიტყვაა. რუსულად ასეა: "Сквозь строй" (სკვოზ სტროი). ბატონყმობის დროს კაცის მკვლელებს დააკრავდნენ დროგზე. აქეთ-იქით დაამწკრივებდენ სალდათებს, რომლებსაც "როზგის" ჯოხები ეჭირათ ხელში, დროგზე დაკრულს კაცს ჩაატარებდნენ სალდათებს შუა და აქეთ-იქიდან სცემდნენ უდიერად ტიტველა ტანზე. ბევრს "როზგ" ქვეშა ხდებოდა სული.

* კანი და ბისტი ბატონყმობის დროს გამოჩენილი თულები იყვნენ ქართლში, ბატონის ავობის გამო გაცვივნილი მთა-ბარად.

** გლუხარიჩს ქართლში გ. ერისთავს, ჩვენს გამოჩენილ დრამატურგს ეძახდნენ. ამბობენ, გ. ე - მა ბატონყმობის გადავარდნამდე გაანთავისუფლა ყმები, რის გამო მთლად ერისთავები და ქართლის თავადები აუყაყანდნენო.

* ქ. გორში მანიფესტი ბატონყმობის გადავარდნის შესახებ გამოცხადდა 8 ნოემბერს 1864 წელსა.

* მამა-მზე ერქვა ქართველ თავადს პოლკოვნიკ გიორგი ივანეს-ძეს ერისთავს, გავლენიან თავადს და დიდი ყმა-მამულის პატრონსა.

* იასე რამანიჩი გვარად ფავლენიშვილი, ნადიამბეგარი. გვართ არავინ იცნობდა, მხოლოდ ახსენებდნენ "იასე რამანიჩი" და ყველა მიხვდებოდა, ვისზე იყო ლაპარაკი.

* "ჩემი კაცი" - ასე ეძახის გლეხის ცოლი თავის ქმარსა.

ღამის მეზრე ცეცო

I

სოფელი დ., მეტი სახელით — ძაღლისხევა, რომელ წოდებასაც ვინმარებთ ამ მოთხრობაში, ძიელ სახელგატეხილია ქართლში. იქაურს კაცთან რომ ახსენოთ სახელი “ბატი”, უნდა მაშინვე თავს უშველოთ, თორემ ცუდად იქნება საქმე. ამბობენ, ვითომც ბატი ძიელ ჰყვარებოდეთ ამათ წინაპრებს.

თუმცა ასე სახელგატეხილია, საანდაზოდაც გამხდარი ძაღლისხევა, მაგრამ ხალხი საკვირველი მხნე და დაუღალავია მუშაობაში; ყოველნაირი ხელოსანი მოიპოვება; აქაური თიხის ჭურჭელი განთქმულია.

ძალლისხევა მდებარეობს საკვირვლად მაღლობს ადგილზე, მაგრამ სწორეზე; ორგან არის გადაჭრილი ხევებით, რომლებშიაც ჩაფენილია სახლები. სამასამდინ კომლი კაცი იდგება; მოსავალი დიდი იცის, მაგრამ მოუხვედრელ ალაგას მდებარეობს და ბევრს ვერას იყენებენ; სახლები ძალლისხეველებს მომეტებულ ნაწილად დათვის სოროსავით მიწაში აქვთ; მინამ მგზავრი ზედ არ წაადგება, არ დაინახავს საბძლებს და შუაცეცხლის შაქრის თავივით მაღალ ერდოს, მინამ ვერ წარმოიდგენს, თუ აქ ადამიანი ცხოვრობს. არსად ხე, არსად წყალი, მხოლოდ ცარიელ-ტარიელი ნაგავი, ნეხვის მთები, ბაკების შესაზიზღარი წუმპეები გეჩხირებათ აქეთ-იქიდგან თვალებში.

ამ სიბილწესთან, საშინელ უსუფთაობასთან, ძალლისხევას აქვს საუცხოო და სასიამოვნო ადგილები: შიგ სოფელში ოთხივ-კუთხივ არის მწვანე, ხავსის ფერი

ბალახით შემოსილი მოედნები, საიდანაც სოფლის
წვრილოფენი საზრდოობს; გადადგებით მაღლობზე და
თქვენ თვალს წარმოუდგება დიდი ღელე, მთელი ხეობა,
სიგანით ოთხი ვერსი და სიგრძით რამდენიმე ოცი ვერსი,
ვიდრე მტკვრის პირამდე. ეს ღელე თავიდგან ბოლომდის
ავსებულია ვენახებით; აქა-იქ ჰლელავს
მრავალფოთლოვანი სიმინდი; ჰხედავთ კაკლის ჭალებს.
ათასფრად გამოიციქირება ეს ღელე; დილით გადახედვა
სწორედ თვალს მოსჭრის ადამიანს, ათასნაირად
მობრჭყვიალებს დილის ნამი; სიამოვნებით გული
უტოკავს კაცს, თითქო მაღლდება, აღტაცებაში მოდის,
გული გასაფრენად ემზადება: ნიავი ცელქობს, ნაზად
არხევს კაკლის ხის წვერებს, რომელზედაც შემსხდარან
ფონოლა ყვავები და ამაყად და მალხაზად, კისერ-
გვერდზე მოქცევით, გადმოიყურებიან თავის
სადგურიდან. ამ მშვენიერს, სასიამოვნოდ ატეხილს
ჭალებს, სიმინდებს, ვენახებს შუაში ჩამოუთამაშებს

მდინარი ფრონე, რომელიც ანკარა წყალს მოათამაშებს, მოაჩხრიალებს ჭალებში. მაღლიდან ეს მდინარე ერთს პიტალო სარკეს ჰგავს, რომელიც, როცა ეცემიან მზის სხივები, ათასფრად ბრჭყვიალებს და ციმციმებს. მთელი ის იმოდენა ჭალები, ვენახები შიგ გადაჰყურებენ ფრონეს, შიგ იხედებიან და ელამაზებიან თავებს, როგორც კონტა პატარძალი. ამის მნახველი უნებლიეთ იტყვის: “ოხ, რა მშვენიერი ხარ, ფრონევ, რომ ამ სიმშვენიერესთან ერთი სისაძაგლე არ გჭირდეს, ერთი ისეთი სიავაზაკე, რომლითაც შენ უკლავ გულს ძაღლიხეველებს!” ეს პაწაწა მდინარე ჰგლეჯს საწყალის გლეხის ვენახების გვერდებსა და ისეც ღარიბსა და დაჩაგრულს გულს უწყალავს. არაერთხელ დამიწყევლია მე ეს მდინარე ჩუმად, ჩემს გულში: არა ერთხელ გამიფიქრია: “ეს უსიტყვო, უხმო საგანი თითქო ჰბაძავს, ეჯიბრება ბოროტმოქმედებაში მეტყველ ცხოველებს, იმ ცხოველებს, რომლებზედაც ამბობენ, ვითომც “ხატად და

მზგავსად” სრულიად კეთილისა არიან გაჩენილნიო!

ძალისხევას ჭალები სავსეა გვრიტებით, ღულუნა მტრედებით, კაკლები - მოლაღურებით და სხვ. ჭალები შიგადაშიგ ფესვიანად ამოუწვავს, გაუახოებია გლეხს, და ამ ხამის, ღონიერის მიწის გულში ჩაუბნევია თავისი მაცხოვრებელი სიმინდი და ლობიო, დახამებულ ნიადაგს ამოუქანებია მსხვილლეროიანა სიმინდი, რომელსაც სასიამოდ გაუდის შრიალი და ღაღანი, რომელსაც აქანავებს და აცელქებს ნიავი.

დიდძალი სახნავი მამული არტყია ძალისხევას; მიწა შავია, როგორც მელანი, მაგრამ ურწყავია. თუ ცა გაურისხდა და პატარა ნამი არ მოაწოდა, შენი მტერი! - ამათი საქმე ცუდად დატრიალდება ხოლმე: მოელით ათასი მწუხარება, ვარამი და კარს იასაული მამასახლისით გადასახადის წასართმევად. ბევრი

თავმომწონე, შელერებული, ულვაშშეგინგლოლი
ძაღლისხეველი რჩება ხოლმე ჯვარდაუწერელი.
სარწყავის გლეხი ძნელად მისცემს ძაღლიხეველს ქალს
ცოლად. “გინდა შიმშილით და წყურვილით სული
ამომირთვას ჩემ გომბიოსაო”, ამბობს ისა.

უნდა კი გითხრათ, რომ - როგორც ზემოთაც ვსთქვით -
ძაღლისხეველი ძალიან მშრომელია. გაზაფხულდება თუ
არა, ამას სახლში ვერ დაინახავს კაცი, ის ხდება ჭალა-
მინდვრების შვილად: იქა სძინავს, იქა შრომობს, იქ
ასველებს სისხლის ოფლით მინდვრებს და ხან იქვეც ჩავა
ხოლმე საფლავსა. ხელის სისქედ აქვს მზის სიდამწვრე
ხელ-პირზედ გადაკრული; ფეხების სიდამსკდრეში ხელი
გამოივლება; ფეხების წყლოუს, მიწა-მწვარას,
დამაშვრას, ეკალ-უკალში კენჭების ხვეწას ის არ
უტყდება, შეურყევლად აშურებს სამუშაოს;
უშველებელის რისხვისაგან, გაუქრობელის ვაების

ცეცხლისაგან ჩამწვარ, ჩაფერფლილ თვალებს აცეცებს გლეხი თავის სამუშაოს იმ იმედით, რომ ამ წელში სამადმოხრუკულს შრომა დაუფასდება და შიმშილი ისეც შეხუთულს სულსა აღარ ამოხუთავს.

დიაღ, ბუნებამ თუ იძუნწა და დროზე არ გამოუგზავნა წვიმა და ფხვიერი, მზისგან დამწვარი მიწა არ გაამაგრა, ცუდად არის ძაღლისხვეელის საქმე - იმას დიდი შრომა დღიურ ლუკმას ძლივს აძლევს. იცის რა ეს, ძაღლისხვეელი, რომ იტყვიან, უღმერთოდ მუშაობს.

II

ძაღლისხვეა დღისით ცარიელია; ძაღლიდგან კაცამდე გაზიდულია მინდვრად; სოფელი რჩება დედაკაცებს და ამაყ მამლებს. თითქოს გრძნობენო, რომ სოფელი ჩვენ დაგვრჩაო, მამლები ამპარტავნულად დაიარებიან

ბანებზე, იკრებენ გარს ცოლებს, მალ-მალ უპარტყუნებენ ფრთებს, ყივიან და არიან ერთ ვაი-უშველებელში; აქა-იქ, სიმინდის ჯიხურის ქვეშ, სხედან დედაკაცები, გვერდს უდევთ შხვეპლი ქათმების ასაქშევად, თითისტარს აპროწიალებენ, მალ-მალ გადიყრიან უკან კავებს და ჩამოისმენ სახეზე ხელს ხვნეშით: “იჰ, გენაცვალეთ, რა ცეცხლის კიდებაა!” მიიხედ-მოიხედავენ და ისევ შეაპროწიალებენ თითისტარსა.

აგერ გადიწია მზემ! დაიდრა გულის მალხინებელი, სიცხისაგან დათუთქულის გვამის გამაგრილებელი მალამო - ნიავი; ნიავმა ყველა სულდგმული გააცოცხლა, გამოაფხიზლა. აი მოისმის ჟრამული ახლო-მახლო მინდვრებიდან; ნაწყვეტ-ნაწყვეტად გადმოაქვს ნიავს გულის საკლავი “ოროველა”, რომლის გამგონე კამეჩი ცოხნით და კუდის კლაკვნით მიაბოტებს. ნიავმა შეუქიჩინა ფრინველთ და შეუგრილა გახურებული ტანი;

გაჩნდა კიჟინა, შიშინი ქვემძრომთა.

აი მზეც ჩადის, თითქოს მოსწყინდა ქვეყნის ცქერაო.
აიშლება ხალხი მინდვრებიდან; მომკალი დაასვენებს
ნამგალს და ოლეს ძირში მიწვება სულის მოსაოხებლად.
ყოველი სულდგმული ეძებს თავის ბუნაგს
დასასვენებლად: ჰხედავთ, მოდის სოფლისკენ ღორ-ხბო,
ხბო ფუნდრუკით, კოწიაწით; ღორი - გამალებული და
დინგწაშვერილი, რომ სუნი დაიცეს რისამე; ამათ უკან
მოსდევენ პაწაწა მწყემსები ცალ ხელში იფნის სახრით,
მეორეში სხარტით - ჩიტების მტერი სასროლი ჯოხით;
ზურგს ჰკიდიათ ხბოს გუდეები, რომელშიაც ხრაგა-ხრუგი
გაუდის მონარჩენი პურის ნახორხლებს; ტანთ აცვიათ
ალაგ-ალაგ ამოფლეთილი ჩოხები. ზოგს, ვინც ყოჩაღად
მოქცეულა და სხარტში სიმარდე გამოუჩენია, მოაქვს
სახლში ღამის სამყოფი ულუფა - დახოცილი ჩიტები,
დაპტყვნილ-გამოწლოულები; პროწიალობენ პაწია

მწყემსები, სხარტებს სინჯავენ და შეჰკვებიან ერთმანეთს.

- ჩიტიავ! ჰაი, ჩიტია! მაჩვენე ე შენი სხარტი! უჰ! რა მარჯვეა, გენაცვა, დედავ! რისაა, ბიჭო? სად მოგიჭრია, ჰა?

- უთხრა პალემ ჩიტიასა და ზედ დააცეცა სხარტს თვალები.

- შინდისაა, ბიჭო! ბატონიანთ წვრიმალაში მოვჭერ, - მიუგო ჩიტია. - ეს დალოცვილი, ბიჭო, არ დასცდება. შიგ ფრთაში გავადენ ხოლმე ლაწანსა.

- ჩემი კი ურიგოა თუ? აი რამდენი დამახოცია, ნახე ჭდეი!
- თავმოწონებით უთხრა პალელამ.

- წადი ერთი, შვილოსა, იფანია შენი სხარტი. მაგასა, ჩემო ძმაო, ე ხრახნილი შორი-შორს აქვს, კიდევ იფანი ხელში

იტყუებს, ზნეჟა იცის; აი ჩემ შინდის სხარტს ახლო-ახლო აქვს ხრახნილი და ისე გატყვრება ხოლმე, როგორც თოფი ტყვია. - პალელამ ველარა სთქვა რა, გადაატრიალ-გადმოატრიალა თავისი სხარტი; გულში ეტყობოდა, ქიტისას სხარტი დაამჯობინა, და ხმაამოუღებლივ ჩამოვიდა სოფელში. ქიტისამ კი გადიკლაკნა თავისი სხარტი კისერზე, გაიწყო ზედ ხელები, ამოუშვა ზუზუნნი, ვითომ დამღერისო, და ჩანჩალით ჩამოუძღვა ღორ-ხბოს სოფელში.

აი ხედავთ, მოდის მსხვილრქიანი საქონელი, მოსდევენ მოზრდილი მწყემსები, რადგან ამათ უფრო დიდი შეკავება უნდათ მინდორში, რომ არა წაახდინონ რა. წინ ნახირს მოუხტიან ფუნდრუკით ბოჩოლები; მობლავიან ძროხები, რომლითაც ისინი გამოსთქვამენ თავიანთ მშობლიურ სიყვარულს; უკან ხარ-კამეჩობა მოიზლაზნება და კუდით მოერეკება მოუსვენარ, ცელქ

ქინქლაებსა, აქეთ-იქითგან მოდიან გუთნის მეხრეები მხარზედ გადაკიდებული გუთნის ღვედით, ხელში განუშორებელი მოქნილი სახრით, ტანისამოსშემოცვეთილი, პაიჭები ეკალ-უკალში და ჭალებში საქონლის ტარებით შემოციცქნილი; ალაგ-ალაგ კანჭებზე წითელი ხაზი აქვთ გავლებული. ეს უთუოდ ეკლის ნიშანი და უნარია: გავლის დროს ამ დაუნდობელს თავისი დაღი დაუსვამს, თითქოს სურვებია ყოველ შემთხვევაში მოაგონოს, რომ ის მისი ყურმოჭრილი ყმაა; ქუდები ამოცვეთილი, რომელშიაც ბლუჯ-ბლუჯად ამოჩრილია თმა; ჩონაზედ ჩამოკიდებულს ნაფლეთებს გაუდით ფარფარი. ერთი სიტყვით, შეხედულობა ამ მწყემსებისა მაშინვე წარმოგიდგენთ, რითიც ჯილდოვდება ამათი დაუცხრომელი შრომა და ოფლის წურვა, და აღგიძრავთ სიყვარულს ამ პატიოსანის მშრომელებისადმი.

მოლაპარაკობენ ხელში ჩეკებით და მოეშურებიან სახლისკენ გუთნის დედებიც. მაგრამ სად არიან, რატომ არ სჩანან ღამის მეხრეები? რატომ ისინი კი არ მიეშურებიან სახლისკენ? იმათ სოფლად ჭერი არ აქვთ; იმათ ჭერს შეადგენს მალლა-ცა, ძირს-დედამიწა; მათ სიამოვნებას - მინდორი, ტყე, ღრე და ჭალა.

III

დაღამდა. ნელ-ნელა იკლო ხალხის ხმაურობამ; აქა-იქ მოისმოდა მჭრალი და მკრთალი ბლავილი გადასხლექილის ძროხისა; ისევ ბინდ-ბუნდზე მიეყარა საძილედ დაღალულ-დაქანცული ხალხი. პატარა ხანს მთელი სოფელი მოიცვა მკვდრის ძილმა; ჩამოვარდა გულშესაღონებელი სიჩუმე; ისე მიწყნარდა, ისე გაინაბა, გაიკმიდა ყოვლისფერი, სულიერი და უსულო არსება, თითქოს ძარღვის ცემა შესწყდომიათო, თითქოს ცხოველი

არსება გამწყდარაო. “ერთი პირი ძილი წყალსაც მოუვაო”,
ნათქვამია. სწორედ ყველას ჩაეძინა ერთი პირი დაისსვე,
მხოლოდ ძაღლი, ეს ერთგული ყარაული სოფლისა, არა
მდუმარებდა: ხანდაზმით წამოიყეფდა,
წამოიწკავწკავებდა; ხანდისხან კი ხშირ-ხშირად
მოჩქარებით წაუყეფდა. ეს ნადირის ყეფაა, უთუოდ
მგელი შემოეპარათ ყარაულებს. ძაღლის ყეფას
ხანდაზმით ბანს აძლევდა ციხის ჭოტი, რომელიც გულის
საკვნესად, მკაფიოდ გამოიძახოდა: ჭოოტ-ჭოტსა!
მშიშარა კაცისთვის, რომელსაც ძილი უტყდება, ეს ხმა
ჭოტისა სწორედ შიშის ზარის დამცემია; გულს უღონებს
კაცს ის გაგრძელებული, გაუთავებელი ძახილი ჭოტისა;
თითქო რაღასაც მწუხარეს ჩაჰკვნესის კაცის გულს;
ამიტომაც ჭოტის ძახილთან ჩვენი ხალხისგან
შეერთებულია ათასნაირი წარმოდგენები. ხმაურობაში,
დღისით, ჭოტის ხმას გავლენა არა აქვს კაცის გონებაზე;
მაგრამ, ღამე, სიჩუმეში, საშინელ მდუმარებაში, ის ხმა

სწორედ ელდაა: აპობს და არღვევს ამ სიჩუმეს და კაცს
სწორედ ისარივით ხვდება გულში.

არ სძინავს ამ ღამეს მხოლოდ ერთ ოჯახს. ცოლ-ქმარნი
სხედან ბაკის კარებთან ძარქვემ; გვერდით მიწოლილია
სასთუმალზე ესე თერთმეტ-თორმეტის წლის ვაჟი;
ბაკიდან საურდულესთან მომჯდარა ახალგაზრდა,
მოწიფული ქალი, თოთხმეტ-თუთხმეტი წლისა,
რომელიც გულის ძგერით, მაგრამ სულგანაბული,
თითქოს უნდაო, გულის ბაგა-ბუგი არ გაუგონ, უგდება
ყურს ძარქვემ მსხდომ დედ-მამასა.

- არა-მეთქი, დედაკაცო! ნუ ხარ ე ჯიუტი; იყოს
მარტოხელი, რა!

- მარტოხელს ჩემ გოგოს ვერ გადაუგდებ, ვერ შეიტყე?
ცათა და ქვეყანას შუა ე ორი ბავშვი გამაჩნია, მე მინდა,

რომ კაი ყოფაში მყავდნენ. მარტოხელ ოჯახში რათ ჩავაგდებ ჩემ თამროსა, ენაცვალოს დედაი იმასა! მე შენ გითხრა, სილამაზე არვინ დაუწუნოს. თურაშაული ვაშლივითა აქვს დაბრაწული ლოყები...

- ქალი ქებით გათხოვდებო და პატარძალი ვის უნახავს რიგიანო, ამისი არ იყოს, ჩემო ცოლო, მართალია, ჩვენ თამროს არავინ დაერიდება, კაი გოგონაა; შვილი ჩემია და არ ვიცი, რაც არი? ე რო დიდ ოჯახში ჩავარდეს, თავს ვერ გაიტანს, მურეხოებაში სულს ამოართმევენ; რძლები, მაზლის ცოლები კვირტს არ გაუზრდიან. მარტოხელა ოჯახში კი თავისუფალი იქნება, როგორც უნდა, ისე თავის ნებაზე დააწყობს საქმესა. მერე ისეთი კაი სადედამთილო დედაკაცია ნენეი, რო...

- მე არა ვიცი რა... აქეთ-იქით ნათრევ-ნაწოწის შვილს ქალს არ მივცემ, არა!

- დედაკაცო, - დაანება ლუკმას თავი ქმარმა,-ცეცოს არ მისცემ შენ ქალსა, ჰა? ცეცოსა?.. რა გელაპარაკო, დედაკაცს რო ჭკუა ჰქონდეს, რა უჭირს.

- რა არი ე შენი ცეცო გოდერძიშვილი, ღამის მეხრეა, სხვა ხომ არაფერი?!

- ჰოო, კიდევ ეგ არის, რომ ღამის მეხრეა. ამოდენა ხანია, რაც მე გუთანს მივდევ, არ მომიშორებია ეგ ღამის მეხრეთა. ერთი წყენა არ მომაგონდება; საქონელი, გუთნეული ისე ებრალება, როგორც თავისი თავი. იმოდენა ანეული ისე გაივლის ხოლმე, რომ გუთნეულს არ შეეცყობა, ბმულა თუ არა გუთანში: ეს შემოდგომურები დავიწყეთ და სუ ბურთივით დარგვალებულები მოუდის საქონელი, ისე დააძღობს ხოლმე. ახლა ნახე, რა დღიურს გადავაბრუნებთ ხოლმე?

რათა? რათა და იმათა, რო ღონიერი საქონელი გვიბია გუთანში, და, რო ღონიერი გვიბია, ეს სუ ი შობელგანათლებული ცეცოს უნარია. ბიჭია-მეთქი, რო სულ ოქროა! მაგის მომდურავი კაცი ამ ხეობაში არ მოიპოვება; ამოდენა ხანია ღამის მეხრეობს და ერთხელ ხარი არ შემოჰპარვია სხვის ნათესში. ამიტომაც ეხლავე შემოდგურს რო ვეპირებოდით, გუთნისდედებს ცილობა ჰქონდათ: არა, ჩემთან უნდა დაუჯდეს, არა ჩემთანაო. აი შეხე იი ჯიხურს. სიმინდით რო აქვს გასილავებული! ურიგოა არა! შენს თამროს გულს მოსძმარავს.

თამროს გულის ცემამ მოუმატა, მამის ლაპარაკი მოეწონა; ამას თვალი ეჭირა კონტა ბიჭ ცეცოზე: გული ისე აუტოკდა, ყელში მოაჯდა, რომ თამრომ უნებურად წამოახველა; ტანში დააზმორა და ხელებს მტვრევა და ტკაცუნი დააწყებინა, წამოხველებას დედამ ყური მოჰკრა და დაბლის ხმით უთხრა თავის ქმარს:

- კაცო, დაბლა ილაპარაკე, ე გოგოს არა სძინავს, გაიგონებს: გულში არ ჩაუვარდეს, ცოდვას!

- ერთი ანდაზაა: “ტერტერ, ცოლსა გრთავენო”, უთხრეს ქვრივ ტერტერას, იმან გაიღიმა და უთხრა: “მეც ეგ მინდაო”, იმისა არ იყოს, მაგასაც ეგ უნდა; შენ რა იცი, რო მაგას თვალი არ უჭირავს ცეცოზე. რას იტყვი, ჰა, შენა, შვილო თამრო! - დაუძახა ქალსა.

თამროს ჟრუანტელმა დაურბინა ტანში, თმა მალლა აუვიდა, ლოყები აეტკიცა, ყურებში ცეცხლის ალი გამოსტეხდა და გულმა ისეთნაირად დაუწყო ძაგძაგი, რო, რომ არ ჩამჯდარიყო, წაბარბაცდებოდა მთვრალსავით და შერცხვებოდა დედ-მამასთან. თამრომ მხოლოდ წაიბუტბუტა მამის სიტყვების პასუხად:

- იჰ, ნეტავი შენაცა! მე ქმარს არ ვირთავ.

- მაგის მეტი რა გეთქმის, რა...

- ნეტა, ადამიანო, არ ატყუებოდე ხოლმე, რა შენი ტოლია, რო ელაპარაკები, ან რა მაგის საქმეა საქმროს ამორჩევაი.

ასე ბაასობდნენ ცოლ-ქმარნი ვახშმოზის დროს თავის საყვარელის ქალის თამროს ყისმათზე. ეს გუთნისდედა ზალიკა ახალკაცი თავისთვის კარგად იყო; კაი ხანია ორმოში ძველი პური არ გამოლევია, ღვინის ცვარსაც წლითი-წლობამდე არ გამოილევდა. ამას სოფელში შემძლებელი კაცის სახელი ჰქონდა დავარდნილი და ამიტომ ლიტრიანებში ჰყვანდათ ჩაწერილი.

იმ ღამესვე, თუმცა ცოლი ძიელ უარზე იყო, გადასწყვიტეს, რომ თავისი საყვარელი ქალი იმ ნაქებ

ლამის მეზრეს მისცენ; ახსენეს ღმერთი და მისდეს თავი სასთუმალზე. ის-ის იყო, შევიდნენ ბურანში, რომ უცბად ამოვარდნილმა ქარმა მიახალა ყურში ნაწყვეტ-ნაწყვეტად სიმღერის ხმა. მომღერალი გასაოცარის სუფთა ხმით იძახის სიმღერას, არაკრაკებს ხმას, სასიამოვნოდ გადადის ერთის ხმიდან მეორეზე. პირველმა მომღერალმა შემოსძახა:

“ა, ქალო, ვაშლი, რა ვაშლი!
უბეს ნადები, ნასეტყვი;
ამალამ შენთან წამოვალ;
გულის ჭირიმე, რას მეტყვი?!”

მეორემ:

“წუთისოფელმა დღე ჩვენი
ძიმწარე დაგვალევინა.

არც მოგვკლა, არც დაგვარჩინა,
არც დღენი დაგვაღევიანა”.

ისევ პირველმა მისძახა:

“ტორუას მაინც არ მოგვკლავ,
რაც უნდა იყოს წამალი,
საწყალი ღამი-მეხრისთვის
ის არის მინდვრის მამალი”

და სწვ.

ამნაირის სიმღერებით და ლექსებით ჩაიარეს
გუთნეულით ორმა ღამის მეხრემ; პირველი რომ
დაათავებდა ლექსსა და პირველ ხმასა, ზედ
დასჭყვივლებდა: “ჰა, ბიჭო, პაკო, გენაცვა!” როგორც
ზემოთაც ვთქვით, ამ სიმღერის ხმამ გამოაღვიძა ახლად

ბურანში შესული ზალიკა ახალკაცი.

- ჰი! დედა, დედა! რომ არ შეიძლება ამგვარი ადამიანიშვილი, როგორც ე ცეცოა?! ვერა სულდგმულიც ვერ აასწრობს მაგ ბიჭსა, ვერა. ღმერთო, სად უდგა სული? დუნიაზე არ იქნება, რა საჭიროა, დუნიაზე, მაგის ბადალი ღამი მეხრე, - სთქვა სიმღერით გამოღვიძებულმა ზალიკამ, მწოლიარემ ბაკის კარებში, - და ჩემი ცოლი კი ჩამცივებოდა, იმას როგორ მივცემ ქალსაო...

- არი და ხოდაბუნიც მაგას უხაროდეს, - მთქნარებით, გამოურკვევლად წამოროშა ცოლმა.

- კიდევ ჭრის ე ჩემი ცოლი და კიდევ ჰკერავს: წელან რას ამბობდა და ეხლა რას ამბობს... ღმერთმა მოახმაროს და შეარგოს ი ხოდაბუნები, როგორც თავის დედის ალალი ძუძუ! აი ნეტავი არ იქნება, ე ჩემი ზაქარიაც მაგითანა

მხნე და მარჯვე ბიჭი გამოვიდეს?! ნეტა მაგი დედი ძუძუს, რო მაგითანა ბიჭი გამოზარდა...

აქ იცვალა გვერდი და ცხვირი ბაკის კარს მიაბჯინა.

ცეცო გოდერძიშვილი იყო ობოლი ბიჭი, “საბრალო ნენეს შვილი”, ასე ეძახდნენ ძაღლისხეველები. ამისი მამა გიორგი, ჯერ ისევ სიჭაბუკეში, ზამთარში ხეს დაეტანა ბატონიანთ ტყეში; ზოგი ამბობდა, რომ თავდადმართზე მარხილი დაუქანდა, ქვეშ მოჰყვა და დაიტანაო. მაგრამ ცეცოსთვის ორივე ერთი იყო: ე მამა კი მოუკვდა, დარჩა ობლად, და როგორც უნდა მომკვდარიყო. ცეცო “საბრალო ნენეს” ერთი წლისა დარჩომიყო. ამაზე უფროსებიც თურმე ჰყვანდნენ ნენეს, მაგრამ ღმერთმა არ მისცა. დაღონდა და დაძმარდა ნენე: დარჩა მარტოდმარტო გამომწყვდეული ოთხ კედელ შუა, უარარაოდ, ულუკმაპუროდ - ერთის წლის შვილით. თითონ ჯანი

გავარდნიყო, რაც უნდა მოსვლიყო, მაგრამ რა ექნა ბავშვისთვის!... მეტი ღონე არ ჰქონდა ნენეს-უნდა დღიურად ემუშავნა, ეგლახავნა და ისე დაერჩინა თავიც და შვილიცა. “გავალ, მივდგებ-მოვდგები, ქვეყანა განიერია”. ითქვა,- გათავდა.

პატარა ცეცო, აკვანში ჩაკრული, იწვა ხოლმე დერეფანში, როცა დედა მეზობლიანთებში მიდიოდა სამუშაოდ, მხოლოდ ხანდისხან დახედავდა ხოლმე, მაგრამ ბევრჯერ მთელი დღით უხავლნია ლექსას - ნათლობის სახელი ცეცოსი-უძუძურად; ბევრჯერ თურმე გადარჩა, რომ აკვანში არ ამოსჭამეს საბრალო ცეცო ღორებმა. მაგრამ მეზობლები იტყვიან ხოლმე, ცეცოსა ნენეს სიალალმართლემ უშველაო. აბა, რა დარჩენოდა ნენეს თავის ცეცოთი, რომ მარტო არ დაეტოვებინა? ზაფხულობით ნენე თითქმის ყოველდღე შეძლებულ გლეხებთან მიდიოდა მუშად: ქერის საგლეჯად,

სიმიინდის სარჩევად, ლობიოს საგლეჯად, ბოსტნის გასამარგლად, ხან თავისთვის თავთავის მოსაგროვებლად დადიოდა, როგორც ყოველ საქმეში, ისე აქაც, სამუშაოში, დედაკაცს მამაკაცზე ერთიორად ნაკლები სამუშაო ფასი ეძლევა: სამი შაურიდან ექვს შაურამდის. თუმცა ძალიან მხნე მუშა იყო ნენე, ვაჟკაცივით ირჯებოდა, მაგრამ ექვს შაურს არ აცილებდნენ. ზამთრობით კი პურისმცხოვრობდა. ამასობაში ცეცოც წამოეზარდა. ახლა თან დაჰყავდა შვილი და ამიტომ უფრო უმატა მუშაობას. ბოლოს, იმისმა ბედმა ისე იმუშავა, რომ მღვდლიაანთ მოჯამაგირე დედაკაცად დაიჭირეს იმ პირობით, რომ ბავშვიც თან ჰყოლიო. დაჰკეტა ნენემ თავის ბოსლის კარები, მაგრამ ცეცხლი კი არ გაუქრია: კვირაში ორჯერ-სამჯერ მაინც შევიდოდა ბოსელში და ბუნარში მიაჩუვლებდა ცეცხლს, რომ ბოლი ასულიყო და ქვეყანას ეთქვა, რომ იმის სახლში ჯერ ცეცხლი არ გამქრალა.

რის ვაინაჩრობით გამოჰკვება, გამოაჩოჩა ერთადერთი შვილი, გაამეხრევა. ცეცომ დაიწყო ახლო ჭალაში სიარული, ყოველდღე თითო გუდურა შეშა ფიჩხა მოჰქონდა; წყალს ეზიდებოდა, მერე დღის მეხრეობა დაიწყო; დედა ცალკე მუშაობდა; იშოვეს დაუყვედრელი ლუკმა.

სიღარიბემ, სიმარტოხელით გამოზრდამ თავისი დადი დაასვა ცეცოს. ის იყო კანტი, ანუ, როგორც ჩვენში იტყვიან, სხარტი ბიჭი; იმის გამხმარ, მაგრამ სუფთა სახეს სიყვითლის ფერი დასცემდა. შავი თვალები, ზედ გადმოხურულის გრძელი წამწამებით, შავი, გადაბმული წარბი და ფართო შუბლი, შემურული და შელანძული მზისა და ქარისაგან, გადმოსცქეროდა მის ცოტად კენიანს ცხვირსა. ზემო ტუჩს უმშვენებდა ახლადაკოკრებული უღვაშები. ეს ტუჩი იმას მალი-მალ შეუთრთოლდებოდა,

სახეც თითქოს ეკალს აუშვებდა, როცა არ მოეწონებოდა რამე ლაპარაკში. ეს იყო ბეჭედი მისი ნაილაჯობით გამოკვებისა. გულ-ღვიძლი დაუთუთქა, ნაღველი გაუსივა დედის ცქერამ, მისმა ტანჯვამ არსობითი ლუკმისათვის, რომლისთვისაც ის პირუტყვივით მუშაობდა. სიძულვილს ხალხისადმი ის სახის თრთოლვით ჰხატავდა.

ეს ცეცო იყო, რომ დასჭყიოდა სიმღერაში ამხანაგსა. ამხანაგი იყო პაკო კახნიაშვილი, ესეც ღამის მეხრე იმავე გუთნეულისა. აი ამ ორმა ღამურა, ჩაუქმა ბიჭებმა, ნაბდის ქუდებით და რუსული ნამჯით, ჩამოიარეს ხევში, სოფელ-სოფელ, სიმღერითა.

IV

- ჩუ!.. ის ოხერი ჭოტი იძახის ციხის უბანში; დასწყევლოს

ღმერთმა, კაცო, რას ჩააცივდა მაგ უბანსა, ჰა? მინამ არ გაალაგებს სულა, კი არ მოეშვება თურმე; ჩამომტერება თურმე იცის... ი საწყალი კვირიკაანი სუ ერთიან ამოწყვიტა, ახლა უგრეხელაანთ მიჰყო ხელი, - სთქვა პაკომ.

- მა სად წავიდეს, მერე? მაგისი ადგილი ციხეა; დღე ვერასა ხედავს და ღამე მხიარულობს, მაგისი სიმღერა ეგ არის და რა ქნას, - უთხრა ცეცომ.

- არა, კაცო! იტყვიან, რომაო, რომელ უბანსაც ჩააცივდებაო, რომელი სახლისკენაც გადიკივლებს ეგ ბაიყუში ჭოტიო, იმ სახლში, ან უბანში, უთუოდ მოკვდება ვინმეო. მართალი არ არი, მერე? ე ციხის შუა უბანი სუ გაჩანაგდა, შვილოსა!

- ჰო, მამაჩემიც მაგან არ მოჰკლა, დიახ! რას ამბობ, კაცო,

სიკვდილი ხო წერაა: რაც შუბლოზედ აწერია, იმას ვერ წაუვა. მამაჩემს ეწერა შუბლოზედ, რო ხემ უნდა დაგიტანოსო და დაიტანა... აი მთელი ელიის უბანი ამოწყდა და აიყარა, მაგრამ იქ ჭოტს კი არ უძახნია.

- მა რათ ამბობენ, მერე?

-- რა ვიცი!

ერთს სწამდა, რომ ჭოტის ძახილი კაცს მოჰკლავს, მეორეს არა სჯეროდა, არა სწამდა. რადა სწამდა ერთს და რად არა სწამდა მეორეს - ეს არც ერთმა არ იცოდა და არც შედიოდნენ იმის გამოძიებაში.

- რას იტყვი, ცეცო! ე გუთნეული სად სჯობს, რომ მივრეკოთ? პაატიანთ სააგურის ჭალაში ეხლა ბალახი გაჩნდებოდა. ძაან ხბოშუბლა არ იყო იმ დღესა იქა! -

უთხრა პაკომ.

- ამოვიდოდა, მაგრამ, კაცო, მოთელილ ბალახს ისე გულიანად ვერა სჭამს საქონელი, როგორც ახალსა. აბა, შენ თითონ დაფიქრდი: კაი ლობიოს ჯამი მიაგდე, ვთქვათ, ფერდსაც მოხვდა ლაზათიანად, მაგრამ კიდენ... ვალალას გაყრის მუცელი; ახლა როგორა ხარ ერთ ჯამ მაწონზე? ლობიოს მიიმატებ, თუ მაწონს ირჩევ?

- ჰაი, ჰაი! გაგიხარიათ რომ მე იმას დავაცხრე! მაგრამ... ეჰ, შენ, ძმაო. რაც გინდა თქვი, ლობიოთანა ჩვენი კაციისთვის არა არის რა; როგორც ის ამოჰყორავს მუცელსა, ისე სხვა არ გაგონილა.

- საქმე შერგებაზეა, შერგებაზე!.. ჰო, შენ დარდი ნუ გაქვს. ცეცო მოგიკვდეს, ცეცო, თუ ემ დრამში საჩაღეთის თავში არ დავბადო ე გუთნეული. გუშინ ლაშიდგან გადმოვიარე,

უკეთესი კაცის თვალს არა ენახვება რა: ასეთი ღიჭა და ძურწა-ბალახია ი კორდიანზე, სიმინდის თავში, ჭალიანში, როგორც აბრეშუმი; სულ შრიალი გაუდის.

- თუ ლაშელებს არ მიურეკიათ, კიდევ კარგი. ი ოჯახდაქცეულები, ი ლაშელი ღამის მეხრეები, თავიდგან ბოლომდე სუ შფოთები არიან. შარშან მარმარა-ღელეში კინალამ მიხა არ მომიკლეს! - სთქვა პაკომ და აგრძნობინა ცეცოს, რომ ხიფათს არ შევემთხვეთო, რადგან ხშირად მოხდებოდა ხოლმე ღამის მეხრეებში შეტაკება საძოვრის გამო.

- ჯერ ერთი ესა, რომ ჩვენზე ადრე ისინი ვერ გარეკენ; მეორე ესა, მიხა, ჩემო ძამია, სისხლი-გუდა კაცია. აბა, კარგია, რო თავი ზედ დააჩეჩქვეს კომბლებითა? რო მომკვდარიყო, იმის ორ ბაღანას უნდა წიწილებივით ეწივწივნათ აქა-იქა...

ამ დროს მოისმა ლაწანი და შეაწყვეტინა ცეცოს ლაპარაკი. ამათი გზა ორღობეში გადიოდა, ვენახებს შუა; ლაწანის შემდეგ ვენახის ღობემ ჩხარი-ჩხური დაიწყო. პაკო შედგა, ცეცომ მოხედა გვერდზე და აგრძნობინა ამხანაგს, რომ უბრალო ლაწუნმა როგორ შეგაშინაო.

- უთუოდ ვენახში ხილს ქურდობს მგზავრი. ამ ორღობეს ხო არ ასცდება ოსი, - სთქვა პაკომ.

- არა, ეს სულ სხვანაირი ხმაა, ეგრე ხანგრძლივად ქურდი როდი დაალაწუნებს.

- რას ამბობ, კაცო! ეხლა ისევ დაისია, შეხედე ი ვარსკვლავსა: ჯერ არ ჩასულა.

ამ დროს მოისმა კიდევ ლაწი-ლუწი, გლიჯინი სხვა

ადგილას.

- იი, შენი გამჩენი კი დაიქცეს! ეს ხომ ი წუწკი ხარი იქნება, ი ხათაანთ წიქარაი... ჩფვეოოო, წიქარა! აჰაი! - შეჰკივლა ცეცომ და ხარმა დამფრთხალი ირემივით ბრაგვანი გადმოიტანა ლობიდგან. - ე ჯულ-ძალლი, განა არა, სუ მაგონდება ხოლმე, რო ეგ წინ არ გაუშვა, ე კამეჩებთან ვატარო, მაგრამ სუ გულიდგან გადამივარდა. ერთი წაუარო და შემოვატრიალო, აი სიმინდებში არსად შემეპაროს.

ცეცომ შემოატრიალა წუწკი წიქარა. ისე ჰყავდა დაწვრთნილი ხარები, რომ ერთი დაძახება და - იმათი გაჩერება ერთი იყო. ამასობაში გუთნეული გავიდა ფრონის პირზე, რიყეზე. ღამე იყო უმთვარო, ბნელი. სიბნელე უფრო გააძლიერა დასავლეთიდან ამომავალმა შავმა ღრუბლებმა. ნიაგმაც წამოუბერა; მტვერი პროწიალ-

პროწიალით გააქანა მალლა ჰაერში.

- არიქა, შენი ჭირიმე, - სთქვა ცეცომ, - ეს წვიმის ნიშანია. კაი ხანია, არ ყოფილა და უთუოდ, შენმა მზემ, თქეში ან სეტყვა გატყვრება. ე ძალლიც რო ფეხებიდგან არა გვშორდება და იბუზება, ეტყობა კოჭებში, რო ამალამ ლაზათიანად დაგვალბობს.

- პირველი არ არის და მეორე ჩვენი დალბობა. ნეტავი ერთი ნამი გაჩნდეს შენი დღეგრძელობითა, თორემ... ი დალოცვილი, რა არი და! სუ ღაღანს არ დააწყებინებს ხოლმე ბალახ-ბულახსა!..

- შენმა მზემ, რომ სწორედ ლაზათიანი შხაპუნა წვიმა მოვა. დახე, წინწკალიც წამოვიდა... ჰეი დახე და, რა შავი ღრუბელი ამოვიდა ი საციციანოსაკენა! ეგ ჩვენი საავდროა აი! მთა-გორასავით არ წამომჯდარა ი

დალოცვილი ღრუბელი!

- დალოცვილი სადა ჩნდება მაგოდენათ? ნეტა კი მანახვა და? აბა ეგ იქნება კაი სანახავი აი, - სთქვა პაკომ და შეუბრუნდა ღრუბელს.

- ღრუბელი ნაგლეჯი არ გინახავს შენა, პაკო? ისეა, ბიჭო, დახვრეტილი, როგორც კაი ცხავი; იქიდგან ჩამოდის წვიმაი...

- ჰეიი! აი დიდება შენთვის, ღმერთო! რამდენი რამეა, რო ჩვენ არ ვიცით; ე რალა მოსაგონებელი იყო?

- მა ხო უწვიმოთ დავიწოდით! “ცეცხლი ჩამოვარდას” რო იტყვიან, ის არი აი, უწვიმობა. დედამიწა სუ პირს დააღებს ხოლმე, თითქო შოშიას დასცხომიაო... იცი? დედაჩემი იტყვის ხოლმე, რომაო ერთს წელიწადს ერთი

ისეთი ცეცხლისკიდება გოლვა იყო, რო სუ დაიდაგა ქვეყანაო, დედამიწამ ისე დაალო პირიო, რო კამეჩებს ფენი უვარდებოდათო. ატყდნენ თურმე ი სალავათძალი მკითხავები, რომ ეს ჩვენი ცოდვის კითხვააო, მეორეთ მოსვლააო; ხალხს საფლავებს ვილა გაუთხრისო და ამაში ჩაცვივიანო. თურმე ჩვენმა მოძღვარმა, აი მე რო ვებარე ხოლმე, იმანაც ჯვართ და სახარებით შემოუარა სოფელსა... მერე თურმე საიდლანაც, ისე, ანაზდათ, გაჩნდა წვიმა და სუ კოკიპირულათ ასხა და, მე შენ მოგახსენო, თურმე ბიბინი შეაქნევიანა მთა-ველსა...

ამ დროს დაიჭეჭა ერთი საზარლათ და შეიკლაკნა ელვა გველივით დასავლეთისკენ. ღამის მეხრეებმა პირჯვარი დაიწერეს. წამოუბერა ქარმა და დაატრიალა გოლვის სუნი. გოლვისა, მყრალი და აშმორებული წყლისა და გამხმარი ბალახის სუნი, ერთად შეერთებულნი, უღიტინებდნენ ცხვირს და უნებურად აფხლეკინებდნენ.

სუნთქვა გაძნელდა, ჰაერი დამძიმდა. ქარის უცბად წამობერვამ და გრიალმა მკვირცხლი, მიფრთხალი და მხდალი მტრედები შამი-შუმში მოიყვანა: კაკლის ხეებზე ფრთებს ფისტონივით გაუდიოდათ ტკაცატკუცი. ამ სულდგმულის მოძრაობამ რაღაც სიამოვნების და ნუგეშინის გრძნობა აღძრა ღამის მეხრეებში. ერთგული მურია შედგა ამ ტკაცუნზე და კუდაბზიკინებული გამტერებით შესცქეროდა ხეებს და თან მუნჯად იღრინებოდა. ჩაინაცვლეს მტრედებმა კაკლის დაბლა ტოტებში, ამოუშვეს კრუტუნ-ღრუტუნი ძილმორეულ ბავშვივით და მიეცნენ ძილს და განსვენებას.

ღრუბელი თანდათან ამოიმართა, დაჰფარა მთელი ცასქვეშეთი; შავს, ღვიძლის ფერს ღრუბელს ეტყობოდა, რომ ძალიან დატიკნილი იყო ნამებით ქვეყნის მოსაპკურებლად. ცეცო მალი-მალ ჩაქუქდებოდა, დახედავდა ბილიკას, რომ გზა არ შეშლილიყო. ელვაც

ძალიან შველიდა მგზავრობას: როგორც კვესი აბედზე, ისე ბღღვრიალებდა ჭეჭის შემდეგ ელვის ნაპერწკლები ჭალაში და ცეცო ერთი თვალის დაკვრით იგებდა, საიდან დაეჭირა საჩალეთის გზა. პაკოს კი ის აზრი სტანჯავდა, თუ სად ჩნდება ეს ამდენი ღრუბელი...

- სად არის, ბიჭო, ეს ამოდენერთა ღრუბელი, ჰა, ე? ეს არი, კაცო, გასაოცარი, რო თუ არი ღრუბელი მზა, რატო მაღლი-მალ არ მოვა ხოლმე წვიმა? ვაი ჩვენი ბრალი, ჩვენ გაჩენაში ღმერთი არ უნდა ერიოს, არა! ი დალოცვილმა გამოგზავნოს ხომე, რა ხარჯი გასდის... ესე მაინც იყოს, კაცო, დებულობა, რო რა არი... ი როცა გოლვაა, მაშინ ხარჯი არ იყოს, თუ არა და ყველა გახელდება ხოლმე: ერიც და მღვდელიცა. არა, ეს მითხარი შენა, რომა მე ვარ მღვდელი და ე ჩვენი მღვდელი კი გლეხკაცათაა, ან ი პრიტავი, მათრახის შლაპა-შლოუპით რო ჰკრეფავს ხომე ნედოკებსა, - რო მივიდე იმათთან, იამებათ, ჰა? შენა

გკითხავ, ცეცო!

- აი, ღვთის წყალობა გაქვს, მე იმათ შლაპუნნი ავუტებო გვერდებში, - სთქვა ცეცომ ხმის თრთოლვით. - მათრახნი კი არა, კაი საკამეჩო იფნის სახრე და იმათი ჯანი, რომ საცა მოხვდეთ, სუ ძვლამდის დაალურჯოს, მაგრამ... ეეჰ, ჩემო პაკო! მაგას ჩვენ ვინ გვალირსებს. და ვერც ვიქმთ შენ და მე, ჩემო ძმაო, აგრე უღმერთობასა; რო გავიგებ ხოლმე, ზიარების მაღლმა, სუ გული ამიდულდება და თვალები სისხამით ამევსება ხოლმე. აი იმ დღეს საცოდავ დალაქიაანთ ქვრივ-ოხერ დედაკაცს რა საქმე დაუწიეს ორი შაურის გულითვისა: კინალამ კიწიწებით ათრიეს. აბა, სად მოეხვეწებოდა საწყალ ქვრივსა; ერთი მეხრე ბიჭი ჰყავდა და ისიც მოუკვდა. მართალია, ვენახიც აქვს, სახნავიცა, მაგრამ აი აგერა ჯერ ე ჩვენ, ძმაო, სისხლსა ვღვრით, წელებზე, - რა არი, - ფეხს ვიდგამთ და აბა მითხარი, რა გვრჩება. ი მზი შუქის მაღლმა და ზიარება არ

გამიწყება, რომა წრეულ ხუთი კოდი პური ძველად
ძლივს გამყვა. იმან რა ქნას, იმ ქვრივ-ოხერმა; ამ ოხერა
სოფელში სამუშაოც არა არის რა, რო ლუკმა-პური
იშოვოს. შარშან კიდენა ზოგან და ზოგან ქერები გახდა
საგლეჯი და იქ მუშაობდნენ დედაკაცები. წლელა? ეჰ,
ზიარების მადლმა, ნაღვერდლით მევსება გულ-მუცელი,
როცა წარმომიდგება ხოლმე, რომ დედაკაცი ფეხშიშველა
ფეხით ამ გახურებულ დედამიწაზედ დილითგან
საღამომდინ დაკუზული სდგას. არ დაიჯერებ, პაკო! იმ
დღეს, აი იორდანესთვის გუთანი გვება საყარაულო
სერზე, სამხრისა რო გამოუშვით და მე ლაშეზე ჩავირბინე
წყაროზე. სწორედ ი ლაშის ფერდობზედ ვნახე ქერში
დაჩოქილი დალაქიანთ ეფემია, აი ორი შაურისთვის რო
დაარბიეს. ვნახე, ძმაო, მაგრამ ნეტა არ მენახა: მდულარე
ცრემლს აბნევდა ამ სიცხე-პაპანაქებაში; ისე აუარ-
ჩამოუარე, რო არც კი მოუხედნია. შევჩერდი, ბიჭო, და
სულ ბაგი-ბუგი დამიწყო ცოდვით გულმა. მაშინ

წამომიღგა ი დედაჩემიცა: მე რო მოვკვდომოდი-მეთქი, ხო ეგრე მოუვიდოდა იმასაც-მეთქი... ვოჰშიმე!! - ცეცომ აქ ერთი საშინლად ამოიხვნეშა, თითქოს უნდაო მოგროვილი, გაუგებარი ნაღველი ამოინთხიოსო. ამოხვნეშამ თითქოს წყლული მუწუკი გამოურწყო, ისე მოუფონა გული და მშვიდის ნაბიჯით წაუარა სიმინდისკენ მიმავალს ნიკორას. სწორედ არის ნათქვამი: “ოხვრააო შვება უბედობისა”.

- აბა, ბიჭო, რათა, რაო, ჰა? არა მაქვს, რათ მართმევ? რას შეგმატებს ქვრივ-ოხრის გაგლეჯაი? რა ჰქვია, რომ შეძლება იყოს ხომა, რა ხმა ამოგელება... ნეტა ერთი რათ უნდათ, ბიჭო, სად მიაქვთ?.. ეგ კი არა და, ღმერთმანი, ეს ვერ გამიგია: ი რათ არის, რომ ზოგი დულს და გადმოდის და ზოგს კი შიმშილით კუჭი უხმება, ჰა ე?.. ჩვენი არ იყოს, ცეცო, ღმერთმანი, რომა ღამე და დღის გასწორება თუ არი, რა ჰქვია, ვასწორებთ და, რა ვიცე, უნიათო კია ჩვენი

ყველაფერი და! - ჭოჭმანით უთხრა პაკომ.

- მა რა იქნება, ბიჭო! ეს მამასახლისიო, ეს მღვდელი და დიაკვანიო, ის გზირიო. ე მენახირეს მისცეს კაცმა, კიდე ჰო! - ალალია, აი კიდევ დალაქსა, მაგრამ ე მამასახლისი რაო, რის ჩანჩალაა, რის მაქნისია, რას მიკეთებს!.. ერთი ვილაც ოხერი ჩამოიკიდებს ჯაჭვსა, გასუქდება, სოფელს შესჭამს; ახლა სხვა, ახლა სხვა, და ჭამენ. შენ აძლევ, მე ვაძლევ, ისა, და წავიდა და გაკეთდა კაცი. ასეა, აი საქმე! გამდიდრდებიან მა რა მოუვათ! ღამი-ხარში რო ღამე გამიტყდება ხოლმე, წამომიდგება, რო რათა-მეთქი. ე ჩემი ოფლი რათ მიაქვთ-მეთქი; თუ მომყავს მე, მაშ ჩემი უპრიანი არ არი-მეთქი, რატომ ჩემს ორმოში არ უნდა ეყაროს-მეთქი!

- აი, დიდება შენთვის, ღმერთო! რაღაცა კია და!..

გავარდა ცაში ელვა, შორს, შორს შექნა ცამ ნელ-ნელა გრიალი. თითქო ცარიელა კასრს მოაგორიალებენო. ჩამოვარდა ერთ წამს სიჩუმე: ხეებშილა იყო შრიაბული, შემდეგ გატყვრა უცბად ჭექა და ჩამოაკვესა ფრონის რიყეზე.

- წმინდა არს, წმინდა არს! - და გადაიწერეს ღამის მეხრეებმა პირჯვარი.

- აღარა ხუმრობს, აი! ღმერთო, შენს მადლსა, ერთი გვასხურე, შე კურთხეულო! - სთქვა სასოებით ცეცომ. - თურმე ნუ იტყვი, ბიჭო, ბებიაჩემმა იცის, რომა ერო ჭუნს, ელია წინასწარმეტყველი ზის დროშკაში და დააჯირითებს ცაში და, ი ცა რო გაინძრევას, მაშინ წამოვას სხაპა-სხუპით წვიმას. მეხსაც თურმე ისა გზავნის. რო გააქანებს ი დროშკას, თუ რაღაცას, წინ ი წყეული ეშმაკი აუძღვებაო, ცხენები თურმე უკან

დაიხვეწო; ელია, ვენაცვალე იმის მადლსა, აიღებს მეხსა და ესვრის ი წყეულსო; ის დაიკუზებო და მეხი კი აქ ჩამოვარდება ხოლმეო. ნჰ! ი სალავათძალი, ისა!..

- ღრუბელსაც ის თუ აკეთებს, აი! - სთქვა პაკომ.

- ეგა, ბიჭო, ჭკუამიუწდომელია. ეს კია, რომა სად - ცაა, სად - ჭეჭა-ჭუხილია... ხანდახან რო ზედ თავზედ გვაკვესებს ჭეჭა-ჭუხილი ი ელვასა!.. ეჰ, ე ხარებს გავერეკოთ, თორემ დაგვალბობს, მე ვიცი. ჯერ ხარი დავაძლოთ და მერე ჩვენ თავს ვინ ინალვლის. პირუტყვი საქონელია...

V

წყალგაღმით იყო სააგურის-ჭალა (ასე ეძახიან ძაღლისხვევლები ამ ჭალას). ერთ დროს ეს ჭალა ისე

გაბურული და გაბმული იყო ბუჩქნარით, ეკალა-ბარდით, რომ ჩიტი ვერ გაძვრებოდა, ეხლა კი ძაღლისხეველებმა შიგადაშიგ ამოუწვეს ამ ჭალას გული, გაამინდვრეს, გააახოვეს და მოჰყავთ სიმინდი. ამ ახოების გვერდით და გარშემო მშვენიერი საძოვრებია; ერთადერთი ბილიკი გასდევს თავიდან ბოლომდის ამ ჭალასა. აქა-იქ აყუდებულა მრავალტოტიანი ვერხვი და ამაყად გადმოსცქერის დაბალ ბუჩქნარებს. ღამლამობით ძვირად გამოატარებს ღამის მეხრე ამ ჭალაში გუთნეულს, ამიტომ რომ აქ ბუდობს სხვადასხვა ნადირი: მგელი, დათვი, მელა, ტურა და სხვ. სააგურის მგელი თავის გაუმადღრობით განთქმულია მთელ ფრონის ხეობაზე. ღამის მეხრეები უფრო რჩევობენ, რომ მოატარონ სხვა გზით და საძოვარზე ისე მირეკონ.

ამ ჭალაში უფრო ჩამობნელდა შავი ღრუბლების გამო. გზა და კვალი არსად სჩანდა; ყველა სულდგმულმა იგრძნო,

რომ დიდი თქემი მოვა; იფრთხილეს ჩიტებმა და ბუჩქის ძირას დაეშვნენ; გვრიტებმა, რომლების სადგურს შეადგენს გაბმული ბარდანა მცენარეები, ჩაიკრუტუნეს; ბაყაყებმა გაახშირეს ყიყინი, რომლებიც გაჯიბრებულებივით ქასქასებდნენ; ამ საშიშ ღამის საიდუმლოებას ბაყაყებიღა არღვევდნენ. ეს ხმა, შერთებული ვერხვების ტოტების შრიალთან, გულს უწუხებდა კაცსა. აჰ, ამ ჭალაზე, უდროუდროოდ ფრონისხვეელი ძვირად გაივლიდა, რადგან სჯეროდა, რომ ვერხვებში ალები იმალებიანო. ძაღლისხვევაში გავრცელებული იყო ხმა, რომ ალები ამ ვერხვებიდან გამვლელს გამოელაპარაკებიან ხოლმეო, ხან ძაღლად მოეჩვენებიან, ხან ციკნად, ხან ცხვრადაო. ვითომ კიდევ ერთ გლექს დაეჭიროს ალი ნაწნავებით და სახლში ჰყოლიოს; მერე ალს ეთქვას: “ოღონდ გამიშვი და ბედსა გწევო: აი ჩემი ფრჩხილი და თმა, ამეებით, საცა გიჟი გამოჩნდება ან ბნედიანი, მოარჩენო”.

- მა, შვილოსა, - დაუმატებდნენ ზედ ძაღლისხეველები, - აკი კიდევ იმიტომა აქვს იმ გლახას შეძლება, რო ავადმყოფები მოსდევენ.

იმას კი აღარ კითხულობდნენ საცოდავები: რჩებოდნენ გლახასთან გიჟები, თუ არა? ან მართლა თმა ჰქონდა და იმითი არჩენდა, თუ სხვა რამ საშუალებითა?

ამ საშინო ჭალისათვის უთუოდ უნდა აექციათ გზა მგზავრებს, მაგრამ ჩვენი ღამის მეხრე ცეცო არხეინად გაივლიდა ხოლმე ბილიკაზედ. თუ მთვარიანი ღამე დაუდგებოდა, ამან იცოდა, როგორც დააძლობდა გუთნეულს შიგ ჭალაში, თუ არა და ამ ჭალის ბილიკით გადიოდა მშვენიერ საძოვარზე, ნასიმინდრებში, ყველაზე უწინ. ამიტომ იყო, რომ გუთნისდედებს ცილაობა მოსდიოდათ ცეცოზე და უღელზე ერთ დღიურს მეტს

აძლევდნენ.

VI

- ცა გარისხდა: ჭექა-ქუხილმა დააყრუა ქვეყანა; ელვა გულსაკლავად იხლაკნებოდა შორს ცის სივრცეში. გავიდა ზღაზვნით საქონელი ჭალის პირას. “მამოჰოვა!” - შემოუტია გუთნეულს ცეცომ და გააჩერა.

- პაკო, როგორ გინდა? წინ წახვალ, თუ უკან მოჰყვები? მე წინ წავალ. ოხერი ბილიკაა, ე ფოტოროზე არსად გადიჩეხო.

- ანგრე იყოს.

გასწია ცეცომ წინ.

- ბიჭო, ნელა უყა, ნელა! თითო-თითოდ გამოვიდნენ ბილიკაზე, არსად გადიჩებონ. ნჰე! ე ვერანა რა ჯურა ღამეა? რუხრუხი არ გაუდის ამ ტიალა ცასა!.. იი! რა ფეხებში მედეები, შე რჯულდავარდნილო! აზგამო, გადი ისე!.. პაკო! მარჯვეთ იყავ, სწორედ ნადირია; ე ლეკვი ფეხებიდგან არა მშორდება. ი დიდი თოლია მაინც წამოგვყოლიყო.

- ჰო და! ეშმაკს თვალთ არ უჩანს.

- ფიქრი არ არის, ფიქრი! - დაიწყო ისევ ცეცომ, - ემ დრამში გავალთ ველზე და მერე თუ გინდ ხრო დაგვედოს, ირემა-კამეჩი აქ არ არის! ეს იყო, პაკო, რომ შარშან მგელი რქით გამოარბევინა ამ ჭალაში და სოფელში ბლლადა გააყრევინა. ჰი! ე ქედნაკურთხი! ისე გაუფრთხილდება გუთნეულს, როცა ნადირი გაერევა ხოლმე, როგორც კაცი. ღმერთო, რა პირუტყვია! ოქროს სწორედ, ოქრო!.. ჩუ, პაკო, გესმის?! -

აქ ღამის მეზრეებმა შეაფერხეს გუთნეული და წაუგდეს ყური. მოისმა მუშურის ხმა.

- ჰეი-ჰეი! ღმერთო, რა კაცია ეს სოსეი და! ვენახში წყალი უგდია, შენი ცოდო არა მაქვს; ამ წვიმამაც ღამის ზედ მოუსწროს, - სთქვა ცეცომ ისე, თითქო შეშურდაო, რომ სოსე მუშაობს და ეს კი ეხლა მიდის, და გაუძღვა გუთნეულს.

- ოჰ, ოჰ! გატიელდი და გაოზრდი, აჰაა!! ცეცო, მოიცა; ეს ოხერა ჯაგვის ცერზე დავაგე ფეხი, ქალამანი სუ თან გაიტანა. უჰ... - სთქვა პაკომ და ჩაიქრო ხმა; იცოდა, რომ ვიმ-ვიმით ვერას მოუმატებდა.

ცეცომ მიაწება საქონელს თავი, რადგან ველზე გავიდნენ და იმავ დრამში გაჩნდა პაკოსთან.

- ჰა, რას წაკუზულხარ? რა გიშავს, აი ველზე გავედით; ვერხვქვეშ დავისვენებთ.

აიკანჭურა საცოდავმა პაკომ ფეხი; გავიდნენ ველზე, მიუშვეს საქონელი ნებაზე; დაუწყეს კამეჩებმა ბალახს დღლეძა, თითქო ფესვებს ჰგლეჯენო. ცეცო დატრიალდა ჭალის პირში, მიჩინჩხვრ-მოჩინჩხვრა, ტალ-კვესით სასწრაფოდ დააგზნო ვერხვქვეშ ცეცხლი: მიბრუნდ-მობრუნდა, ეცა რიყისკენ, მოიტანა ილლით ორი დიდი სამუთაქე ქვა; შესხნა პაკოს ქალამანი; წამოჰყარა ბატის ფეხის სამარილიდან მარილი, წააყარა ჭრილობაზე, რო სისხლი შესწყვეტიყო, და შეუხვია. მოუსხდნენ ცეცხლს. ბალახი კარგი იყო და საქონელი დაადგა ერთ ალაგს და ხარბად დაუწყო ძოვა; წამოუბერა ქარმა და გადმოჰყარა მსხვილ-მსხვილი წინწკლები; ახლა კი დავლბებით, - სთქვეს გულში მეხრეებმა და მიიკუნტნენ ვერხვის ძირში.

აი დაასხა და რა დაასხა, რომ სულ ლიები წავიდა!..
გუთნეულს სანამ ძიელ არ გაუჭირდა, არ დაანება ბალახს
თავი; როცა ძვალსა და რბილში გაუჯდათ და ბროტიალი
დაიწყეს, წამოხტა ცეცო, მოირეკა გუთნეული ვერხვქვეშ.
შედგა გუთნეული, ფერდი ამოივსო; იწყეს კუდების
ქნევა და ბღვერვა და დეეყარნენ. ცეცხლი მინელდა. პაკოს
მიეძინა და ხანდისხან “ვაი დედას” წამოიძახებდა ხოლმე,
ცეცო კი თითქოს გულგრილად უცქეროდა პაკოს გმინვას,
იცოდა რა, რომ აუცილებელია ამგვარი შემთხვევები
გლენისთვისა. “ბევრიც რომ ივიშვიშოს, არა მოემატება რა;
მშველელი არსაით არის და თითონვე დააკლდება, თუ
გული არ გაიმაგრა”, ფიქრობდა ცეცო. თითონაც გაეხვია
მაზარაში და მისდო თავი კამეჩის ფერდზე; კამეჩმაც
თითქო შეიბრალა მეხრე, გვერდი გადიღო; ცეცოს კისერი
შიგ ფერდში გადიწონა და ლაზათიანად გაიშლარტა.

ცეცოს კარგა ხანს ეღვიძა, ათასნაირ ფიქრებს მიეცა: ჩემი ყანები საგაისოდ რო არ წამიხდინოს, კარგა ბლომა პურს ჩავყრი; ცოლს შევირთავ და ჩემ ბერ დედას გავახარებ. წარმოიდგინა, გადასინჯა გუნებაში საცოლოები და ბოლოს ზალიკა ახალკაცის თამროზე დადგა. “რა მაყვალსავით თვალები აქვს! ახლა მკლავები? შენ თქვი, ქალია და, ისე მოიღებს ხუთ-ექვს თუნგიან დორას, როგორც ერთს ჩარეჭიანსა. მაღლიანია, მაღლიანი! იმისი ჩაგორება მართლა რო ღირს!.. მაგრამ ე-ე-ე, ვაითუ ღმერთი გაუწყრეს, წამოუაროს რამემა და სულ ერთიან გააოხროს; ვირი ააგორეს რო იტყვიან, ის დამართოს, მაშინ? ე-ე-ე, მაშინ ცოლს კი არა და შავ ქვას შევირთავ”... ამოიოხრა, გადაბრუნდა და ძილს მისცა თავი.

- პატარა წავლულო თვალი, თორემ სულ ტყუილია, -
წაილაპარაკა ცეცომ.

ჯერ ისევ ბურანში იყო, რომ შემოესმა ერთი წივილ-კივილი, ღრიალი, ხმაურობა.

- რა იყო, კაცო, რა დაგემართა? ნადირი ხომ არ არის? - უყვირის ზევით ერთი ამხანაგი მეორეს.

- ნადირი კი არა და!

ამათ ხმაურობაზე ახლო-მახლო მყოფმა მეხრებმა, ეგონათ რა რომ ნადირი დაერიათ გუთნეულებს, დასაფრთხობად იწყეს ღრიალი: “ჰაჰაა! სსი მაგას, სსი!! მაგას, სსი!!” მაღალი ხმაურობა შესწყდა, ყვირილი გაათავეს. ბოლოს მოისმა კიდევ ხმა, მაგრამ წყნარი. ცეცომ ყური დაუგდო, სმენად გადაიქცა.

- რა დაგემართა, კაცო, რას კანკალებ? ჰაი, შე გლახა, შენა! მაგისტანა ამბები გადაგხდენია? - ეუბნება ერთი ამხანაგი

მეორეს.

“უთუოდ ვილამაც იტკინა რამე”, სთქვა გუნებაში თანაგრძნობით ცეცომ, დააპირა წასვლა, მაგრამ ამხანაგის დატოვებაც არ უნდოდა; იყოყმანა, იყოყმანა; გულმა ველარ მოუთმინა, წამოხტა, ჩქარის ნაბიჯით გასწია და მიაძახა:

- რომელი ხარ მანდა?

- ოჰ, ცეცო, შენა? - მე ანდრო ვარ.

ცეცო ამ ხმაზე მიიჭრა; წინ დახვდა ყურებამდინ გაწუწული ანდრო, რომელსაც წვივიდან თქრიალით სისხლი მოსდიოდა.

- კაცო, ე რა ამბავია? რას კანკალებ, შე გლახა!

- ბიჭო, რაღა რას ვკანკალებ: ი ოხერი გიშერა ხარი წყლის პირას მიმფარებიყო. ვეძებე და ზედ კი წავეტეკე. რო შემოუტე, ი სალავათძალი შიგ ღურღუმ მორევში კი გადაერია. წავდექ ფოტოროს პირას და სახრე მოუქნიე, ეგებ გამოვიდეს-მეთქი. ამასობაში ი ჩემი ცოდვით სამსე ფოტორო აკი მოიმზღვლა და შიგ ყვლაპანი მოვიღე. ე კანჭიც ჩავარდნის დროს თუ ჩავიღვლიპე... აი დასწყევლა ღმერთმა ეშმაკი!..

სველი მეხრე ცეცოს რჩევით კამეჩებს შუა ჩაწვა გასათბობად. ანდროს ამხანაგი ძალიან შეწუხდა. ცეცოც შეფიქრიანდა. ამას გაუკვირდა, რომ კაცი როგორ უნდა დასცეს, ააკანკალოს წყალში ჩავარდნამო; მერე ღამის მეხრე, რომელმაც ამისთანა რამე რწყილის კბენის ოდენათაც არ უნდა შეიმჩნიოს, მაგრამ კაცს რაც აწერია შუბლზე ი დალოცვილი ღმერთისაგან, ის არის, იმას კაცი

ვერ წაუვა. ამგვარად ფიქრობდა ცეცო, როცა გამობრუნდა თავის გუთნეულისკენ, სადაც მოსულიყო სოსე და ებაასებოდა გამოღვიძებულ პაკოს.

სოსე მიჰყუდებოდა ვერხვს, ბარი წინ თოფივით მიეყუდებინა, გაემართნა ჩიბუხი და, ის იყო, ცეცხლს ადებდა, რომ მოვიდა ცეცო.

- რა ღრიალი იყო, კაცო? ვენახიდან გამოვიქეც.

- დასწყევლოს ღმერთმა ამაღამდელი ღამე; აქ პაკომ წაიხდინა ფეხი, იქ ანდროს ჩაულეწია წვივი და წყალში ამოვლებულა; თუ სეტყვა არ იყო ამ თქემის დროს, კიდევ კარგი, - ამას არ ვინაღვლით.

- არა, ერთი-ორიოდ კი წამოურია, მაგრამ ჩვენში არ იყო. ამ ზემოთ კი ტყის პირად დიდი რახი-რუხი და გრიალი

მოისმობდა.

- კაი დროს კი მოგივიდა შენც წვიმაი, აი, სოსე!

- ჰო, დალოცოს ღმერთმა; მისწრებაა, მისწრება! დაასხა თუ არა ი კოკიპირულად, მაშინათვე მივუნაკადულე, ეხლა ბოლოში იქნება გასული; სველ მიწას ისე გაჰყვებოდა, როგორც ციგა ყინულსა; ის-ის იყო, ჩაუგდე.

- კარგა გისხია? ამბობენ, ამ გვერდიძირის ვენახებს ძალიან ასხიანო, - უთხრა ცეცომ.

- ჰო, ყოველთვის ე გვერდიძირის ვენახები სჯობნიან. ჯერ ერთი ესა, რომ მწვარი ადგილია, მეორეც ესა - იალბუზი ვერ ახდენს, ვერ სცემს და! სხმით, ღვთის წინაშე, აბა რა დასამალია, კარგა მისხია. ნეტა არამ წამოუაროს, შენი დღეგრძელობითა; ი ბიჭის დაქორწილება მინდა; რა ვქნა,

თუმცა ჩემ ბიჭს დრო არა აქვს, ჯერ ბაღლია, ცოლის ყადრი რა იცის, მაგრამ სამ-სამ ქალში ეგ ერთი ბიჭი გამაჩნია; მეც მინდა მოვესწრო რასმესა; სიკვდილ-სიცოცხლეთა, - სთქვა სოსემ და ჩიბუნის ბოლებას უმატა და კანჭებიდგან ტალახის ფშვნეტა დაიწყო, რომელმაც ცეცხლთან მიფიცხების გამო მოუჭირა.

- რაღა უდროვია, ჩვენმა კაცმა უნდა ადრე შეერთოს ცოლი, რომ შვილი მოესწროს: რაც ბევრია გლახკაცის სახლში ხალხი, მით ბედნიერია. აი ახლა ჩემი ცხოვრება რა ცხოვრებაა: სახლში ვარ - გარეთ აღარა ვარ; გარეთ ვარ - სახლში აღარა, - სთქვა ცეცომ.

- ეგ ნაკმაზი ზოგი შენ წიწილებსაც დაუყარე; მე რომ მირჩევ, შენ რაღას უყურებ? მე და ჩემმა ღმერთმა, დედაშენი ცას დაეწევა, შენ ცოლს რომ ნახავს... კაცო, ე შენი გუთნისდედის გოგო შეერთე. რა გოგოა!! დევია,

დევი! რა საჭიროა, ძმაო, მთელი სახლია და ისა...

- მერე, ზალიკა მამცემს?! ოჯახიშვილები სთხოვენ და მე კი ერთი ღერი ბიჭი ვარ.

- აბა, კიდევ ღერი ბიჭია საქმე! თამრო, თუ ჭკუა აქვს ზალიკასა, შენითანა კაცს უნდა მისცეს. კაცო, შენ ზემო უბანში დგებარ, რა იცი ზალიკას ამბავი, მე იმის მეზობელი ვარ; მე მკითხო? იმას შენ უნდიხარ.

- ცეცო, ვერ ატყობ ი გუთანზე რო გადმოგიგდებს ხოლმე სიტყვას ზალიკაი? - უთხრა პაკომ.

- რას ამბობ, პაკო! გულში აქვს-მეთქი ზალიკას, გულში! რას მასწავლით.

თამროზე ლაპარაკის ჩამოგდებამ ცეცო ააღელვა, გულმა

სულ ბაგი-ბუგი დაუწყო, სუნთქვა გაუძნელდა; თავს იკავებდა, მალი-მალ ჩაახველებდა, რომ ეს გულის შფოთვა გაექარწყლებინა. ისეთი ნეტარება იგრძნო ცეცომ, რომ ძნელი ასაწერია კალმით. მაშ, იფიქრა იმან: ეს სოსე უთუოდ მაჭანკლად არის მოგზავნილი; ზალიკასაც გულში სდებია. თამრო მადლიანი გოგონაა; ზალიკა იმის სოფლელია; კარგ მოკეთეობას გაუწევს; გუთნეულს საკუთარს შეაბამენ და ცეცოს ორმოები აევსება.

ახლა დედა ნენეს როგორ გაეხარდება თავისი შვილის ქორწინება! უყურეთ, როგორ ჩამოპროწიალდება, როგორ ჩაალეკურებს ამ სიბერის დროსა! მერე თავის რძალს - თამროს გამოითხოვს ქალებიდან სათამაშოდ და ის კი თავჩაღუნული გამოვა; უყურე, ტოლ-ბიჭები როგორ სიხარბით დაუწყებენ თამროს ცქერას და ერთმანეთს ტაშისკვრის დროს გადაელაპარაკებიან, როცა თამრო ლეკურს ჩამოუვლის.

წარმოიდგინა კიდევ, რომ ის გაითამაშებს ბიჭებში და ჩაჰკვანწავს ფეხებს “ცანგალ-გოგონაზე”, გამოვა თუ არა, და მაყრები “ცანგალ-გოგონაზე” დასძახებენ ლექსსა:

“ეს ბიჭი კარგა თამაშობს.
კარგა დატრიალდება;
ამან რო ფეხი იტკინოს,
მე და შენ დაგვბრაღდება!”

VII

უღრუბლო, მოწმენდილი ღამეა; ვარსკვლავები ლაჟვარდ ცაზე ციმციმებენ, კაშკაშებენ, შორით ერთმანეთს სალამს აძლევენ, ეთამაშებიან. ჭალას ზედ დაბდღვრიალებდა ციმციმით ეს ვარსკვლავთ გროვანი, ესაყვარლებოდნენ მორცხვი პატარძალივით, შორით ესროდნენ მკრთალ

სხივებსა. იმათ სხივებს პასუხს აძლევდნენ ქვემძრომნი შიშინ-ჭრიჭინით. მაღალი ვერხვი, მრავალტოტოვანი, ამაყად გადმოსცქეროდა მთელს სააგურის-ჭალას, ნელიად არხევდა კენწეროს ხან მარჯვნივ, ხან მარცხნივ; ხანდისხან ფოთლებს შრიამული, ფრფინვა შეუდგებოდათ ნიავის წამობერვით. ვერხვი თავის ფოთლებით თითქოს ეარშიყებოდა მოღიმარე ვარსკვლავებს და იწვევდა, იპატიჟებდა ძირს, დედამიწაზე. მახლობელის მინდვრებიდან ხანდაზმით ისმოდა ტორუას “ტრრრ, ტრრრ”, რომელიც მიყუჩებულ მიკმენდილ ღამეში მანუგეშებელია ადამიანისათვის, რომელიც მგზავრს სიამოვნების ნიშნად გულს უტოკებს და შემაწუხებელს, კაცის დამაფიქრებელ ღამეს ძალას უკარგავს. ამ ღამეს მწყრები, ეს “პურის მტრები”, შეუწყვეტლად ჭუკჭუკებდნენ; ეტყობა, საცოდავები ღამე ქურდულად იკრიბებიან, რომ თავის სამშობლო ქვეყანაში გაიპარნონ, რათა იპოვნონ მოსვენებითი ცხოვრება.

მაგრამ ამ წუთისოფელში, განა ან სამშობლო ქვეყანაში მოსვენება აქვს ვისმეს?! იქაც მოელთ მწყრებს დევნა და წამება; მაგრამ მაინც და მაინც სამშობლო ტკბილია, მიაშურებენ მისკენ.

სასწორმა ვარსკვლავმა კარგად შემოიმაღლა; ზეკარა დაიძრა და შფოთვა შეუდგათ ფოთლებს; შეაგრილა ბუნება; ხეებმა ყნოსვადამატკბობელი სუნი გამოსცეს. ამპარტავანი ვერხვის გვერდზე სინათლე გაჩნდა; ნაპერწკლები მას თავს ევლებოდნენ, პროწიალ-პროწიალით გარბოდნენ ცის სივრცეში. სინათლის წინ ჩრდილები გარბოდ-გამორბოდნენ.

- “ბიჭო! ველზე, ველზე!” - გაკრთა ხმა ვერხვის ძირში, რომელიც კრიალით გავარდა ჭალაში თავიდგან ბოლომდე და ყოველმა ხემ ბანი მოსცა. ამ ხმაზე რამდენსამე წამს ყველა ჩაჩუმდა. მაგრამ ხმაურობის რამდენჯერმე

გამეორებამ თითქო ყველა გამოაფხიზლა, ყველა შამი-შუმში მოვიდა, ყველას ესამოვნა, ყველამ შიშის ფარდა აიხსნა: ქვემძრომთ შიშინს მოუმატეს; ტორუა გაქანდ-გამოქანდა ჰაერში ჭიკჭიკ-გალობით; ვარსკვლავებმა თითქოს უმატეს ციმციმს და ბრჭყვიალს: ზენაქარმაც გაბედვით შემოუბერა და ვერხვს რხევა დააწყებინა; მისი ტოტები მთვრალი კაცივით დაქანაობდნენ, სდრეკდნენ თავებს და თითქოს ეხვეწებოდნენ ჩრდილებს, - ზევით ამოდითო.

ფარვანა და პეპელის ჯარი დაეხვა ცეცხლს, რომელსაც შორიახლო უსხდა რამდენიმე ყმაწვილი, მოხდენილი, სხარტი ბიჭი. ეს იყო - ცეცო თავისი ამხანაგებით. გუთნეული ველზე გამოეკრიბნათ, თვითონ ვერხვის ძირში მოესვენათ. რაღაც ტრიალში და ფაციფუცში იყვნენ. მოიხსნა გვერდს შემოკრული გუდა ერთმა და წამოყარა ნედლი კაკალი და სიმინდები, გაიხსნა სხვა

გულებიც. ვანშიამი ჩაღდება.

- მიხა, სად გიშოვნია, ბიჭო, ე ნეღლი სიმინდები? -
ჰკითხეს ამხანაგებმა.

- ეგ ბიჭმა მიხამ იცის! - სთქვა ამაყად მიხამ და
გადაფცქვინა ტაროები.

- ეგ ხო თავის დღენი არ მოისვენებს, სულ უნდა
ქურდობაში ატაროს! - უთხრა პაკომ.

- ნწ-არა! სულაც არ არის ქურდობა: შენ და მე თითო-
ოროლა ტარო რო მოვამტვრიოთ, ვისიც გინდა სიმინდში,
აქ მოვიტანოთ და შევჭამოთ - რა ქურდობაა! ის სიმინდი,
ის მიწა ან შენი ოფლითაა შემუშავებული, ან ჩემით, ან
მისითა. მე და შენ რომ განზრახ წავიდეთ, ჩემო პაკო,
კარგა ვიზურგოთ, ავიტანოთ სახლში და მოვიხმაროთ - აი

ეს იქნება ქურდობა. ჰა, ბიჭებო, რას იტყვით? აი ეხლა მე ვახშმისათვის წავალ და ცოტა ყურძენს მოვიტან, ვისიც ვენახიდგან იქნება, მაგრამ ქურდულებრ კი არა, ისე გულლიად შევალ, თითქო ჩემიასო, - სთქვა ცეცომ და წამოხტა, - თქვენ მინამ სიმინდები შეწვით და კაკალი დაკუჭეთ. ლექსა! ლექსა! შენ თითქო მწყრები გქონდა, შეწვი რაღა! - ცეცო გაქანდა. მოარბენინა რამდენიმე მტევანი ყურძენი; მიუწყეს ცეცხლს სიმინდები; ლექსამ დააწყო ნაღვერდალზე მწყრები, შეაფიცხა, ხელდახელ დაპტყვნეს და წააყარეს მარილი. შეაპროწიალეს მწყრები ხის შამფურებზე. ძაღლებმა სუნი დაიცეს მწვადისა და ჭოტებივით წამოჰყვეს თავები. პურის ჭამაში ძაღლიც გაჩუმდებაო. ყველანი ჩაჩუმდნენ, მხოლოდღა ჭაპა-ჭუპი ისმოდა. ღვთის მოწყალეობა ყველაფერი ჰქონდათ, მაგრამ უსასმელობა უუშნოვებდათ სუფრასა.

- მაჩვეთ მათარები, - უთხრა ცეცომ. - ყველამ გაიკრა

მათარას ხელი, გადაუყარეს ცეცოს, რომელმაც აკრიფა და წყლის ასავსებად წავიდა. - სიმინდი არ შეჭამოთ კი, ეე, ოხრებო!

ყველამ სათითაოდ მათარა მოიღო მუხლის ძირას; შევიდნენ ქეიფში.

- ეს ღმერთმა ხელი მოუმართოს, ბიჭებო, გაჭირვებულ კაცსა. რამდენი კაცია ამ ღამის გაჭირვებული! იმ დღეს, განსოვთ, პაკო, შენ რო ფენი დააგე ცეტერსა და ე ანდრომ კანჭი რო ჩაილეწა, რა ბაბაყული ღამე იყო და! - სთქვა ცეცომ.

- ეჰ, ჩვენი კაცი სულ გაჭირვებულია, - სთქვა პაკომ.

- ეგ რა სათქმელია, მაშ არა და მოსვენებულია! იმიტომ გაუჩენივართ ღმერთსა, რო ვიტანჯოთ.

- დალიეთ და! რა დროს დარდება, მაგის რჯულიც ამოვარდესა, -სთქვა უდარდელმა მიხამ.

- კაცო, ე საქონელი არ იშლება და ხარიპარიამ კი ძაან გამოანათა, მამლისყვილი იქნება.

- რო არა უჭამიათ რა, იმიტომ! ამ ნასიმინდვრებს ხედავთ, რა ბალახებია!

- რამოდენერთა სიმინდები იყო წელსა და! ეს ამოდენი ღელე გავსებული იყო, ვარაუდით სულ რამდენი დღისა უნდა იყოს? - სთქვა ანდრომ.

- აქ რამდენი ღამის მეხრე ვართ? ექვსნი, არა? - ეს ზემოუბნისა. შუა და ქვემო-უბნისაც ოცი ჩააგდე, - სთქვა ცეცომ: - საგაზაფხულოს, საანეულოს და საშემოდგომოს

თითო გუთანი რას მოხნავს? ორასი დღისა ჩააგდე
თითოზე... ჰმ! რამოდენი იხვნის და ითესება ამ ოხერ
სოფელში, და!

- თუ იხვნის, იმიტომ გვრჩება რამე! რა ვიცი, ე ოხერ კუჭს
კი ძლივს ვიძღობთ და!

- რა გაგიძღობს, შვილოსა, მეოთხედი სხვას მიაქვს.
შარშან ათასხუთასი კოდი სიმინდი და ქერი შეუვიდა
ჩვენ გამგებელსა, ახლა პური ამოდენივე, ხუთას კოკამდე
ღვინო! ი ბელლები სულ დაილიციციცეს; ურემი-ურემზე
მიდის ღალა-კულუხი.

- ცეცო, ეხლა გამგებელი აღარ იქნებაო, იმ დღეს
მღვდელმა სთქვა, რომაო ისევ ბერძნის ბერები
მოვიდნენო.

- მოვიდნენ და უხაროდეს ისაკა ბლუნძელაშვილსა. ადრევ გვატყავა, ჩვენი ნაგლეჯ-ნაცარცვით იმან სახლკარი წამოიჭიმა, კერატვით გასუქდა, შვილებს მამულადგილი დაუნაწილა და ეხლაც ფენს გაჰყოფს. ღვთის მადლით, მალე კი დაიფუკა იმის ოჯახი!..

- მა რა, ნაარმევი ვის შერჩენია: ქარის მოტანილს ისევ ქარი წააღებს: როცა ჩვენი ცარცვა-გლეჯა მოაკლდა, ჯიბეს ველარ იტენიდა, ოჯახიც გაუბრუნდა; შვილებიც, ვენაცვალე ღვთის მოწყალებას, ბედოვლათები გამოვიდნენ. ეხლა, თუ ფენი გაყო ისაკამა, ისევ ადრინდელი დღე დაგვადგება, და თუ გაყოფს ფენსა - ეს ისევ, შვილოსა, ჩვენი უხეირობის ბრალი იქნება. ჩვენ თითონა ვართ უთაურები და უხერხულები. ხალხი უნდა შევიყარნეთ, ავიღოთ და დავიღოთ, ვირჩიოთ, რომ ეგ არ მოჰყვეს სასახლეში მოურავად. ხო გაგიგონიათ, რო არა გვზოგავს. ხო ჩვენი კაცია, ჩვენი სოფლის შვილია, ჩვენი

მეზობელიც არი, მაგრამ ჩვენი სისხლის მწოვნელი კია, ჩვენი სისხლით გასუქებული კია! - სთქვა გულგაბრაზებით ცეცომ.

- რა გინდა ჰქნა, ცეცო! ზოგიერთა ავყია ხალხი მიმხრობილი ჰყავს, იმათ სიკეთეს ჰპირდებიან და ჩვენ დანარჩენები კი ფეხებზე ვკიდევართ.

- ჰო და, ეგ ეგრე არ უნდა იყოს, - სთქვა ცეცომ. - ჩვენ, ძმაო, სამასი კომლი კაცი ვართ ძაღლისხეველები. სამას კომლ კაცს თუ პირი ექნება, როგორ გადაუდგება წინ ათი და ოცი კაცი, აბა ერთი მითხარით! ჩვენ თუ მაგათ კრიჭაში ჩავუდგებით, ავლაგმავთ, თავს ვაჩვენებთ, შიში და რიდი მიეცემათ.

- ჩვენ ვინ რას გაგვიგონებს, ჩვენ ჯერ ისევ ლაწირაკებს გვეძახიან; უფროსი ხალხი კი არას დასდევს.

- უფროსი!.. მე შენ მოგახსენო, ტოტობაური და მგელ-
ბაბია გაგიძღვება წინა!.. როცა დაინახავენ, რო ე
ლაწირაკები იმათ სარგოს ვლაპარაკობთ, მაშინ ზურგს
მოგვყუდებენ.

- ეგ ყველა კაი, მაგრამ ჯერ, სინამ ბერობა დაგვიდგება, ე
უპრავლიაიუჩი გვიჭირებს საქმესა, - თავის ქნევით სთქვა
მიხამ.

- ის კი არ გვიჭირვებს, თუ მკითხავ, ჩვენივე მეზობელი
გვიჭირვებს საქმეს, ჩვენი! აძალღებული ფიდუა
ეშმაკურაშვილი ჩვენის ხელით ანწუხზეა ასაგები,
ანწუხზე! - დაიწყო კვლავ ცეცომ ხმის თრთოლით და
კბილების ღრჭიალით; ის არაკაცი, ის
ულვაშშერცხვენილი, ისა! უპრავლიაიუჩმა რა იცის, ვის
რამდენი დღისა აქვს ნახნავი, დღიური რამოდენაა, რა

აღაგს და რა მიწას რა ფასი სდევს; სულ ჩვენებით ვიღუპებით, სულ და სულ! ზიდათ ეგენი ედებთან და იმასაც რა ენაღვლება: “სხვის სახრე და სხვის კამეჩი ვისთვის რა საშურელიაო”.

- ვოჰიმე! მაგი ოჯახი დაიქცეს, მაგი! პირში, ბიჭო, ე მაგითანა ხალხი როგორ გიკვდებიან, თაფლივით გადნებიან ეგ სალავათძაღლები, ეგა! - სთქვა მიხამ და მოადგა პირს სიბრაზის დორბლი.

- რა საჭიროა, კვირას ყველანი სოფელში ვიქნებით; კანცელარიასთან ხალხი მოიყრის თავსა, კაცობა იქ გამოჩნდება, აქ ლაპარაკს, იქ ვილაპარაკოთ ჩვენი დარღები... ნუ გვლუპავენ, ნუ! ხალხმა ხელში მოგვცეს ი ჩვენი დამღუპველები; თუ ჩვენები არიან დამნაშავენი, საქვეყნოთ ლაფი დავასხათ თავზე, და თუ უპრავლიაუჩია, იმასაც... ჰმ... იმასაც მოურიგდებით...

დედა შეერთოს ცოლად, ვინც ერთმანეთს უღალატოს,
დედა!!.

- აგრე იყოს, აგრე იყოს! - შეჰყვირეს.

- ღამეს და დღეს ვასწორებთ, ვხნავთ და ვთესავთ - ეს არის ჩვენი მისამართი, ამასაც ხელიდან გვაცლიან. რაც ერგებათ, წაიღონ, რა გაეწყობა. მაგრამა, შე ავო კაცო, შე პირისკომლ-გასაწყვეტო, - ხელიც იმათკენ და პირიცა, - ე მეტს რაღად ითხოვ, ჰა, ე მეტსა? თავისი ღალა წაიღოს, მეტი რა უნდა?

- ჰაი, ჰაი! გაგიხარიან, კარგი მაშინ იქნება!

- არ იქნება და გაგიხარიან, მიხას ჯერ კომბლის ხმარება არ დავიწყებოყოს... ასე დაუფრთხოებ ი ანგელოზებსა, რო ჰქმნას კი არა და მეტიც მოუვიდეს.

- მაშ ასრე. კვირას გავუსწოროთ ანგარიში, - სთქვა ცეცომ.

ასე ბაასობდნენ გულდამწვარი ბიჭები. სოფელი ძაღლისხევა ძველადვე მეფეებისგან, თუ კერძო პირისგან, შეუწირავთ ეკლესიისთვის - ქრისტეს საფლავისთვისა. - ქრისტეს საფლავის მონასტრის ბერები უვლიდნენ მამულს; ყველაფერი იმათ ხელში იყო. შემდეგ სახელმწიფოდ გადავიდა; რამდენიმე წლის განმავლობაში “ჩინოვნიკის” ხელში იყო ეს სოფელი; შემდეგ ისევ ბერებს დაუბრუნეს. სოფელს ორნაირად სწეწენ: ერთი - პირდაპირი ბატონი, მეორე - მისი ხელქვეითები - მოურავები; რაც ბატონს მიაქვს, ერთი იმდენი მოურავს ხვდება. გლახკაცობა ძიელ შეწუხებულია. ძაღლისხეველები ბევრჯერ გასწორებიან მოურავებს და ბატონებსაც, მაგრამ, რაც წასულია, იმას თავი დავანებოთ.

აი ეს შეწუხებული მდგომარეობა იყო მიზეზი ღამის მეხრეების გათქმისა.

როცა გულდამწვარმა ბიჭებმა ეს რჩევა და პირობა დაასკვნეს და თვითიული მათგანი შემდგომ ამისა ტკბილ ოცნებებს მიეცა, სწორედ ამ დროს სამმა კაცმა, რომლებიც მაზარებში იყვნენ გახვეულნი, ხელში კეტებით, საჩქაროდ ჩამოირბინეს სერი, რომელიც ჭალას ზედ გადმოსცქერის. კაცები შეჩერდნენ, მოიწურეს ოფლი და ჯოხებს დაენდვნენ.

- რა ვქნათ, ღმერთმანი, ვის მივმართოთ? ეს ამოდენერთა მინდორი სულ შემოვილაწლაწეთ, მაგრამ არ იქნა, ღონეს ვერსად გავხდით, - სთქვა ერთმა.

- რას ამბობ, კაცო, ხმა ჩვენი აღარ არის ამოდენა ღრიალით

და მუხლი, - დაურთო მეორემ.

- ბესო, ერთი დააკვესე. პატარა თუთუნის მაინც მოვწიოთ. როგორ თქვა ი დედამა: რაო, რატომ არ მოვიდაო?

- რა უნდა ეთქვა; რო იცოდეს მიზეზი, ხო თავს აღარ მოიკლავს; აბა რა სათქმელია, შენგან არ მიკვირს! მგონი, ისიც გაიჭრა მინდვრად... აჰა ი აბელი...

- მაშ თუთუნიც მასვი ერთი მოწევა, ჩემო ბესო!.. რაც გინდა, თქვით: ალი-კვალი კი ვერ გავიგეთ და! მეტი ღონე აღარ დაგვრჩენია, უნდა ე ჭალაზე ღამის მეხრეებს მივმართოთ; ცეცო ეხლა მანდ იქნება... იმას ხო არ ეძინება და!.. სარისტიანი ბიჭია, იქნება იცოდეს რამე, ან იქნება იმათთან მიეგდო... იიჰ, ხედამთ ი ცეცხლსა. - აი შეხეთ ილიკოს ახოს თავში. - ეგ ცეცხლი ღამის მეხრეებისაა.

- შენი მტერი, ნადირს რო გაეფუჭებინოს ი საცოდავის შვილი, შენლა მიუხვალ იმი დედას კარზე!..

- ნეტა შენცა, ნიკო! ჩვენ რა ვუყოთ... ერთი ე ჭალაში გადავიკვივლოთ არ იქნება, რო ხმა არავინ მოგვცეს.

გადიკვივლეს ერთი - არაფერი, მეორე, მესამე... მოუხშირეს ძახილს. ღამის მეხრეებმა ყურები აცქვიტეს.

- სუ, - სთქვა ცეცომ, - ეს ბესოს ხმაა.

- ჰო, ის არის... მაიცა!.. ეს პეტრეა, მჭახეთ რო იძახის... მესამე კი ვერ ვიცან.

- მესამე... დასწყევლა ეშმაკმა... აი ჩვენი... აჰჰ!.. ისემიანთ ბერიძიანთ ნიკუა - სამნი არიან. რა უნდა იყოს? საქონელი თუ გაურეკეს ბაკიდან, - სთქვა ცეცომ და

თოფნაკრავივით წამოვარდა და მიაძახა:

- რომელი ხარ? რა გაღრიალებს?

- ჩვენა ვართ: პეტრე, ბესო და ნიკო, - გადმოჰყვირეს ფერდობიდან.

- რაო, კაცო, რა ამბავია?

- თუ ღმერთი გწამს, ცეცო, აქ უნდა ამოიარო!

- აი დიდება შენდა, ღმერთო!.. რა ენდომებათ ამ უდროვოდ? - წაელაპარაკა ცეცო ამხანაგებს.

- საჩონელი თუ დაჰპარეს ი ღდინძალღმა ოსებმა. სწორედ საოსე ღამეა, - მიატანა სიტყვა პაკომ. - მერე წელს მთა დაიმშა და მაგათ ქურდობას საზღვარი აღარ მიეცემა.

ბევრი ძაბილის შემდეგ ცეცომ დაიყოლია, რომ ისინი ჩამოსულიყვნენ; დაემზვნენ სერზე ხმაურობით და შუქზე მიაგნეს ღამის მეხრეების სადგურს.

- ძაან ნამი არ გააგდო!.. მერე ეხლანდელი ნამი სეტყვასავით ცივია, - სთქვეს მგზავრებმა. - ნეტა ეხლა რა დრო იქნება?

- რა დროს ეგ არის, კაცო! ღრიალით გასკდით: აი ამოდო და აი ამოდო, და ახლა კი არხეინათ ხართ, - უთხრა ცეცომ. - სთქვით: რა ამბავია? მდევრები ხომ არა ხართ?

- მდევრები კი არა, - დაიწყო პეტრემ, - ი ტასია ყურშავაძის ბიჭი არ დაიკარგა ისე ანაზდეულად, აი - პეტრეი, უნცროსი ბიჭი; გუთნიდან შინ აღარ დაბრუნებულა; სამი კაცი აქეთ წამოვედით საძებნელად;

ძმა და კიდევ სხვები სხვა მხრივ წავიდნენ. ტყის პირისკენა. ვეძებთ, ვეძებთ და ვერას გავხდით; იქვე დაისს წამოვედით. ველარც შინ დავბრუნებულვართ, ცარიელები, და ვართ ასე, დავბოტიალებით... რა უნდა იფიქროს კაცმა, ღმერთმანი!

- ისა, რო ფრუტუნაა! ძილიგუდა ბიჭია; შარშან ჩემთან რო უჯდა გუთანზე, ჩემი თქმა იმასთან სულ ის იყო, რო არ სძინებოდა ისე ბევრი; სამხრის ხარს ჩარეკავდა წყალზე, დაეძინებოდა და ერიჰაა! - გუთნეულს გაუშვებდა ღვთის ანაბარს! ეხლაც დაეძინებოდა სადმე. ეს ცივი ნამი იმასაც კი გამოაღვიძებდა და უყურე შენ, რა საცოდაობა იქნება!.. - სთქვა ცეცომ.

- ვინ იცის, ცეცო, იქნება, ნადირმაც გააფუჭა.

- თუ ტირილსა და ღრიალს არ მოჰყოლია და სადმე

ბუჩქებში მიწვა, მგელი იმას ვერ მიაგნებს, სუნის დაცემა
ხომ არ იცის და...

- ბიჭებო, უნდა გვიშველოთ რამე. აქ გვეგონა და არ
გამოჩნდა.

ცეცოს და ამხანაგებს გული დაეწვათ; ნერწყვი გაუშრათ
დარდისა და მონაწილეობისაგან; ცეცომ გააშტერა თვალი,
თითქო იგონებს რასმეო, დაავლო მაზარას ხელი, გაიღო
მხარს კომბალი, ამხანაგებს უთხრა, რომ გუთნეულები
აეშალნათ და ნელ-ნელა ძოვნით მიეყოლებინათ;
გაიყოლა მიხა, რადგანაც ეს უფრო მარჯვე და გამბედავი
ბიჭი იყო, დაუწრუწუნა ძაღლს, რომელიც ელდასავით
წამოვარდა და გაეშურა პატრონისაკენ. წავიდნენ
საძებნელად.

- ყველა უნდა იფიქროს კაცმა, - სთქვა ნიკომ, - ვინ იცის,

მაჯღლაჯუნაც დააწვა და დაარჩო ი საცოდავის შვილი.
უბედური სოფელია ეს ოხერი, ყველა უბედურება აქა
ხდება.

-- ეგ არ შეიძლება, - დაურთო ცეცომ, - მაგრამ, თუ
გულაღმა არ იწვა, მაჯღლაჯუნა ვერ დააწვებოდა, გულაღმა
რომ წევს კაციო, მივაო და ზედ ლავაშივით გაეკრობაო,
ასე გამიგონია, თორემ მე, სწორედ გითხრა, რაც თავი
შემისწავლია, არც ერთი არ გამომიცდია, რა ვიცი,
გულაღმაც ბევრჯერ მძინებია და პირქვეც... მაინც საითკენ
უფრო სძებნეთ?

- სერზე, საცა გუთანი ჰბმიათ. რა საჭიროა, ძმაო, ოლის
ძირი არ დაგვრჩენია, რომ არ დაგვეთვალიერიბინოს.

- თეთრ წყაროზე იყავით?

- არა. ის იქავ სოფლის პირშია, რალა მანძილი ჰქონდა სახლამდისა!.. ზედ ი წყაროს თავი გადმოვიარეთ ყვირილითა დაისსვე.

- ჰო და კიდევ ეგ არის საქმე, რო დაისს გადმოგივლიათ, ის მაშინ ღრმა ძილში იქნებოდა. აბა მომყეთ და ჩემი სიმტყუნის გულისთვის ჩავიდეთ ი თეთრ წყაროზე, თუ იქ არ იყოს მიყუჟული. ბავშვი ხომ აღარ არის, აგერ თოთხმეტ-თხუთმეტი წლის მეხრეა.

სთქვა და გაეშურა; მიჰყვნენ მეზობლები. დაუახლოვდნენ თუ არა წყაროს, ცეცომ მიაყვირა და მიაყვირა. ძაღლმა სუნი დაიდო. დაადო ცხვირი ბილიკას და ტუსტუსით გაქანდა.

- იქ არის-მეთქი, თქვენი ცოდვა არა მაქვს! ძაღლს ხედამთ, როგორ დაიტიშა!..

ჩავიდნენ ხევში, საიდანაც შემოესმათ წყაროს ჩხრიალი. წყაროსთან მდგარს დათვის პანტას ხევის ქარისაგან შრიალი გაუდიოდა და გადმოსცქეროდა ჩირგვებს, რომელიც ჯგუფ-ჯგუფად შემოხვევიყო წყაროს. ძალლი მივიდა პანტას ქვეშ, აიღო მალლა თავი და კუდაბზიკინებული შესცაცქანებდა.

- პეტრე, ბიჭო, პეტრე! - დაუძახა ცეცომ.

პატრონის ხმაურობაზე ძალღმა წაუყეფა.

- აქ არის! - ყველამ ერთხმით წამოიძახა.

ძალღმა რომ წაუყეფა, ბიჭმა, რომელიც შიშის გამო პანტაზე აცოცებულებოდა, ჩამოსძახა:

- გაცი, გაცი!

- აი გაცი შენა და შენ თავსა! არა, შე კვდარძაღლო, ხმა არა გაქვს, რო გამოგვხმაურებოდა, ჰა! - შეუტია ბესომ.

- დახე, სად ამძვრალა, და! ბიჭო, შვილო, როგორ მოგივიდა. შე უღმერთო! რალა დიდი მანძილი იყო სახლამდისა, ჩაეთრეოდი... ღვედი რა უყავ?

- ემანდა გდია... ჩამძინებოდა. მერე, ნამი რო გააგდო, გამამელვიდა; უნდა შინ წამოვსულიყავ, მაგრამ მხარი მამექცა, ველარა გავიგე რა; მე მეგონა, რომ ლაშისწყაროზე ვარ-მეთქი; მერე ე პანტაზე ავედი.

- ეგეც კარგია შენგანა, შე ბანდიანო! - უთხრა ცეცომ, რომელიც წყაროს ჩაუჯდა.

მიეხვივნენ ყველანი, პირს წყალი შეიშხაპუნეს. ამ დროს აღმოსავლეთს სიბნელეს ფარდა ნელ-ნელა ეხდებოდა; ტორუებმა სიხარულით გალობა-ჭიკჭიკს უმატეს! აქა-იქ ტყის გზაზედ მოისმოდა ურმის ჭრიალი და შოლტის ტლაშუნი, ზედ განუშორებელი ტკბილი ურმულის ღუღუნითა.

- ვენახს როგორ გისხია, ნიკო! - პირის წმენდით უთხრა ცეცომ.

- ჰაი, გაგიხარიან, მე იმას მისხია, მაგრამ ამ ჩვენი მოურავების ხელში რაც გინდა იყოს: როგორც ღალები გასწერეს უღმერთოთ, ისე კულუხსაც გასწერენ.

- მოურავები კი არა, ისევ ჩვენი მეზობლები გვიშვრებიან ამ საქმესა. თითონ თავს აძვრენენ და ამოდენა ხალხს ღუპავენ სულ ოთხი-ხუთი კაცი; ბლუნძელაშვილი, და

კიდევ სხვები ასრე არ დაკეთდნენ?

- თქვენ ღამის მეხრეები ხართ, გუთნისდედების ჩამოღმა თქვენ ბევრს გიხნავენ. რამდენათ მეტი უნდა გქონდეთ თქვენა ნახნავი ბლუნძელაშვილზე, თუნდ ეშმაკაშვილზე? მაგრამ რა გიჭირავთ ხელში? იმათ, ე მამაძაღლის-ტიელა, ძველათაც გასდევთ, კიდევაც ჰყიდიან, საქონელს და სახლ-კარს მოუმატეს, - ეს საიდან? იქიდან, რომ თითონ გათარხნებულები არიან ბატონებისაგან, უპრავლიაიუჩისტან შეძვრნენ; ჩვენ დღიურსა ორ დღიურად აწერინებენ, კულუხს ორი კოკის ალაგას - ოთხს და ხუთს აწერინებენ; ზოგს თითონ ზიდვენ სახლში და ზოგს ბატონს აძლევენ, - სთქვა ბესომ.

- მე სულ იმას ვამბობ, რომ ე მაგითანა მკვდარძაღლ ხალხს უნდა მუხრუჭი მოვუჭიროთ: სოფელმა ეგენი

უნდა აიბუოს, სამეზობლოდ აღარ გაიცადოს, ხელი იოტიტელა საქმეში აღარ გაუმართოს; კრიჭაში ჩაუდგეთ; კვირტი არ უნდა გავუზარდოთ, კვირტი.

- ეებ, შე მამაცხონებულის შვილო! მერე, ცეცო, ეგრე რო ვუყოთ, უფრო უარესს გვიზამენ. მოურავებთან ენის ზიდვას დაიწყებენ და უფრო გაგვანიორწყლებენ.

- ვერც გაგვანიორწყლებენ და ვერც ბუზს აგვიფრენენ, ვაი არ ჰქონდეს მიხასა! მთელ სოფელს რას გვიზამენ დაბეზლებით და ენის სარსალითა! როცა კარგა გავსახრამთ, მაშინაც ჩავლენ დასაბეზლებლად?

- დაიცა, მიხა, ფიცხი ნუ ხარ, ჯერ გასახვრა არას ივარგებს; სასოფლოდ მოვილაპარაკოთ, როგორც წელან ვთქვით, ავიღოთ-დავიღოთ, ე მაგითანა ხალხი, ვინც არის ჩვენში, ავარჩიოთ და მერე მოვურიგდეთ. ამას სიჩუმე არ

მოუხდება, არა! ყურისწაგდება არ ვარგა: “ღორის ტილი ფეხზე რო დაისვა, თავზე აგაცოცდებო”. ჩვენი გლენკაცი, თუ პატარა სული მოიდგა, სულ ასეა, სულ დაუდევარია. გულში დარწმუნებულია, რომ იმას აწუხებენ, ეჯავრება ეს შეწუხება, ბრაზი მოსდის, უნდა საქმეს მოუაროს საითმე და ხმას არ იღებს, მეორეს უცქერის; აცა, დაიცა, ჯერ იმან ამოიღოს ხმაო, მე რაზე მივეცე სამართალს ხელშიო, მეორე კიდენ მესამეს უცქერის, მესამე - მეოთხესა. ასე ყველა გაჩუმებულია, ყველა ერთმანეთს შესჩერებია პირში. სწორედ ცხვრის ფარა ვართ; წყალზე რო არ მირეკენ საბანაოდ, გაიბოტებიან, უწინ არავის გადახტომა არ უნდა, თუმცა კი გააგრილებს, სასარგებლოა; ერთმანეთის რქენაში ამოსდით სული, მინამ პატრონი უკანა ფეხებში არ სწვდება ერთ-ერთს და არ გადააგდებს, არიან ისე გაჩუმებულები და გაბოტილები ერთ ალაგასა. თუ ხმა არ ამოვიღეთ, სუ კუდამდინ ტყავს აგვაძრობენ.

- მა, კაცო, უნდა. თუ ეხლა მოსავალს გვართმევენ, მერე მამულსაც წაატანებენ ხელს.

- ვინ მამაძალი და თავმკვდარი არ ამოიღებს ხმასა! ოღონდ კი ხმა ამოიღოს ვინმემა, და!

- აი აღდგომა და ხვალო; ვნახოთ, კვირა მალე მოვა და გამოჩნდება, - უთხრა მიხამ.

- ი კვირის ბარძიმის მადლი გაუწყრეს და ი მზის შუქი რისხამდეს, ვინც აქ არ მოვიდეს და უნარი არ ჰქნას, - ერთხმივ წარმოსთქვეს, ერთმანეთს გამოემშვიდობნენ და თავის ქექით და ჩეჩით ყველა თავთავისთვის წავიდა.

ცეცომ და მიხამ დაისველეს თმები, მაზარები მარჯვნივ მოიგდეს, აითრიეს კომბლები და თავის ვარცხნით

შეუდგნენ სერს, სადაც იმათ გუთნეულები და გუთნისდედები ელოდნენ.

მიხა უნდა გაკვრით გავაცნო მკითხველს, რადგანაც შემდეგში ცეცოს მხარში ამოუდგება. მიხა აზნაურიშვილი გახლავთ; მამული ძალიან ნაკლებად დაუტოვებია მამას, სულ დავიდარაბაში გაუტარებია ცხოვრება და მამული თითქმის სულ მიუყიდ-მოუყიდნია. მაგრამ მანამ ცოცხალი იყო ედიშერ გვარაძე, მამა მიხასი, ყოჩაღად თურმე ცხოვრობდა. გუთნეული გამოუღეველი ჰყავდა. მაგრამ ერთხელ შეუდგა თურმე ჭირი და სულ ერთიანად გააჩანაგა, ასე გასინჯე, ელიის ზვარაც კი მოუკვდა. გაბრაზდა თურმე გულდამწვარი ედიშერა, აითრია ლეში და საყდარში მიიტანა, აჩენა და ძაღლები დაახვია; რათ მიყა ეს საქმე, ე შენს ზვარას მაინც გაუფრთხილდებოდით, - უთხრა ელიას. მას აქეთ ედიშერას დასჩემდა გულის ჩქროლვა, სულ ბრაზობდა,

სულ ჯავრობდა; თავის სახლობაზე ყრილობდა ბრაზს, უფროსი შვილი თურმე ცემით დააშავა, ბოლოს მოკვდა სიღარიბეში; ცოლ-შვილი ლუკმა-პურის თხოვნით აბეზრებდნენ თავს მეზობლებსა. წამოიზარდა მიხა, მიჰყო მხნეობას ხელი, ოჯახი შემოიტრიალა: მაგრამ იმისი უფროსი ძმა დაწვრილშვილდა; ცოლ-შვილი მიხას შემოახვია. სწევდა ესეც უღელს. მიხა გლეხისგან არაფრით არ განირჩეოდა. სულ იმათთან იყო. იმათი ჭირი თავის ჭირად მიაჩნდა და ლხინი - ლხინად. გლეხობასაც ძიელ უყვარდა. სულს არ იშურებდნენ მიხასთვისა. მწუხარების, გაჭირვების დროს დაუფასებელი იყო; “გაჭირვების ტალ-კვესია ე ჩვენი მიხაო”, იტყოდნენ ხოლმე, “რომ ცოტა შარი არ იყოსო”; ცოტა ამაყს კაცს, პირში მთქმელს, პირდაპირს, ბევრგან სოფლად “შარს” ეძახიან. მაგრამ მიხა სრულიადაც არ იყო ამისთანა. ცუდი საქმე, ცუდი ვისიმე საქციელი იმას ერთ წუთას მოთმინებიდან გამოიყვანდა ხოლმე, მაშინვე ყრონჭში

მივარდებოდა კაცს. ამას სურდა ყველაფერი მუშტით და
კეტით გაესწორებინა.

მიხა ძალიან მოხდენილი, სასიამოვნო სანახავი ბიჭია;
მაღალი, განიერი მხარ-ბეჭი, მაგრამ თხელი; ქერა სახისაა;
თმა ხუჭუჭი, თითქოს ძალად გაუკეთებიათო,
გადმოყრილი ჰქონდა ფართო და მაღალ შუბლზე; ცხვირი
ნამდვილი ქართული, სურათი, ცოტათი შუა ალაგას
აკეხილი, თვალები ცისფერი, რომლებითაც კაცს რომ
უცქერის, ელაპარაკება, მანამ ლაპარაკს დაიწყებს,
თვალები გაგრძნობინებს, რის თქმაც სურს მათ
პატრონსა. მიხა საშინელი თავდაუზოგველი, გამბედავი
და ამასთან გასაოცრად მარდია; ხეზე როგორც ფრინველი
ისე ავარდებოდა ხოლმე. შემთხვევის დროს, მაგალითად,
ჩხუბში, ოც კაცთან რომ მოსვლოდა ჩხუბი, ერთს ჯოხს არ
დაიკრავდა, სხვები კი სულ თავებდამტვრეულები
წავიდოდნენ. - მერუე შეაწუხებდა გლეხს და თავის

დროზედ არ მისცემდა წყალს,- გაუჩნდებოდა მიხა და ტალახში ამოსდებდა; ურია მოატყუებდა პატარძლებს ფართალში, აქაც მიხა - და არშინით ბეჭებში ბრაგი-ბრუგით დასძრავდა. მოურავი შეაწუხებდა ხალხს, - დახვდებოდა მიხა სადმე ორღობეში და კარგა გასახრავდა. ერთხელ ერთმა სისხლის-ჯვრიანმა მოურავმა ძიელ შეაჭივრა ძაღლისხვევლები. მიხას ყელში მოადგა ბრაზი, შეხვდა ორღობეში და გადაუღობა გზა.

- მომეცა, შე მხეცო, გზა დამიცალე! - უჭყივლა ჯვრიანმა.

მიხამ არც აცივა, არც აცხელა და მოაყოლა სახრეები, ააგლიჯა ჯვარი და ტალახში ისროლა.

- კიდევ დააწიოკებ ქვრივ-ოხრებსა, კიდევ, ჰა? - და სცემს, რაც შეუძლიან.

ცეცო უფრო ჭკუით მოქმედებდა, სარისტიანი კაცის სახელი ჰქონდა გავარდნილი; მიხა უფრო გულს უჯერებდა. მალე აღელვებდა ყველაფერი უმსგავსოება. ორთავენი ძიელ ნამუსიანი ბიჭები იყვნენ; მოზარდი გლეხოზა ამ ორ ბიჭს ძიელ უგონებდა; ყველას ესენი ატრიალებდნენ. ვისაც მიხა დაჰკრავდა, ის თავს ველარსად გამოჰყოფდა. დაჰკრა - გათავდა. მტყუანია დაკრული; თავს ველარ გაიმართლებდა სოფელში; რასაც ცეცო ეტყოდა, ხალხი თავს ველარ გააქნევდა. ცეცო ელაპარაკებოდა მათ ჭკუას, მათ ტვინს იმას, რაც თვითონ ედოთ ფიქრად; მიხა ასრულებდა იმას, რაც ხალხს უნდა შეესრულებინა, მაგრამ ვერ ბედავდა. ორი ერთპიროვანი ბელადი ჰყვანდათ ძაღლისხეველებსა.

VIII

გათენდა. გაიღვიძა ბუნებამ. აგერ მზე ამოციმციმდა,

ამოისროლა სხივები; ბალახს, წინა ღამით უხვად
ნასხურებს, დააწყებინა ბრჭყვიალი. ზურმუხტისფრად
იცქირებოდა მთელი ჭალა-ვენახები. გაისმა სერებზე
“ჰოროველას” ხმა, - გუთნები გავიდნენ სახნავად. აქ
გაიჭიმა გუთანი, იქ გაიჭიმა; გადმოშხლართეს გულაღმა
მადლიანი დედამიწა. მზემ შეიმალლა; მოახურა და
მოახურა დედამიწა; ხალხმა ჯიბრზე უფრო უმატა
მუშაობას; მეხრეებმა გაახშირეს “ჰოროველა”.

იქვე, სოფლის თავში, ვენახების ამოსწვრივ, ზალიკა
ახალკაცს გუთანი ება. მეხრეები წუხანდელს
შემთხვევაზე ბაასობდნენ, ყველას უკვირდა, რომ ისე
საღად გადარჩა ის ბავშვიო: ან არა დაეცა რა, ან
მაჯლაჯუნა არ დააწვა, ან წყეულებმა არ დაახრჩეს;
მაგრამ შუბლზე არ სწერებიაო.

- საკვირველია, ღმერთმანი, - ამბობდა ზალიკა, - ძაან

გადურჩა წუხანდელ ღამეს ი ბიჭი, ალბათ იმის დედ-
მამას რამე კეთილი მიუძღვის ღმერთთანა. აი, კაცო,
დიდი ხანი კი არ არის, რაც სულგანათლებული, -
ღმერთმა ნათლით მოიხსენიოს, - პაპაჩემი ბერიკა
გადაიცვალა. ერთ ღამეს მოდის თურმე ე კვირაცხოველის
ხევში, რუს პირას; ღამეა თურმე ისეთი ბნელი, ისეთი
ბნელი, რო თვალთა წინა არა სჩანს რა. ე-ე-ე მოდის, შენი
ჭირიმე და შენ ხარ ჩემი ბატონი!.. პაკო, პაკო! კვალში
ჩააგდე ე კამეჩი, აწვება, ქედი არ წაიხდინოს. ჰაჰაი! შე...
ჰო, მოდის. მოვიდა თუ არა ი კვირაცხოველის
ასკილებთანა, ხიდი რო დევს რუზე, სწორეთ იქა... ხიი,
ტფეოჰო, შე!..

- სად მივა, ე! - და გააწნა პაკომ ურჩ კამეჩს სახრე.

- როგორც თურმე გადავიდა ხიდიდანა, ამ ასკილებიდან
კი ვილაც სწვდა ქუდში და ქოჩორიც თან ააყოლა. პაპაჩემი

თურმე ხელმარჯვე და ახოვანი ვაჟკაცი ყოფილა. აი დალაქიანთ ბაბიაზე კიდევ ზორბა. ბერიკას ერთი საშინელი დაეყვირნა, ეძრო ხანჯალი და დაძრულიყო სახლისკენა. მორბის და მოსდევს ი წყეული. მორბის და მოსდევს. აი ტა-ტა-ტა, ცოტა კიდევ! ცოტა კიდევ! - და ამოვა ხათქა-ხუთქით სოფლის პირში. ძაღლის ყეფა რომ მოესმა თურმე, გული მოიცა, მემოტრიალდა, მიუშვირა ხანჯალი და თურმე ი წყეული, ჯვარი აქაურობასა, ძაღლად კი იქცა!.. მა, კაცო! - ვიარეო, ვიარე ისე კურტუკულმა სახლამდინაო... მერეც თურმე, რომ მოიგონებდა, სუ ჟრჟოლა აიტანდა ხოლმე პაპაჩემსა.

- გადარჩა, გადარჩა?

- მა, გადარჩა. კიდევ კარგი, რომ ი წყაროსთან კარგი ფუზია, თორემ ი ბავშვი წუხელ წყეულს ვერ გადაურჩებოდა, რამდენჯერ მძინებია ღამით ი წყაროს

პანტის ქვეშა.

ასე ბაასობდა წყეულ სულელებზედ ზალიკა ახალკაცი.

ამასობაში დღემ საშუადღეოს მოატანა. გუთნიდან ორი დღის საქცევს იქით, ხნულებს შუა, ჩასდევდა თავიდან ბოლომდის მშვენიერი, მწვანით მოსილი ველი, რომელზედაც შიგადაშიგ იდგა კუნლის, ასკილის და უფრო მაყვლის ბუჩქები. შუა ალაგას ამ ველზე იდგა კარგა მოზრდილი მაჟალო-პანტა. პანტის ძირში მიედო მაზარა მუთაქად, ზურგი მზისკენ მიეშვირა და ისე იწვა ერთი ახალგაზრდა ბიჭი. მზემ რომ აგრძნობინა ბეჭებს, მეხრე გადმოტრიალდა. ცალი მუხლი გაშალა, ცალიც ააყუდა; უბეში ხელი შეიყო და გულზე ცაცუნი იწყო. მზემ სხივები თვალებში ჩაუციმციმა. ეწვალა, ეწვალა, ატრიალა თავი, ხან აქეთ მოიკოტრიალა, ხან იქით, მაგრამ მზე თანდათან მალლა ამოდრიოდა და გამოჯიბრებული

ისარივით ესროდა წამწამებში სხივებს. გამოიღვიძა; წამოჯდა, შეხედა მზეს და შენანებით წამოიძახა:

- ვაი დედი ჩემის ღმერთსა!.. მზეს ძაან ამოუვაკებია.

წამოხტა, მაღიანად გაიჭიმა, გადიგდო მხარზე ფარაჯა და გასწია ზალიკას გუთნისკენ. ეს იყო ჩვენი ცეცო.

- აგერ, ცეცოც მოდის. ძაან გამოიძინა. აი მაგას თუ შეეშინდეს რისამე! სწორედ ჭინკაა: ღამურა-კაცია, ღამურა! ღამურასავით დაძვრება ჭალებში. რა გგონია, ზალიკა, წუხელ ეგ რო არ ასძლოლიყო იმ ბიჭებს, იქნება ვერ ეპოვნათ.

- მაღლიანი ბიჭია. მარჯვენა ნაკურთხია!.. ჩავცივებოვარ იმ ჩემ დედაკაცს, - ხმამოდაბლებით დაუწყო ზალიკამ პაკოს, - რო ე ჩვენი თამრო-გოგო ე ცეცოს მივცეთ-მეთქი

და პირ-ჯვარი ვერ დამიწერინებია. მე, სწორე გითხრა, გულში ჩამივარდა. სარისტიანი კაცი დაჯდება.

ცეცო მოვიდა, შეუხტა საძირის კამეჩებზე; იგრძნეს ცეცოს მოსვლა; თვალებს ბრიალი დაუწყეს, აფეთებდნენ დამფრთხლებივით, კუდის წმაწვნას მოუმატეს; ცეცოს სახრის აღება და იმათი გუთნის აგლეჯა ერთი იყო.

“მე შენ გითხრა, სახრის დაკვრა მოუნდება! თითქო ე გუთნეული პატივს სცემსო! ბიჭია და ბიჭი!! ბადალი არავინა ჰყავს”, - სთქვა გუნებაში ზალიკამ და გადასწყვიტა, რო თავის თამროს უთუოდ და უთუოდ მიათხოვებს ცეცოსა, თუნდ იმისი დედაკაცი ჯავრით პოპოქივით გასკდებოდეს.

მზე საშუადღეოზე აიმართა; საქონელი გამოუშვეს; დღის მეხრეებმა ჩარეკეს წყალზე; გუთნისდედა ღამის

მეხრებით პანტის ქვეშ გადავიდა. ჯერ არ დამსხდარიყვნენ, რომ წყაროს ხევიდან ამოვიდნენ ამ სერზე ორნი: ერთი ვაჟი, ესე თერთმეტ-თორმეტის წლისა, რომელსაც პარკი ეკიდა ზურგზე; მეორე იყო ქალი. ეს იყო უკვე მოწიფული, როგორც იტყვიან, მოჩიტული, მზა სადედოფლო ქალი; ამას ხელში ეჭირა საჯერო; სუფთა წინწკლიანი ჩითის კაბა ეცვა; ხელებზე თითებს შუა სახსრებამდე შავი ქიშმერის თათმანები ჰქონდა წამოცმული; დასცხომოდა, ნიკაპთან თავშალი გამოეხსნა, რომელიც ჩამოშვებულიყო, და ნელი სიო აქანავებდა; სახე გასწითლებოდა, გაოფლიანებოდა, მაგრამ სიომ მალე შეუშრო. ლოყები და ღაბაბი ისე ჰქონდა სიცოცხლით სავსე, ისე ჰქონდა გატიკნილები, რომ დასკდომას ლამობდნენ. იმისი შავი, ცელქი, მარბენალი თვალები თავის ისრებით გულში ძალად გიცვივდებოდნენ და გამოუთქმელს სიტკბოებას ჰბადებდნენ. ამ ქალს ბეჭებს უმშვენებდა ოთხი მოკლე, მაგრამ მსხვილი, გიშრის

ნაწინავი, რომლებსაც ჩატანებული ჰქონდა სათვალე და ღვრინჭილა, რომ თვალი არავის ეცა და ეს მშვენიერი გიშერა თმა არ გასცვივნიყო.

ეს იყო ლამაზი, უმანკო თამრო, ზალიკას საყვარელი ქალი, თავის პატარა, ერთადერთი ძმით, რომლებსაც გუთნის ჯერი - სამხარი მოჰქონდათ.

მეგუთნეები ჩამწკრივდნენ; თიხის ჯამებმა ჩხარუნი მოიღეს; პარკიდან არაყის ბოთლი ამოაძვრინეს. ცეცო სულ კანკალმა აიტანა: სახეზე ცივმა ჟრუანტელმა აუარა: სასიამოდ დაუწყო გულმა რაკ-რაკი. - დაისხეს ბატის ხარშო; ცეცომ იმდენი იცოცა, რომ თამროს პირდაპირ დაჯდა: ღვთის წინაშე, ზალიკასაც კი ესე ედო გულში. თამრო მალი-მალ გადმოიწევდა კაბის კალთას მუხლებზე, წინ დაიხედავდა, ხომ ტიტველი არა მიჩანს რაო. ცეცოს პურის ჭამა ცეცხლი იყო: აიღებდა ლუკმას და

გაპარებით, შუბლქვეშიდან გაავლებდა ხოლმე თამროს თვალს. თამროც მოკეცილი იჯდა მამის გვერდით, სალოკი თითის ფრჩხილი შეედო კბილებში და აცოდვილებდა. ცეცომ დინჯად დაუწყო პურს ჭამა: მეხრებმა ჩაღუნეს თავები, თითქმის ჯამებში ჩაძვრნენ; იდროვა ცეცომ, იხელთა დრო და ის იყო, გააპარა და გააპარა კატასავით თამროსკენ თვალი. რამდენიც შეხედა, იმდენი ამის თვალი თამროს თვალს შეხვდა, და უცბად, ერთ დრამში, ისევ ჩაჰკიდებდნენ თვალებს. შეაჩვიეს ერთმანეთს თვალები; ცეცო წათამამდა; თამამად შეაკვირდა თამროს მსხვილ და მაყვალა თვალებს, მაგრამ იმ წყეულმა თამრომ ისე დაუნდობლად, დაუზოგველად, ჟრჟოლით შეხედა ცეცოს და დაჭიმა წამწამები, რომ ცეცო უნებურად შეკანკალდა, თვალები ცრემლის გუბედ გადაექცა და, რომ ჩაეფუჩებინა, სთქვა:

- უჰ, ეს ოხერა, ძვალს კბილი დავადგი! - ვერავინ

მიუხვდა ცეცოს ეშმაკობას თამროს მეტი, რომელმაც შეკუმშული ტუჩებით შეიღიმა.

“შენმა რა მიყოს, - სთქვა ცეცომ თავის გუნებაში, - თუ შენ გაგიშვა; ეს ეს არის, მე - მე შენ თავს უსიკვდილოდ ვერავინ წამართმევს”.

- გენაცვალოს, შვილო თამრო, შენი მამაი! აალაგე, შვილო, და წადით შინა. ვენახსაც ჩახედეთ; კაკლებს მოუარეთ, ეხლა ბევრი ეყრება. აჰ მე არას გამიკეთებთ.

თამროს გზა ზედ თეთრს წყაროზედ გადადიოდა; გუთნის ჯერიდან დაბრუნებული ქალები, თუ ბიჭები აჰ უთუოდ ჩამობრუნდებოდნენ, ჯამებს და ქოთნებს დარეცხდნენ, აავსებდნენ წყლით და ისე გაუდგებოდნენ შინისკენ.

ნასამხრევს ცეცომ მოიგონა, რომ ერთი ე ჩემ ვენახში ჩავირბენ და ცოტა წითელა მსხალს ამოვიტანო. აიღო კომბალი და ვენახისკენ მიმინოსავით მოსხლტა; გადახტა საჩქაროდ, მიიჭრა მსხალთან, მიუხალავა და მიუხალავა კომბალი; მსხალი ხრიალით ჩამოცვივდა ძირს; საჩქაროდ გაიტენა უბეები და აჩქარებით, ლელე-ლელე წყაროსკენ მსხლის ჭამით გასწია. ამასობაში თამრო წყაროზე ჩასულიყო და ჯამებს რეცხდა. იმისი პატარა ძმა პანტის ქვეშ ტრიალობდა, კავიანი ჯოხი ეშოვნა, იწევდა მაჟალოს, ტოტი გეეშვებოდა და ხელახლავ მიჰყოფდა დაწევას. ცეცო მიწის მგელსავით გაუჩნდა თამროს, მივიდა და წყაროს პირს ჩამოუჯდა; ჩაღუნა თავი, დაუწყო მსხალს ჭამა, ერთმანეთის გულის ცემა ორთავეს ესმოდათ. თამრო გაშრა, გაბუცდა; რომ ველარა მოახერხა რა, თავზე მოსახვევს დაუწყო სწორება. ცეცოს უნდოდა ეთქვა რამე, მაგრამ გული უწუნდა, დიდის ღელვისაგან გუნება გაებერა, ბოლოს რის ვაი-ვაგლახით მიაწოდა მუჭით

მსხალი და უთხრა:

- აჰა, თამრიკო, მსხალი არ გინდა? - რამდენიმე წამს ჰქონდა ხელი გაშვერილი; თამრო გაშეშდა, ჩაბლუჯა ნაწნავი, თითქო იმისგან შველას მოელოდესო, მიიღრიცა თავი და ბოლოს გვერდზე ოდნავ წამოაწვდინა ხელი და ჩამოართვა მსხალი.

- მოეთრიე, ე ქოთანი აავსე და დროით წავიდეთ, - უთხრა ძმას მთრთოლვალის ხმით თამრომ.

- მე არა ვიცი რა, ე მსხალი უნდა დავაყრევინო.

- ჯერ შინ ჩამოდი, ყვიციანო!

იმათ ლაპარაკში ცეცო წამოხტა, აავსო ქოთანი და დადგა.

- თამრო, ერთი შენ გაზრდას, ე ჯამი მათხოვე, წყალი უნდა დავლიო.

- ქოთანი მანდ არა გქონდა, თუ არა და მუჭით დალევდი რა!

- დასვრილი ხელები მაქვს. თიხის ჯამით წყაროს დალევა, თამროჯან...

თამრო განზრახ ინაზებოდა, გულში კი სულ სხვასა ფიქრობდა; ფიქრში უყვარდა, მაგრამ ის კი ვერ წარმოედგინა, თუ როგორ შეიძლებოდა ასე ლაპარაკი უცხო პირთან. მარტივმა, უმანკო სიყვარულმა დასძლია და თამრომ ჯამი წააწოდა და აჩქარდა წამოსასვლელად. აი გამგზავრდა. ცეცომ, თამროს საქციელით გულდათუთქულმა, თვალი გააყოლა; ტკბილის, მშვენიერის და თანაც ნაღვლიანის კილოთი სიმღერა

გაადევნა უკანა:

“ხელსახოცსა გადმოგიგდებ, გოგოჯან!
ოქრომკედით მოქარგულსა;
შიგ გაგიხვევ გულსა, სულსა,
შენთვის დამწვარს, დადაგულსა!”

- ნჰე! შეხე, შეხე, რა გითხრა? თუ შენ, თამრო, დედას იმას ეტყვი, მეც ამას ვეტყვი, იცი, თუ არა? - უთხრა ძმამ.

- მეხი კი დაგეცა მაგ თავში! - სთქვა ტუჩის აბზუკვით თამრომ ცეცოზე. ეს სიტყვები გამოსთქვა, მართალია, მაგრამ გულში კი სხვას ფიქრობდა: “უი, უწინამც დღე დამლევია, რომ მაგას მეხი არ დასცემოდესო”.

IX

ირიჟრაჟა!... ვარსკვლავთ ფერი ეცვალათ, დაჰკარგეს
სიბრწყინვალე და სიკეკლოუცე, მერე სრულიად გაჰქრნენ;
აღმოსავლეთისაკენ ბინდმა სინათლეს დაუთმო ადგილი;
მხოლოდ დასავლეთისკენ ცას შერჩა ერთილა ვარსკვლავი,
რომელიც დღის მომავალ სინათლეს თითქოს
ეჯიბრებოდა. გათენდა, გაიღვიძა ბუნებამ. კვირა დღეა და
გლახკაცობა ჯერ არ იშლება: მზე ამოსასვლელს არის და
აი აიშალა ხალხი; ჩავარდა სოფელში ხმაურობა, საქონლის
ბლავილი, ხვიხვინი ცხენთა. სოფელი სდუღს დილის
სიცოცხლითა; მიერეკებიან საქონელს სანახიროსკენ;
პაწია მწყემსები მიჩანჩალებენ გუდეების ხრაგა-ხრუგით;
თავშალწაკრულ გოგოებს ფეხშიშველა ფეხით
დაუთითობიათ ხბორები, წაუვლიათ კუდეებში ხელი და
მიაბენინებენ. ხბორები, რძით დამაძღრები და
ნასიამოვნები მშვენიერი დილით, ფუნდრუკით და
კოწიაწით გარბი-გამორბიან და მიათრევენ გოგოებს. აი,
აგერ! - დაეცა ერთი ნამიან ბალახზე; აი, მეორესაც

დაუსხლტა ხბოს კუდზე ხელი და პირქვე გაიშლარტა მიწაზე; საბრალოს პირი მიწით აევსო; იწმენდს, იხედავს ხელზე, ტირის, იჩიჩნის თვალებს; ბრაზი მოსდის, რომ იმისმა ამხანაგებმა ბრაგვა მიატანინეს სანახიროზე ხბორებს და ამას კი უბედურობა დაემართა. ჩერდება ერთ ალაგას და ტუჩი ჩამოუშვია. ხალხი ხარხარებს ამის დანახვაზე; ტაშსა სცემს, “ჰიი, ჰიი”, - ეუბნება. აი ტოლი გოგოები მოვიდნენ, ხელი წაჰკრეს, გაეხუმრნენ, დაჩაგრულმა ერთი უცბად შესცინა, გადიყარა დარდი და ჰაიდა! - გაქანდა პროწიალ-პროწიალით.

მირეკა სანახიროზე მთელმა ძაღლისხევმა საქონელი; საბძელთან შეიყარა ხალხი, რიგი ამთქნარებს, რიგი იჭიმება, სალამს აძლევს; ხუმრობენ, ლაზღანდარაობენ.

- ჰნე! მოგვატანეს ამ კვირა დილითა; შეხე ი მღვდელსა, დიაკვნისთვის რო აუკიდია ტომარა და ჩანახი.

- მოსე ურია კი არ მოაჩლატუნებს თუ ცხენსა ამ ადრიანათა!..

- მამაო, დღეს წირვა არ იქნება?..

- დახე ამ ჩვენ დიაკვანსა და! ასეთი სმა ეცოდინება რო!..

- ხელობა მა რა არის, - უპასუხა დიაკვანმა.

აიარეს ზემოთ.

- ასეთი ალალი ღვინის სმა იცის მა დიაკვანმა, რო შენი მოწონებული; ერთი კი გადისვამს ულვაშზე ხელსა და ის არის, ისე გამოწიფამს, თითქო თავის დღეში შიგ არა მდგარა რაო, - გაიხუმრა ვილამაც.

- ღვინოში, მე შენ მოგახსენო, მღვდელი კი ჩამოუვარდება
- იყო პასუხად.

- სოსიკა, ი რა კაი მოზვრები მოგირეკია, ბიჭო! ძაან
დალოცვილი ქედი უჩანთ; ჩემი ბიჭი გავგზავნე ქალაქსა
და ნეტაი შენი სიცოცხლით არ მოატყუონ კი;
გამოუცდელია და!.. მე ხეტიალის თავი აღარა მაქს... -
სთქვა ბერიკამ.

- მოტყუებას კი ნუ იტყვი, ძმავ! ძლივ დავალწიე თავი,
ძლივს. კაი ფასიც მივეცი... იძახდნენ იაფია, იაფიაო! და
სად არის? - კაი ცხრა თუმანი დამათვლევინეს, - სთქვა
გულნატკენად სოსიკამ.

- ეჰეი - ჰე! - გაისმა ხალხში! - ჰაი დედასა! ამ ათი წლის
წინათ ყევარს კაი თარაქამულს იყიდდა კაცი მაგ ფასათა.

- ათი რად გინდა, - სთქვა ბერიკამ, - ზუთი თქვი; ჩემ კამეჩებში ზუთი წლის წინათ ათი თუმანი არ მივე, ეხლა ოცდაათსაც არ ვათქმევინებ, ჰო, თავი არ მომიკვდება!.. ეს ტასიას ბიჭი არ არი? აი ე რო გარბის?.. ღმერთმა უშველოს, უპოვნიათ. იმ ღამეს შენმა ნათლიიდედამ მითხრა, რო ესე ესეო, ტასოს ბიჭი დაეკარგაო. ღვთის წინაშე, დავაპირე წამოდგომა, მაგრამ წელი ველარ ავიტანე; გამტენა ჯაფამ და სიბერემა.

- ღამის მეხრეები შესწრებიან, იმათ მიუკვლევიათ, თორე, ვინ იცის, თუ რა საცოდაობა დატრიალდებოდა: ეშმაკს თვალთ არ უჩანს, ათასი რამე სდევს ადამიანის შვილსა. ცეცოს და მიხას უპოვნიათ... მერე მეხრე ბიჭია და!.. - სთქვა სოსიკამა.

- ღმერთი, ჩემო სოსიკო, როგორც გააჩენს, ისეც დაარჩენს: ღმერთს გაუგზავნია ი ცეცო... მადლიანი დედ-მამის

შვილია. მაგასაც ღმერთი უშველის... ასეთი სათნო კაცი იყო ცეცოს მამაი, რო სოფელში ცალი არა ჰყავდა.

- მე შენ მოგახსენო, ბერიკა, ცეცო კარგი ბიჭი დგება; რა საჭიროა, სოფელში მაგი ბადალი ბიჭი არ დადის; სწორედ გაჭირების ტალკვესია.

ბერიკასა და სოსიკოს ლაპარაკის დროს ხალხი ნელ-ნელა მიიშალ-მოიშალა; სოსიკა და ბერიკა ერთად წამოვიდნენ ბაასით; შემოიარეს მიხა გვარაძის სახლისკენ. მიხა ურემს თვლებზე სდგამდა, ცეცოს მაზარა და სახრე მიეგდო გვერდზე და შესჯდომოდა ღერძს, რომელსაც მიხა თვალს უდგავდა.

- დილა კარგა ყოფნისა! - მიესალმა სოსიკა. - ბიჭო! თქვენში კვირა არ იციან?

- რას დაუშლის კვირასა; ხედამდი ი ხუცესსა, როგორ ტომარა აკიდებული გარბოდა ამ დილაადრიანა. მე შენ მოგახსენო, იქადაგებს! იმ დღეს, ღმერთი არ შემარცხვენს და ი ზიარების მაღლმა, - სთქვა ცეცომ, ანება ღერძს თავი და შეხედა ცას, - ეკლესიის გვერდით, ი კანცელარიის კარებზე, ვიდეჟით ტოლ-ტოლი ბიჭები; გამოვიდა საყდრიდამ ე ჩვენი მღვდელი და დაგვდგომია: სირცხვილი არ არისო, რო კვირა დღეა და საყდარში წირვა არ მოისმინეთო, თქვე თათრებოო! სწორეთ ამ სიტყვითა თქვა, ღმერთი არ შემარცხვენს... მაინც ე მოზარდი ხალხი საყდარს არა სწყალობთო და ღმერთიც თავის მოწყალებას მოგაკლებთო... ი თვალეებში სიბრაზით სუ ნაპერწკლები გამცვინდა. ქუდი დავდოთო და სამართალი ისე ვქნათო, ამისი არ იყოს: წირვაზე მღვდლისა არა ისმის რა და დიაკვნისა; ღმერთს ვერხვქვეშ კი ვერ შევებვეწები?

- კვირაც გატეხილია და უქმეცა; ეს ოხერა კაცი კაცს აღარა

ჰგავს, - ჩაუბრუნო მიხამ, რომელიც დოინჯშემოყრილი
შესცქეროდა კოხტათვლებიან ურემსა.

მზემ კარგად შეიმალლა; იქნებოდა ათი საათი; შუა
სოფლიდან ხმაურობა, ღორღალი შემოისმა; ხანდისხან
ხანგრძლივი ხარხარი რომელიმე ხერხიანად ნათქვამ
სიტყვაზე, ხანდისხან “ტყუნი დედას და ტყუნი მამას” და
“აბა დაიფიცეს” ძახილი. კანცელარიასთან შეყრილიყო
ხალხი და ერთი კვირის ანგარიშს ასწორებდნენ
ერთმანეთში: ვის ვისთვის რა დაეშავებინა; ვის ვინ
დაეჩაგრა - ეხლა ასწორებდნენ.

კანცელარიის წინ, ქვაზე იჯდა და ჩიბუხს შეექცეოდა
ხმელხმელი, მაღალი კაცი, წაყვითანო ფერისა, ახლად
წვერმოპარსული პირით, რომელიც დალაქს ნიკაპთან
ძალზე ჩაეკორტნა; ფეხებზე ახალი ჩუსტები ეცვა; ტანთ
ემოსა ახალივე შალის ჩოხა-შარვალი, წითელი

გულისპირიანი პერანგი ზედ შავი ჩაფარიშით; თავზე მაგრა ჰქონდა ჩამოცმული შავი იმერული ცხვრის ტყავის ქუდი. ხუთი-ექვსი კაცი შემოხვეოდა, პირში ხელს აქანებდნენ, ის კი გაჩუმებული, ცივად, როგორც ის ქვა, რომელზედაც იყო ჩამომჯდარი, იჯდა და პასუხის მაგივრად აპურჭყებდა. შეხედულობა ამ კაცისა საზოგადოდ შესაზარი და შესაზიზლი იყო. როგორც ვთქვით, ყვითელს და გამზდარს სახეს შეიღმეჭდა ისე, რომ პირის კანს თვალებამდე აიტანდა, კაკლის ფოთოლივით მწვანე თვალებსა, რომლებიც მუდამ წამს გველსავით გინესტრავდნენ გულსა, საშიშრად დააჭყეტდა ხოლმე, - ეს იყო მისი გაბრაზების ნიშანი.

ამას გვერდს უდგა უფრო დარბაისლურად ჩაცმული კაცი, ყომრალი მაუდის ჩოხით, ამ ფერისავე ახალუხით; შავ შარვალს მიხაკისფერი ჩითის სათავე ეკერა; ფეხთ ეცვა ძველებური ჩაღილული ხარაზის წაღები და თავზედ

ბუნრის ქუდი. ეს იყო პირბუტაყი, წითელი, როგორც ახლად მოხარშული კიბო; თვალები, როგორც იტყვიან - ცხვრისფერი, მუდამ ყვითელი კილოებიდან ბაიებამდის; შუბლი ჰქონდა ვიწრო და შუაში თითქო შედრეკილი, საიდანაც იწყობოდა ნაოჭ-ნაოჭად დაწყობილი ნაკეცი ტყავისა ცხვირის კაკნატელამდე; ჯმუხი, ტანად ერთობ დაბალი, ისე დაბალი, რომ საღორის ბოძს მოგაგონებდათ; ხელები მუდამ წინა ახალუხის ჯიბეში ჰქონდა ჩაწყობილი და მუდამ ჩაფიქრებული და თავჩაღუნული დადიოდა; ლაპარაკი ცოტა ენა მოჩლოუნგებით, ანუ, როგორც ჩვენში იტყვიან, მოლოუკლოუკებით იცოდა. ამას ჰქონდა სოფელში დუქანი და ამისი ჰკუა-გონება იმაზე იყო მიპყრობილი, რომ რაც შეიძლება ბევრი გაება ობობასავით ქსელში.

პირველი იყო ფიდუა ეშმაკურაშვილი და მეორე ისაკა ბლუნძელაშვილი. ესენი ის ბატონები იყვნენ,

რომლებზედაც ღამე ცეცოს თავის ამხანაგ ღამის მეზრებთან ჰქონდა ბაასი, როგორც სოფლის მჩაგვრელებზე, სოფლის მჭამლებზე, რომლებსაც მიმბაძავი თანდათან უჩნდებოდათ და სოფელს ამყრალებდნენ.

ღორღალის ხმაზე ცეცომ და მიხამ ყურები ცქვიტეს; გაემზადნენ წასასვლელად; გზაზე სხვა ტოლი ბიჭებიც მოემატნენ; ნელ-ნელა მიუახლოვდნენ კანცელარიას. ამ დროს წირვის ზარი დაირეკა; ყველამ ქუდები მოიხადა და პირს ჯვარი გადისახა.

- ღმერთო პატრონო! - სთქვა ყველამ გუნებაში.

- კვირის მადლო და ძალო, შენ გაუწყვიტე პირისკომლი ავ კაცსა, - სთქვა ცეცომ.

- ჰო და ჰო! - დაურთო ყველამ ერთხმად.

ამ დროს შემოესმათ მაღალი, რიხიანი და უფრო შხამიანი ხმა:

- კიდევ შევრეკამ და თვალსაც მოგთხრით!

- ი ღმერთს შეხედე და ისე ილაპარაკე - შეტევით გამოელაპარაკა ვიღაცა.

- რა ჩემ ფეხებს ყვირი; რას იმედით სჩრი, შვილოსა, ყველას პირში ბურთსა, შე ცარიელო სისხლის გუდავ, შენა! - შემოუტია მეორემ. - აბა ერთი შერეკე?

პირველი ხმა იყო ფიდუასი. ცეცოსა და მიხას ეს ხმა შხამიანი ისარივით დაეტაკათ გულში, რომელმაც ფართხალი შექმნა, თითქო ჰლამის ბუდიდან

გადმოვარდნასაო.

- არიქა! ჩხუბია! - შესძახეს და, რომ გზა შეემოკლებინათ, ბანი-ბან გადირბინეს და ერთ წუთში ქასქასით და ქაქანით დაერჭვნენ კანცელარიის წინა.

ცეცომ ცალი ხელი უბეში შეიღო და ცალით მიწაზე დანდობილს სახრეს პროწიალი დააწყებინა; მიხა ჩხუბის მიზეზის უცბად გაგებამ ისე ააჟრჟოლა, რომ სახეზე სიცივის ეკალი აასხდა.

- კაცო, მამასახლისი არა ხარ შენა? რატომ ხმას არ იღებ, ა?
- უთხრა ხალხმა.

- მე რა ხმა უნდა ამოვიღო, ე კაცი ამბობს, რო არ შემირეკიაო.

- აი ისემც გიშველის ე დღევანდელი წირვის მადლი, ჰოდა ისრე!... ხალხნო! მაგან არა თქვა, რო შევრეკამ და თვალსაც მოგთხრითო!.. ვთქვათ, რო ეგ ერთი ამბობს, რო არაო. ბიჭო, ეგ ერთი ამბობს და ჩვენ მთელი სოფელი ვამბობთ, რო წუხელ ამის საქონელმა ჩემი ვენახი ამოაგდო. თითონ ამის ძმა იყო... შეერეკა კაკლებქვეშ ყევარი ხარი; მიუნებებია, კაცო, თავი და შესულან სავსე ვენახში... ემ დილით ვნახე, ძმაო, - მიუბრუნდა მოჩივარი ცეცოს და მიხას, რომელიც სულ ტუჩებს იკვნეტდა სიბრაზით (ცეცო კი დინჯად ყურს უგდებდა). - ვნახე, მარა ნეტა არ მენახა, თვალები მეტკინა, თვალთ დამიბნელდა. მტერი ხო მტერია, თავი არ მომიკვდება, თავი - აბა, ტყუილი რა სათქმელია - მტერიც კი ატირდებოდა, - სთქვა გულდათუთქულმა ბესო ზერეკიძემ.

- რას მეუბნები, მთელი წლის ფეხისმოსავალი, ძმაო, სუ

ბუნუთივით არი მოფშვნეტილი, - შეეწია ბესოს მეზობელი ილო.

- არა, რო გეუბნებიან ეს ამოდენა ხალხი, რატომ არ გჯერა, მამასახლისო! პირველი ნუმრა ხო არ არის ფიდუას ეს საქმეები, - ჩაერია ხმის თრთოლვით ბაასში ცეცო; - მთელი სოფელი ამოგდებულია ამისაგანა; ყველას ესა სჩაგრავს. იმ დღეს რაღა იყო, რო მაგის მოჯამაგირისაგან თავგატეხილი პავლე ბეციაშვილი მოგაყენეს კარსა! დაახვედრა ბიჭი, თითონ ვენახილამ აქეზებდა; საწყალი ობოლი ბიჭი კინალამ რუში ჩაახრჩობინა, თავიც გაუჩეხეს და შენ ხმაც არ გაგიცია; აბა თუ საკანონო გადაგიხდევინებია რამე! შეძლება აქვს, მუდამ კვირია ყელმოღერებული ზიხარ მაგის სუფრაზე და იმიტომ?

- რას ელაპარაკებით; ხალხნი არა ხართ, კაცო! - მიიჩრდილა მიხამ შუბლზე ხელი, რომელიც მეტი

სიბრაზისაგან უკანკალებდა. - როდის რა გაურიგებიათ მამასახლისებს!.. საკანონოც სოფელმა დასდოს და სხვა ყველაფერიცა.

- შენ ეი, ცეცო, მისამარას თავში ნუ იწემ, თორემა...

- თორემ რქადეკეულები არ გამოურეკო ბაკიღამა! - სთქვა და წამოუმხარდამხარდა მიხა.

- შენ ხო აზნაურის სისხლი არ დაგაყენებს, - წასძახა სისხამით ფიდუა ეშმაკურაშვილმა.

- შენ ჩემ აზნაურობასთან საქმე არა გაქვს ეხლა; მე აზნაურის სისხლი მაქვს, თუ გლებისა - ეს რა შენი საკითხავია... უკან გაბრუნდი, -შემოუტია მიხამ.

- დაიცა, დაიცა! - დაუჭირა ხელი ცეცომ. მიხა შესდგა. -

ჩვენ ეს უნდა გავიგოთ, - განაგრძო ცეცხლმ, - რაღა შენ და ე
ბლუნძელაშვილი აოხრებთ და ჰბრიყვობთ ამ სოფელსა;
ერთისა - ძმები და მოჯამაგირე, მეორისა - ლაწირაკი
შვილები... მამულია და ჩაიგდებთ ღარიბ-ღატაკს ხალხსა
და შვილიდარ მიწებს სცინცლავთ, ვენახი არ დარჩება,
ყანა, სიმინდი, რო თქვენმა გასატიელებელმა საქონელმა
არ ააოხროს; კაცი არ არის, რო თქვენ წყალი არ
წაგერთმიოთ; ეს ბლუნძელაშვილია და სუ სული
ამოგვართვა...

- მართალია, მართალი!! - შეჰყვირა გულგაკეთებულმა
ხალხმა, - ან ჩვენ უნდა ვიყვნეთ ამ სოფელში და ან ეგენი.
სულთა დგომა აღარ არის, სულთა დგომა.

ბლუნძელაშვილმა დაატყო, რო ცუდადაა საქმე, კუდი
ამოიძუა; ამას მამასახლისიც აეტორღიალა, ამოიჩარა
ილლიაში ჯოხი და კისერწაწვდილი გაჰყვა ნელის

ნაბიჯით ბლუნძელაშვილსა.

- მამასახლისები ჩვენ საქმეს არ გვირიგებენ. აბა, ერთმა ვინმემ დაასახელოს ვის რა გაურიგა. თუ მსუქანი კაცი საქმეა, გაგიხარიათ, რო მაშინ ეგენი გაფხიზლდებიან; გზირიც მაშინ ფეხმარდდება, იასაულიც, მამასახლისიც. ეგენი მართო იქ არიან მარდები, საცა თავიანთი სარფაა: აბა ჩინოვნიკი მოვიდეს, როგორ ყველაფერი უხვად მოჰკრიბონ, და ვისგან? ვის მიადგებიან და მიუტალახებენ კარსა? ჩვენ, ღარიბებს... ე გულხელი რო დაგიკრეფნია, - მიუბრუნდა გაცეცხლებული ცეცო ფიდუასა, - ვითომ და აქ არაფერი ამბავიაო; თუ კაცი ხარ, იტყვი, რო, ერთხელაც არი, ერთადერთი კვერცხი მიგეცეს? ჩვენა გვბრიყობთ რაღა?.. მართალია, თუ არა? - მიუბრუნდა ცეცო ხალხს.

- მართალია!.. აი შენი დედ-მამა განათლდეს, შენი!

- კაცო, რა საჭიროა, ჩვენ ძველ ადათს მივყვით. მოსწრებული კაცი არავინა ხართ, წამოდექით წინა, - სთქვა მიხამ.

- რაო?

- ისა, რომა სოფელში დავაყენოთ ჩვენი კაცები მეველეებად: მერუობაც იმათ ჩავაბაროთ? მოვალეობად დავდოთ, რომა ნახნავ-ნათესს ყური უგდონ და ემაგითანა იუდის კერძის ხალხისაგან დაგვიფარონ...

ფიდუა შეიღმიჯა, თავი გადააგდ-გადმოაგდო.

- ემანდ რალასაც არ აკანტურებ ე თავსა მომაკვდავი გველივითა, გაბრუნდი, თორემა ისე გაგაჭრელებ, როგორც გველი; აქ დაიცინები კიდევცა!

- ე ულვაში ნუ მსხმია ე ფიდუასა, თუ თქვენ უნარი ვერ გიყოთ...

- ულვაშიც შეგირცხვეს და ე პირიცა, - და აქ შეუღერა მიხამ სახრე.

- დაიცა, მაგის დროც მოვა, - ჩასჩურჩულა მიხას ცეცომ, - ე მიხასი არ იყოს, ძველ ადათზე გავიაროთ: ავირჩიოთ სანდო პირები, - აქ ბევრი კაი კაცი გვყავს, - მეველეებად და მერუეებად; ემითანა კაცებს, - უჩვენა თითით ფიდუაზე, - სახლის კარი შეუკრათ; მეზობლად ნუ გავატარებთ; გუთანში ხარს ნუ შეუბამთ; მუშად ნუ გავყვებით, შენ ხარ ჩემი ბატონი; ჭირსა და ლხინში ნუ მივხედავთ. რა არის, ვითომ ნუ ყოფილან ეგენი სოფელში, ისე ვიანგარიშოთ... ჰა, ხალხნო, რას იტყვით? კარგი იქნება?

- აი, მე და ჩემმა სიყმემ, მართალი სიტყვა, - დაიძახა ხალხმა.

- უწინ სუ ეგრე არ იყო, - სთქვა ჩვენმა ზემო ნაცნობმა ბერიკამ - შეუკრამდით სახლსა და გაგიხარიან მალე მოვარჯულებდით ხოლმე! ადამიანი ხო ეშმაკი არ არის, პეპელა ხომ არ არის, რო კედელს მიეკრას, უმეზობლო გლენკაცს ერთი წუთის გაძლება არ შეუძლიან.

- მაშ, ხალხნო, ე კუბოსა ღვთის-მშობლის მადლმა ამოსწყვიტოს იმის ცოლ-შვილი, დედა შეერთოს ცოლათა, ვინც ეს პირობა არ დასდოს და არ შეასრულოს, - დაიძახა ცეცომა.

- ანგრე იყოს, ანგრე! - შეჰყვირა ხალხმა ცეცოს პასუხად.

ამოიჩიეს მარჯვე ბიჭები მეველე-მერუეებად; ამოიჩიეს ის პირნიც, რომელთაც ყური უნდა ეგდოთ, რომ იმათ, ვისაც სახლი შეუკრეს, ხელი არავინ გაუმართოს. ხალხი დაიშალა; ნელ-ნელა წავიდ-წამოვიდნენ; ცეცოს უბნელები, ესე ოცამდე კაცი, დაადგნენ შუა სოფლის გზას და ლაპარაკით წამოვიდნენ.

- ახლა ეს კულუხი სჭირს; თუ კიდე მარშანდელსავით მოგვიჭირა ი უპრავლიაიუჩმა, სწორედ სახლში ზედაშე გაგვიწყება, - დაიწყო ერთმა.

- ქართველი კაცი მაინც იყოს, თავს მაინც არი შეაბრალებს კაცი, ცოტაც არი ღმერთს მოაახლოვებინებს; აბა ერთი გადმოვარდნილი ვინმე რას დაგიდევს, თუ მე და შენ შიმშილით მოვკვდებით; რო გიცქერის, თითქო უნდა შეგჭამოსო, სუ კბილებს აკრჭიალებს: “გრუზო ფინთი, გრუზო ფინთი, მამაძაღლი”, სუ ამას გაიძახის, - სთქვა

ხელების შლით და ნაღვლით სავსე ხმით მოხუცებულმა ბერიკამ.

- მაგი მეტი კი არა იცის რა, - დაუმატეს აქეთ-იქიდან.

- ე უცხომ რო არ გაგვინდოს, კიდევ გასაკვირველი არ იქნება; ე ჩვენი ხალხი ხო უფრო უარესია! ჩაიცვამს თუ არა რუსულ ფარაჯას და ი ვარსკვლავიან ქუდს დაიხურავს, სუ რუსულად გიშტრიალებს; ე ჩემ ნათესავებზე ხო გამომიცდია; გვარაძეებს მაგი მეტს კი ნურას მოჰკითხამ.

- ჩვენ პეპესაც რო ე რუსული ფარაჯა ჩაუცვამს; რუსობანა უნდა ამასაც აი. - გაიხუმრა ვილაცამ პეპეზე, რომელსაც წითელგალუნიანი სალდათის სერთუკი ეცვა, - ისეთია, კაცო, რო სუ რაღაც სუნითა ჰყარს.

- ეს ოხერი რამდენჯერ გავამზევე, რო არ გამოელთია.

- სუნი რო აგრე ჩაჰკდომია და აღარ ეშვება, უცხო კაცი რა გავამტყუნო, რო ჩაგვაკვდეს, - სიცილით სთქვა ცეცომ.

- ღმერთი, რჯული, ცეცო, დამიჯერეთ: ერთი კარგა გავსახროთ სადმე ყველანი, ე ბატონიც ზედ მივაყოლოთ და თავს დაგვანებებენ, ვაი არა აქვს მიხასა!...

- ჰოდა რა არი! წელან ხედავდი, ი ბლუნძელაშვილი რარიგ კუდამოდუებული წამოვიდა... ფიდუსაც კი ენა ჩაუვარდა...

- ყველას თავის დრო აქვს... რუსის კანონი არ იცით თქვენა... ჩემი დროც მოვა, უმაგისობა კი არ იქნება. მაგრამა ასე კი უნდა ვცემოთ, რო თავ-ბედი იწყევლონ და ჩვენ სამართალში არ მიგვცენ; მიხა წელანვე აიმრიზა. რო

გეცემა, საქმე წახდებოდა.

ხალხი გაიფანტა; ცეცო და მიხა გამარჯვებულები, გულზე ცოტა დარდმოშვებულები, რო საქმე ცოტაც არი გააკეთეს, შევიდნენ ცეცოსას სადილის საჭმელად.

X

თამროს და მის პაწია ძმას გზაზე, წყაროდან რომ წამოვიდნენ, ძალიან შეუგვიანდათ: ძმა პეპლების ჭერას გამოუდგა; თამროც ამას შესცქეროდა და არა ერთხელ შეუკურთხა:

- შე გულკვდარო, თავი დაანებე, თორემ მოგკალ!

ძმა ყურსაც არ იბერტყდა და მისდევდა პეპლებს.

- ყვიციანო, ყვიციანო! მაცა! მაცა! - მიაყარა სიტყვები სიბრაზისაგან მოთმინებიდან გამოსულმა თამრომა.

თამროც არ იყო უსაქმოდ; ის იგონებდა ცეცოს; ჯერ ისე ახლოს არ ენახა; გულში რაღამაც ჭიასავით ფუთფუთი დაუწყო; არც სრული შეყვარება ეტყობოდა, არც თუ შეუყვარებლობა; ადრინდელს მშობლების ლაპარაკს ცეცოზე ეს შეხვედრაც ზედ დაერთო და თამროს გულს დაატყო; მას ეხლა გული უღელავდა; ტანში აზმორებდა, რამდენიც კი წარმოიდგენდა ცეცოსა. ამ ტკბილის ფიქრებით და თანაც გულის აღმაქშინავი ღელვით ჩამოვიდა სახლში. ლოყის თავები დაუკვერდა; თვალები სიცხისაგან აემღვრა; მკერდი ხშირად ასდიოდ-ჩამოსდიოდა: ეტყობოდა, რომ თამროს გულში რაღამაც დაიჭირა ალაგი.

დედა შინ არ დახვდა. იმას მოსწყინდა მარტო გდება

სახლში; ჩვეულებისამებრ სათიბელა და აპეური წაიღო ვენახში; ჩავხედავ ვენახსაც და ხბორებს და ბატებს პატარა ღიჭას ამოვუტანო, იფიქრა იმან; წაუყარა კარებს ურდული და წავიდა. თამროს იამა, რომ დედა შინ არ დახვდა; ძმას როგორმე დაუყვავებს, რომ ამბავი არ მიუტანოს.

თამრო გარეთ გამოვიდა, ძარის ქვეშ ჩაჯდა; თავშლის ყურები თავზე გადიყარა; სახე აეხადა, სრულ გამოუჩნდა და ამომავალი მთვარესავით დაუწყო ელვარება; ამოიღო ჯიბიდან მსხალი და გათქვლიშა; მერე უცბად წამოვარდა, როგორც დამფრთხალი ნადირი, შეირბინა დარბაზში, ახადა ხის ყუთსა, ერთი ბორა ვაშლი ამოიღო და ჯიბეში ჩაიღო. გამოვიდა და დაჯდა ისევ ძარის ქვეშ. რომ დედას უსაქმობაზე არ მოესწრო, პაიჭის ქსოვა დაიწყო. ზაქროს, ამის ძმას, დერეფანში მოეოთხნა, და ნედლ ნაჭიან კაკალს ამტვრევდა და შეექცეოდა.

- ზაქრო! ჰაი, ზაქრო! -- დაუძახა დამ.
- რა გინდა? - ბუზღუნით ჰკითხა გაბუტულმა ძმამა.
- მე შენთვის იცი რა მაქვს?
- რა?
- გამოდი აქა და გაჩვენებ.

ზაქრო წამოფრინდა და დასთან ჭუტსა დაერჭო; პირი გამოტენლი ჰქონდა ნიგვზით, აეჩაფებინა პირში და რომ ველარ ეტეოდა, ლაშებზე გადმოსდიოდა.

- უიმე, გენაცვალეთ! - უთხრა ღიმილოთ და ლაქუცით დამ და თანაც ორი თითი ტუჩებზე მიიღო განცვიფრების

ნიშნად; - რას აგიქაფებია ე ნიგოზი, თითქო გოჭს ქერი უჭამიაო!

- გოჭიცა ხარ და არცა რა იცირა, - და ზურგი შეუშვირა.

- აი ჰო, არ გინდა! - ძმა მოტრიალდა და თამროს ხელში დაინახა დიდი ბორა ვაშლი.

- მამეცი, მამეცი! - შეჰღიჰნა ძმამ და მივარდა ხელებში.

- იმას ნუ ეტყვი დედასა და...

- რასა?

- აი წყაროზე, რო თქვი, რო ვეტყვიო; ცეცო რო იყო. - ცეცოს ხსენებაზე თამროს შეაჟრჟოლა, ცხელმა აღმა აჰკრა სახეზე და პირი წითელი ატლასივით გაუხდა; გულმა

ჩქარი, მაგრამ სასიამოვნო ძგერა დაუწყო.

- არ ვიტყვი.

- აბა მაშე დაიფიცე.

- ზიარები მაღლმა.

- აბა დედა დაიფიცე!

- დედაც არ მომიკვდება.

- მაშე კარგი, და მისცა ქრთამი ზაქროსა, რომელმაც შეაგდო ჰაერში ვაშლი და პროწილით, ყირა-ყირა გამოუდგა იმას; ითამაშა, ითამაშა და რომ მოსწყინდა, როგორც კატას თაგვის თამაშობა, დაუწყო ვაშლს კბეჩა.

თამრო გამსუბუქდა, რომ დარდი მოიშვა გულიდან. სახე გაუმხიარულდა; თვალებმა ციმციმი და რბენა დაუწყეს; სუნთქვაც თავისუფლად შეექმნა; მოჰკიდა პაიჭს ხელი და გაჩქარებული, ხალისიანად ქსოვა დაუწყო. წააქსოვა ტოტი, და უცბად ხელები ჩამოუვარდა, აწითლდა, პირი ღია დარჩა და თვალები გააშტერა. წინ და უკან ტანს რყევა დააწყობინა, თითქო უნდა წასწვდეს რასმესო: წარმოუდგა ცხოვლად წყარო და წყაროსთან ქვაზე ჩამომჯდარი ცეცო გაშვერილის ხელითა, რომლითაც მსხალს აწოდებდა; წარმოუდგა, რომ მის წინ დგას ყმაწვილი სხარტი ბიჭი, რომელსაც ამშვენებდა ახლად ამწვანებული უღვაში; წითელის თავშლით წაკრული თავი და ზედ თავზე მოგდებული ნაბდის ქუდი ალაზათიანებენ თამროს წარმოდგენაში მის სურათსა. აი ამან გააშტერა ქალი, რომელსაც სიყვარული თანდათან შეეპარა გულში.

ერთ ამ ზემოაღწერილ მდგომარეობაში იყო, როდესაც გამოჩნდა დედა, რომელსაც მხარზე ედო ბალახის კონა, ბალახზე თათრული გოგრა; ერთი გოგრაც ხელში ეკავა.

- რას გამოშტერებულხარ, გოგო, და დაგიღია პირი! -- უთხრა დედამ, რომელიც ისე წამოადგა თავს, ჩამოიღო ბალახი და ბრაგუნით მიჰყარა კუთხეში გოგრები, რომ თამროს სრულიადაც არ შეუნიშნია, ისე იყო ჩაყლაპული, გართული ცეცოს სურათთან არმყოფით და ტრფობითა. დედის გამოხმაურებაზე ის შეხტა, პირზე ხელი მოისვა, და სწრაფად აიღო ხელში პაიჭი და გაჩქარებული დაუწყო ქსოვა.

- იმ, დავიღალე ამ ოხერ გვერდაზე ასვლა-ჩასვლითა; მარჯვენა მოვარდეს, ვინც პირველად აქ ბარი დაჰკრა და სოფლად დააწესა; რა სასოფლო ალაგი იყო. — რიდის ყური მიისვ-მოისვა და ოფლიანი სახე შეიმშრალა; სად

იყო და სად არა, გაჩნდა ზაქრო, რომელიც ღორ-ხბოდან ახლად მოსულ ხბოს კუდში ხელწაკიდებული მოაფუნდრუკებდა; დაინახა თუ არა დედა, უშვა ხბოსა, მიუცუცქდა და მიუალერსა დედასა.

- დედა, შენი ჭირიმე, მსხალი მაჭამე; ჩვენ ბორბალას ეყრებოდა.

- ადე ჰო, პაწაწა ხო აღარა ხარ, რო უბეში მივარდები; აჰა ანდე! - მისცა ორი მსხალი და ორიც თამროს გაუგორა. - კარგი, ზაქრო, ადე, გენაცვალოს დედაი, ე კვახები გოჭებს დაუჭერ. აკი გეხალისება ხოლმე. შენც, შვილო თამრო, რაღა თქმა გინდა, ყველას თავის დრო აქვს, - აუშვი ქსოვა, ხბორები შერეკე, ე ღიჭა დაუყარე, მინდორში აღარა მოიძევება რა; მშივრები დაეხირებიან ამ დღივ.

თამრომ ფიცხლავ შეასრულა დედის თხოვნა, მარტო ის

კლავდა, რომ ზაქროს არ დაეღუპნა საიდუმლოს გაცემითა, მაგრამ, ამის და საუბედუროდ, ზაქრომ სწორედ იმ დროს, როდესაც თამრო საიდუმლოს გამხილების ფიქრში იყო, უცაბედად წამოაყრანტალა:

- უჰ, ჭიანია!.. ვაიმე დედავ, მატლი გავკვნიტე! თფუ, თფუ.. არა გამს ი მსხალსა, აი წელან რომა გვაჭამა წყაროზე მე და თამრიკოსა ცეცომა. ისეთი იყო, ისეთი იყო, რო-რო სუ პირში მადნებოდა, - სთქვა ზაქრომა. გაახსენდა პირობა და შეინანა. ნიშნად შეცდომისა და შენანებისა გააღო პირი, ენა გამოყო და კისერი ჩაიძვრინა. დედამ ამ ცეცოს გაგონებაზე ცეცხლივით იფეთქა.

- რაო, რაო? - წაატანა დედამ, ჩამოიშალა წაკრული თავშალი, ნიკაპთან შეიწია და წამოიწია ასადგომად.

თამროს, ამ დროს მიწა რომ გასკდომოდა და შიგ

ჩავარდნილიყო, ის ერჩივნა; დაასხა ცივმა ოფლმა, თვალი სრულიად დაუნელდა, ჩაჯდა დერეფანში ბალახის კონასთან; გაშეშდა, მის თავში ფიქრი შესწყდა, სისხლი თითქოს გაუშრა.

- ჰაი შე გულმკვდრის შვილო! ეგებიც შეიძელ თითის ტოლა გომბიომა, ჰა? - დააცხრა როგორც ძერა წიწილას და წაჰკრა წიხლი აქ ლა მოვიდა თამრო გონს, წამოვარდა და დარბაზისკენ გაიქცა. მიჰყვა გააფთრებული დედა “ჰა”-ს ძახილითა. — არა, შე თათრის შექნილნაშობო, რა ხელი გქონდა ცეცოსთან, რა, ჰაა? მითხარი!! - მიითრია თმით კუთხეში, სცემა, სჯგვლიმა და რა რომ ხელები ეტკინა, წაიძრო ფეხიდან ფლოსტი და სულ თავ-პირი აუწვა.

- ვაიმე, დედილო, მოგიკვდი! - გაჰკიოდა მტკივნეულობისაგან შეწუხებული თამრო.

- მოკვდი, რომ აღარ იყო, მოკვდი! რაზე მამჭერ თავი; თავზე ლაფი რაზე დაგვასხი. შე გულმკვდრის შვილო-ო, ნულარვე, - გააგრძელა თამროს დედა მაგდანამ ტირილის კილოზე - თქვი, თორემ სული ამოგაძრე, თქვი, ვინ იყო კიდეც წყაროზე?..

მაგდანა აღარ შორდებოდა, სწიწკნიდა თამროს, როგორც ნადირი თავის მსხვერპლსა.

- ვაიმე, დედილო! — შეჰყვირა ჩქმეტისაგან ნამწვავმა თამრომ. - ვინ უნდა ყოფილიყო! სად მიწაში უნდა ჩამძვრალიყავ... წყაროზე მოვიდა და რა მექნა...

- ოოიჰი! წყაროზე შენ და შავი ქვა მაგ გულზე, ნულარვე - ეს სული ი დარბაისელმა მამაშენმა შემძღვნა; მოვიდეს აქა, ჩემ შვილებს ჰქონდეთ დღე, რომ მე ის კარგა შევამყო.

რას ამბობდა და რას არა, აღარა ესმოდა რა დედა მაგდანას. ადგა გააღმასებული, ხან რას წასწვდა, ხან რას, იქ კოკა წააქცია და წყალი დაღვარა, აქ ქოთანის გადააბრუნა; სამჯერ-ოთხჯერ მივიდა კარებთან, თან გაქანებული იწყევლებოდა, იმუქრებოდა, იგინებოდა. დიდ ხანს იქნებოდა ამ მდგომარეობაში, რომ ძროხების ბლავილს არ გამოერკვია.

- აი გადაგრიოთ ჩემმა დამბადებელმა, როგორც მე ვარ ეხლა გადარეული. ზაქრო, ზაქრო! - გაჰყვირა შვილსა. - რას დარბიხარ, შე სიყმე შავო! მოეთრიე და ი საწველელი გამომიტა.

ზაქრო შევარდა დარბაზში; კუთხიდან შემოესმა თამროს ბზუკუნი და სლოკინი. შეეცოდა პაწია ძმასა, ველარა აწამარა: მთლად დადუმდა საბრალობელი; მოწყენით აიღო საწველელი და ჩუმად, ფეხაკრეფით გამოვიდა.

კარზე ბავშვს ფიქრები მალე გადაეყარა, გაქანდა ბავშვებში.

- მოეთრიე-მეთქი, შე!.. რატომ საწველელში წყალი არ ჩაგისხამს; ბევრი გყამთ თქვენმა თვალების ვარდნამა, ნულარვე, ესენიც გაგიშრეთ და აგემსებათ და აგებმევათ ე სამიწე თვალები, ნულარვე!! შეეთრიე, ჩაასხი!..

XI

მზე ის-ის იყო ჩავიდა; ჰაერში სითბო ისევ ტრიალებდა; დასავლეთს აღისფრად გაჰქონდა ლაჟღაჟი “მკვდრის მზისგან”; შორს გაბნეულს ღრუბლებს წითელ-ყვითელი ფერი მიეცათ მზის დაშთენილი სხივებისაგან. დაკვირადლდა; ხალხი ადრე შემოიკრიბა სახლებში.

ზალიკა ახალკაცი ჩეკით ხელში მოადგა სახლის კარებს იმ

დროს, როდესაც მისი ცოლი მაგდანა წიკვინებდა. დღის მეხრეებმა, რომლებიც ზალიკას თან მოჰყვნენ, გუთნის ღვედები შეიტანეს დერეფანში. ზალიკა ჩამოჯდა ძარს ქვეშ ქვაზე; მოიხადა ქუდი მთქნარებითა, რომელიც პირის წლაპუნით დაათავა: მთქნარების დროს პირზე ჯვარი გამოისახა, რომ ეშმაკი არ ჩასძრომოდა.

- რას წიკვინებდი, ადამიანო! შენი ხმა სოფელ გარეთ გამოდიოდა... რა მოხდა?

ზალიკას ეგონა, რომ უთუოდ ვენახში შესულა რამე, ან იქნება მეველეებმა ხბორები ჩამწყვდიეს, რომ ასრე წიკვინებსო.

მაგდანამ ხმა არ გასცა, მხოლოდ ხბოს ამოუტყაპუნა პირში, რადგან უშლიდა წველაში.

- ოგეჩო, შე ბლუნძელავ, შენა!.. - შეუტია ხბოს.

- სად არიან ეს ბავშვები? თამრო, შვილო! ერთი წყალი მასვი, წყალი! - დაუძახა მამამ.

თამრო დერეფანში გამოსულიყო, იჯდა და ცხვირს იჩიჩქნიდა, რომელიც ერთობ დასწითლებოდა ხელის კიდებით; თვალები მეტის ცრემლით ჩაღვიძლებოდა; ტკივილები ჩაუყუჩდა, მხოლოდ ბჟუილსღა გრძნობდა; მშვენიერი ღაწვები ჩამოხაზული ჰქონდა ცრემლითა, მამას თავჩაღუნულმა მიაწოდა წყალი. ზალიკამ შეატყო, რომ იმის თამროს სახე დაჟირჟვებული აქვს.

- გოგო, ე რა დაგმართნია?

- დედამა სცემა. ისე მიჩეჩქვა, ისე, ისე, რომა, - უთხრა ზაქრომ, რომელმაც, ის იყო, საიდღანაც მოირბინა, ჩაიჩოქა

მამასთან და დაენდო მის მუხლებსა.

ზალიკას ეს ამბავი არ იამა; თავის დღეში პირუტყვისთვისაც არ დაუკრამს გამომეტებით სახრე და შვილებისთვის ხომ თითი არ დაუკარებია.

- კიდეც იმის წიკვინი ჰქონდა... ადამიანო! რას გაქვავებულხარ, არ მეტყვი მიზეზსა?

- აი გაქვავდით კიდეცა და გაკლდევდით კიდეცა! - დაჰკრა ძროხას ჯოხი, ადგა და საწველელი შეიტანა; მალე გამობრუნდა, აკარწახებული კაბა ჩამოიშალა და მოჰყვა ბუზღუნსა: - ამოწყვეტა და გადაშენება, ნულარვე, ამის თავსა და კისერსა, - მიიღო ხელი თამროზე... - სუ შენგან არიან ესრე თავგასულები. რაც მოგივა, ახია შენისთანაზე.

- ახა ვაგლახთა!.. ამ ადამიანმა დამაბერა, თორე რა

დამაბერებდა, კლდე კაცი ვიყავი... ახლა, მაღანო, არ იტყვი, რა იყო?

- რათ ბერდები... ღმერთმა რო არ მისცეს მეტი დღე ემის თავსა... რალა რა იყო... - აქ მაგდანა ჩაჯდა, კილო ლაპარაკისა შესცვალა, ორი თითი ტუჩებზე მიიფარა განცვიფრების ნიშნად და გააგრძელა: - ამოდენა გომბიომ ეს როგორ უნდა მიყოს, ქვეყანაში თავი მამჭრას... შეეთრიე შინა, ი რძე აადულე!.. ადამიანო, - მაგდანამ ხმა მოუდაბლა, - თურმე... ღმერთო, დამიხსენ ამ ცეცხლისაგან!..

- დიდება შენდა, ღმერთო! ველარ გაათავე? - მოუთმენლად უთხრა ზალიკამ ცოლსა.

- თურმე... ე რო მეზობლებმა გაიგონ, ისლა გვინდა!.. თავს ველარ გამოვყოფთ, თავსა... უნდა ჩიქილამონდილი ვიარო

გომბიოს გულისთვისა!.. თურმე!.. ოოი, დადექით
თვალებო!.. იმ დღეს ი გუთნის ჯერი რო გამოგიგზავნე,
წყაროზე თურმე ცეცოს ელაპარაკებოდა ეგ მზე ბნელი,
ეგა!.. მაა!.. გაიგონე? თითის ტოლა გოგო ელაპარაკება
შეღერებულ ბიჭსა, მერე ისიც ცეცოსა!.. დადექით,
თვალებო, დადექით!.. გაგონილა? თქმულა? რათ მოგვივა
კაი დრო! სათათრეთშიაც არ მოხდება ამისთანა ამბავი,
სა...

- დედაკაცო! ნუ შეუკიდე, ნუ! რა არი ახლა, ცა და ქვეყანა
დაიქცა, რო ცეცო შენ ქალს წყაროზე შეხვდა? აცა, დაიცა
მამიშენის ცხონებასა, თამრომ რა დააშავა, რო
დაგილილავებია, აბა ერთი, ერთი მითხარ, ჰო, მითხარ და!
თამრომ დაიბარა, უთხრა აქ ჩამოდიო, თუ რა? ე
მამაძალდი ტიელა, თავიც იქა მქონდა და ფეხებიცა, მე
რატო არა გავიგერა, თუ ეგრე იყო... ნუ აზვიადებ; მე
ზვირთიყარია ადამიანი მეჯავრება... მე კაციც ავირჩიე,

ამალამ უნდა მაჭანკლად მივუგზავნო... ან რა, ღვთის წინაშე, რა მაჭანკლობაა საჭირო, მეც ვიცნობ და ისიც მიცნობს, მარამ წესია და ადათი.

- ნეტავილა მე, იჰი, ჰი!.. ვერ შეიტყე, რო მე იმას ქალს არ მივცემ-მეთქი... ნაწოწი დედი შვილსა...

- რას ატრაკუნებ, ნეტავი ერთი ვიცოდე! შენმა მზემა, ბატონიშვილი მოვა შენი გომბიოსთვისა! არა?.. ცეცოს დედისთანა მანდილოსანი ადამიანი, აბა, რომელია, ერთი დამისახელე?.. მარამ რაკი ერთი დაიჟინე, ის არის, - სთქვა ახლა კი მართლა ბრაზზე მოსულმა ზალიკამა. - ზაქრო, მიირბინე და ზერეკიძიანთ სოსიკას დამიძახე... შენ ბევრი იცი!.. ასეთი კაცი დადგება, ზალიკას მზემა, რო ბადალი არა ჰყამდეს. კვირას უნდა გენახა, რანაირ დაპროწიალდა სოფლი გულითვისა! მე შენ მოგახსენო, დალაგებული სიტყვა-პასუხი არა აქვს თუ!.. ნაწოწი დედის შვილი?! -

გააჯავრა ცოლს; - კიდეც ი წოწვაში, ი გვარაძიანთსა, მაგი
დედა რო იყო პურიმცხოვლათა, კიდეც იქ ისწავლა ი
სიტყვა-პასუხი და ჭკუა.

მადანა გაჩუმდა; შეატყო რომ აღარა გაუვა რა ქმართან,
რომელსაც გადაუწყვეტია ცეცოსათვის ქალის მითხოვება:
დაეყრდნო მკლავზე და ფიქრებს მიეცა; ზალიკა მალ-მალ
იხედებოდა გზისკენ, მოუსვენრობდა, ეტყობოდა, ძიელ
სურდა საქმის ჩქარა გათავება.

მოვიდა მაღალ-მაღალი, ხმელი აპუხტივით და
შავგვრემანი სოსიკა; ერთი კვირის წვერმოუპარსავობა
უფრო შავს ფერს აძლევდა მის აღანძულს სახესა.
სოსიკას ძან მაჭანკლობის სახელი ჰქონდა დავარდნილი
ძაღლისხევაში. ბეჯითი და ტკბილი მოლაპარაკე იყო;
ისეთს გულის საკლავს კილოს მისცემდა ლაპარაკსა და
ისე მიზნეჟ-მოზნეჟდა თავის მაღალ ტანსა, რო არ

შეიძლებოდა არ დაერწმუნებია თავის ნათქვამის სინამდვილეში.

- სოსიკა! დაჯე ერთი... იმ დღესაც გელაპარაკებოდი. ხო იცი გლები კაცის ცხოვრება, თუ საქმე არ მოიმარჯვინა, არ იქნება... ე ჩემ თამრო გოგოს აღარა ეგვინება რა, მინდა ე ცეცოს მივათხოვო...

- ჩემო ზალიკა, რაც ადრე მოიშორებს კაცი ვალსა, ისა სჯობია; მუწუკი რო გამოგერწყობა, შეღავათი გეძლევა... მე და ჩემმა სიყმემ, ი ცოლ-შვილი ნუ გამიწყდება, რო მაგითანა არჩევანს ძე ხორციელი ვერ იზამდა, ვერ იზამდა და!

- ჩემ თვალში კი, აი, - ორი თითით წაავლო კაბას და ასწია,
- აი ემის დანაფასევადაც არ მიღირს, - სთქვა მაგდანამ.

- იჰ, იჰ, იჰ! აბა დახე, აბა დახე!.. მაღანო, მაღანო! და-
ძმობას, მაგას ნუ იტყვი, - დაიწყო დიდის განცვიფრებით,
მაგრამ საშინელის რწმუნების კილოთი. - ნეტავი შენი
დღეგრძელობითა ერთი მოსწრებული ქალი მეზადოს და
ცეცო შეირთამდეს, თორე ვინ თავ- ლაფიანი სიხარულით
არ მისცემს. აბა, რა შემოგფიცო, რა ვთქვა: ერთი ვაჟი
გამაჩნია ი სამ ქალში, იმაზე გენახოთ შავებითა, თუ მე
თქვენთვის ცუდი მოვინდომო.

- ჰო, ჰო, კარგი, კარგი! აბა, რა სათქმელია; ღმერთმა ნუ
მოგასწროს... შენ ეს გამიგე, ქრთამად რას მოიტანს, ნურც
ძიელ გამოეკიდები; რაკი ჩემი განხდება, იმისი ხარჯი ჩემი
ხარჯი იქნება.

სოსიკა მძიმე-მძიმედ წავიდა: ამისი საქმე ყველაზე
ნაღდი იყო; გარიგდებოდა, თუ არ გარიგდებოდა, სოსიკას
სადილ-ვანშამი არ ასცდებოდა.

- მადანო, მადანო! - უთხრა ტკბილად ზალიკამ. - პატარა მოგვიმზადე რამე ვახშმათა.

- მხალიცა გვაქვს, მამა! - უთხრა ზაქრომ.

- უჰ, უჰ, აგაშენათ ღმერთმა.

დიდ ხანს არ გამოუვლია, სოსიკა მოვიდა; სახე უბრწყინავდა გამარჯვების გამო.

- საქმე გავჩარხე. იმი დედა სუ ცას დაეწია; ცეცოს ხო ძიელ იამა; სიტყვა გაუშრა, ტუჩებზე დააკვდა... ქრთამად ოთხი თუმანი ფული, ორი კოკა ღვინო და კაი ჭედილა.

- მაშ ნიშნობა ე შემოდგომაზე გავაჩალოთ, ქორწილი სააღებოთ იყოს.

- რაღა მეაღებება! რახან აღარა ჰქენი, ბარემ შემოდგომაზედვე იყოს, უხვობაა ყოვლისა.

- ხა, ხა, ხა! - ჩაირახრახა ზალიკამ; - მოხველ ჩემ ჭკუაზე... ანგრე იყოს... შვილო, თამრო!..

- აი, აი! ეხლავე ეცემა, ნუ გააგებინებ, ცოდოა!

- არა, ზალიკო, არ ვარგა, გული დაეთუთქება; ნორჩ ბალახს რო მზე დახედავს, სუ ყურებს ჩამოაყრევინებს ხოლმე. ეეიი! სიყვარული, მე შენ მოგახსენო, ადამიანს სუ სთუთქავს. ნწარა, ჩემო ზალიკო, თავი დაანებე.

მეზობლები შეჰყვნენ ვახშამს; მოიგონეს ბატონის სამსახური; თავიანთ ესრედ წოდებული გლეხებისაგანვე “თავი კაცების” მტრობა. მინდვრებს მოვრჩით, მაგრამ

ახლა კულებს რამოდენას შეაწერს, ვინ იცისო? იქნება ბევრს ზედაშეც გაუწყვეს. შუალამე იქნებოდა, რომ მეზობლები გაიყარნენ. ზალიკამ მოსვენებით მიიძინა, მაგდანასაც გული მოუბრუნდა, შეურიგდა თავის ბედს, მიდო თავი სასთუმალზე და ამანაც მალე აასტვინა ცხვირი და მიუბანა თავის ქმრის ხვრინვა-ფშვინვასა.

XII

ცეცო დაინიშნა თამროზე, რომელზედაც ფიქრებით არა ერთი ღამე უძილოდ გულალმა ვერხვქვეშ გაუთენებია. ცეცო თითქო გამოსცვალა ახალმა ცხოვრებამ: დამშვენდა, თითქო უფრო გალაზათიანდა; მას მუდამ წითელი გულისპირიანი პერანგი, წითელი თავშალით თავი წაკრული და ზედ ნაბდის ქუდი გვერდზე მოდებული, კონტად ამოსხმული ბატი-ფეხური ქალამანი არ მოუშორებია ტანიდან. წადილი ნახევრობამდის

შეუსრულდა; აღელვებით, გულის ჩქროლვით ფიქრობდა, ფიქრებში გადადიოდა იმ დროსთან, როცა იმას სამუდამოდ შეუსრულდებოდა იგი; შემოდგომაზე ქორწილი ვერ უხერხდებოდა და ეს უფრო სწამლავდა იმას. ცეცო მალი-მალ აირბენდა ხოლმე სიმამრის სახლში რომელიმე ავეჯის სათხოვნელად, მაგრამ მიზეზი კი თამრო იყო; თამროზე თვალის დაკვრა - უკვდავება იყო. ცეცო პატარა ცოლის ძმას დაუწყებდა ცელქობასა, მაგრამ თვალი კი თამროსკენ ეჭირა, რომელსაც ხანდისხან გამოელაპარაკებოდა ხოლმე. თამრო გაიღიმებდა; შველივით გაუხტებოდა და თავჩაღუნული შევარდებოდა საკუჭნაოში, რომელიც დარბაზს ჰქონდა მოდგმული. თამრო საკუჭნაოს საურდულედან გამოიჭყიტებოდა და სტკბებოდა თავის დანიშნულის ცქერითა; ის ამ წამებში უზომოდ ბედნიერი იყო. საბრალო ცეცო ვერ ხედავდა საკუჭნაოში მოფარებულს თამრიკოს და გულით ათასს ჯოჯოხეთურს შეჩვენებას უგზავნიდა თავის სიდედრს,

რომელიც, ერთ წამსაც არი, არ შორდებოდა ხოლმე დარბაზსა. მინამ ცეცო არ გამოვიდოდა, ბაიუშივით პირში შესცქეროდა. თამრიკო სულ ცხვირაფხლეკილი ადგა დედას თავსა, ვითომდა აქ არაფერი ამბავიაო; ათასს მიზეზს მისცემდა კარზე გასასვლელად, მაგრამ მაგდანას აგრე ადვილად ვერ მოატყუებდნენ.

ძალიანევაში რთვლები ძალიან ადრე იციან, ენკენისტვის გასულს იმოდენერთა ვენახები ჩაკრეფილია და ხალხი საფარცხავად არის გასული. სოფელში გავარდა ხმა, რომ ბატონმა კულუხის გაწერა მიანდო სოფლის მოხელეებს და ამათ შემწედ მისცა ბლუნძელაშვილიო და ეშმაკურაშვილიო. ცეცო თავის ამხანაგებით, თითქმის მთელი სოფელი, დაასმინეს და ბატონმა თურმე სთქვა, რომ მე მაგათ, - ცეცოს ამხანაგებით, - სოფლიდან გავაძევებინებო. სოფელს კი აღარა ჰკითხავდა: გააძევებდა?!

გათავდა აღწერა: ვენახს, რომელიც ადრევე კოკას იღებდა, ეხლა ორი შეაწერეს: ნაწყვეტები უფრო ცეცოსა და იმის ამხანაგებს მოხვდა. სოფელი გაინძრა: იგი გაითქვა, რომ რაც უღიათ, იმაზე მეტს ნუ მისცემენ. თუ ძალიან ძალას დაგვატანენ, მაშინ მეტი ღონე აღარ არის, მივცეთ, მაგრამ იმათ დაუსჯელებს ნუ გაუშვებთო. ცეცოს რჩევით, რომ უფრო მტკიცე ყოფილიყო იმათი შეთქმულება, ზემო უბანმა ღამე ჩუმად მოიყარა თავი ელიის ეკლესიაში და ქვემომ კი წმინდა გიორგისაში: აქ იმათ დაიფიცეს, დაადგინეს, რომ ერთმანეთს არ გასცემენ. ამოირჩიეს ექვსი კაცი. სამი ზემოდან - ცეცო, მიხა და ჰაკო - და სამიც ქვემოდან, რომელთაც მიანდეს მტარვალების დასჯა რითაც იყოს. ითქვა, შესრულდა.

აგერ განშირდა რთვლები. მუდამ საღამოს მოისმოდა ვენახებიდან ყაყანი, ღრიალი, ჩხუბი, დარბევის ხმა.

- არ მოგცემ, შვილოსა, არა! რაც აქნობამდე მიღია, იმაზე მეტს ვერ გავიღებ, თუნდ რო პოპოქივითაც დასკდეთ.

- არ გაიღებ და გაჩვენებ გზასა.

ვისაც ერეოდნენ, ართმევდნენ და არბევდნენ. ზოგნი კი ფიცის გამო ზედ აკვდებოდნენ საწნახლებსა და კი არ აძლევდნენ. გაჭირდა საქმე. ფილუა და ბლუნძელაშვილი ეახლნენ ბატონსა და გამოუცხადეს, რომ თუ ის არ ივლის, ცუდად არის საქმე.

- ოჰ, - სთქვა ბატონმა, - ეს დაწყევლილი ყმები! - დაალრჭიალა კბილები მხეცივით, მიიხედ-მოიხედა და რომ წინ სდგომოდა ვინმე, ცხენივით ჩაჰკბეჩდა მის ხორცსა. - ყაზახებს მოვაყვანიებ, ყაზახებს, და სულ ზურგის ტყავს ავაძრობინებ მათრახის ცემითა!..-

განაგრძო კვლავ კბილების კრჭენით გამხეცებულმა ბატონმა.

ეხლა დადგა ცეცოს და მისი ამხანაგების განჩინების დღე: ეხლა უნდა ეჩინათ თავი: ან სიკვდილი, ან სიცოცხლე. “ამისთანა სიცოცხლეს ამოვარდეს”, გაუელვებდა ხოლმე ცეცოს თავში, მაგრამ ხათა ეს იყო, მის გულში სხვამაც დაიჭირა ალაგი, სხვა სიყვარულმაც შედგა ფეხი. ახალი ყველა კარგია და ადვილად ვერ დასთმობს ადამიანი. ცეცო იმის მოგონებაზე, რომ სოფელს პირობა მისცა - გაითქვენენ, რომ რითიმე გადაუხადონ მტარვალებს და მდევენელებს, თრთოლდებოდა, ირყეოდა, რადგან თამროს სიყვარული, მისი მოგონება, მისი მშვენიერი სურათი მას აყენებდა, აბრკოლებდა. მეორეს მხრით, ის წარმოიდგენდა თავისსა და თავის მოძმეთა დაუღალავს შრომასა, მუდმივ ოფლის წურვასა, რომლის შემდეგი ნამუშევარი უსირცხვილოდ სხვას მიჰქონდა და მიაქვს,

და გული ევსებოდა შურისძიებით. როცა მიხა ჰყავდა გვერდით, როცა ის ცხარედ დაიწყებდა ხოლმე ლანძღვა-გინებას მტარვალებზე, ცეცოს სულ ავიწყდებოდა თამროც და მომავალი ბედნიერებაც.

- “რა ვქნა, მე კიდევ, კიდევ, მაგრამ მიხას რაღა სჯის?” - დაეკითხა ცეცო თავის თავს. - “ის ხომ აზნაურია, იმის მამულს ხომ ღალა-კულუხი არ ერთმევა და რაზე იწირავს სოფლისათვის თავსა?!”

მაგრამ მიხა იმიტომ იკლავდა თავს, რომ მისი მამულები სულ ბლუნძელაშვილსა ჰქონდა ხელში ჩავარდნილი თავისი სულელის ძმის წყალობითა; ერთი ვენახი ფიდუას ეჭირა; ბერძნის ბერებმა მის მამა-პაპას სული ამოართვეს მამულის დავაში. თუმცა ვერ ჩამოართვეს, მაგრამ იძულებული იყვნენ, რომ მამულები გაეყიდნათ ნემსის დანაფასევად, რადგან დავიდარაბაში ფული იყო

საჭირო. ყველა ეს იყო დარჩენილი მიხას გვარში; ყველა ამას ეუბნებოდა თავის შვილებს და ამიტომ, როგორც მიხას, ისე თვითეულს მის საგვარეულთაგანს, სძაგდათ ბერების მოადგილე “უპრავლიაუშჩები” და მათი შემწე გლეხები, რომელნიც ხალხის ხარჯით სცხოვრობდნენ და რომელთაც ხალხისავე ცარცვა-გლეჯით შეიძინეს ქონება. გლეხობასაც ეს გვარეულობა საშინლად უყვარდა, ხათრი ჰქონდა, პატივსა სცემდა.

XIII

აღმოსავლეთის მხრით სოფელ ძაღლისხევის ზემო უბანს უღევს კარგა ფართო მოედანი, რომელსაც ზაფხულობით გადაეკვრის ხოლმე მშვენიერი მწვანე, დაბალი ბალახი ხავერდის ყდასავითა. მთელის ზემოუბნის ოთხფეხი თუ ორფეხი ცხოველი ზაფხულის დილით გამოიშლება ხოლმე მოედნის ნამიან ბალახზე: დარბიან, ჩიჩქნიან

დანამულ მწვანესა; ბატები, რომლების მოშენებას ამ სოფელში ძალიან მისდევენ, სისნიან გახელებულად მათიტელასა; ქათმები დასდევენ კალიებსა. უწინ მოედანი გარს შემოზღუდული ყოფილა მცხოვრებლებით, - ამის ძეგლად ნასახლარები დარჩენილა; დღეს ნასახლარები ძაღლებისაგან ჩატანილის საქონლის ძვლებით არის სავსე. მოედანი იყო და არის დღესაც ადგილი ძაღლისხვევლების ღზინისა, გართობათამაშობისა. აქ შეიყრიდნენ ხოლმე თავს სოფლის შეღერებული ბიჭები, მღეროდნენ, თამაშობდნენ, ბურთაობდნენ, ყმაწვილობდნენ. ბევრი ბიჭი გამოიჩენდა და ისახლებდა ხოლმე თავს თამაშობაში, რომელსაც “წრე-ბურთას” ეძახიან.

ხალხი ამბობს, რომ ამ მოედნის ნასახლარების მცხოვრებნი აჰყარა წმინდა ელიის ხატმაო. “პატარა მოედანი მაქვს, მინდა გავაფართოო საჯირითოთაო”,

ამბობს წმინდა ელიაო. ხალხი, ასე გასინჯე, ასახელებდა იმ კაცის სახელსა და გვარსაც, რომელსაც ვითომც ელიამ ეს სიტყვები უთხრა.

მოედნის აღმოსავლეთით, ზედ სერის პირზედ, ყოფილა ნანგრევი წმინდა ელიის ეკლესიისა, რომელიც დღესაც ეტყობა. შემდეგში აზნაურ გვარაძეების საგვარეულოში ერთს მღვდელს ნანგრევზე ფიცრის ეკლესია აუშინებია და დაუყავრნია. ეკლესიას წინ პატარა ვაკე აქვს, რომელიც ხალხს თავის სასხდომ ადგილად და სალაცხოდ ამოერჩია. უკეთესი სასიამოვნო თვალისათვისა, გრილი, ამასთანავე შავი ფიქრების გამქარვებელი ადგილი არ არის მთელს ფრონის ხეობაზე, როგორც ეს წმინდა ელიის ეკლესიის ვაკე ადგილია: აქედან თვალი ხედავს ვიწროს, სოფლებით და ვენახებით, ხეხილისა და კაკლის ჭალებით დაფენილს, ზურმუხტისფერ ღელესა. კავკასიონის უმთავრესი მთაგრეხილი დაფიქრებული, ჭალარა

შერთულის თავით შიგ ჩამოსცქერია ამ მშვენიერსა და ვიწრო ხეობას.

წმინდა წინასწარმეტყველის ელიის ეკლესიის დასავლეთით, სწორედ მოედნის პირში, იდგა ძველი ხის სახლი, რომელსაც ზედ მოდგმული ჰქონდა ძველისძველი დარბაზი. ყავარი ალაგ-ალაგ აეგლიჯნა ძლიერს ქარსა, რომელიც თითქმის მუდამ ჰქრის ამ სოფელში, და დაეუშნოვებინა ისეც მოძველებული სახლი, როგორც უკბილო ადამიანი. ამ ფიცრულის გარშემო სხვადასხვა შენობა ბლომად მოსჩანდა: ორ-ორი ბოსელი, ორ-ორი მარანი. ბოსლისა და ერთი მარნის ბანები ჩანგრეულიყო, ეტყობოდა, პატრონი აღარ საჭიროებდა, ან ხელმოკლეობისა გამო მიუტოვებია და აღარ გაუახლებია. ნანგრევებზე, ეტყობოდა, რომ უწინ აქ შემძლე ოჯახი სახლებულა. მაგრამ ჟამთა ბრუნვას ესეც მიუნგრ-მოუნგრევია.

ამ სახლის პატრონი ამჟამად იყო ვასილ გვარაძე. თავის საგვარეულოში ვასილი ყველაზე კარგად ცხოვრობდა: სახნავი მიწები საკმაოდ ჰქონდა თავისთვისა და კარგი ვენახებიცა: მაგრამ რაც კარგი და კარგი იყო, ზოგი ბერძნის ბერებისაგან ჰქონდა ამასაც წართმეული, ზოგიც გაყიდული იმათთან დავიდარაბაში. ვასილი რომ მოიგონებდა ხოლმე წართმეულს მამულებსა, მოიგონებდა, თუ რანაირად ჩამოართვეს მის მამა-პაპას მამულები და სხვას მიჰკერძეს, ცეცხლი მოეკიდებოდა გულზე და მთლად ბრაზით აინთებოდა ხოლმე. ვასილ გვარაძეს გათავებული ჰქონდა სწავლა ერთს რომელღაც დაბალს სამხედრო სასწავლებელში, რომელიც კეთილშობილთა შვილთათვის გამართეს ჩვენს ქვეყანაში. ვასილს ახსოვდა, მოესწრო იმ დროს, როცა მისი მამა-პაპა ცხარედ ებრძოდა ბერძნის ბერებსა მამულის თაობაზე; ის დღე იყო და ის დღე, ახალგაზრდა

ვასილს ჩაენერგა გულში ბოროტების დევნა. სასწავლებლიდან გამოსვლის შემდეგ ის ხან სად იყო, ხან სადა; ბოლოს დაბრუნდა სახლში. სოფლებს ეგონათ, რომ ვასილი შიმშილით მოკვდებაო, რადგანაც არც ფული ჰქონდა, მამულ-დედულიც გაპარტახებული დაჰხვდა და სახლ-კარი მინგრეულ-მონგრეული. ვასილმა ტყავი გადმოიბრუნა: გლეხურად დაიწყო დღედაღამ მუშაობა; მამული მამულს დაამგვანა: გააკეთა სამი ვენახი; ჰყიდა ღვინოები; იყიდა წისქვილი და ვენახი - სულ თავის ოფლით, თავის პატროსანის შრომით ნაშოვნის ფულითა. ხალხმა შეიყვარა სულით და გულით ვასილი; ხალხისთვის ვასილის მეტი არავინ იყო მისამართი: იგი იყო მათი ფარი და ხმალი, იმათი დამრიგებელი, ჭკუის მწვრთნელი, ყოვლის საქმის გამკეთებელი.

მიხა გვარაძის სახლი იქვე, ვასილის სახლის გვერდით იყო; ვასილი და მიხა ღვიძლი ბიძაშვილები იყვნენ

ერთმანეთისა. ვასილს მოსწონდა მიხას გამბედაობა, თავგანწირულობა, რადგან იგი თავის ყმაწვილკაცობას აგონებდა.

დალამდა ერთი შემოდგომის დღე. მიხა შინ იყო; მალი-მალ გამოდიოდა დერეფანში; სახეზე აღელვება ემჩნეოდა. ქვრივს რძალს მიხასას უკვირდა მაზლის ამგვარი ყოფა. სახლს ანათებდა მხოლოდ ბუხრის სინათლე. მიხა მივიდა ბუხართან, მაგრამ მსწრაფლად გამობრუნდა, ქუდი დაიხურა, იპოვა ჯოხი და საჩქაროდ გამოვიდა დარბაზიდან. კარებში მიხას ცეცო შეეტაკა.

- ეჰ, მე კი სული დამალევინე და!.. პაკო რაღა იქნა?

- აგერ მოდის... კაცო, ეხლა არ იყო ჩემთან შენი ძმისწული, რა ხანს გაუვლია... მერე რაზე აბობოქრებულხარ?

- უკანვე გაბრუნდი, გასწი რალა!.. ჩვენ ვახშმად სხვაგანა ვართ... ნუ მამიცდით, - შესძახა მიხამ რძალსა და გამოაჯახუნა დარბაზის დევერხანა კარები...

- ვასილი მარტოკანაა სახლში; ჯალაბი შინ არა ჰყავს, პატარა ვაჟის მეტი; მოველაპარაკოთ ჩვენს საქმეზე, გამოცდილი კაცია.

- ურიგო არ იქნება, — უპასუხეს მიხას ამხანაგებმა.

შეხმაურნენ ვასილსა. ხმაურობაზე აივანზე გამოვარდა პატარა ვაჟი ვასილისა, რომელმაც ცქრიალით ჩამოირბინა კიბეზე.

- მამა შინ არის; დავუძახო? — ბავშვი შეტრიალდა კიბეზე და ელდასავით შეირბინა სახლში. ამ დროს თვით ვასილიც გამოვიდა აივანზე.

ვასილი შუა ხნის კაცი იყო; ჭალარა შერთვიყო მის თხელ თმასა; პირი ძველებურად ქართულად ჰქონდა ხოლმე მუდამ სუფთად გაპარსული; მშვენიერი ქართული ცხვირი, ფირუზი თვალები, გრძელი, სუფთად მოვლილი და ჩაგრეხილი უღვაშები - ყველა ესენი ერთად შეერთებით გვიჩვენებდნენ, რომ ვასილი ერთს დროს ძიელ სასიამოვნო შეხედულებისა უნდა ყოფილიყო.

- ამოდით, ამოდით... ჰა, ცეცო, მოგილოცო ნიშნობა? ღმერთმანი, მამაშვილობამა, რომ ძალიან ჭკვიანური საქმე გიქნია; თამროს კაი მამა ჰყავს, შვილიც კარგი იქნება; მამა ნახე, დედა ნახე, შვილი ისე გამონახეო, ნათქვამია ძველთაგან. მეზობელია, რაც უნდა იყოს, ეგ ემჯობინება.

თითქო დანა დასცეს გულში, ისე შეკანკალდა და შეინძრა

ცეცო, როცა თამროს სახელი გაიგონა; აეფუტკნა თავში ათასგვარი მწარე ფიქრები, რომლის ასრულება თამროს დააკარგვინებდა, სამუდამოდ მოჰგლეჯდა გულიდანა.

- ბიძაჩემო, - დაიწყო მიხამა, - შენც გულდამწვარი, მეც აგრეთვე, სოფლის ხალხი ხო უარესად, და სულ ვისაგანა, რო იცოდე...

- დაჯექ, შვილო, პაკო, ვის ერიდები, შენი სახლია, - უთხრა ვასილმა და უჩვენა, რომ ტანტზე დამჯდარიყო... - ჰო, მერე?

- მერე და მერე... სულ ვისაგანა ვართ გულდამწვარი? მოგეხსენება, ბიძაჩემო, იმ დღევანდელი ჩვენი ამბავი: მასუკან კიდენა, ე იჯარადარი რო მოვიდა და უღმერთო კულუხი შააწერა ვენახებსა, გავითქვენით რამდენიმე კაცი, რო რითაც იყვეს გადავუნადოთ მაგ წურბელას. აბა,

რითი, რითიო? ჩავარდა ხალხში ლაპარაკი;
გადავწყვიტეთ, ვცემოთ.

- ეგ რო ვიცით, უფრო გული გვეძლევს და გვიკეთდება, -
დაიწყო ცეცომ. - ახლა, როგორც მიხამაც მოგახსენათ, შენი
ჭირი მე, გადავწყვიტეთ, გაუსწორდეთ იჯარადარს.
ორიოდე ბიჭი ავირჩიეთ, სულ ტალიკ-ტალიკი ბიჭები; აი
ეს პაკოა; უწინ ხომ სულ ჩემთან იყო ხოლმე ლამის
მეხრეთა; ეხლა კი ბერძნების იჯარადაართან გახლავს,
მოჯამაგირედ დაუდგა. პაკო იმასთან იქნება; ისე გვაქვს
სახეში, რო...

ვასილმა შეიტყო ამათი განზრახვა, პირი გააღო
სალაპარაკოდ, მაგრამ ცეცომ შეაყენა.

- მოითმინეთ, ნათლია... ასე გვაქვს დაწყობილი, რომა
ვინიცობაა, სადმე შემოგვეფეთოს... ჩვენ უნდა მუდამ

ღამე ორღობეში მიუდარაჯდეთ... ვინც კი შემოგვეფეთება და ხელში ჩაგვივარდება, - იჯარადარი იქნება, თუ ფიდუა, ან ბლუნძელაშვილი, - ცემა როგორც მოხერხდება, არ ასცდებათ... პაკო იჯარადართან არის, იმას ახლავს... ახლა, ნათლია-შვილობასა, გამოცდილი კაცი ბრძანდებით, უნდა დარიგება მოგვცე, როგორ მოვიქცეთ.

ვასილი, თითქმის მოხუცებული, თითქოს გაყმაწვილდა, თითქოს თმა გაუშავდა, მოკეცილმა ცმუკვა დაიწყო, მომუჭა ხელები და კალთაში მუხლებზე ჯიჯგნა და მტვრევა დაუწყო; გული აუვიდ-დაუვიდა. მთლად აუკორკოტდა; ვასილი ასდევდა გულის ცემას და ირყეოდა მთელი ტანითა.

- ჯერ ეს მითხარით, ვინ რა უნდა გააკეთოთ, ან როგორ გიდევთ გუნებაში?

- მე ვეუბნები, რო როცა ანგარიშის გაწევა გვენდომება, ხურჯინები გადავიკიდოთ და ვითომ სხვაგან მივდივართ, ისე ვაჩვენოთ სოფელსა; ჩვენზე ეჭვს ვერ მოიტანენ. ცეცო კი ამბობს, რო ასე ნუო, ასე არ ივარგებსო.

- მეც ცეცოს აზრისა ვარ: ეს იცოდეთ, თუ სხვებზედ არა, ე თქვენ ორზე მაინც ეჭვს მოიტანენ და მოიტანენ. იქნება კიდეც დაგიჭირონ, - სთქვა ვასილმა, - ყველაფერს უნდა მოველოდეთ.

ცეცოს თავიდან დაჰკრა ჟრუანტელმა და ფეხის ფრჩხილებამდე ხლაკვნით ჩაუარა; სახე შეუბუსუსდა, შუბლზე ჭირის ოფლი ააჩნდა: ცეცოს ის ჰკლავდა და აღონებდა, ის უმუწუკებდა და უსერავდა გულსა, რომ დაინიშნა; რომ თამრო დაეკარგება, სამუდამოდ გამოეთხოვება იმას, ვიზედაც არა ერთი ღამე გაუთენებია და დღე დაუღამებია ტკბილს ოცნებაში. ჯვარი რომ

დაეწერა, იქნება კიდევ ჰქონოდა თამროსთან შეყრისა და ნახვის იმედი. ეხლა? ეხლა დანიშნულია; აშარი სიდედრი ცეცოსი თამრიკოს მაშინვე სხვას მიათხოვებს; ცეცოს სიდედრს კიდევაც გაეხარდება, იმიტომ რომ თამრიკო ცეცოსთვის არ ემეტებოდა. ამ მწარე ფიქრს მიეცა ერთ წამსა, მაგრამ თავი ჩაიქნია, კბილები ჩააკრაჭუნა და გადასწყვიტა, მწარე ფიქრები მოემორებინა თავიდანა.

- მე ვეუბნევი, - დაიწყო ცეცომ, - გავიყვნეთ-მეთქი ამხანაგები.

- პაკოს იმედი გაქვთ, რომ არ გაგცემთ? - ჰკითხა ვასილმა.

- ჩვენ ყველანი ერთს ტაფაში ვიწვით: პაკოს ვენახი ბლუნძელაშვილს არ უჭირავს!..

- ვაიმე, ვაიმე! ნათლი, მაგას რას მიბრძანებ, შენი ჭირიმე!

ცეცოს და მიხას რო უღალატო, მაშ ვილასლა ვეძმო, და რომ ვუმუხანათო, იმ გრძელ სოფელს ღმერთთან რა პასუხი უნდა გავცე?! - სთქვა გულმოკლულმა პაკომა.

- დიახ, პაკო იქ იქნება; მე და მიხა კი, - განაგრძო ცეცომ, - ორღობეში ჩავუსაფრდებით; დანარჩენი ბიჭები იმ ვენახში, საილამაც კულუხს წამოიღებენ.

- დამაცა, დამაცა... სწორედ ეგრე უნდა, ცეცო, სწორედა. კულუხს ვინ სწერს და რწყავს?

- მამასახლისი თავისი გზირით, ფიდუა და ბლუნძელაშვილი, - უპასუხეს ვასილსა.

- მე ვიცი, რო ჩემს ვენახზე დაიწყობენ დავი-დარაბასა და მაშინ გვაქვს დროი, - სთქვა ცეცომ.

- არა, ისე უნდა მოხერხდეს, რომ ამ ექვსის კაცის ვენახში თქვენ ექვსის გულისათვის არ შესრულდეს თქვენი განზრახვა, თორემ ეჭვს შემოიტანენ და ხელს დაგადებენ. სხვის ვენახში რო მოხდეს, ემჯობინება. აი ყური დამიგდეთ, მგონი ასე ემჯობინება, პატარა ორლობეში შენ და მიხა ჩაუსხედით; დანარჩენები ზერეკადიანთ ვენახებთან. ეხლა იქით სწერამენ; ისინი ხომ ვენახ-ვენახ, ბილიკებზე წამოვლენ; პეპეს ვენახის გადმოსასვლელში ჩაუსხდნენ კულუხის ამწერლებსა; თქვენ კი, როგორც წელანაც გითხარით, ამათზე კარგა მოშორებითა, პატარა ორლობეში იჯარადარსა.

- აგრე ძალიან კარგი იქნება, შენმა მზემა, - წამოიძახეს სამთავემა.

- მაინც და მაინც იმ ორლობეში ხალხი გვიან შეგროვდება. თუ სხვანაირად დაიჭერ საქმესა, კვალს თქვენზე

მოიტანენ. როგორც მიხას უთქვამს, რო მას თავი ვაჩვენოთ, ვითომც სხვაგან წავედით; ღამე მივბრუნდეთ და ანგარიში გავუწიოთ, - თავს არ მოვა. თქვენ უსათუოდ დაგიჭერენ: სად იყავით? ვისთან იყავით? ჯერ ეხლა იმ დღევანდელ ლაპარაკისათვის “პრიგოვორს” თურმე ადგენინებს და მაშინ ეგრე რო ჩაიდინოთ, ხსნა აღარ გექნებათ... იჯარადარს უნდა სცემოთ, თუ სხვაფრივა გწადიანთ რამე?

- ვცემოთო? - წამოიძახა მიხამ ზიზღით.

ვასილი წამ-ერთს გაშტერდა; მაგრამ მოიგონა თავისი ყმაწვილობა, თავისი უნარი, არ გაჰკიცხა და უთხრა გასაფრთხილებლად:

- ეეე, ბიძავ, თუ ყოჩაღათ არ მოიქეცით, ციმბირი აქეთ დაგრჩებათ...

- შე დალოცვილო, იმიტომ გიახელით, რომ ციმბირს ავცდეთ, - სთქვა ცეცომ.

დაასკვნეს, ვასილის რჩევით, რომ პატარა ორლობეში უდარაჯონ.

XIV

ძაღლისხევაში გახურებული რთვლებია... როგორც მოთხრობის დასაწყისში ვთქვით, სოფელი მალლობზე სდგას; ვენახები კი ძირს, ღელეშია, ჩაფენილი. ხალხი დატანჯულია ძირიდან მალლა მოსავლის ზიდვითა; ბევრი ზურგით ამოზიდავს ხოლმე ტკბილსა, რაკი ურემს ვერ მიუყენებს ხოლმე შემოდგომაზე, ენკენისთვეში, მთელი ძაღლისხევა ვენახებში ჩადის: იკეთებენ მშვენიერს ქოხებს; ზოგი ორსართულიანს ქოხს

წამოსჭიმავს ხოლმე. დღისით ბავშვები ხმაჩაუღებლივ უქაქანებენ ძაღლებსა, მაგრამ თვით ძაღლზე უარესობენ.

დაღამდა. ხალხი ვენახებშია. შინ რჩებიან მოხუცებულნი, რომელთაც ჯანი გასტეხიათ, უკვნესით და თავი აღარა აქვთ აქეთ-იქით წოწიალის და ყარაულობისა. აგერ ერთის ქოხის წინ ანთია ძლიერი ცეცხლი; გარს რამდენიმე კაცი უზის. ამათთან სხვებიც მოვიდნენ. ქოხი ზალიკა ახალკაცისაა, ცეცოს სასიმამროსი. მაგდანა, ზალიკას ჯალაბი, ცეცხლა-პირას ფუსფუსებს; ქარი კომლს თვალებში უბერავს, მაგრამ მაგდანა თავისას არ იშლის, ურევს ციცხვით ქვაბსა, ისვრიმის ჩიხითმას აკეთებს. მაგდანას თავისი, ახლად დანიშნული ქალი თამრო თან არა ჰყვანდა, ნათლიასთან გადაეყვანა, ვინ რას ეტყოდა, ხომ პირში ჩააფურთხებდნენ მაგდანასა, ხომ მანდილი მოეხდებოდა, რომ ახლად დანიშნული თამრო ვენახში ეტუნტულებინა.

მაგდანამ წამოდგა ხონჩა, რომელზედაც მადიანი თონის პურები ეწყო, ხახვის ფოჩი, ორი ბებერი კიტრი და მოხარშული კვანი. პატარა ზაქრომ დედის ბრძანებით თიხის ჯამებს წყალი მოავლო.

- ე ძაღლის ტიალა, მამა-პაპანი აქ დაბერებულან და აქ დახოცილან, ამითანა ამბავი კი არ გაგონილა; ნეტა სხვაგანაც ასეა? ყველაზე ღალა უნდა ავილოთო, - ასე გაუჩენიათ, - სთქვა ზალიკამა.

- შენ ესა თქვი, კაცო, რომა ეს უპრავლიაიუჩია, თუ რაღაც იჯარადარი, თუ რაღაც ჯანაბა და დოზანა, ხელიც იმათკენა და პირიცა, - ჰო, მინამ ის მოვიდოდეს, ხო ვენახის მოსავალი უნდა მოვაგროვოთ; თუ მოუცდით, ხო სუ შიგ ჩავიდა და ჩაიფშვნა, - სთქვა ზალიკას მეზობელმა.

- ნჭი, ეს კი არ არის აბა ჭკუის კოლოფი! აქ არ არის ფიდუა და ბლუნძელაშვილი?! მე შენ გითხრა, ვერავის იშოვნიან აი, რო აკრიფონ ყველაფერი!..

ზემო გადაწყვეტილებამ თუმცა სოფლის ხალხი ააღელვა, მაგრამ ბოლოს და ბოლოს - სული ტკბილია! - ჩაჩუმდნენ, დაემორჩილნენ სვე -ბედსა და ურჩი კამეჩივით მაინც გაჰყვეს უღელში თავი და ჩოქით გასწიეს ტვირთსა.

ის ბიჭები ცეცოს ქოხში შეიყარნენ.

დარაჯობა შეიქმნა; ღამ-ღამობით უსაფრდებოდნენ დანიშნულ ალაგას. დაისი გადასულია; აზნაურის ვახშობას აღარა უკლია რა; შემოესმათ ერთის ვენახიდან რაღაც ყაყანი: ოთარას ბიჭი არ იძლეოდა ტკბილსა. პაკო, რომელიც ფიდუასა და ბლუნძელაშვილთან იყო ვენახში, წამოვიდა, ჩასაფრებულ ამხანაგებს ნიშანი მისცა და

სწრაფად აირბინა სოფელში.

დიდხანს აღარ გაუვლია, იჯარადარმა ცხენდაცხენ, თქარათქურით ჩამოირბინა ორღობეში და მიიჭრა ოთარას ბიჭის ვენახში. მეკულუხეებმა კარგა ხანს შეიგვიანეს. ამ დროის განმავლობაში დასავლეთის ძლიერმა ქარმა დასძრა ღრუბლები და შავბნელად გადაეკრა მშვენიერს მოციმციმე ცასა; იმავე ქარმა მალე გადაზიდა ღრუბელი აღმოსავლეთისაკენ და შავად დააწოლა მთის წვერებსა. ხანდისხან აქა-იქ გამოაცურებდა ხოლმე თხელს ლეგა ღრუბლის ნაწყვეტებსა, საიდანაც წვრილ-წვრილად ცვარავდა. ცივმა შემოდგომის ქარმა შეჰკუნჭა ხალხი ქოხებში.

ბიჭები უცდიდნენ განაბულნი, ყურწაგდებულნი, გულის ცახცახით, როგორც მონადირე ნათვალევს ნადირსა. რომელთაც აი წამს დაუცივდებოდათ ხელ-ფეხი და

ფრჩხილებში ოფლი წაჰხეთქდათ, ხან ცხელი ალი აჰკრავდათ თავპირში; ალი შუბლზე ცხლად გაუვლიდათ, თითქო გახურებული რკინა გაატარესო. ერთმანეთის გულის ბაგი-ბუგი ესმოდათ; პირში ნერწყვი შრებოდა ლოდინითა. აგერა მოისმა ცხენის ფეხის ხმა, მათრახის ტლაშუნი... ფიდუა და ბლუნძელაშვილი გამოიქცნენ ძუნძულით. ფიდუამ გზაზე სარი წაჰგლიჯა ვაზსა. ფიდუას ფეხდაფეხ მოსდევდნენ ბლუნძელაშვილი, მამასახლისი და გზირი. ფიდუა შედგა ღობეზე ორღობეში გადასახტომად. ამ დროს ღობეს გარეთ მდგარმა შეთქმულთაგანმა დაჰკრა მძლავრად თავში კეტი იჯარადარს, გადმოატრიალა და ორღობეში ზღართანი მოაღებინა. შეთქმული შეხტა ღობეზე, გადახტა მეორე კენახში და - ჰაიდა! - მიეფარა.

მამასახლისს ეგონა, რომ ფიდუა თავისით უცაბედად გადავარდაო, რადგანაც ხმაამოუღებლივ დაეცა; შედგა

ლობეზე და უკან ბლუნძელაშვილი აჰყვა.

- ეეჰუუ!! ეს ხუმრობა აღარ არის, დაგვზოცეს. ეს სულ იმათი უნარია, - შეჰკვივლა მამასახლისმა. - იმ...- მაგრამ წამოუარა მესამემ, დაჰკრა ბლუნძელაშვილს და ორნივე გადაცვივდნენ. გზირმა კი გაქცევა იკადრა, ჩაირბინა ოთარას ბიჭის ვენახამდის, სადაც იასაული ტკბილს მოუყენეს. გულამომჯდარმა გზირმა უამბო იასაულს თავგადასავალი.

- არიქა, მიეშველენით; თავებდამტვრეულები ჰყრიან. ეჰეი! რა დროს შევესწართ და! სწორეთ ლეკიანობაა, - ყვიროდა გზირი, რომელიც ჯანზე და ფერზე ჯერ სრულიად არ იყო მოსული. - არ გესმით? მიეშველენით იჯარადად, კაცო, ქრისტიანები არა ხართ?

188 - წელსა, აპრილის გასულსა, დილით ერთი ჩოჩქოლი იყო ცეცო გოდერძიშვილის კარებზე; ხალხში მითქმა-მოთქმა და ჩურჩული იყო, თავის ქნევა და გულში მუშტების ცემა.

დერეფნის ტახტზე ცეცოს დედა თმაგაშლილი იჯდა, მწარედ იმდულრებოდა და მოსთქვამდა; გვერდზე უჯდა მაგდანა, ცრემლგამშრალი; წინ, ძირს, მიწაზე მოეკეცნა ზალიკასა, რომელიც მალი-მალ იმართავდა ჩიბუხსა, მალი-მალ სცლიდა, სჩიჩქნიდა, არ ასვენებდა. დერეფანშივე იყვნენ რამდენიმე სოფლის ქალი და კაცი.

- რა არის, ქა? ზოგი სამუდამოდ ეთხოვება თავის გულის საყვარელსა, შენი ცეცო ხო, - ღმერთმა სიკვდილისაგან დაიფაროს, - ხო ცოცხალია, პირში სული ხო მაინც უდგია! ქა, წინდაწინ თავი ვის მოუკლავს, რო შენ მოიკლა, -

ანუგეშებდა მეზობელი ქალი.

- ის არის, ჩემო ნათლიდედა ელენე, საწუხარი, რო არც მკვდრებშია ეხლა ჩემი კონტა ცეცო და არც ცოცხლებშია; დედა მოუკვდეს, რაღა აცოცხლებს, გენაცვალეთ, ჩემს ლამაზს, კოპწია და ცქრიალა ბიჭსა სალდათების ხელშია... ოი, შენს დედასა, შვილო! გარს თურმე სულ შტიკიანი სალდათები ახვევიანო... უჰი, შენს დედასა!.. ცეცხლი-გენია ჩაუვარდეთ, შვილო, ჩემის ლეჩაქითაც დამჯდარა ბლუნძელაშვილის გადღრენილი ცოლი!..

- ნუ გეშინიან, ნენე, რამაც ღმერთმა დაარჩინა, ის ღმერთი უშველის, - ანუგეშეს აქეთ-იქიდან.

- ღმერთი იმისმა მადლმა და ძალმა, ღმერთი! - სთქვეს სხვებმა მთქნარებითა.

- ე მაგაზე იტყვიან, რო ობლის კვერი ცხვარ და გვიან გამოცხვარ... გვიან გამოცხვება ცეცოს კვერი, მაგრამ ისე კი გამოცხვება, რო...

- თვალი მე დამიდგა, თორემ სხვას არა ვისა, - სთქვა ტუჩის აბზუკვითა მაგდანამ, ცეცოს სასიდედრომა.

- უიმე, გენაცვალეთ, რა მოხდა აგეთი? ვინ არ დაუჭერიათ? პირველი მაგალითი ხო თქვენ არა ხართ? - ანუგეშებდნენ კვლავად მეზობლები.

- არა, გენაცვალეთ, მე მაშინვე გული შემომკვნესოდა, არ მაძლევდა ეს ოხერი გული ნებასა, რო ჩემი თამრო ცეცოსათვის მიმეცა და დახე... გენაცვალეთ, ამას რას მოვიფიქრებდი, თუ ჩემი თამრო, ჩემი ლამაზი გოგო, დანიშნული დამიქვრივდებოდა... სუ, ე ჩემი დარბაისლისაგან დამესხა ცეცხლზე წყალი, სუ! -

გაიძახოდა ზალიკას ცოლი მაგდანა.

- აიბე, აიბე, აიბე! რა დაგესხა, ადამიანო! გამოვა და ისევ ის ცეცო იქნება, რაც იყო; თავს არავინ მოსჭამს და ფეხებსა. ჩემი წილი ღვთისაგან იმედი მაქვს, რო იმის სიალალ-მართლეს შეხედავს და დაიხსნის, - სთქვა ჩიბუხის ბოლებით ზალიკამა.

- ოოჰ, ელისაბედ, შენ იხარე შენის შვილითა სამზეოს ქვეყანაზედ! მობძანდი, გენაცვალე, მობძანდი; გვიშველე რამე, ნათლიდედ, გვიშველე!! -- შეჰბლავლა ნენემ ახლად შემოსულს ელისაბედსა.

ელისაბედს ქადაგით თეთრი კაბა ეცვა, ამნაირივე თავშალი ეხვია; ფეხშიშველა იყო, კაბა ჩაკარწახებული ჰქონდა სარტყელში. ელისაბედი შუა ხნის დედაკაცი იყო; იგი ძაღლისხეველების მკითხავია, მისამართი ყველასი

და გაჭირვებისას ექიმიცაა. აი ეს ელისაბედი
შემოჩიკორდა დერეფანში.

- წინდაწინ თავის მოკვლა რას მიქვიაო! ჩვენ ჩვენი
საცადი ვეცადოთ; ღმერთსა და მის წმიდა ხატებს
შევევდროთ, რო მალე დაგიბრუნდეს შვილი. ჭა, არ
გამიგონია? მიხას რძალმა რაღა უნდა ჰქნას... ის უფრო
აზნაურშვილი არ არის... ღარიბი კი, მაგრამ მაინც
აზნაურშვილი ჰქვია... ჰო, იმან რაღა ჰქნას-მეთქი, რო
სამ-სამი ობოლი თავს დააწვა; მარჩენალი მაზლი თავს
აღარ ადგია, მაგრამ, ჩემის შვილების ღხენამა, ისეა,
თითქო ბუზიც არ აფრენიაო, - დაიწყო ელისაბედმა
ნუგეშინის კილოზე. მოითხოვა საცერი და ლობიო;
შემდეგ აიღო ნახშირი და ლობიოში ჩაურია. ნენეს უთხრა,
ჩაასახელო. მოჰყვა ტუტუნსა და ტუჩების ცმაცუნსა.
ხელაპყრობილმა რამდენჯერმე სასოებით სავსე
თვალებით მალლა აიხედა.

დერეფანში მყოფნი ელისაბედს გარს შემოერთყნენ; დედაკაცები წამოყუყდნენ, ჭოტებივით წაიგრძელეს კისრები და გადაჰყვეს თავები საცრისაკენ, თითქო შიგუნდათ ჩაძვრენაო. ასე გასინჯე, დინჯმა ზალიკამაც კი ანება ჩიბუხს თავი და ცქერად გადაიქცა. ალყაშემორტყმულმა ელისაბედმა ჰყარა ლობიო საცერზე. მკითხავი აღარა სჩანდა, მხოლოდღა ისმოდა მისი მაღალი, მაგრამ წვრილი და კაჟივით მტკიცე ხმა.

- დიდება შენდა, ღმერთო! - დაიწყო ელისაბედმა; - ნენე, რაზე იკლავ თავსა და ჭირისუფლობ! შენი ცეცო დაჭერილია; აი, აი, ე ლობიოები რო შემოხვევიათ-ესა, ქალო, რუსის ჯარია; აი ეს ჭოტა ლობიო, აი ცალკე რო განტა, მტერია, დაჰმორებია; ფიქრი არ არის ამისი, დედაშვილობის მაღლმა. აი გზაცა... უიმე, უიმე, გენაცვალეთ! გიო არ მოუკვდეს თავის დედა

ელისაბედსა, გიოი, რო ცეცოს არა უშავდეს რა, აბა რა სათქმელია... აი, ქალო, ეს ლობიო რო წამოჰტორღიალება, აი სწორედ ეს ლობიოი, - ვენაცვალე იმის მადლსა და ძალსა, - წმინდა ელია ღრუბელთა წინამძღვარია; ეხმარება და ზვარასა სთხოვს შენს ცეცოსა, ჰო დედაშვილობამა.

- ვენაცვალეთ წმინდა ელიასა! - გუგუნით წარმოსთქვეს იქ მყოფთა.

ელისაბედმა მეორედ ჰყარა ლობიო.

- აი, ხედავთ? - ელისაბედმა პირჯვარი გადიწერა; სასოებით და ზეახედვით სხვებმაც გამოისახეს ჯვარი. - აი ახლა ხედავთ? ცეცო მარტოკა დარჩა, - განაგრძო ელისაბედმა. - ეს ჭრელი ლობიო რატომ არა შორდება; წელანაც გვერდთ ახლდა; ნეტა თუ ვინ უნდა იყოს? -

იკითხა ელისაბედმა.

- მიხაი, ჭა მიხაი! - მიაძახეს ყველამა.

- ჰა, მართლა, მიხაი!..

ჰყარა მესამედ და ეხლა კი სულ ერთიანად დაჭეშმარიტებით მკითხავდა ელისაბედმა, რომ ცეცო და ჭრელი ლობიო, მიხა, აგერ გზას ადგანან და ამ სამ-ოთხს დღეში შინ მშვიდობით დაბრუნდებიანო. ელისაბედმა მოატანინა კოშტი წმინდა სანთელი; ჩამოჰქნა კაცის სიგრძე პატრუქზე, ჰაერში რამდენჯერმე შემოავლო, თითქო თავს ავლებს ვისმესო და ელიისათვის გადაადებინა.

საზოგადოება დამშვიდდა; ნენემ გულხელი დაიკრიფა და გაშეშდა ტანტზე; ელისაბედის მკითხაობამ, ცოტა არ

იყოს, გულის დარღვები მოაშორა, აღუძრა იმედი შვილის დაბრუნებისა. მაგდანასაც სიამოვნება დაეტყო და ზალიკა ხომ სულ ლაპარაკად გადაიქცა, სიხარულით ამოიდგა ენა და ხან ამ მთისას გაიძახოდა და ხან იმ მთისასა.

- მე რო გითხარით, რომა ჩემის წილის ღმერთის იმედი მაქვს-მეთქი, რაო, ტყუილად ვამბობდი? იმის მაღლის ჭირიმე, იმი, როგორ გამწირავდა ღმერთი ალაღმართალს კაცსა! მა! არ მოხერხდება, ნენე, დედი, არა!!.. ცეცო, შენი შვილი, ალალი კაცია, ეს არის აი, - უჩვენა ხელის გულზე; - ჩემი თამრო მტრედივით უმანკოა... ღმერთო, ნუ დაგვკარგავ, ნუ! - და გადიწერა სასოებით ზალიკამ პირჯვარი.

- ღმერთო პატრონო! - შეჰღალადა ხელგაპყრობით ნენემ და რამდენიმე წამს დარჩა ამ ყოფაში.

XVI

ცეცო და მიხა, როგორც უწინასწარმეტყველა ვასილ გვარაძემ, დაატუსაღეს და ჩასხეს მაზრის საპყრობილეში. იმათზედ ეჭვი მიიტანეს სოფლის თავკაცების ჩვენებითა.

ორივე ჩაჰყარეს საპყრობილეში, რომელიც ჯერ ხანად სკოლაა არა გასწორებისა, კაცის აღდგენისა, არამედ ყველა სიავაზაკისა, ყველანაირის უნამუსობისა, გარყვნილობისა და სიბილწის შეძენისა.

მიხა, როგორც აზნაური, გაიყვანეს საკეთილშობილო ოთახში; ცეცო კი შეაგდეს ავაზაკებთან. შესვლის უმაღვე ყველა ტუსაღები დამწკრივდნენ.

- უცხო მოვიდა! აბა ჰა! - დაიძახა ერთმა ტუსაღმა. სთქვა

თუ არა ესა, მისცვივდნენ ცეცოსა: ზოგი თავში სცემდა, ზოგი ფეხს უწევდა. გაუძალიანდა ცეცო, მაგრამ რას უზავდა ორმოც-სამოც კაცსა. ბოლოს გაიგო, რომ ყველა ახლად შესულს საზოგადო ოთახში თურმე ასეთის ალერსით დაუხვდებოდნენ ხოლმე.

სალამ-სალამობით თვითეული ტუსაღთაგანი მორიგად დაიწყებდა ლაპარაკსა თავის თავგადასავალზე, თავის ავაზაკობაზე. ერთს სალამოს კვლავინდებურად გაჩნდა ბაასი. ცეცო, როგორც ახლადმოსული, ბოლოს დასვეს. ილაპარაკეს ათასგვარს გარყვნილობაზე. ღვთის წინაშე, ზოგს ტუსაღს ჯერედ კიდევ არ დაბნელებოდა და არ დაკარგვოდა სრულიად სინიდიისი; ჯერ კიდევ უღვიოდა პატიოსნება, მისი ლამპარი ჯერედ კიდევ ბჟუტავდა. მაგრამ სამოცს კაცში ერთი ორი თუ იყო ამგვარი, დანარჩენნი გარყვნილების მორევში ტრიალებდნენ; ერთმანეთს სწვროთნიდნენ, ავარჯიშებდნენ ავაზაკობაში

შემდეგისათვის.

- დიდი ღამეებია, რა გაათენებს. აიმ ყარაულის ცქერა გულსა ჰხეთქს... რანაირ იჭყიტება და! ოჰ, შენი სახე... მაშ დავიწყოთ, ვის რა უქნია; რო გავალთ, გამოგვადგება. აბა, შენ კი, ბათათავ, მოჰყევ; დაიწყე რალა, ქათმებს როგორ იპარავდი, - სთქვა ბელადმა-ტუსაღმა ბრძანებითა.

ცეცო ჯერ ხანად ვერ ბედავდა თქმასა, მაგრამ რა ნახა, რომ ყველა გულწრფელად ამბობდა თავის თავგადასავალსა და შიში არ იყო გაცემისა, უამბო თითონაც თავის თავგადასავალი. ბელადს მოეწონა ცეცოს ბიჭობა და ბრძანა:

- ადექით ყველანი და პირზედ აკოცეთ ამ ახლად შემომატებულსა.

ყველანი დაემორჩილნენ.

მოცლილ გონებას მოსწყენოდა მუდამ ქურდობა-ავაზაკობაზე და მის შესწავლაზე სჯა და ბაასი; ან რა უნდა მოეგონებინა? რა ჭკუის საზრდოს მისცემდა დაკეტილს სახლში ყოფნა? თავს ხომ ვერ ახლიდნენ კედელსა?

- შენ რა განზე გამჯდარხარ, ღოჯავ? - ჰკითხეს ღოჯასა, რომელიც ტანტის ბოლოზე მიმჯდარიყო და რაღაცას ხეხდა.

- მე იმას მივჯდომივარ, რომ მინდა ემაგ ცუდად ყოფნასა და ცუდად ყაყანს მოგარჩინოთ, ადრევ გავაკეთე კამათლები საპნისა, ყველისა, პურის გულისა, მაგრამ არ გამოდგა, ეხლა კი ცხვრის ძვლისას ვაკეთებ. აი, შეხედეთ, თვლები ნემსით შემოუხაზე და ნახშირით ჩავაშავე.

- ბიჭოს, ბიჭოს! ჰხედამთ ღოჯასა? - გაიკვირვეს ტუსაღებმა; - მერე, ღოჯა?

- მერე ისა, რო ეს კამათლები ავყაროთ ხოლმე და ვისაც მეტი მოუვა, ის მოიგებს.

გაჩნდა ციხეში ამის შემდეგ კამათლების კეთება, ყველა ოთახში გავრცელდა და რამდენიმე თვე ამის კეთებასა და თამაშობაში გაატარეს დრო.

ამასობაში ცეცო თავის ბედს უცდიდა; უცდიდა წელიწადი; მაგრამ სად არის საქმის გარჩევა! გაყვითლდა, გახდა; თავის საყვარელ თამროზე ფიქრმა ხომ სანთელივით დაუდნო და დაულია გული, მაგრამ როცა სასიამორო ჩამოვიდა სანახავად, გული გაუკეთა, უთხრა, ოცი წელიწადი რომ იყო ციხეში დამწყვდეული, ჩემს

თამროს შენ არ გამოგწირამო. ზალიკას მადლიანმა სიტყვამ დაჭიანებული, დარდებისაგან შევიწროებული და გაღეული გული გაუნელა, სხივი იმედისა ჩაასკვნა. და აი ამ იმედით გამხნეებულმა ცეცომ დაუწყო ლოდინი თავის საქმის გათავებასა.

XVII

188 - წელს, თებერვლის გასულს, შიოობა დღეს, ყველიერში სოფელ ძაღლისხევამი დიდი სმა და პურობა იყო. ამ დროს სოფლად ოჯახს ვერ ნახავთ, რომ სახლში თავშედგმული ხონჩა არ იდგეს ქადებით და ხაჭაპურებითა. დარმაც ხელი მოუმართა ხალხსა. თებერვლის მზემ კარგა ლაზათიანად მოახურა დედამიწა. ძაღლისხეველები ბანებზე გამოიშალნენ; ეკალაშვებული საქონელი მიიყუჟა მყუდროზე საბძლებთან და მზეს შეუფიცხა გვერდები. გათბა ნიკორა, კუდს იწმაწნის ნიშა;

ნიკორამ ფეხიც გაჭიმა, ზმორება დაიწყო; მოფრინდა კაჭკაჭი, შეახტა ნიკორას ხტუნია და ხერხემალზე მედიდურად აუარ-ჩამოუარა. ხტუნია ყელყელაობს, თითქოს ამბობს, ამოდენა მხეცს ვიმორჩილებო. კაჭკაჭი სწიწკნის ნიკორას ხერხემლის კანსა, ნიკორას იამა კანის ხილვა, ასე რომ ორივე სიამოვნებაში იყვნენ.

ბანებზე გუნდ-გუნდად იდგა ხალხი; ერთის მხრით იდგნენ ქალები, რომელთაც წინ პატარძლები ჩამოემწკრივებინათ, უტყაპუნებდნენ ხარის ფაშვის დაირასა და აჭყვიტინებდნენ ბუზიკასა.

- ტაში, ტაში, გენაცვალეთ! - იძახის მედაირე.

- დაუარეთ, ჰა! ჰა! გენაცვალეთ, ჰა! - ყვირის მებუზიკე.

მოთამაშებზე ცოტა რამ მოშორებით ხანში შესული

გლებები სხედან, გაუჩაღებიათ ჩიბუხები და წინ ფურთხის გუბე დაუყენებიათ. მასლაათობენ ამ მთისაზე, იმ მთისაზე: მეორე ბანიდან მოისმის საშინელი კიჟინა და კისკის-ხარხარი - ჩალიჩსა თამაშობენ, ჩალიჩის ტკაცანი და ლაწა-ლუწი მოისმის.

- აბა, ჰა, დაუარე, ბიჭო, დაუარე! მარჯვეთ იყავ, არ გაგჭრან! - ყვირის ერთი მეჩალიჩე, წრეს გარეთ მყოფი.

- გაიჭრა, გაიჭრა! - დაიძახეს ხალხში.

- არა, არა! - იძახიან სხვაგნით სხვანი.

- ბა, ბა, ბა! რა ბიჭია და! ციბრუტივით არ უვლის მამაცხონებული, - აქებენ მეჩალიჩეს.

მეჩალიჩეებში ერთი ახალგაზრდა ბიჭი ირჩეოდა

ყველაფრით სხვებისაგან - მოხდენილობით, სიმარდიით, სიჩაუქით, ჩაცმა-დახურვით, მოსწრებული სიტყვა-პასუხით. ამ მოჩალიჩეს, კისკას ბიჭს ტანთ ეცვა შავი ქალაქური ჩოხა, რომელსაც ნაწიბურებში ჩაქებში ოქრომკედი ჰქონდა ჩატანებული, შავივე შალის შარვალი ჩაკეცილი ჰქონდა აჭრელ-დაჭრელებულს საცვეთებში, რომელიც ახალ ჩუსტებზე იყო დასმული; შიგნითა წინწკალა ჩითის პერანგზე ეცვა სხვა, წითელგულისპირიანი პერანგი დოშლოულის მაგივრად, გარე პერანგის საკინძი ჩახსნილი იყო და მკერდს ელამუნებოდა; კალთები ჩოხის უკან ჰქონდა გაკეცილი. ეს კოპწია ერთობ კისკასად, ერთობ სწრაფად უვლიდა ჩალიჩის წრესა. ვისაც კი დაარტყავდა, უთუოდ კანჭს მალლა აალებინებდა და ააკვანჭალებდა. პროწიალში შარვალი მალ-მალ ჩამოეშლებოდა, მაინც არ ფერხდებოდა, გარბოდა, ცალოფენა იმაგრებდა ჩაშლილ შარვლის ტოტს წვივსაკრავში.

- შავარდენი ბიჭია! ალალი კაცია! კაცმა სიმტრით არა უნდა სთქვას რა მაგაზე. ალალს მუშას ღმერთი როდი დაჰკარგავს რომა, - სთქვა ჩვენმა ნაცნობმა სოსემ წითელგულისპირიანზე. - ალალი კაცი ქვეყნის მოკეთეა, აკი ღმერთმაც არ დაჰკარგა ჩვენი სოფლისთვისა.

- ოღონდაც, სოსე, ოღონდაც! ღმერთმა სიკეთე ნუ მოუშალოს, - წამოიძახეს ერთხმივ გლეხებმა.

- მაგისი მამა რო კვდებოდა, თურმე ანგელოზი ჩამოვიდა, ი სულთამხუთავს რო იტყვიან, ისა, თავს წაადგა მაგის დედას ნენესა და ასე თურმე უთხრა: “ნუ გეშინიან, ნენე, შენი შვილი სხვა ვარსკვლავზეა დაბადებული, დიდს ბედს ეწევას”, - სთქვა მეორე მოხუცებულმა გლეხმა.

- ე რა მაგ სიტყვის პასუხია და საწყალი მაგი მამა რო

სულს ებრძოდა, მე იქ ვიყავი და...

- გახსოვს კი შენა, ჰა, ოთარა? - გააწყვეტინეს ოთარას ლაპარაკი.

- რას ამბობთ, კაცო! ნენეს ქმარი ნინიკაი ჩემი კბილის კაცი იყო... ასე იანგარიშე, მე დიდ ხორველობას რომა მეხრე ბიჭი ვყოფილვარ, კაი შენი მოწონებული მეხრე ბიჭი და შენ ხარ ჩემი ბატონი, და... ჰო, მე იქ ვიყავი, ი ნინიკას რო სული ხდებოდა, და ნინიკამ სწორეთ ეგრე უთხრა თავის დედაკაცს ნენესა... ი დალოცვილმა ანგელოზმა თუ ჩააგონა...

- ზალიკაც ჩვენში ძან მაღლიანი კაცია, მართალი; ზალიკამ თავის დონის კაცი იშოვნა... საცა დოვლათი დაიბუდებს, ძმავ, ის არის! ჯოჯოხეთის მუგუზლითაც ვერ გამოაგდებ. ზალიკას ძველადგანვე დოვლათი

მოსდევს; მაგისი გვარი სუ ეგრე დოვლათიანი ყოფილა ყველაფერში. ალალი უყოს ღმერთმა... კაცი შვილივით გაზარდა, იცოდა, რაც კაცია, როგორი გამრჯელია, როგორი გულისა და...

- კაცს შუბლზევე აწერია თავისი კაცობა, - ჩამთქნარებით სთქვა სოსემა.

- გაიჭრა, გაიჭრა! - გაისმა წრიდან ხმა და მოხუცებულებს შეაწყვეტინა ლაპარაკი.

- ასე, არა!!

- რათა, ძმაო, საცვეთში მომხვდა, ტყუილი რის მაქნისია, - სთქვა გაჭრილმა.

- აბა, მაგ ზემოუბნელსა, ზემოუბნელსა, კანჭები

შეუხურეთ, ჩვენი უბნის ქალი ჰყავს; აბა ჰა! კანჭები შეუსისხლიანეთ, რო სისხლი ავიღოთ, - ჰყვიროდა ხალხი.

წრის ახლო ქალებიც იდგნენ; ერთი ხანში შესული მანდილოსანი მზიარულის კაბით ერდოს ჭდეულზე ჩამომჯდარიყო და აღტაცებით შეჰფრფვინვიდა წითელ გულისპირიანს მეჩალიჩესა. ამ მანდილოსანს გვერდით უდგა ლამაზი, სავსე სახის პატარძალი, რომელსაც ორი თითი ტუჩზე მოედო და ჩუმად კუჭკუჭებდა მეჩალიჩეების ხტუნაობაზე. ლამაზს პატარძალს მარცხნივ მოსდგომოდა ჭაღარაშერთული კაცი, დარბაისლურად ჩაცმული. მოხუცებულს მარჯვენა ხელთ ჩიბუხი ეჭირა, მარცხენა ნიდაყვით ჯოხზე დაეყრდნო და მარჯვენისათვის ბოძად მიეცა.

- ნეტავი შენს დედასა, - სთქვა ერთმა მანდილოსანმა, როცა წითელგულისპირიანმა ციბრუტივით დაუარა და

ერთხელაც არ დაიკრა ჩალიჩი.

- უი ჩემს თვალებს, ჭა! რა პასუხია?! რა დაგემართა, შენი მეზობელი იყო, ხელიდან როგორ გაუშვი და შენი საბედა არ მიეცი, - უთხრა პირველს მეორემა.

- ნეტა შენაცა, ნატროვ! ზალიკას ჩემოდენა კუდი დასთრევს; რაკი მოუსვა, ის იყო, გათავდა!.. მაგრამ ღმერთმა ისე გააბედნიეროს, როგორც თავისი დედის ალაღსა და ჭვრივ-ოხერს ძუძუებს უნდოდეთ, - სთქვა გულწრფელად საბედას დედამა.

ქალი თუ კაცი, დიდი თუ პატარა ამ შიოობა დღესა სულ წითელგულისპირიანზე ლაპარაკობდნენ. იმ დღის ვარამიც ის იყო და სიხარულიცა. ეს წითელგულისპირიანი იყო ჩვენგან უკვე ცნობილი ღამის მეხრე ალექსა გოდერძიშვილი, ჩვენი ცეცო, რომელიც საპყრობილედან

გამოეშვათ რამდენიმე წლის უკან და რომელსაც იმ ედი შეუსრულდა და ჩაიკონა შავთვალეებიანი თამრო.

ცეცოს ქორწილის შემდეგ სიმამრ-სიდედრის სახლში შიოობა დღეს ფეხი ებრუნა და სოფლის ჩვეულებისამებრ ახალი სიძე, ზემოუბნელი ცეცო, შუაუბნელებს ჩალიჩში ჩაეყენებინათ გამოსაცდელად და ყველანი თვალგაფაციცებით, სიყვარულით და სიამოვნებით შესცქეროდნენ ცეცოსა.

დემეტრეს სახლობა

I

გულზე თეფში

ისეთი უჟმური დილა იყო, რომ გარეთ ძალლი არ გაიგდებოდა, ხან წვიმდა, ხან თოვლს ურევდა, ხან უცნაურად დაჰბერავდა ზენა ქარი და ცაზე ღრუბლებს სულ გადმოატრიალებდა და აურ-დაურევდა ხოლმე. ტალახითა და ლაფით აივსო ოღრო-ჩოღრო ქუჩები ქალაქისა. დახურულ ბაზარში ისეთი ლიჭყი იდგა, რომ ადამიანი ფეხს ვერ იკიდებდა. დილის ათი საათი იქნებოდა, რომ ორმა მარჯვე ბიჭმა ბაზარ-ბაზარ ჩამოიარეს, ხელში სპილენძის თეფშები ეჭირათ და ფულს აგროვებდნენ; ერთი თეფში თითქმის თავშედგმული იყო

შავი ფულითა. აქა-იქ გამოსჩანდა თეთრი ფულიცა. ყველა მედუქნე სიამოვნებით აძლევდა თითო-ოროლა გროშსა; წყნარად, მოკრძალებით და მოფარებით სდებდნენ გროშებს, თითქოს ამგვარი საქციელით ქრისტეს მცნების აღსრულება უნდათო: “ისე გაეცი მოწყალება, რომ მარცხენამან შენმა არა იცოდეს, რას შვრება მარჯვენაო”. დასდებდნენ რა მოწყალებას, ყველა ზედ დაურთავდა ხოლმე:

- ღმერთმა აცხონოს! კარგი სათნო და უწყინარი კაცი იყო...

თეფშოსნებიც ძალიან ირჯებოდნენ, გამვლელსა და გამომვლელს არ ასვენებდნენ.

- თითო-ოროლა გროშს ნუ დაგვიჭერთ, ღმერთი სამაგიეროს გადაგიხდით. საწყალი კაცი გარდაიცვალა და

იმისთვის ვაგროვებთ; სამადლობელი საქმეა, ღვთის მადლმა! - ეუბნებოდნენ ყველას მგროველები.

- ვისთვის აგროვებთ, ბიჭო? ვინ მოკვდა? ტუსადისათვის ხომ არა? - იკითხა ერთმა თავადიშვილმა, რომელსაც ბიჭებმა თეფში წაუშვირეს მოწყალებისათვის.

- საწყალმა ხარაზ დემეტრემ თქვენი ჭირი წაიღო, აი რო ფინაჩობდა, იმანა! ყოვლად უმოწყალო გახლდათ, წვრილშვილი დარჩა და ცოლი.

- ჰო, ღმერთმა აცხონოს! ალალი და უწყინარი კაცი იყო; მაგისტანა კაცს ღმერთი არ დაჰკარგამს, - წარმოსთქვა თავადიშვილმა და თეფშზე მანეთიანი დასდო.

- აი ღმერთმა დაჰკარგოს და ამოაგდოს ყაზარას ოჯახი, როგორც იმან საცოდავი კაცი მოიღწო, - უთხრეს

თეფშოსნებმა და ქვევით ჩაიარეს.

ამ ფულს აგროვებდნენ დემეტრე ხარაზის დასამარხავად.

დემეტრე ძალიან ნავალი კაცი იყო. ჯერ ისევ რვა-ცხრა წლისა არ იქნებოდა, რომ ძმებმა ქალაქ გორში ხარაზს მიაბარეს შეგირდად; სახლშიაც ემსახურებოდა და დუქანშიც. ამ დღე კბილით ჯღანს ეწეოდა და ფინაჩობდა; ორი წელიწადი იყო გორში აღასთან: პატარა დემეტრეს სულ ცეცხლის ალში ატარებდნენ; მუდამ დაგლეჯილ-დაფლეთილი დადიოდა; საცოდავს ვირივით ამუშავებდნენ და ვირივითვე სცემდნენ, მაგრამ თავმოყვარეობის ნიშნად ვირიც ტლინკებს გაისვრის ხოლმე: ერთხელ აღამ ჩვეულებრივზე გარდამეტებით გაამათრახა ჩვენი დემეტრე; იმანაც დაჰკრა ფეხი, შემოდგომაზე ხელის ურმებს გაჰყვა და ტფილისის ქალაქში ამოჰყო თავი კი.

ტფილისში დემეტრე ჯერ ხელზე მოსამსახურობდა; ბოლოს ქალაქის ბიჭებში გაეჩვია და გაკინტოვდა, გაიმართა კარგი ლაზათიანი თაბახი და ქუჩა-ქუჩა დაარბეინებდა სხვადასხვა ხილსა, ყველსა, თევზეულსა, მწვანილსა. რასაც კვირიდან კვირამდე იშოვნოდა, კვირა დღეს ძმაბიჭებ კინტოებთან შესჭამდა ხოლმე ვერის და ორთაჭალის ბალებში. კინტო-ბიჭებს ძლიერ უყვარდათ. თუ დემეტრეს იმათთვის არა შურდა რა, არცა რას ისინი იშურებდნენ. დემეტრე ძმაბიჭისათვის ანთებულს საკირეში გადავარდებოდა.

ერთხელ დემეტრემ სანაძლეოზედ, როცა გაჩაღებული სმა და ქეიფი ჰქონდათ ვერის ბაღში, ღვინისაგან ტვინი შეუხურდათ და ენა სატიკტიკოდ და სამასხაროდ აეხსნათ, ხანჯლის შვილით ნეკი წინა სახსარში მოიჭრა და წარბიც არ შეუხრია. მოჭრილი ნეკის წვერი სტაქანში

ჩააგდო, ზედ კახური დააყოლა და სთქვა თურმე: “ეს ღმერთმა იმ ძმაკაცს გაუმარჯოს, რომელიც ძმაბიჭისათვის შემწვარ ხოხობს კი არ შესჭამს, ანწუნზედ აეგებაო”!

ძალიან ჯიუტი ბიჭი იყო. მაინც ძმაბიჭისათვის სამუდამოდ გამოეთხოვა ქალაქსა; იგი იძულებული იყო თავის მარჩენალი თაბახისათვისაც და ძმაბიჭებისათვისაც თავი დაენებებინა. დემეტრეს ყველაზე ძლიერ უყვარდა ერთი კინტო, რომელიც ქალაქის “ბუნტში” რეულიყო და პოლიცია დაეძებდა. ერთხელ, როგორც იყო ვერის ბაღში მიიკვლიეს კინტოს კვალი და დაეცნენ. დემეტრე მუშტიკრივში ძალიან განთქმული იყო. ამხანაგები იმის მუშტს ფილთაქვას ეძახდნენ, რამდენი დესეტნიკიც კი მისწვდა კინტო-ბიჭს დასაჭერად, იმდენს დემეტრე ძირს დასცემდა, ერთს წამს სულ ზღვესავით დააწყო ყველანი; მოხდა ალიაქოთი:

კინტოებმა ბებუთები იძრეს, წესის დამცველთ -
დამბაჩები და შეიბნენ; შემჩნეულმა კინტომ თავს
უშველა; დემეტრეს მარცხენა ხელი შიგ ჩონჩხში
გაუნვრიტეს ტყვიით, მაგრამ მაინც ხელთ ვერ იგდეს. ის
იყო და ის, წამოვიდა დემეტრე სოფლად.

ვნახოთ, ერთს დილას დემეტრე, ქალაქურის კინტოურის
ტანისამოსით კოხტად მორთულ-მოკაზმული, გაჩნდა
თავის სოფელში. დემეტრე ძალიან ტანშედგმული ბიჭი
იყო, კინტოურ ტანისამოსში ლერწამივით ირხეოდა;
სახეც ძალიან მარილიანი და სანდომიანი ჰქონდა.
სოფლის გასათხოვარი გოგოები გიჟდებოდნენ
დემეტრესათვის; იმის შნოიანად დაბზენილ წვერ-
ულვაშის ცქერით ვერა ძლებოდნენ; მერე მაშინ, როცა
დღესასწაულ დღეს გამართამდა ართურმას და ჩალიჩსა,
გაიკეცავდა უკან ქამარში ჩონჩის კალთებს და შველივით
დახტოდა, მაშინ იმის ჰვრეტივით ვერა ძლებოდნენ,

ბერიკაცებიც კი წამოდგებოდნენ, ამათაც აუფანცქალდებოდათ დემეტრეს სიმარდის ცქერით გული და სიამოვნებით უცქეროდნენ. მაგრამ დემეტრეს სოფლად ყოფნას დიდი დღე არა ჰქონდა: დიდხანს არ შერჩა კობტა ტანისამოსი, მალე შემოაცვდა და ყურები ჩამოყარა. ნეტარება კაცს რომ სამუდამოდ შერჩეს, სიკვდილს ვილა ინალვლისო, ნათქვამია. დემეტრე სოფლის მუშაობას გადაჩვეული იყო. სოფელში მუდამ ნაბატონრებთან იყო, ემსახურებოდა იმათ და აქეთ-იქით დასდევდა. ეს უქმად ლაყუნიც მოსწყინდა. ბოლოს შეირთო მეზობლის ლამაზი გოგონა. მაშინ დემეტრე უკვე დავაჟკაცებული იყო.

- ჩვენს სოფელს დემეტრემ თვალი გამოსთხარა ნენეს შერთვითაო, - ამბობდნენ სოფლელები, - მაგისტანა მადლიანი და პირსამსე გოგონა ამ ახლო-მანლო სოფლებში არ მოიძებნებაო.

- თითონაც კაი მოხდენილი ბიჭია, ტყუილი არ არის, - ამბობდნენ ზოგნი.

- არის, მართალია, მაგრამ სოფლური მუშაობა აღარ ეხერხება, სოფლის ყამი და ყადრი აღარ იცის, ბატონებთან და ქალაქში კინტოებში თრევიტ ხელში რას დაიჭერდა.

- ეჰ, სოფელი განიერია, დარჩება, მხოლოდ მიდგომ-მოდგომა უნდა.

ასე სჯიდნენ მეზობლები დემეტრეზე.

ცოლი რომ შეერთო, მაშინ კი ჩავარდა დემეტრე საგონებელში, იფიქრა, იწვრილა და ისევ ქალაქ ადგილას მიატანა, დაიჭირა ერთი უხეირო ფიცრის ოთახი და ფინაჩობა დაიწყო. მოჰქონდათ ძველი ჯღანები და

დემეტრე, როგორც იყო, აკონკრეტდა და თითო-ოროლა გრომს რჩებოდა. თანდათან გაიკვეთა ხარაზობა და კერვაში გაიმართა. აქაც მალე გაითქვა კაიკაცობის სახელი. ფინაჩობით რას განდებოდა, მოისურვა შეემატებინა ცოტა რამ შეშუტი დუქნისათვის, მაგრამ იმდენი ღონეც არ ჰქონდა. როგორც იყო, იშოვნა ვალად ყაზარა მიკირტუმოვისაგან ხუთი თუმანი ფული, მაგრამ რაც მოიტანა, ისიც სულ ყაზარას სარგებელსა და “ნეუსტოიკებს” უნდებოდა. ჩაიფლო ლაფში და ველარ ამოვიდა. რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, მხნეობას უმატა, ძველებურს კონტაობასა და ქეიფს თავი დაანება. ცოლიც ძალიან მხნე და გამრჯელი გამოდგა. ცოლშვილიც ჩამოიყვანა, გარეთ-უბანში ერთ-ოთახიანი სახლი დაიჭირა და იქ დაბინავდა. ნენე ორს დიდს უბანს ქალაქისას უცნობდა პურსა და ურეცხავდა სარეცხს. ხელი და პირი აღარ ერჩეოდა საწყალს ჯაფისაგან. ქმარზე მეტი იმას შემოჰქონდა სახლში. ქმარი ბინდისას მიდიოდა შინ,

ცოლი კი კარგა დახშირბინდებისას. ხან ორი დღეც გავიდოდა, რომ დემეტრე თავის ფინაჩობით ერთს შავ გროშსაც ვერ იშოვნოდა ხოლმე, დაღალულ-დაწყვეტილი, თვალეზამოღამებულის, მშვიერის მუცლით მოვიდოდა თავის საწყალ ქოხში და აქ არ შეიძლებოდა, რომ ცოლს თბილი პური არ დაეხვედრებინა.

- სული შემოწევა, სული მაგ ღვთის-რისხვა ყაზარამა, - სთქვა ერთხელ დაღონებულმა და მწარედ შეწუხებულმა დემეტრემ, - ცარიელი სულიღა მაქვს და ლამის ისიც ამომხადოს. ახლა “ლისტი” აუღია და რაც მათადია სულს აქეთ, იმასაც წამართმევენ. ბევრჯერ მამივა აზრად, რომ ავიღო და ეს ქამარი მივცე და მოვიშორო თავივამ, მაგრამ მენანება ეს წყეული, სიყმით მონაგარია, თავივით მიყვარს, ჩემის ცხოვრების იმედიც ეს არის და ჩემი სამარხიცა; როგორ გავშორდე ამას... თუ ცოცხალი თავი დავახწიე ყაზარას, უნდა ისევ ჩავიქალაქო, თორემ აქ კაცი

ვერ გავხდები. ეს ოხერი, რა ამოსაწყვეტი ქალაქი ყოფილა, სამი დღეა სადგისი არ ამიღია და ნემსი არ ამომიგდია...

- რაც ქვეყანასა, ის ჩვენა, - ანუგეშა ვითომ ცოლმა.

- რაც ქვეყანას, ის ჩვენაო?! ნწარა! რაც ქვეყანას, ის ჩვენ არა და!.. მაშ ურია ყაზარაც ჩვენსავით ცხოვრობს რალა! ჩემისთანებისათვის სისხლი გამოუწოვია და გასივებულა! ერთი იმის ლაპარაკი ნახეთ და! თითქოს მუცლიდამ ლაპარაკობსო. ღმერთო! ერთი იმისი სიტყვა სწორედ ღვთის რისხვაა! ღვთისა! რალაც უცნაურად ლაპარაკობს, თითქო ყველა იმისი სიტყვა პირიდამ ენის წვერს კი არ მოსდევს, თითქო პირდაპირ ჭიპიდამ ბუნბუნით გამოდისო!.. ვაჰმე! ერთი ამ უკანასკნელად ნეტამც იმის სისხლში გამასვრევიანა ხელი!..- ეს უკანასკნელი სიტყვები მთვრალივით წაილულლულა, თითქო გულში ჩაიკლა ნადული სულისა, გულის წუხილი

ჩააქრო, ჩაჰკლა ძალაუნებურად, რომ თავისი საცოდავი ცოლისათვის არ ეგრძნობინებინა. სმენამახვილმა ნენემ ყური მოჰკრა ქმრის უკანასკნელ სიტყვებს და მსწრაფლ ჩაეკითხა:

- გენაცვა, დემეტრე, რას ამბობ? სისხლიო?! ნუ, ნუ, შენი ჭირიმე! ალბათ ასე გვეწერა ღვთისაგან; კაცს რასაც შუბლზედ დააწერს ღმერთი, ის აღარ ამოიშლება... დავრჩებით, როგორც იქნება.

- ჰაი დედასა! - დაიწყო ისევ დემეტრემ გულმდუღარედ, თითქო ცოლის სიტყვებს ყურადღებაც არ მიაქციაო; - ფულსა და პატივს დაჩვეულის კაცის ყოფა რა ძნელია - და!.. ქალაქში ბზესავით მქონდა ფული, აქ კი ყაზარას ჩაუვარდი ხელში, ვაჰმე! - ჩაიკვნესა დემეტრემ და მიიმტვრ-მოიმტვრია თითები. ერთი ეუბნებოდა გული, წასულიყო ისევ ქალაქში, მაგრამ რომ წარმოიდგენდა

ცოლს, ორს შვილს, დადუმდებოდა და სახე დაეტანჯებოდა ხოლმე. მოსდრიკა გარემოებამ, მოაკვდინა დემეტრეს სული და გული. იქნამდე გაუჭირდა, რომ ხანდისხან თავში ელვასავით გაურბენდა უბედური, შემზარავი აზრი: გაეყიდნა ნამუსი საცოდავი ნენესი, მაგრამ წარმოიდგენდა თუ არა ამ საზარლობას, სირცხვილის ცეცხლი მთლად სწვამდა და აჟრჟოლებდა. ეს უბედური აზრი ნენესაც წარმოუდგებოდა ხოლმე.

დემეტრე სიღარიბემ მოსტეხა, უდროოდ მოაბერა; მშვენიერი ვაჟკაცური სახე გაუჭკნა, თვალები ჩაეფერფლა; ზამთრობით ცივ ღუქანში ჯდომით დაქარიანდა, მუხლები ოთხმოცი წლის ბებერივით დაჰქონდა; ცივს ზამთარში იმის ღუქანს მხოლოდ მაყალი ათბობდა, რომელსაც სულ რამდენიმე ნახშირი ეღვია; ხან ერთ ლოყას დაადებდა ზედ, ხან მეორეს, ხან ცხვირის წვერს მიუშვერდა. როცა ნახშირი შემოაკლდებოდა,

ჩინჩხვარს, ან ბურბუშელას დააყრიდა მაყალზე და იმაზე თბებოდა; ხელები ნაცარში რევით სულ დაეწვა და დაუბებრდა. თუ საჭმე რამე გაუჩნდებოდა, სიცივე-ტენვრაში ათს საათამდე რჩებოდა, თან განუშორებლივ ჰყვანდა თავისი ბიჭი-შვილი, რომელიც ზღარბსავით მოიკუნტებოდა მაყალთან, მთლად, ბუსუსაშვებული გაბრაზებული ძაღლივით. ბევრჯერ დასთვლემდა საბრალო ილოს და თავიან-ფეხებიანად მაყალში ვარდებოდა: ტანისამოსის კონკები მთლად გამომწვარი ჰქონდა. როცა მამა ილოს სახლში გაგზავნიდა სადილის მოსატანად, ისეთ ეკალს აუშვებდა სიცივით სახეზე, თითქო ზღარბიაო. ბაბანითა და თათქანით მიჩანჩალებდა გარეთუბნისაკენ, სიმწარისაგან გზად მიბზუკუნებდა, ვითომ სიმღერასაც ამბობდა და მიაჩლატუნებდა მამის შეჯღანილს ჩუსტებს.

ერთს საღამოს ხარაზ დემეტრე ჩვეულებრივზე გვიან

მივიდა სახლში. დაგვიანების მიზეზი ის იყო, რომ დღესასწაულის მოახლოვების გამო უწინდელზე ბევრი საფინაჩო იშოვნა და რადგანაც კვირაძალდებოდა კიდევცა, ამიტომ უთუოდ უნდა მორჩენილიყო, რომ ფული აეღო.

გარეთ მკაცრი ზამთარი იდგა; ყინვა გაბატონებულიყო. დემეტრეს დუქანში ყოველ მხრივ ტეხვრა ქარი შეზუზუნებდა, თითქოს ის ველარ გრძნობდა, ისე იყო გართული; ქარი ჩამქრალ მაყალს აბორთალებდა და დემეტრე ნაცრისაგან მთლად შეფერფლილი იყო; მუხლებით მაგრა ეჭირა ჩუსტი, კბილებში გასანთლული ძაფი და, რაც კი შეეძლო, მარდად უტარებდა სადგისს გამხმარ ტყავსა.

ქარი ღმუის, ზუზუნებს, ქვითინებს, რეკს დემეტრეს დუქნის კარს, თითქო შინ შემოსვლას სთხოვსო. დემეტრეს არ ესმის ქარის კვნესა-ქვითინი, ეძალება

საქმეს, მაგრამ ძალამ უკლო, ხელის სიმარდემ უღალატა. მთელი დღის მუშაობამ და სიცვიემ სინსილა გამოაცალა; ხელებმა ურჩობა დაუწყო და სადგისს ვეღარ ხმარობს, ძილიც ზედ მოესწრო. მარჯვენა ხელში სადგისი, მარცხენაში ჯაგრის გამწვეტებული ძაფი, წინ ჩამქრალი მაყალი, რომელშიაც ნელთბილი ნაცრის მეტი აღარ იყო რა - ამ სურათს წარმოადგენდა იმ ჟამად დემეტრეს ყოფა. ხანდისხან წასთვლემდა, აქნევდა, აქნევდა თავსა, ძილი თავისას გაიტანდა, დასძლევდა თავი და ხელებსა და ცხვირპირს ერთად ჩაჰყოფდა მაყალში. გამოერკვეოდა, ცოტა ხანს თავს შეიმაგრებდა და კვალად მიმართავდა სადგისს; ისევ თავის ქინდვრა, ისევ მაყალში წავარდნა. ბოლოს დემეტრემ თვალის ქუთუთო ზემოდან დააგო სადგისზე, ემწვავა და პატარა სკამიდან უკან გადავარდა. სიმწარისაგან ღაპა-ღუპით წამოვიდა ცრემლები; სისხლმა ცხლად ჩაუარა ლოყაზე, ყინვამ მსწრაფლ ნიკაპს მიაყინა და ყინულის მარგალიტად დაკონწიალდა.

სწორედ ამ დროს შემოვიდა ყაზარა დიდის ჯოხით, უცნაურის ღიპით, უცნაურად ხვნეშოდა და ბუზბუზებდა, თან მოჰყვა გასალახანებული ვეჭილი, რომელიც გაკრეჭილს კვიცს უფრო ჰგავდა, ვიდრე ადამიანის შვილსა. ორი სულთამხუთავი თავს წაადგა შეწუხებულს კაცსა.

- რა ვქნა, დემეტრეჯან, ძმაო, მე მეტი მოთმენა აღარ შემიძლიან. ეხლა გიცხადებ, რო ხვალ დილით მოვალ და, რაც რამე გაქვს, აგიწერამ; მოდი და ამ პატიოსანი კაცის თანდასწრებით მომირიგდი. ზოგი ეხლა იყოს, ზოგი მერე. თავნი სულ ხუთი თუმანი არ იყო? ორ თუმნად მაგ შენს ქამარს ავიღებ. სხვა დარჩეს; რა ვქნა, შეგაძლებინებ. ჩემის შვილების მზემ, შენის ხათრით და საცოდაობით ორ თუმნად ვიღებ, თორემ რად მინდა, მე ფული მამიცია, ფული მინდა.

- რაო? ყაზარ, ავაზაკობაც დაიწყე? ღამე მოდიხართ და თავს მესხმით? რაო, გამქცევი ვარ? ჩემგან განა ხუთი თუმანი ვერ აინაზღაურე? რა გინდა? სულიც გინდა ამომართვა? ჰა, მოდი, უბრძანე მაგ შენს ანგელოზს რალა, ეს საწყალი სულიც ამომხადოს!!.

- შენ როგორ აურზაურს ლაპარაკობ, კანონია და სამართალი; კანონსა და სამართალს მიუცია, უნდა გადაიხადო; აბა, ვნახამთ, ხვალ შემოგხსნით თუ არა მაგ ქამარსა!

- მე თქვენ მუქარით ვერ შემაშინებთ, - უთხრა გულმაგრად დემეტრემ, რომელიც ცალს ხელს წამისწამ თვალზე იფარებდა. -უსიკვდილოდ ქამარს ვერავინ შემხსნის, დამანებეთ თავი. აი კაცს თვალი გამომთხრია, მინდა შინ წავიდე; ხვალ, რაც გინდათ ჰქენით.

- მეორე თვალსაზრისით მოგთხრობი და ისე გადაგახდევიანებ, განა მე რიყეზე ამიკრეფნია ფულები?

- ყაზარ, სისხლს ნუ მაძლემ!..

გულქვა ყაზარა თავს არ ანებებდა. ელოდა: მოღბება და მომირიგდებაო. ჩამოვარდა სიჩუმე, დემეტრეს ცეცხლი მოეკიდა; ძველებურად კინტოურად აუდუღდა გული, მოიკრიფა ძალა სულისა, გაშალა მკლავი და ყაზარა კოლოტივით გააგორა დუქნის კარებთან. როცა გაკრეჭილი ადვოკატს წასწვდა, მაშინ დემეტრემ აიხსნა წელიდან ქამარი, გადიხვია ხელზე და ისეთის ძალით დაარტყა, რომ იკადრა სინიღისით მოვაჭრემ კარზედ გაბრძანება. ყაზარა მუქარითა და ბუზღუნით წავიდა; დემეტრემ დუქანი აუგდო საჩქაროდ და აღელვებული წამოვიდა სახლისკენ.

დემეტრეს ცოლი ნენე ქმრის ფიქრში იყო. ფიქრობდა, ერთი კვირაა, აგერ სახლში აღარა შემოუტანიარა, ერთი თბილი პურიც კი ვერ მივაწოდე ჩემს ქმარ-შვილსა. ოთხი დედალი მყამს, ხვალ ერთს ილუას გავატან, გავყიდი, რომ ერთი პარკი ნახშირი ვუყიდო იმ საცოდავს კაცსაო. ამ დროს კვნესით კარი დააკაკუნა კაცმაც. დემეტრე ერთობ შეწუხებული და ალეწილი იყო; თვალი ისე არ აწუხებდა, როგორც სულთამხუთავი ყაზარა და მისი ანგელოზი, რომელნიც ხვალ მოვლენ და აიკლებენ ცოლიან-შვილიანად. შემოდგა თუ არა ფეხი დემეტრემ, მაშინვე ტახტზე მიეგდო. საწყალი ნენე აქეთ ეცა, იქით ეცა, დატრიალდა ქოხში, ვითომ რამე ღონე უნდა ეღონა ქმრისთვის, მაგრამ საითაც კი მიდგა, ხელცარიელი დარჩა, გამწარებული დაბროტიანობდა, მაგრამ ამოდ, ხელს არა ხვდებოდა; ბოლოს წაიძრო თავიდან თავშალი და თვალი აუხვია.

გოგო-ბიჭი ტანტზე დაყრილიყვნენ, ძაღლის
ლეკვებსავით ყელი-ყელს გადაეჭდიათ, ძაღზედ
ჩახუტებულებიყვნენ და კატებივით ხრუტუნობდნენ.
დემეტრე ბავშვების ფეხთით წამოიბარკლა. ნენე ჩაჯდა
ღუმელთან, შეუკეთა ბურბუშელა, შეუბერა. ბუნრის
რაფაზე იდგა პატარა ჭრაქი - ლამპარი, რომლის შუშა
ღუმელის კომლისაგან გაყვითლებულიყო, ოდნავ
ბჟუტავდა, იმის შუქს ძალა არ ჰქონდა და თითქო
თანაუგრძნობდა პატრონების ყოფაცხოვრებასა. ნენეს
ჰყავდა დედა-კატუნა, რომელიც სულ კაბის ბოლოზედ
ეკოწიალა; ადგებოდა და კატაც აბრასავით თან
აჰყვებოდა; ნენე გადაათხლემდა ძირსა და გაჯავრებით
იტყოდა:

- შე, გულმკვდარო! რაღა შენ მინდიხარ
გულგაწრიოკებულს ადამიანსა.

ღუმელთან მჯდომარე ნენემ ორივე ხელით თავი დაიჭირა და მწარე ფიქრებს მიეცა: როგორ მოაგვაროს ისე ცხოვრება, რომ შიმშილის გამო სამარცხვინო ყოფაში არ ჩაცვივდნენ. ბავშვები პატარები ჰყავს; ამისი კაცი ასე ჯან-მოკლედ შეიქნა, უნდა ისევ თითონ დადგეს მოჯამაგირედ; ყმაწვილი ქალია; შრომა და ჯაფის ატანა შეუძლიან, ქმარიც თითო-ოროლა გროშს იშოვნის; მაშინ უკეთ წავა საქმე; მერე შვილებიც მოესწრებიან, იმისი ილო ხელობას დაადგება; საქმე გამოსწორდება.

მწარე ფიქრები ნენეს ტკბილ ოცნებად შეეცვალა; ერთს წამს ყველაფერი იგემა; სახე გაუნათდა, გაუბრწყინდა, ბინდი გადაეყარა, სიამოვნების ნიშნად მხრები აიწია, თავისი დედა-კატუნისავეთ აიფხორა და სიამოვნებით მიავლ-მოავლო სახლს თვალი; მიმოავლო თვალი საცოდავად მიყრილს ქმარ-შვილს და ოცნება ჩაეფუშა;

ამას ზედ მოჰყვა ქმრის სიტყვები:

- ხვალ ჩვენი სულთამზუთავი მოვა. ამ საღამოს იყო დუქანში ყაზარა და ქამარი მთხოვა, ორ თუმნად ავიღებ, დანარჩენს დაგაცლიო; მე გავბოროტდი, სისხლი ამიდულდა, კარგა გავტყვიპე და ისე გავისტუმრე თავისი ანგელოზით; ეს მაინც გამყვეს სიკვდილის დროს სანუგეშებლად.

ნენემ წელი ველარ აიტანა.

- მაშ რა ვქნათ? -- ჩაეკითხა საცოდავად ცოლი.

- მაშ რა ვქნათ?! რას შვრება ცხვარი, ყასაბი რომ ყელში დანას დააბჯენს ხოლმე, - უთხრა ცხოვრებისაგან გამოცდილმა და გათელილმა ქმარმა.

- მაშ უნდა დაგვარჩოს, სულიც ამოგვართვას?!

- უნდა-მეთქი, ადამიანო! მა რითი იხსნი თავს ყაზარასაგან.

ამ ამბის შემდეგ დემეტრემ დიდხანს ველარ იცოცხლა. როცა მოკვდა, იმ დილით სასამართლოს მოსამსახურე ბიჭმა ორი უწყება მიიტანა დემეტრეს სახლში: ყაზარა და იმისი “ანგელოზი” უჩიოდნენ დემეტრეს მოქმედებით შეურაცხყოფისათვის. უწყების დარდი ვილას ჰქონდა.

ასე გაატარა დემეტრემ დღენი თვისნი ამ ბინდისგვარ სოფელში და ერთს დროს თავმომწონე ბიჭს, ქალაქის კინტოს, დღეს გულზედ თეფში დაადგეს და ისე მიაბარეს მიწასა.

პატარა მთხოვრები

დილიდან მოკიდებული სალამომდის ჭუჩა-ჭუჩა დაძრწოდა ორი ბავშვი; წინ ჯიბის მსგავსად ეკიდათ ვეებერთელა თოფრები და დაატლაკუნებდნენ; გამვლელსა და გამომვლელს მათგან მოსვენება არა ჰქონდათ. კვირა-უქმე დღეობით სასწორის მოედნიდან ვერ იშორებდნენ. იპარავდნენ ვაშლსა, მსხალსა, კართოფილსა და სხვ., თუ ისე არ უწყალობებდნენ. ეს ორი მაწანწალა მთხოვრები იყვნენ ძმა და და; ძმას ერქვა ილო და დას თინა; გოგო ძალიან ეშმაკი და ცელქი იყო, მუდამ ფეხშიშველა დადიოდა, გაცვეთილი კაბის ქვედა ტანი ფარა-ფარად ჰქონდა ნაქცევი; ზედ გამხმარი გორიბები ეკიდა და ამ ფარა-ფარად ნაქცევ კაბიდან ატურტლოული გაზები შავად უჩანდა. ფანჯარასთან აიტუზებოდა და იქნამდე ილაქლაქებდა, მინამ მოწყალებას არ მიიღებდა სახლის პატრონისაგან; კეტი

რომ დაგემტვრიათ ზედ, ნაბიჯს არ გადასდგავდა ფანჯრიდან, ისე მოისაწყლებდა თავს, რომ ადამიანს გულს დაუთუთქავდა; მხოლოდ თვალებში შეატყობდი, რომ ერთობ გასალახანებული, გაემშაკებული და ქუჩის ბიჭებისაგან გალირფული იყო. ძმა კი ასეთი არ იყო. თუ დაი არ დაარიგებდა და ვისთანმე არ მიგზავნიდა, ის თავისით ვერ გაბედავდა; საბრალო ილო ძლივს დაბაჯბაჯებდა ქუჩაში; ძნელიც იყო იმისთვის სიარული; ცალ ფეხზე ეცვა დიდი კაცის ფეხის მოღრეცილი წალა, რომელსაც ხარაზული ქუსლი ზემოთ ჰქონდა მოქცეული და დოლაბივით ეყარა ფეხში; მეორე ფეხზე ეცვა ძირგავარდნილი ჩუსტი, რომელსაც ძირის მაგიერად ედო მსხვილი ლაზლის წინდის ფარატინი და წითელი მჩვრით ფეხის ზურგზედ შეკრული; ფარატინი ძაღლის ენასავით წაშვერილი იყო და სიარულის დროს წკაპა-წკუპი გაჰქონდა.

ეს და-ძმა დემეტრე ხარაზის შვილები იყვნენ. გოგო თინა ამ დროს თითქმის თორმეტ-ცამეტი წლისა იყო; ილო ბიჭი კი შვიდი-რვა წლისა. იმ უბნიდან, სადაც ისინი იდგნენ, დედა შორს უბნებს უნიშნავდა სათხოვნელად. პატარა მთხოვრები უფრო ბაზარ-ბაზარ და დუქან-დუქან დაწანწალებდნენ სათხოვნელად. დუქნებში წანწალმა და თრევამ უდალოდ არ გაუშვა მთხოვრები; ისინი დღითიდღე სალახანავდებოდნენ; გოგო ხომ სულ გაურცხვდა, გაღირფდა. ბაზრის ბიჭების ჩქმეტით დალილავებული ჰქონდა თინას მკლავები და გვერდები. ბაზაზის შეგირდების ბილწსა და უსირცხვილო ლაპარაკსა გოგომ ყური ისე შეაჩვია, ისე შეითვისა, რომ, როცა თავისებური ალერსით არ გამოელაპარაკებოდნენ, თვით მისცემდა ხოლმე საბაბს, აესარსალებინათ ენა და უწმაწურს საგნებზე ჩამოეგდოთ ლაპარაკი; ამ დროს არ შეიძლებოდა არ დაეტყუვნა რამე ურცხვ მოარშყეთათვის. პატარა ბიჭს ხომ დღე-მუდამ

მაიმუნობას ათამაშებდნენ ხოლმე, შეიჩვიეს ბაზარში და როცა იმის დას დასცინოდნენ და ჩქმეტით გვერდებს აჭამდნენ, ილოს, რომელსაც მეტ სახელად თუნია დაარქვეს, ერთი ვინმე შაქრის ნატებს გადმოუგდებდა და წმამალა ეტყოდა:

- აბა, თუნია, მაიმუნივით შეხტი და დაიძახე: “შიშლოჯან!”

თუნიაც შეხტებოდა, დაიჭერდა შაქარს ხელში და უმსგავსად, ბაიყუშივით გაიძახოდა: “შიშლოჯან”. ბაზარი ხარხარებდა და ერთობოდა.

მეორედგან ვაშლს გადმოუგდებდნენ.

- აბა, თუნია, სწორე გაიარე მაგ შენი “საპოგებიტა” და ეს ვაშლი შენი იყოს. აბა, ჰა!.. ჰაი... შე წუწუკის შვილო, როგორ

დადიხარ ჰაა?.. - ჩარტყავდნენ თავში და დახეული
რუსული ქუდი, რომელსაც კიზიროკი ორად ჰქონდა
გაყოფილი, ყურებზე ჩამოეფხატებოდა ხოლმე.
აწვალებდნენ, სტანჯავდნენ და როცა მოიკლავდნენ
სურვილს ადამიანის ღირსებისა და ბუნების შელახვისას,
მაშინ ძლივს მისცემდნენ დაპირებულს ქრთამსა. ამასაც
არა სჯერდებოდნენ. როცა ცუდი დარი იყო და დახურულ
ბაზარში ბაზაზები უმუშტრობით ჭირიან ინდაურებივით
თავებს ჰქინდრავდნენ მაშინ უნდა გეყურებინათ ამათის
მასწრობისათვის: გახდიდნენ დას ვითომ მგლად, ძმას
ძალად, გამოუყენებდნენ ერთმანეთს და შესდგებოდა
წიოკობა. ერთხელ ძმა მგლად გახადეს და ქამრით
დაიჭირეს, გადუგდეს თუნიას შაქრის ნატეხები და
რუსული პურის ყუა; თუნია მართლა მგელივით
დაეტაკა; გაუშვეს ძალლი თინა, ეცა ძმას და ამოიღო ქვეშ;
ამას ზედ მიჰყვნენ ბაზრის შეგირდები და შეიქმნა
ზედახორა და ძლივს ცოცხალმკვდარმა მგელმა-თუნიამ

თავი დააღწია ამ ვაიუშველებელსა.

სალამოთი ჩვენი მთხოვრები დატენილის თოფრებით მიდიოდნენ დედასთან; წამოჰყრიდნენ თოფრებიდან ნაშოვნს; რა არ იყო შიგ ალუფხული: ხახვი, ნიორი, დამპალი ხილი, პურის ნახორხლები, ხორცის ნაჭრები, ძვლები და სხვა ამგვარები. მათხოვრობის გარდა ქურდობასაც მიჰყვეს ხელი; დღისით კუდიანი თინა დაათვალიერებდა ბაყალთა სარდაფებსა, სადაც სხვადასხვა ხილი, სიმინდი, ლობიო, მუხუდო და ამგვარები ჰქონდათ შენახული. ღამე რომ გატყდებოდა, გაიპარებოდა, წაიღებდა კავიან შამფურსა და ხილის ჯაგნებს გამოალაგებდა ხოლმე. თინამ ძმაც აიყოლია, იშოვნა თოკი და ერთს სალამოს შინ აღარ დაბრუნდა. რომ იდროვა, მიიყუჟა ერთს სარდაფთან.

- ილუავ, წელზე თოკს მოგაბამ, ჩაძვერ, ღრმა არ არის, და

რაც მოგხვდეს, ჩაყარე თოფრაში. - შეუჩნდა ამ სარდაფს და სულ გააჩანაგა. ჩიოდნენ, ჰკვირობდნენ, ვის და როგორ გააქვსო.

ქურდობას თანდათან უმატეს. აი, თინამ კიდევ შეიგულა მოსაპარი ნივთები. ბნელი ღამეა; ქუჩაში ჩამიჩუმი არ ისმის; ხანდისხან შუაბაზრის ასასი თუ არღვევს სიჩუმეს; პატარა ქურდები მივიდნენ დანიშნულ ალაგას. თინამ ილო ჩაუშვა ფანჯრიდან, რომელსაც წინწინ მიკრული ფიცრები ამოაცალეს; თოკი ვერ დაუწვდინა; ილო ჰაერში ფართხალებდა; თინამ ველარ შეიმაგრა და ილომ ძირს ბარტყანი მოიღო, შექმნა ღმუილი და ვაი-დედას ძახილი.

- სუ, შე პირშავო, თორემ მოგკალ! არავინ გაიგონოს შენი ღმუილი, თორემ ხორცებს დაგაგლეჯ, - ჩასჩიჩინებდა ზემოდან თინა ჩამქრალის ხმით. - აჰაა თოკი, ხელი მოავლე.—ილო ბნელაში ბროტიალებდა, ეპოტინებოდა

ჩაშვერილს თოკსა, მაგრამ ამაოდ, ღონემიხდილი დაეცა ძირს და მორთო ღრიალი. თინაც ძიელ შეწუხდა; მიეკრა სარდაფის ფანჯარას და ანუგეშებდა საბრალო ძმასა; ერთხანად როგორც იყო გააჩუმებდა, მაგრამ ხელახლა მოჰყვებოდა თავში ცემასა და ტირილსა. ამასობაში ფანჯარასთან ატუზულს თინას წამოადგნენ თავს პოლიციის მოხელენი ხიშტიანი ჯარისკაცებით. გააცივ-გააცხელა თინა, მოიკუნტა, მოიკუნტა, როგორც ზღარბი, მიწას დაეკრა; პოლიციელები მოკვდნენ, გაწყდნენ და ხმავერ ამოაღებინეს; ბოლოს ყურადღება ათხოვეს სარდაფში ხმაურობას; მიხვდნენ, რომ უთუოდ საჭურდლად მოსულანო; პატარა მთხოვარა ქურდებს სტაცეს ხელი; ის ღამე საპყრობილის ნაგვიანს ოთახში გაათევინეს. უნდა გენახათ მეორე დღეს დილით ქალაქელების სეირი და თამაში; ფუტკარივით დაედვნენ ზედ, როცა თინა და ილო, თუნიად წოდებული, ხიშტიანებმა პოლიციისკენ გაატარეს.

III

ნენე ყაზარასთან გადადის მოჯამაგირედ

ნენე სრულიად შესცვალა ქმრის სიკვდილმა და უფრო შვილების ყოფა-მდგომარეობამ; იმათი გარეწრობა, გადასხვავება, იმათი ქურდობა დედას ხორცს უდნობდა; დაებნა თავგზა ჯერ ისევ ახალგაზრდა დედაკაცსა, შვილებს გარეთ აღარ უშვებდა; ისევ თითონ დატრიალდა; ხან აქეთ გარბოდა პურის საცხობად, ხან იქით - სარეცხის დასარეცხად. მაგრამ ამითი მხოლოდ ლუკმას შოულობდა, ცარიელ ლუკმას! სხვა? ყაზარას ვალისთვის რაღა ექნა? აი ეს იყო ნენეს დარდი და ვარამი, ეს იყო მისი საგონებელი. მოჯამაგირედ დავდგე ვისთანმე? ფიქრობდა იგი... უნდა დადგეს, მეტი ღონე რომ არ არის. მაგრამ... აი ეს “მაგრამ” იყო მისი თავში საცემი; მივიდოდა თუ არა ამ “მაგრამამდის”, სულ

გადაერეოდა აზრები და გაჩერდებოდა; ვისთან დავდგე? ვისთან მივიყვანო შვილები? ვინ იტვირთებს ჩემ თინას? ილოს ხელობაზე მივცემ, მაგრამ თინა? ვისთან დავტოვო, ვის ვანდო? ვანდო და ვაი თუ სამუდამოდ ნამუსახდილი მომიგდონ. მერე? ფიქრობდა საცოდავი.

ჯერ ქმარი დაუმარხავი ჰყვანდა, საფლავი ჯერ კიდევ სველ-სველი იყო და ნენეს მოსვენებას არ აძლევდა ხალხი; ათას ჭორებს უგონებდნენ. როცა სამუშაოდან მოდიოდა ხოლმე შინისაკენ და დუქნებისაკენ მოუხდებოდა გამოვლა, ქუჩის პაჟარნები ცუდს ლექსებს აგონებდნენ, თითქმის ზედ წაეგლასუნებოდნენ, უსირცხვილოდ აეტორღიალებოდნენ ხოლმე, უფრო იმიტომ, იცოდნენ ღარიბია და შესცდებაო, ნენე თოფნაკრავ ნადირივით აუქცევდა გზას უსირცხვილო პაჟარნებს, სირცხვილის ოფლს დაასხავდა, თვალთ დაუბნელდებოდა და ღელვისაგან მთვრალივით

აურევდა ხოლმე ფეხსა. კარგად იცოდა ქალაქის ხალხის უსინდისობის ამბავი, მერე იმ ქალაქის ხალხისა, სადაც ცხოვრობდა და სადაც ხალხი განთქმულია ძველადვე თავისი მატრიაზობით, ჭორიკანობით, და ბაზრის ხალხი უსირცხვილო და წრესგასული ქცევითა.

ყაზარამ შეუჩინა ნენეს ერთი ბებერი დედაკაცი, რომელიც ურჩევდა ყაზარას მოჯამაგირედ დასდგომოდა და ამგვარად გადაეხადნა იმისი ვალი. მარტივი სული ნენესი როგორ მიხვდებოდა ყაზარას განზრახვას. ბებერი ხშირად შეპრაკუნდებოდა ხოლმე ნენესას; ნენეც შეეჩვია იმ აზრს, რომ ყაზარასთან გადასულიყო; უფრო იმიტომ დახარბდა, რომ თინაც თავისთან ეყოლებოდა, თავის თვალწინ, გაუფრთხილდებოდა და იქნება როგორმე დაებინავებინა.

ერთხელ საღამოთი ბებერი მაჭანკალი მივიდა ნენესთან და წაიყვანა ყაზარასთან მოსალაპარაკებლად; მაშინ

ყაზარა ქვრივად იყო; ჰყვანდა ორი უმსგავსი, დახვლიკული, გასათხოვრად მომზადებული ქალიშვილი და ერთიც ვაჟი; ყაზარა ახალუხა იყო და სწორედ კოლოტსა ჰგვანდა; ცხვირი ნამდვილად ღორის გოჭს მიუგვანდა, თვალები მთლად ქონის ბადეში ჰქონდა გაბმული.

- ჰო, რა ჰქენ? მოხვედი ჩემს ჭკუაზე? ჩემო ნენე, ვალს გადახდა უნდა. მა რა ეგონა იმ მამაცხოვნებულს შენს ქმარსა! ქამარი რომ ვთხოვე, მოეცა, ეხლა სამი თუმანიღა ემართებოდა.

- რა ვქნა, ალა-ბატონო, ქამარიც რომ მოეცა ქმარი უმარხი დამრჩებოდა; იმ შავს დღეს ქამარი იყო ჩვენი ნუგეში; ზოგს ხალხი შეგვეწია, ზოგი ქამრის ფული და დავმარხე, როგორც იყო. ორიოდ გროში დამრჩა კიდევ, იმას სულს ხომ ვერ დავუმძიმებ, მღვდელი მყავს გასასტუმრებელი;

ჯერ თითქმის დაუმარხავი მყავს ის უბედურის შვილი.

- ვა, მე რა ვქნა? მე ხომ არ მომიკლამს? ადამიანო, ჩემი ფულისა რა გადასახადია! იცი, რა წვა-დაგვით მიშოვნია მე ქონება? მე შენზედ ღარიბი ვიყავ. მაგრამ აი დღეს მეფე ვარ. უწინ ბაზარში ვერ გავივლიდი ხოლმე: “ქეციანი ყაზუა მოდისო”, იძახოდნენ. ეხლა კი ისინი, ვინც ქეციან ყაზუას მეძახოდნენ, ყაზარ სტეფანიჩს მეძახიან. ქუჩაში ხომ სალამს ვერვის დავასწრობ ხოლმე. ვირიც არ მყვანდა, სულ ზურგით დამქონდა სავაჭრო სოფელ-სოფელ. რაც მე ცემა-ტყეპა მქონია სოფლის ქედანა გლეხებისაგან, ვინ დასთვლის. ერთხელ კნიაზებმა გვერდაზე ყუთი დამიგორეს და სულ ლუკმა-ლუკმა მიქციეს. რა მექნა? მოვითმინე; პირიქით სულ ჭირი მოვჭამე. ბოლოს იქნამდე მივიდა საქმე, რომ ქათმებსა და კვერცხებს ისევ იმ კნიაზებზე ვასაღებდი; ჩემი ყუთი ერთი ათად ავინაზღაურე. ცარიელი პურის ჭამითა და

ცარიელი წყლის სმითა ილაჯი იყო წაღებული, მაგრამ ვითმენდი. რიგიან ხალხში ერთს წუთს ვერ გავჩერდებოდი სირცხვილითა; შიმშილისაგან მუცელი სულ ისე მიყვიროდა, როგორც ჭალის მგელსა. კაპიკი კაპიკზე დამიდვია, ფული შემიდგენია, გამისესხებია; რამდენი დამწვია, ახლა შენ იანგარიშე. ერთმა გიჟმა კნიაზმა აშა მკრა ას თუმანზე... მეც თავის დროზე კაი ვაჟკაცი ბიჭი ვიყავ; შემხვდა ხარაზხანაში და მითხრა, მე შენი არა მმართვეს-რაო... ყური დამიგდე, რა მომივიდა... ვა, როგორ თუ არა გმართვეს-მეთქი, მისამარ მამეცი-მეთქი, თორემ...

- კარგია, ყაზარო, გაუთავე საქმე ნენესა, - ჩაერია ბებერი, - რა დროს მაგისტანეების ლაპარაკია.

- მოიცა, დედიჯან! მინდა გავაგებინო საქმე და!.. მისამარ მომეცი-მეთქი, თორემ მე ყაზარა სტეპანიჩს მეძახიან-

მეთქი. რას მიზამო? შემომიტია... მე გულადად ვიყავ. კნიაზი უიარალოდ იყო... სულს ამოგართმევ-მეთქი, სულსა! შენი სული ჩემს ხელშია-მეთქი... ვა, იცი, რა ჰქნა იმ კნიაზმა? უცბად ფეხიდამ გაიძრო მაღალყელიანი წალა და ერთი თუ ორი ყაზარას ყბასა და კისერში. აი, შემომხედე, ორი კბილი მამაგდებინა... მერე მე რა ვქენ? თავი დავანებე? არა, მე დავუღობი, მუხლებზე მოვეხვიე, ჭირი მოვჭამე, ჭირი! ის ასი თუმანიც გავისალე და ერთი ნაჭერი კარგი მამულიც დამრჩა მისი ტირიფონაში! აი როგორ მოუველ ოხტში იმ კნიაზსა! ეს იცი, რა დროს იყო, იცი? როცა ქეციან ყაზუას კი აღარ მეძახდნენ, ყაზარ სტეპანიჩსა, - და გაგრძელებით სთქვა ყაზარამ ეს სიტყვები. - ფულის შოვნას ბევრი ავი მოსდემს, მაგრამ მოთმინება უნდა, მოთმინება!..

-- რისთვის და ვისთვის ლაპარაკობ, აღა-ბატონო, მაგდენსა! მე რისთვისაც მოვსულვარ, იმისი მიბრძანეთ

რამე.

- შენ ჭმარსა ჰმართებს ჩემი ხუთი თუმანი თავნი; ახლა ორი წელიწადია სარგებელი არ ვიცი, თუმანში ათს შაურს იყო გარიგებული ის ცხონებული. თვეში, აი! არ დაგავიწყდეს კი... ჯერ ექვს თუმანს სარგებელი შვრება, ახლა თავნი და...

- ალა-ბატონო, მითხარით, რა გინდათ?

- ის მინდა გავიგო, რითი გადაიხდი... ეს ბარბარე დედაკაცი გეტყოდა, რათაც დაგიბარე - შენ ჩემთან იცხოვრე... დედაკაცად, რაღა! წელიწადში ოცდახუთს მანეთს მოგცემ, ჩაგაცემ, დაგხურამ, კარგს გაჭმევ, კარგს გაცმევ, ჩემი მარმარას სულის მზემა... მერე შენ შენთვის და მე ჩემთვის... როცა ყავლს გაათავებ, რაღას დაგიჭერ... ჰო, აბა, ნენე, იფიქრე; ისე შეგინახამ, როგორც ჩემი

მარმარა, იმის სულის მზემა... მე ვინა მყავს, რომ საქმეს მოერიდო...

ნენე ჩაფიქრდა... გადასწყვიტა, მოჯამაგირედ დაუდგეს და ისე გადიხადოს ყაზარას ვალი. ყაზარას უკანასკნელმა სიტყვებმა ნენეს გული მოუღებეს, დარწმუნდა, რომ ყაზარა ისეთი საშიში არა ყოფილა, როგორც ფიქრობდა... “ესეც ადამიანი არის, მგელი ხომ არა, გული აქვს; რაც უნდა იყოს, შეწუხებული ადამიანი შეებრალება; იქნება ჩემი საქმე ხეირად წავიდეს. ბიჭი ხომ შეგირდად მივაბარე; გოგოს ჩემთან ვიყოლიებ და, როგორც იქნება, გავათხოვებ”, ასე ტკბილად ფიქრობდა ნენე.

ნენე გარეთუბნიდან აიბარგა და გადმოსახლდა მოჯამაგირედ ყაზარ სტეფანიჩის სახლში. აქედან დაიწყო ახალი ხანა ნენეს ცხოვრებისა. ნენეს მეზობლები ერთმანეთს ეცნენ, - გაიგეს თუ არა იმისი ყაზარასთან

გადასვლა, არ ეპიტნავათ, არ მოეწონათ საბრალო ახალგაზრდა ქვრივის ასეთი გადაწყვეტილება.

- უიმე, გენაცვალეთ, ამ დედაკაცმა რა ჰქნა ესა, - ამბობდა ერთი: - არც იწვრილა, არც იკითხა და ისე გადავიდა იმ ქოფაკის სახლში! ის ხომ ქრისტიანი სული არ არის, ეშმაკისაგან არის შეკრული და დაწყევლილი; არც ნათესაობა სწამს, არც თვისი და ტომი.

- ის კუდიანი ბარბარაც რაკი შეუჩნდა, ეშმაკსაც შეაცდენდა, - დაურთო მეორე მეზობელმა. - რა საჭიროა, სწორედ ხასად დაუჯდა ყაზარასა. ის ქოფაკი, ისა, რაღა დროს იმისი ესეებია, კაცი სამარისაკენ იყურება, გასათხოვარი ქალები სახლში უსხედან და ამისთანა საქმეებს კი მისდემს.

- რა ექნა საწყალ ნენესა, თქვე დალოცვილებო! ერთი

იცით და მეორე აღარა; მაშ რითი გადაეხადნა იმოღენა ფული. ძალა აღმართსა ჰხნავსო... მაშ რა ექნა, ჭა!.. ისეთი დაკრძალული ადამიანია ნენეი, ჩემი შვილების მზემა და ღზენამა, რომ ამ უბანში ორი არ მოიძებნება; ნამუსიანი და კარგი ქალია, - ჩაერია ლაპარაკში ახლა სხვა მეზობელი. - ყაზარასთანაები იმას ბუზსაც ვერ აუფრენენ; ვისთანაც გასვლია თავისი მიქარვები, ნენესთან ვერ გაუვა.

ნენეს კეთილმა მეზობელმა ყველას ენა მუცელში ჩაუგდო, და შესწყვიტეს იმაზე სჯა და ლაპარაკი.

IV

ნამუსიანი სიღარიბე, თუ უნამუსო სიმდიდრე?

თუმცა ყაზარამ ბევრი რამ გვიამბო თავის თავზე, თითქმის გაგვაცნო თავისი ვინაობა, მაგრამ ბევრი იპლუტა და დამალა. ჩვენი ყაზარა ერთობ გამოცვეთილი

კაცია და რამდენსამე სიტყვას ვიტყვი იმისი ცხოვრების დასასურათებლად: ადრინდელი “ქეციანი ყაზუა”, აწინდელი “ყაზარ სტეფანიჩი”, ნასოვდაგრალია; კევიდან დაიწყო მისი ვაჭრობა. როგორც იყო, გაიჩინა ერთი ულაცი ვირი და იმითი დაჰქონდა სოფელ-სოფელ საწვრილმანო: სოფლის ბიჭებისგან მოსვენება არა ჰქონდა; დაუშენდნენ ქვებს ვირზედ აკიდებულს საწვრილმანოს ყუთებსა და გაჰქონდათ რახი-რუხი; თუ ვინიცობაა სიტყვას შეუბრუნებდა კვიმატ ბავშვებს, მაშინ ბავშვები ჭიანჭველას გორასავით დაედებოდნენ, ტლოკებს სულ სახრით აუწვამდნენ. ზოგი ყურზე დაეკიდებოდა, ზოგი ცხვირზე და მთლად კიბოსავით აწითლებულს გაისტუმრებდნენ ხოლმე. უფრო იმიტომ ემტერებოდნენ, რომ ურიასა ჰგვანდა, ურიასავით ღიჯინებდა, ურიასავით უყვარდა ქალებში ჯდომა, რომელთ წინ გაშლიდა საწვრილმანოსა და გაუთავებლად ეჭიჭინებოდა. თუმცა სოფლად ასე აბუებული ჰყავდათ “ქეციანი ყაზუა”,

მაგრამ ის თავისას არ იშლიდა; იგი, როგორც ერთი რამე დამშეული ნადირი, ჩუმად და აუჩქარებლივ მისდევდა ნიშანში ამოღებულს შეძენის გზასა. ყაზარა სოფლად აგროვებდა დიდძალ კვერცხსა, ვარიებსა, დედლებსა და სხვა შინაურ ფრინველებსა; წაიღებდა ყველა ამ ნაშოვნს, საწვრილმანოზე გადაცვლილსა, და ქალაქ ადგილას მოგებით ჰყიდდა; დაავსებდა ხელმეორედ ყუთებს და კიდევ გამოსწევდა სოფლისაკენ, რომელიც ნელ-ნელა ზრდიდა თავისის სისხლ-ხორციით “ქეციან ყაზუას”, რომ გამზდარიყო “ყაზარ სტეფანიჩად”. კარგად გაიწაფა ყაზუა კვერცხებისა და ფრინველის ყიდვაში, თავი შეისწავლა თუ არა, ოც წლამდის სულ ასე ეთრია და ეთრია. ბოლოს ცოტა ზევით აცოცდა, ერთს კიბეზე შედგა ფეხი და “ქეციანი ყაზუა” ახლა ყაზარად გადაიქცა იმიტომ, რომ ბაზაზის დუქანი გაიკეთა. აქაც სარისტამ არ უღალატა: ისეთს მივარდნილ უბანში გაიმართა დუქანი, სადაც სულ მდებრიო ხალხი ცხოვრობდა და ბაზარზე შორს იყვნენ. ამ

დღე ქალებით იყო სავსე იმის დუქანი; მეზობლის გოგოებს ლილიფარას არ უღევდა; ყველა ალერსით ექცეოდა, ყველა საალერსო სიტყვას ეუბნებოდა:

- ყაზარო, ყაზარო! შენსა მზესა, ესა და ეს გამოგზავნე.

- ყმაწვილო, რა კარგი ბუზიკის დაკვრა იცი!

სულ ასე ელაპარაკებოდნენ. მართლა, დაგვავიწყდა გვეთქვა, რომ როცა ვირით სოფელ-სოფელ დადიოდა, თან განუშორებლად ბუზიკა დაჰქონდა, მუდამ უკრავდა გზა და გზა და ისე გაიმართა, რომ საცა ქორწილი, ან ლხინი იყო, ყაზარაც იქ იყო გამოჭიმული. მაშინ, როდესაც ბაზაზის დუქანი გაიმართა, ხომ ისეთი დახელოვნებული იყო, რომ დუქნის კარებიდან აღარა შორდებოდნენ; სალდათებისაგან ხომ თავპირი ჰქონდა მოჭმული; დაბინდებოდა თუ არა, მოიჭრებოდნენ სალდათები და

ბუზიკის ჭყვიტინს საზღვარი აღარა ჰქონდა. ყოველ დილით ერთს დიდს თაბახს ლილიფარის ნაფცქვენს აჰკრეფდა ხოლმე დუქნის კარებიდან; დღე და ღამე ერთს მომცრო ტომარას ასალებდა ამ სალდათებზე. სალდათებისაგან ერთი-ორი რუსულიც ისწავლა და თანდათან უფრო გამოიქნა და გამოიცვითა. ვნახოთ, სულ ოთხს წელიწადს არ გაევილო ბაზაზობის შემდეგ, რომ ყაზარამ მაკარიაში ამოჰყო თავი; დაბრუნდა, დუქანს გაუმატა. დაბრუნდა თუ არა, ყაზარა ანაზდად “ყაზარ სტეფანიჩად” გადაიქცა. როგორ სიამოვნებდა, რაგვარად უცმუკავდა გული, როცა ვაჭრები, რომელთაც ის ადრევ კვერცხებსა და ვარიებს მიჰყიდდა ხოლმე, დღეს ხელს გაუშვერდნენ და მოიკითხავდნენ ასე:

- ოო, ყაზარ სტეპანიჩს ვახლავართ! სხვა, როგორი ვაჭრობა გაქვს?

ყაზარა ახლა სუფთად დადიოდა; კვირაში ორჯერ პირს იპარსავდა სადალაქოში კი აღარა, პარიკმახერთან. მაღაზიას ზედ წარწერა გაუკეთა რუსულად და ქართულად, მაგრამ ტერტერამ დაიბარა, მაგრა შესტუქსა და დაუბარა:

- ვაჰ, ყაზარ სტეფანიჩი, ეგ რა საქნელია, რაც გიქნია?

- რას მიბრძანებთ, ტერტერჯან?

- იმასა, შვილო, რომ ღმერთს შენთვის შნო მოუცია, მაგრამ შენ გვარს ნუ დაივიწყებ, შენ ჰაიასტანელი ხარ; მაღაზიაზე შენი გვარი სწორე არ გიწერია; დააწერე, თუ მაღაზია მიკირტიანცისაა და არა მიკირტუმაშვილისა, ან მიკირტუმოვისა.

ყაზარა ახლა კი მიხვდა, ვინც იყო და რაც იყო; დღეიდან

მართლმორწმუნე ჰაოსანი შეიქმნა. აქა-იქ ოჯახებში ლაპარაკიც დაიწყეს ყაზარაზე; ისე ლოტო არ გათავდებოდა, რომ დედებს იმაზე არ ჩამოეგდოთ ლაპარაკი და ქალები არ შეეღირებინათ.

ყაზარ სტეფანიჩი მეორეთაც წავიდა მაკარიას, ბლომად მოიტანა სავაჭრო საქონელი, დიდს ქუჩაზე გამოსჭიმა მალაზია; ორი წლის შემდეგ გაკოტრდა და ბლომად ამოიღო ფული. თავპირი მოაჭამეს მაჭანკლებმა, აი ეს შეირთე, აი ესაო, მაგრამ იმის გაუმაძღარს სულს ფული სწყუროდა. გაეცალა პატარა ხანს სამშობლო ქალაქს და ჩავიდა ტფილისში. აქ ერთს დიდ ვაჭარს ამხანაგად შეეყარა; დიდი ქარვასლა სავსე ჰქონდათ მაკარიიდან მოტანილი საქონლითა. ერთს მშვენიერს დღეს ყაზარამ, ამხანაგის რჩევით, გადასწვა საქონელი და ქარვასლაც ზედ მიაყოლა, პოლიციამ ბევრი იწვრილა, იძია, მაგრამ ველარას გაზდნენ. ამგვარად ყაზარამ დიდძალი ფული

იგდო ხელში. ეხლა კი დიდი კაცი გახდა, ევროპიულად ჩაიცვა, წვერი ახალმოდურად დაიყენა, ერთის სიტყვით: “ანგლიცკომუ ბრუკუმ ნა ნოლუმ ნადელსია, ზოლოტომუ ცეპოჩკუმ ნა კარმან პოვისილსია”. გახდა კაცი რაღა! კაცი ფულიანი, რომელსაც ჩვენს დროში დიდი ყადრი და ყამი აქვს. ახლა კი ცოლი შეირთო, ჯოჯო, მაგრამ დიდი ფულიან-მზითვიანი.

ყაზარ სტეფანიჩი ძიელ გასალახანავდა წოწვასა და თრევაში; გარყვნილი კაცის სახელი ჰქონდა დავარდნილი; მთელს ქალაქში თითით საჩვენებელი იყო, როგორც ავხორცი ადამიანი, მაგრამ ფულის გამო კი ყველგან მიღებული. რას არ ამბობდნენ ქალაქში ყაზარაზე? ვითომ ნათესაობა არ სწამსო; თვით ღვიძლ-ნათესაებს არ ინდობსო; სახლი და ბანი მოქცეული აქვთ იმისგან ზოგიერთ ქვრივებსაო. იმ დროს, რომელსაც ჩვენი ამბავი შეეხება, ყაზარ სტეფანიჩი მიკირტუმიანცი თითქმის სამოც

წელშია მიღწეული, მუცელს ძლივს დაათრევს მაკე ღორვიტა, თმა უცნაურად გასთეთრებია, მაგრამ თავისას არ იშლის; სისხლის გუდა ბუნება მისი მაინც ჰყარდა და სულ გარყვნილობის მორევში ტრიალებდა. ამ ხანშიაც, თუ თვალსაჩინო ქალს დაინახავდა ჟუჩაზე, უსათუოდ გაეკიდებოდა, დაუწყებდა დევნას, ცქერას, სიტყვას გადუგდებდა, ბევრჯერ გალანძლულა, ბევრჯერ თავს ლაფი დაასხეს. მაგრამ იმისათვის არაფერი იყო, იმას ეს სანთელ-საკმლად მიაჩნდა. აი ამისთანა კაცს ჩაუვარდა ხელში ნენეს ბედი და მთლად დემეტრეს სახლობისა. ნენეს ეგონა, ერთგულად ვემსახურები, ვალიდან თავს დავიხწევ და ღმერთი მიშველისო.

პირველ ხანებში ყაზარა ძალიან ტკბილად ექცეოდა ნენესა; შვილები დაუმოსა, ილო ხელობაზე ებარა და კვირა-უქმობით ისიც მოვიდოდა და ყაზარას ალერსს ისიც ეღირსებოდა ხოლმე. ნენეც ლაზათიანად გამოდიოდა;

რასაც მოულობდა და პოულობდა, თინა გოგოს უნახავდა; სასიძოც ამოირჩია: ყაზარას მებაღე. ყაზარამ ნენეს ხუმრობა დაუწყო, მაღი-მაღ თავში ხელს წაძოჰკრამდა ალერსით, ლოყაზე ხელს აუცაცუნებდა. თან ფულს აჩუქებდა, გოგოს შეუკერე რამეო. დიდ ხანს არ გაუვლია, რაც ყაზარას დედაკაცად დაუდგა, რომ ნენეს მაინც ბედმა უმუხთლა. ყაზარამ თანდითან საზიზღარი ხუმრობა დაუწყო. ნენეს გულზე ცეცხლი მოეკიდა, შეუდგა ბჭობა-რჩევასა, გულმა სულთან ბრძოლა დაუწყო; ორი უცნაური ხმა ჩასჩიჩინებდა ბედკრულს ნენესა: გაუნამუსოვდეს, თუ არა? თუ გაუნამუსოვდება, ყაზარა ქალბატონივით აცხოვრებს, კარგად ჩააცმევს, დაახურავს, მის შვილებს პატრონად გაუჩნდება; თინას კარგად დააბინავებს. მაგრამ რომ გაუნამუსოვდეს, მზეს რაღა თვალით და როგორღა შეხედოს? რას იტყვის ქვეყანა? ხომ იმის შვილებს თავი მოეჭრებათ და ყველასაგან თითით საჩვენებელი გახდებიან? ხომ ნაძრახი დედის შვილები

უნდა დაუძახონ? ფიქრობდა, რა სჯობიან: ნამუსიანი სიღარიბე, თუ უნამუსო სიმდიდრე და ფუფუნება? სად ჰქონდა ნენეს ჭკუა-გონების იმდენი ძალ-ღონე, რომ ასეთი მძიმე საკითხი გადაეწყვიტა. მაგრამ საცა კაცს ჭკუა ვერ გაუჭრის ხოლმე, იქ გული ჭკუა-გონების ალაგს იჭერს, და რასაც იგი უცაბედად წასჩურჩულებს, კაციც უგონებს და ხშირად დაუჯდება ხოლმე გულის ნარჩევ-ნაბჭობი. ნენეც დაემორჩილა გულის რჩევა-ბჭობას და მტკიცედ გადასწყვიტა და ამჯობინა ნამუსიანი სიღარიბე უნამუსო სიმდიდრეს, უნამუსობით მოპოვებულ ცხოვრებასა და სიცოცხლეს.

V

ციხეში

ის-ის იყო ცისკარმა გააციცინათელავა აღმოსავლეთი; ტყიან მთიდან ამოეყო მას ლამაზი, ელვარე თავი. ხის

ფოთლებს, რომლებსაც განთიადის ნიავი აცელქებდა, ზედ დაჰკანკალებდნენ სხივნი ცისკრისანი, ზედ დაცელქობდნენ. ფოთლები ერთმანეთს განთიადს ულოცავდნენ და სხივი, ზედ დაბნეული ათასფეროვნად პრიალებდა. ღამე თანდათან დღედ იწურებოდა. ამოჰყო თუ არა ცისკარმა ყური, მინდვრის მამალმა, ღამის მეხრის ნუგეშმა ტოროლამ, ბამბა-ქულას ბუჩქიდან მაშინვე დაიფრთხილა, თავისი მხიარული გალობა “ტრრრ” შესძახა, არე-მარე შეამკო ტკბილის ჭიკჭიკით და მძინარს, მიბინარებულს ბუნებაში სიცოცხლე დაატრიალა. ცისკარმა ამოიმაღლა და თავისი წმინდა, ანკარა, ნარნარი სხივები მიაყენა და მიჰფინა დახავსებულ კედლებს ქალაქის ციხისას, სადაც ის იყო ციხის ჭოტმა, დაინახა რა სინათლე, შესწყვიტა თავისი გულსაკლავი და ბაიყუშური ბაიათი. წმინდაა ეს ციხე, შეღებილი მამულის ერთგულთა ძეთა უმანკო სისხლითა, უმანკოთი, როგორც სხივნი ცისკრისა. დღეს მას, მის ბერ კედლებს, მის ჭაღარას,

რომელსაც ჩვენ ხავსს ვეძახით, ეალერსება, სიყვარულით ეკონება მხოლოდ მნათობთა სხივი. მრავალ მოწამე ციხე დაღონებული გადმოჰყურებს ძირს ქალაქსა; მისი ხავსიანი კედლები თითქო ჩამოჰქვითინებენ ძირს, დაბლა, ადამიანთა სადგურს - ქალაქსა. ციხიდან ცისკრის სხივებით ნარნარად განათებულს ქალაქისათვის რომ გადმოგეხედნათ, იტყოდით: აი, სწორედ ეს იგი სამოთხეა, რომელიც ვითომ პირველ კაცს უბოძა საცხოვრებლად უზენაესმაო. სამხრეთით მდინარე, დასავლეთით მდინარე, ჩრდილოეთით კვლავ მდინარე და თვით ქალაქის გული, დასერილი პატარ-პატარა ნაკადულებითა; თვით ქალაქი, ე.ი. სახლები, გახვეული, მთლად შთანთქმული ბაღ-ვენახებში, რომელიც წარმოადგენს ერთს ობოლს წალკოტსა. დიახ, ამ ქალაქს შუა, მაღლა გორაზედ, ამართულია ციხე, რომელიც მთელს გორას რკალივით გარე შემორტყმია, რომელიც მცველი და მფარველი იყო ჩაგრულის ერისა, მოწმე ბევრის ავისა და

კარგისა, რომლის კედლები შეღებილია მამულის ერთგულთა შვილთა წმინდა სისხლითა. ძირს კი გაჭიმულია ქალაქი, სავსე ბოროტებითა, ურთიერთისადმი ადამიანთა შურითა, სადაც ძმა ძმას ბადეს უგებს, ჰყიდის, ჰქეჯნის მის სულსა და გულსა, სადაც თითქოს ყველას ხელთ აუღია ყასბის დანა და დაუნდობლად ჰლადრავს ყელსა უმცროსთა ძმათა.

ძველად ციხე და ქალაქი, რომელიც მას ფრთის ქვეშა ჰქონდა ამოფარებული, ერთი აზრით იყვნენ გამსჭვალულნი, ერთს აზრს ემსახურებოდნენ მუყაითად; ძველად თვით ქალაქიც, თვითეული მისი მცხოვრებელიც თითონაც ციხე იყვნენ, და ეს ციხე-კაცი მხოლოდ გაჭირვების დროს მიმართავდა ხოლმე სამწეოდ თავისს უფროს ძმას, გორაზედ ამაყად ამართულს ციხესა. დღეს კი სულ სხვა სურათს ვხედავთ: ციხე დაძმარებულა, დაღონებულა, შუბლი შეუკრავს, მწარედ მისტირის

ძველს დიდებასა. დღეს მას შეჰკედლებიან ფრინველნი ცისანი, რომელნიც მას ჭიკჭიკ-გალობით ართობენ; დღეს მას მხოლოდ მნათობთა წმინდა სხივნი ეალერსებიან. ხანდისხან ჯაფისაგან დაქანცული და პატრონისგან მოძულეებული გამხდარ-გამსჭვალი ვირი, ან ცხენი თუ შეეკედლება ხოლმე და იმის მოედანზე ამოსული წმინდა ბალახით სულს მოითქვამს. კოკების ტარებისაგან ზურგგადაღლეტილი ვირი დღე და ღამ სძოვს ციხის შიგნით, მოედანზე, ბალახს და გაამაყებული მით, რომ ტკბილი ბინა იშოვნა, აღტაცებაში მოვა ხოლმე, გრძნობით გადმოჰყროყინებს ქალაქელებს და მით ატყობინებს, რომ მხოლოდ მე, პირუტყვ ვირს, მეწვის გული ბერის ციხისთვის, თქვენსავით არ გავგულქვავებულვარო.

ცისკარმა კარგა შემოიმაღლა, სხივებს უხვად აბნევდა ციხის კედლებზე და მისს ხავსს ათასფრად აღუდღუდებდა. ბუნებაში ხმაურობა განშირდა. ამ დროს

ციხის გვერდზედ, შესავალი კარების პირდაპირ, დიდის სიჩქარით მოდიოდა ვილაცა შავოსანი, მოდიოდა, მაგრამ ხშირად მუხლი ეკეცებოდა. იქნება თითონაც არ იცოდა, რათ მოდიოდა ასე სისწრაფით, რათ მოფორთხამდა ციხის კიბეზედ. ციხის კარს რომ მოადგა, შეჩერდა, ქარი ამოიღო; პატარა მოედნიდან, რომელიც ციხის კარს წინ უდევს, გადმოხედა ქალაქსა, რომლის ბაღ-ვენახებში დაბნეული იყო სხივი ცისკრისა და აქა-იქ ხეებში ჭრაქივით ბჟუტავდა. ძირს მძიმედ მიიზღაზნებოდა მტკვარი, რომელსაც დაჰკონებოდა დილის ბურუსი. მტკვარს ჩამოსცქეროდა გორიჯვრის ეკლესია, რომლის გუმბათს ოდნავ ელამუნებოდა თეთრი ღრუბელი, თითქოს სურს წმინდა ტაძარი შეისვას ფრთებზე და ზეცად აღიყვანოსო.

ღელავდა შავოსანი... ციხის კედელს მიაწარცხა რაღაც იარაღი, რომელმაც ცეცხლი გაჰყარა, წკრიალი მოიღო და შავოსანი თავისკენ მიახედა, მაგრამ მსწრაფლად

მოზრუნდა, მიაქცია მხარი წმინდა გიორგი გორიჯვრისას, დაემხო პირქვე, დიდხანს ჩაჰკვნესოდა, ჩაჰბუტბუტებდა, ჰკოცნიდა და რაღაცას ჩასთხოვდა დედამიწასა. ბოლოს მოისმა ქვითინი, რომელიც გამხეცებული პირუტყვის ბლუილს უფრო ჰგავდა, ვინემ ქვითინსა; ამოისკვნა გული და დაალტო დახავსებული კედელი ციხისა მისმა მდულარე და წყაროსავით მომდინარე სისხლის ცრემლებმა. გული რომ მოიჯერა, წამოდგა. სინათლეს ემატნა, ბინდი ღამისა თითქმის სულ მილეულიყო; ცივი ზეკარა გამოზუზუნებდა ციხის კარებიდან; წითელი შუქი მისდგომიყო კედლებსა; ფრინველნი აშლილიყვნენ და საამურად ფარფატებდნენ. შავოსანი რეტდასხმული ეცა ცულს, რომელიც წელან ისე წყრომით მოისროლა, საჩქაროდ შევარდა ციხეში და მთვრალივით ფარფატიტ გასწია კედელ-კედელ ციხის აღმოსავლეთისაკენ... დღის სიცხადისა შეეშინდა, შეკრთა, შეჰზარა. რაღაც აწუნებდა და სწვავდა საბრალოსა, როგორც იყო მიატანა ციხის

ეკლესიას, მუხლი მოეკვეთა და ჩაიკეცა. გულმა უცნაურად შემოჰკრა; შავოსანი წავიდ-წამოვიდა ქანაობით და თავი სიპ კლდეს მიარტყა, რომელიც საყდრის შესავალ კარებს დირედ ედო. შავოსანი გრძნობდა სიკვდილს, იგი წინ აეტუზა, მაგრამ გაჭირვებულს გაჭირვებაში ყოველივე ხელს უცარავს: სიკვდილმაც უმუხბოლა და ზურგი შეაქცია. დაავლო ცულს ხელი, მაგრა ჩაბლუჯა, თითქო ჰსურს მისი გაწურვად, მიწას დაარტყა და პირი შიგ ჩაუსვა.

- არა, მე დანაშაული არა ვარ! ღმერთი ხედავს და წმინდა გიორგი გორიჯვრისა ჩემს სიმართლესა! მე სხვა არა მინდა რა; მე მსურს მხოლოდ ღმერთთან მართალი ვიყო და ჩემს სინიდისთან წმინდა - გადახედა ცულს და წარმოსთქვა: -- მე შენ ტყუილად გიწყრები, უსამართლოდ გეკიდები; შენ დაიცვი დღეს ჩემი ნამუსი, შენ გაუნაწყყე თავი ცხრათავიან გველეშაპსა, რომელიც

ჩემს ერთადერთ სასურველსა და საყვარელს საკუთრებას შეეხო, შეეხო ჩემს ნამუსსა, ნამუსსა-მეთქი, ჩემი შვილის ნამუსსა!!.. მაგრამ სულ ერთია, ისიც ჩემია, ჩემი სისხლია, ჩემი!!.. დაავლო ისევ ცულს ხელი, გულში მიიხუტა, მიიცქნაფა და ზედ დაანდო გახურებული თავი.

ფრინველები უკვე მთლად აიშალნენ ციხიში ბუდეებიდან, ყვავებმა შექმნეს ჩხავილი, გადააფრინდ-გადმოაფრინდნენ შავოსანს, თავს დაჰფარფატებდნენ და ჩახრანტალებდნენ. შავოსანს გულმა ძგერა, სულმა კვნესა დაუწყო; მის გარშემო ყველა ხარობს, კოწიაწობს, ბუნებას ეალერსება, შესტრფის; შავოსანი კი ოხრავს, მის სულსა და გულში ჯოჯოხეთის ალი ტრიალებს. იგი კვალად დაემხო საყდრის კარებთან სიჰს კლდეზედ, ჩაჰქვითინა და დააფრქვია ცხარე ცრემლები... უეცრად წამოვარდა და საშინელის ხმით წამოიყვირა:

- ვაიმე, შვილებო!.. მართლა, შვილები!!.. ვაი თქვენს დედასა!.. - წაივლო ორივე ხელი თავში და ციხიდან გამოქანდა.

იმ დროს, როდესაც შავოსანმა ასე საშინლად დაიყვირა და გამოეშურა ციხიდან, სწორედ მაშინ მთელი ქალაქი ფეხზე იდგა: გარბოდნენ და გამორბოდნენ, უკანა წინას მისდევდა და მიიძახოდა:

- რა ამბავია, რა ამბავია?..

- ყაზარ სტეფანიჩისათვის შიგ ძირში მოუთლიათ თავი, - ამბობდნენ მოწინავენი და გარბოდნენ ყაზარას სახლისაკენ.

VI

საპურობილეში

ერთ პატარა საპყრობილის ოთახში, ცარიელ ტახტზედ მოკუნტულიყო დემეტრეს ცოლი ნენე; პირი თავშლის წვერებით გაეკრა, იცინდლებოდა და ჩუმად ღვრიდა იატაკზე ცრემლებსა. კარებში პატარა სარკმელი იყო გამოჭრილი; სარკმელთან იდგა ხიშტიანი ყარაული და მისჩერებოდა ნენესა. ნენე არავის არ ხედავდა, არასა გრძნობდა; მისი გონება დაფრინავდა შორ-შორს, ათას ადგილას გადაჰყავ-გადმოჰყავდა, აქანავებდა, აბურთავებდა საცოდავს, როგორც აღელვებული ზღვა ნავსა. საპყრობილის ოთახში მარტო ნენეს ლეში იდო; წამს შვილებს გადაავლებდა თვალსა, ვითომ მიიკრავდა გულში, სამუდამოდ ესალმებოდა; წამს ყაზარას წარმოიდგენდა, წარმოიდგენდა იმ სისხლის გუბეს, რომელშიც თავმოჭრილი ყაზარა ფართხალებდა ქათამივითა; შეეზარებოდა ის საშინელი სურათი, გული წვას დაუწყებდა; ახლა წარმოიდგენდა თავის ბოლოს,

რომ იგი უნდა სამუდამოდ გამოსაღმებოდა შვილებს, ქვეყანას, სიცოცხლეს. სიცოცხლის მოკლება არა სტანჯავდა, არ აწუხებდა; ნენეს ეწუხებოდა შვილები, ის იყო თავი და ბოლო იმისი წუხილისა. წარმოიდგენდა თუ არა შვილებს უპატრონოდ, ობლად დატოვებულებსა, წაიდუდუნებდა ხოლმე:

- რა ვქნა?.. იკურთხოს შენი სახელი, ღმერთო მაღალო! ალბათ ასე მეწერა.

ნენე კვლავ გაება ღრმა ფიქრებში; აღარას გრძნობდა... ამ დროს იმის ოთახის კარმა ჩხაკანი მოიღო, კლიტე ააცალეს და კარი შემოაღეს. შევიდა ზედამხედველი საპყრობილისა ორის ხიმტიანი ყარაულით და უთხრა, გამოსულიყო. ნენე ზუზუნებდა და თავს აქანავებდა. ზედამხედველს ეგონა, ჩვენ ამ დედაკაცმა ჩალადაც არ ჩაგვაგდოო, დასტაცა იღლიებში ხელი და ტანტიდან

გადმოიყვანა. ნენემ საშინლად დაიწივლა და ფეთიანივით მიაწყდ-მოაწყდა კედლებსა. ცნობაზე მოიყვანეს და გამოუცხადეს, გამომძიებელი გიბარებსო. ნენე ნელ-ნელა დაწყნარდა. ჩაიყენეს ყარაულებმა შუაში და გაიყვანეს საპყრობილის კანცელარიაში, სადაც გამომძიებელი მოსულიყო საქმის ვითარების გასაგებად. ციხეში პყრობილნი ფანჯრებს მიეკვრნენ, ერთმანეთს ზურგზე ასხდებოდნენ, რომ დაენახათ ის საკვირველი დედაკაცი, რომელმაც ყაზარ სტეფანიჩი ამ წუთისოფელს გამოასალმა.

ნენემ მოიკრიფა სულის ძალა, ჩამოიხსნა გაკრული პირი, წყნარად და დალაგებით უამბო გამომძიებელს თავისი ვინაობა და ყაზარას მოკვლის ამბავი და მიზეზი.

- მე გახლავართ ნენე, დემეტრე ასკილაძის ჯალაბი, ორი შვილი მყავს... ოოჰ, დედა მოგიკვდეთ. დედა, შვილებო!!.

მე სულ ვიქნები ჩემის ანგარიშით ოცდაათობმეტის, თუ ოცდათხუთმეტის წლისა; როცა მივთხოვდი დემეტრესა... შავ და უკუღმა ის დღე, ჩემთვის კარგი არა მოიტანა რა...

- შენ ისა სთქვი, რაც საქმეს შეეხება, ნუ გადაუხვევ, - უთხრა გამომძიებელმა.

- დედაშვილობასა... თუ დედად არ მიწამებ, დაძმობასა, - შესთხოვა ნენემ, - მათქმევინე ყველაფერი, ენას ნუ შემიკრამ. ყველაფერი დავკარგე ამ ქვეყანაზე; ჩემთვის მზე აღარ მზეობს და მთვარე აღარ მთვარეობს; სიცოცხლე გაარმებული მაქვს; უკანასკნელადლა ვლაპარაკობ... ვინ იცის, ხვალ მე დამღუპონ... ყველა ჩემი სიმართლე ხელის გულსავით უნდა გადაგიშალო და შიგ ჩაგახედო.

- ჰო, კარგი! აგრე იყოს; სთქვი რაც გინდა!

- იმას მოგახსენებდი, მე დემეტრეს ჯალაბი გახლავართ..
დაილუპა, დაილუპა მთელი დემეტრეს სახლობაი... რაც აქ
ჩამოვედით, ყაზარასაგან ვალი აიღო; ამბობდა, ცოტა
რამეს შევმატებ დუქანსა და იოლად წავიღებ ჩემ
საქმესაო. მაგრამ უბედური ადამიანის საქმე სულ
უკულმა ტრიალებს: რასაც მოჰკიდა ხელი, ყველგან
წაუხდა საქმე; ყაზარას სარგებელს ვერ ასდიოდა, რაც
შემოსდიოდა, დარდმა და ვარამმა თან გადიტანა. ყაზარამ
თავი არ დაანება ვალსა. შემიტყუა სახლში, ვითომ
მოჯამაგირედ, ტკბილის, ცბიერის სიტყვით მამთინთლა,
ჩემი გული მოინადირა: მივყევ მეც ხეტივითა, მეგონა, ეს
არის ღმერთმა ეხლა კი წალმა დაატრიალა ჩემი საქმე-
მეთქი. თურმე იმ ბოროტ ადამიანს იმ იუდის კერძს...

- ქალო, მაგრე ნუ ლაპარაკობ მიცვალებულზე...

- ბატონო, გული მეწვის; ძუძუები დამაჭრა იმ წყეულმა,

ნამუსი დამიმხო, სული შემიგინა. ბატონო!.. ოჰ, ღმერთო! შენ მიეც მაგიერი... თურმე გულში იმას სხვა ედო, თურმე იმისი სული ამყრალბული ყოფილიყო... შემომიჩნდა. დამინებია ათასი მანქანებითა, ჩაცივებითა, ქრთამებითა: შევცოდე ღმერთსა, ბატონო! ჩამქოლეთ, ჩამქოლეთ!.. ნამუსი ამხადა, სინიდისი წამიწყმინდა; სამუდამოდ დამაკარგვინა ჩემი უბედური დემეტრე, დამაშორა იმის სულსა... რალა თვალით შევეყარო იმ გრძელ სოფელსა...

- თუ შენი ნებაც იყო, რალათ მოჰკალი?

- მოიცა, შენი მუხლების ჭირიმე, მათქმევინე ბოლომდისა... ჩემის მარჯვენით გამომიყვანია და გამომიზღია შვილები; ბევრჯერ დაწყლოლებულის ხელებით მირეცხნია სარეცხი; ბევრჯერ სიცხიანი ჩავკიდებულვარ თონეში და ისე კვნესა-ოხვრით გამომიცხვია პური; იქამდის გამიჭირდა, რომ შვილები

დათხოულობდნენ, კინალამ გამიავაზაკდნენ. ვიფიქრე, ჩემს თავს შევწირამ, მტლედ დავედები შვილებსა და დავიხსნი შიმშილისგან-მეთქი. ასეც ჩავივინე - დავდექ ყაზარასთან იმის ვალის გადასაწყვეტად; მომნიბლა... აკი მოგახსენეთ... ნამუსი შემირცხვინა... ვარჩიე უნამუსო სიცოცხლეს ნამუსიანი სიღარიბე, მაგრამ თავი ვერ დავიჭირე; მაცდური იმის მაცდურია, რომ ჩემისთანა უბედური კლდეზე გადასჩეხოს... ესეც მოვითმინე შვილებისათვის... სანთელი არ უნდა გამექრო ჩემი უბედური ქმრისათვის, მაგრამ ყაზარამ არ იკმარა... ნუ მათქმევინებ, ნუ მათქმევინებ, ბატონო, თქვენს ღზენასა!..

- არა უშავს რა, დაწყნარდი; თქვი, იქნება შელავათი რამე მიეცეს მაგ თქმით შენს საქმესა.

- ყაზარა შეეხო ჩემი ნორჩი თინას ნამუსსაცა!.. - აქ ნენემ

თავი ველარ შეიმაგრა, აცახცახდა, ხელები დამუჭა, ხორცს იგლეჯდა და მწარედ იღიმებოდა - ჩიტის რა არის, ჩიტის! ქვეყანას შეჰყურის, ქვეყანას აატირებს, თუ იმის შვილებს შეეხება ვინმე, ძალლი თავის ძუძუთა ლეკვს ზედ დააკვდება და არავის კი ანებებს. პირუტყვი ამას შვრება და მე რაღა უნდა მექნა, რა? მიბრძანეთ ერთი.

-- ჰო, აბა, თქვი, თქვი!

- უი, დედასა, შვილო!.. როდესაც გავიგონე თინას ხმაურობა... კუხნის ოთახში მიწვა დედამკვდარი!.. გავვარდი ნადირივითა და ვეფხვივით დავაცხრი ყაზარასა... მის ურცხვ სანახაობას ვერ აგიწერ... დავტრიალდი ოთახში, ცული მომხვდა ხელში, დავავლე ხელი და განვაშორე უნამუსო სული ყაზარასა... შვილი გადავარჩინე! და აი მე, რაც გინდათ, მიყავით...